

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ - ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ - ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

**ΔΙΑΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΚΑΙ ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΗΘΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ»**

**Η δικαιοσύνη στην Πολιτεία του Πλάτωνα και στο 8ο και 9ο Βιβλίο
των Ηθικών Νικομαχείων του Αριστοτέλη**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Της

Μαρία Β. Κοπίτα

Διπλωματούχος Τμήματος Φιλοσοφίας Παδαγωγικής και Ψυχολογίας
Του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
(2004)

Επιβλέπων Καθηγητής: Ξανθάκη-Καραμάνου Γεωργία, ομότιμη καθηγήτρια
Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Συνεπιβλέποντες: Κωνσταντινόπουλος Βασίλειος, Αναπληρωτής καθηγητής
Πανεπιστημίου Πελοποννήσου
Πολίτης Γεώργιος, Επίκουρος καθηγητής ΕΚΠΑ

Καλαμάτα 2015

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	3-6
Η ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΟΣ.....	7-80
Η ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΣΤΟ 8 ^ο ΚΑΙ 9 ^ο ΒΙΒΛΙΟ ΤΩΝ ΗΘΙΚΩΝ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΩΝ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ.....	81-147
ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΟΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΣΤΟ 8 ^ο ΚΑΙ 9 ^ο ΒΙΒΛΙΟ ΤΩΝ ΗΘΙΚΩΝ ΝΙΚΑΜΑΧΕΙΩΝ	148-162
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	163-165
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	166-168

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η *Πολιτεία*, το κορυφαίο έργο της πλατωνικής δημιουργίας, τοποθετείται γύρω στο 374 π.Χ. ανάμεσα στο *Συμπόσιο*, τον *Φαίδωνα* από τη μια και στον *Θεαίτητο* από την άλλη. Ο ίδιος ο Πλάτων λέει ότι στα πενήντα του χρόνια φτάνει στον σκοπό του, δηλαδή στη θέαση του Αγαθού¹. Ο δραματικός χρόνος του ογκώδους αυτού έργου τοποθετείται το 421 π.Χ.². Η διαίρεση της *Πολιτείας* σε 10 βιβλία δεν προέρχεται από τον Πλάτωνα³. Κεντρικός θεματικός άξονας της *Πολιτείας* είναι η έννοια της δικαιοσύνης, ο άριστος βίος των πολιτών και η ευδαιμονία στο πλαίσιο της ιδεώδους πολιτείας, βασική προϋπόθεση της οποίας είναι η παιδεία.

Η *Πολιτεία* αποτελεί έναν διακαή πόθο του Πλάτωνος. Συνεχές μέλημά του, το οποίο βασάνισε το πνεύμα του σε όλη την πολυτάραχη ζωή του, ήταν η πραγματοποίηση της Ιδέας του Αγαθού, η διόρθωση των «κακώς κειμένων», η ορθή οργάνωση της πολιτείας και η σύλληψη ενός τέλει κοινωνικού συστήματος, που θα μπορούσε να ανταποκριθεί στα ιδανικά της δικαιοσύνης και της ευτυχίας όλων των ανθρώπων. Ο Πλάτων είναι παιδί του Σωκράτη ως προς την επίμονη πνευματική περιέργεια. Εξάλλου ουσία του πλατωνισμού είναι η ορμή της ψυχής προς το αληθινό.

Ο υπότιτλος του έργου *Περί δικαίου*, που προστέθηκε αργότερα, υποδεικνύει το πραγματικό θέμα του έργου, το κράτος. Η πόλις χρησιμεύει ως παράδειγμα στην οποία θα παρουσιαστεί η δικαιοσύνη.⁴

Στον διάλογο της *Πολιτείας* παίρνουν ενεργό μέρος επτά πρόσωπα: ο Σωκράτης, ο Γλαύκων, ο Αδείμαντος, ο Κέφαλος, ο Πολέμαρχος, ο Θρασύμαχος και ο Κλειτοφών. Ως βωβά πρόσωπα παρακολουθούν τον διάλογο ο Λυσίας, ο Ευθύδημος, ο Χαρμίδης

¹ Lesky Alb.,(1990)5:727

² Taylor A.,(2009)4:310

³ Lesky Alb.,(1990)5:727

⁴ Borman K.,(2006):199

και ο Νικήρατος⁵. Ο Σωκράτης και ο Γλαύκων είχαν κατέβει στον Πειραιά για την γιορτή της Βενδίδας και επιστρέφοντας πήγαν στο σπίτι του πλούσιου Κέφαλου⁶.

Στο πρώτο βιβλίο συνδιαλέγεται ο Κέφαλος με τον Σωκράτη περί γηρατειών και γίνεται αναφορά από την πλευρά του Σωκράτη στο δίκαιο και στο άδικο (330e-331d), ενώ στη συνέχεια ο Πολέμαρχος και ο Σωκράτης μιλούν για την δικαιοσύνη (331d-336a). Την συζήτηση ανανεώνει η παρέμβαση του Θρασύμαχου, που με μαχητικό τρόπο αναπτύσσει την πολιτική διάσταση της δικαιοσύνης, την οποία αντρικρούει ο Σωκράτης (336b-354c). Στο δεύτερο βιβλίο είναι γραμμένοι οι λόγοι του Γλαύκωνα και του Αδείμαντου, αδελφών του Πλάτωνος, που μαζί με τον Σωκράτη οδηγούν τον διάλογο στην ακριβή σύλληψη του προβλήματος. Από τη φύση της δικαιοσύνης και της αδικίας θα αποδειχθεί η υπεροχή της πρώτης, όχι στο πλαίσιο της ατομικής ζωής αλλά στο πλαίσιο του κράτους (357a-373e). Στο ακόλουθο μέρος του τρίτου βιβλίου μαζί και στο τέταρτο βιβλίο γίνεται αναφορά στο διανοητικό πείραμα της εξέλιξης της πόλης (392a-445e). Η τριχοτόμηση του Πολιτεύματος παραλληλίζεται με τα τρία μέρη της ψυχής (439d-441a, 442 b-d, 445 d). Έτσι έχουμε το σύστημα:

Άρχοντες – λογιστικόν – σοφία

Φύλακες –θυμοειδές –ανδρεία

Δημιουργοί –επιθυμητικόν –σωφροσύνη

Το πέμπτο βιβλίο αφιερώνεται στους αναγκαίους τρόπους ζωής για την τάξη των φυλάκων, αποκλείοντας την ιδιωτική περιουσία, φτάνοντας ως την κοινοκτημοσύνη γυναικών και παιδιών και την εξίσωση γυναικών και ανδρών (450 c-466 d). Επιπλέον, στην πολιτειακή ζωή πρέπει οι φιλόσοφοι να γίνουν βασιλείς και οι βασιλείς φιλόσοφοι. Στην αρχή του έκτου βιβλίου γίνεται λόγος για την φύση του φιλοσόφου, την ισόβια εκπαίδευση στην φιλοσοφία, ώστε να επέλθει η επαφή με την Ιδέα του Αγαθού (484 a-504 e), και στο τέλος γίνεται αναφορά στην διαμόρφωση

⁵ Γεωργούλης Κ.,(2009)4:340

⁶ Lesky Alb.,(1990)5:728

της θεωρίας των Ιδεών (505a-511e). Στο έβδομο βιβλίο παρουσιάζεται η φύση και η αγωγή των ανθρώπων που πρόκειται να διοικήσουν ως φιλόσοφοι στο ιδανικό πολίτευμα. Στο όγδοο και ένατο βιβλίο αναλύεται ο εκφυλισμός της ιδανικής κρατικής μορφής που στηρίζεται στη δικαιοσύνη, με μια γραμμή ξεπεσμού από την τιμοκρατία, την ολιγαρχία, την δημοκρατία και ο παραλληλισμός ανάμεσα στο κράτος και την ατομική ψυχή συνεχίζεται και στην έκθεση της κατάπτωσης. Στο δέκατο βιβλίο γίνεται επίκριση της ποίησης και αναφορά στον μύθο Ηρός⁷.

Η *Πλατωνική Πολιτεία* αποτελεί μεγάλο κεφάλαιο στην παγκόσμια φιλοσοφική και ηθική σκέψη. Θέτει ορισμένα καίρια και θεμελιώδη ερωτήματα, αναζητώντας ταυτόχρονα και την απάντησή τους. Είναι ο κατ' εξοχήν διάλογος στον οποίο συζητείται η πιο κεντρική αρετή από όλες, η δικαιοσύνη, η οποία είναι η αρετή, η αυταξία και ο αυτοσκοπός του ανθρώπου, είτε ως ατομική ιδιότητα είτε ως ιδιότητα της πόλης.

Τα *Ηθικά Νικομάχεια*, που οφείλουν το όνομα τους στον πατέρα του Αριστοτέλη ο οποίος είχε πεθάνει, αποτελούν ένα από τα πιο σημαντικά έργα του Σταγειρίτη φιλοσόφου. Είναι μία από τις τρεις πραγματείες που αναλύουν κυρίως τις μορφές και τις συνθήκες των ηθικών και των διανοητικών αρετών του Αριστοτέλη.⁸

Το σύγγραμμα αυτό χωρίζεται σε δέκα βιβλία που το καθένα πραγματεύεται και από ένα θέμα. Στο πρώτο βιβλίο ο Αριστοτέλης ασχολείται με το ύψιστο αγαθό της ευδαιμονίας και με τη διάκριση της αρετής σε ηθική και διανοητική. Από το δεύτερο μέχρι το πέμπτο βιβλίο εξετάζει την ηθική αρετή ως μεσότητα. Στο πέμπτο βιβλίο ασχολείται με την δικαιοσύνη, ενώ στο έκτο με την διανοητική αρετή. Θέμα του έβδομου βιβλίου είναι η εγκράτεια, η ακρασία και η ηδονή. Στο όγδοο και στο ένατο ασχολείται με τη φιλία και στο δέκατο με την ηδονή και την φύση της ευδαιμονίας.

⁷ Lesky Alb.,((1990)5:728-734

⁸ www.wikipedia.gr

Ανήκει στην κατηγορία των ηθικών συγγραμμάτων, τα άλλα δύο είναι τα *Ηθικά Ευδήμεια* και τα *Ηθικά Μεγάλα*.⁹

Σε μια εποχή που μαστίζεται από κρίση αξιών σε όλους του τομείς, θα πρέπει να ανατρέξουμε στην πνευματική μας παρακαταθήκη, αφού ο σύγχρονος άνθρωπος έχει αλλοτριωθεί λόγω της ιδιοτέλειας και της φιλαυτίας του, διαστρεβλώνοντας κάθε ηθική αρετή. Η στροφή και η ενασχόληση με την ηθική φιλοσοφία που πραγματεύεται διάφορες έννοιες, όπως τη δικαιοσύνη, ίσως μπορεί να εφαρμοστεί ατομικά και συλλογικά, συντελώντας στην κοινωνική και πολιτική πρόοδο.

⁹ www.wikipedia.gr

Η ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΟΣ

Θεματικός πυρήνας της συζήτησης που γίνεται στην *Πολιτεία* είναι η έννοια της δικαιοσύνης: ο ορισμός της, η ουσία της και τα επακόλουθα της εφαρμογής της στην ατομική και στην συλλογική ζωή.¹⁰ Ζήλος του φιλοσόφου είναι η καλλιέργεια των αρετών της ψυχής του, που αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την σωτηρία της πολιτείας, για την ματαίωση του κινδύνου της πτώσης και της καταστροφής της. Η δικαιοσύνη, στην περίπτωση της Ιδανικής Πολιτείας, εντοπίζεται στον συλλογισμό ότι καθεμία από τις τρεις κατηγορίες πολιτών «*φύλακες, επίκουροι και δημιουργοί*» κάνει όσα της έχουν προσδιοριστεί να κάνει. Σε αναλογία με ό,τι συμφωνήθηκε για την τριχοτόμηση των πολιτών της Ιδανικής Πολιτείας, τριχοτομείται και η ατομική ψυχή σε «*επιθυμητικόν*», σε «*θυμοειδές*» και σε «*λογιστικόν*», και η έννοια της δικαιοσύνης εδώ σημαίνει ότι κάθε μέρος ενεργεί στο πλαίσιο της φύσης του και ότι δεν πρέπει να εισχωρεί στην περιοχή των άλλων δύο. Έτσι, η ουσία της δικαιοσύνης αποτελεί εσωτερική κατάσταση και διάθεση είτε συλλογικού είτε ατομικού υποκειμένου της πόλης ή της ψυχής¹¹.

Στο πρώτο βιβλίο ο Κέφαλος, στη σύντομη συνομιλία με τον Σωκράτη περί γηρατειών, χρησιμοποιεί τις λέξεις «*δίκαιος*» και «*άδικος*». Και ισχυρίζεται ότι οι αναμνήσεις των άδικων πράξεών τους κάνουν όσους βρίσκονται κοντά στο θάνατο να φοβούνται για την τύχη τους στη μεταθανάτια ζωή¹².

«... Ὑποψίας δ' οὖν καὶ δείματος μεστὸς γίγνεται καὶ ἀναλογίζεται ἤδη καὶ σκοπεῖ εἴ τίνα τι ἠδίκησεν. Ὁ μὲν οὖν εὐρίσκω ἑαυτοῦ ἐν τῷ βίῳ πολλὰ ἀδικήματα καὶ ἐκ τῶν ὕπνων ὥσπερ οἱ παῖδες, θαμὰ ἐχειρόμενος δειμαίνει καὶ ζῆ μετὰ κακῆς ἐλπίδας τῷ δὲ μηδὲν ἑαυτὸ ἄδικον ζύνει ὅτι ἠδεῖα ἐλπίς ἂν πάρεστι καὶ ἀγαθὰ γηροτρόφος...» (330e5-331a2).

¹⁰ Μαυρόπουλος Θ., τόμος α (2006):49

¹¹ Μαυρόπουλος Θ., τόμος α (2006):50-51

¹² PappasN., (2003)2:32

Μετάφραση:

«Λοιπόν γεμίζει από υποψία και φόβο και ξανασκέφτεται να πει και εξετάζει αν έχει κάνει κάποιο αδίκημα σε βάρος κάποιου. Όποιος λοιπόν διαπιστώνει ότι έχει κάνει πολλά αδικήματα στη ζωή του συχνά σηκώνεται από τον ύπνο του, έχει φόβο και ζει με κακή προσδοκία, ενώ για όποιον έχει την συνείδηση ότι δεν κάνει κανένα αδίκημα υπάρχει πάντοτε ευχάριστη ελπίδα και αγαθή γηροτρόφος¹³.»

Ο Πλάτων επιλέγει τον Κέφαλο, ως πλούσιο έμπορο, για να εκφράσει αντιλήψεις σχετικά με τη δικαιοσύνη. Έτσι, ο Κέφαλος υποστηρίζει ότι το δίκαιο και το άδικο μπορούν να εντοπιστούν στις καθημερινές συναλλαγές. Το «δοῦναι καὶ λαβεῖν» στις συναναστροφές εξασφαλίζει και την αντίληψη για την δικαιοσύνη στις κοινωνικές συμβάσεις. Το να τηρεί κάποιος τις υποσχέσεις του και να μην αδικεί, του εξασφαλίζει την αγαθή γηροτρόφο κατά τον Πλάτωνα.

Η αναφορά στα «*ἀδικήματα*» και στο «*διδόναι δίκην*» (330c8) αποτελεί συμπτωματική αναφορά στον θεματικό πυρήνα του διαλόγου, την δικαιοσύνη και την αδικία¹⁴.

«...τὸ γὰρ μηδὲ ἄκοντὰ τινὰ ἐξαπατῆσαι ἢ ψεύσασθαι, μηδ' αὖ ὀφείλοντα ἢ θεῶ θυσίας τινὰς ἢ ἀνθρώπων χρήματα ἔπειτα ἐκεῖσε ἀπιέναι δεδιότα, μέγα μέρος εἰς τοῦτο ἢ τῶν χρημάτων κτήσις συμβάλλεται ...»(331b2-6)

Μετάφραση :

Διότι και το να εξαπατήσει κάποιος κάποιον και χωρίς θέληση ή το να πει ψέματα ή το να χρωστά κάποιες θυσίες σε κάποιον θεό ή χρήματα σε άνθρωπο και έπειτα πηγαίνει εκεί γεμάτος φόβο, σ' αυτό βοηθά η απόκτηση χρημάτων¹⁵.

Ο Σωκράτης θεωρεί την παρατήρηση του Κέφαλου ως ορισμό της δικαιοσύνης, δηλαδή «Η δικαιοσύνη είναι ταυτόσημη με την εκπλήρωση όλων των υποχρεώσεων του ατόμου». Στην πραγματικότητα όμως η παρατήρηση αυτή δεν συνιστά ορισμό,

¹³ Μαυρόπουλος Θ., τόμος α (2006):280-281

¹⁴ Σκουτερόπουλος Ν., (2002):781

¹⁵ Μαυρόπουλος Θ., τόμος α(2006):280-281

γιατί χαρακτηρίζει «δίκαια» είδη πράξεων, χωρίς να εξηγεί τι είναι αυτό που τα καθιστά δίκαια.

Η αρχή ότι ο καθένας υποχρεώνεται να κάνει το δικό του έργο, «*έκαστος τα εαυτού πράττειν*» (433b), σχετίζεται με την ουσία της αρετής, που συνίσταται στην τελειότητα της ατομικής ικανότητας και του καθενός από τα μέρη της ψυχής.¹⁶ Ο Πολέμαρχος στη συνέχεια επικαλείται το επίγραμμα του Σιμωνίδη «*έκαστω ἀποδιδόναι δίκαιόν ἐστι*» (331e3-4)¹⁷ αντιπροτείνοντάς το στον Κέφαλο, που στηρίζει το επιχείρημά του για τη δικαιοσύνη στις κοινωνικές και συναλλακτικές συμβάσεις. Ενώ συνεχίζεται ο διάλογος Σωκράτη – Πολέμαρχου, ο Σωκράτης αναφέρει «*ἀποδιδούσα τέχνη δικαιοσύνη*», ενώ ο Πολέμαρχος αναφέρει «*ή τοῖς φίλοις τε καὶ ἐχθροῖς ὠφελίας τε καὶ βλάβας ἀποδιδούσα*» (332d4-5), και ο Σωκράτης απαντά «*τὸ τοὺς φίλους ἄρα εὖ ποιεῖν καὶ τοὺς ἐχθροὺς κακῶς δικαιοσύνην λέγει;* » (332d5-6).

Μετάφραση:

Είναι αυτή που αποδίδει σε φίλους και σε εχθρούς ωφέλειες και ζημίες. Εννοεί επομένως ότι δικαιοσύνη είναι να ευεργετεί κάποιος τους φίλους του και να βλάπτει τους εχθρούς του;¹⁸.

Ο Σωκράτης παρασύρει τον Πολέμαρχο στην σιωπηρή παραδοχή ότι η δικαιοσύνη είναι μια τέχνη, συγκεκριμένη δεξιότητα με οριοθέτηση πεδίου δράσης, είναι μια δύναμη που εκδηλώνεται στην πράξη. Είναι κάτι ανάλογο με την τεχνική επαγγελματική δραστηριότητα¹⁹. Άρα, το να ωφελεί ή να βλάπτει κανείς έχει σχέση με τις κοινωνικές σχέσεις.

Με συνεχείς διερευνήσεις της έννοιας της δικαιοσύνης ο Πολέμαρχος καταλήγει ότι η δικαιοσύνη για τον καθένα είναι άχρηστη στη χρήση και χρήσιμη στην αχρηστία: «*ή δικαιοσύνη έκαστου ἐν μὲν χρήσει ἄχρηστος, ἐν δὲ ἀχρηστία χρήσιμος;*

¹⁶ Pappas N.,(2003)2:32-33

¹⁷ Μαυρόπουλος Θ., τόμος α(2006):282

¹⁸ Μαυρόπουλος Θ., τόμος α(2006): 286-287

¹⁹ Σκουτερόπουλος Ν.,(2002):782

»(333d 11-12)²⁰. Αφού γίνεται αναφορά σε διάφορα θέματα περί δικαιοσύνης (333α - 335b), καταλήγουν ότι πρέπει να καθορίσουν με σαφήνεια τους όρους «φίλος» και «εχθρός». Συγκεκριμένα αναφέρουν: «νῦν πρὸς τούτῳ ὧδε λέγειν, ὅτι ἔστιν δίκαιον τὸν μὲν φίλον ἀγαθὸν ὄντα εὖ ποιεῖν, τὸν δ' ἐχθρὸν κακὸν ὄντα βλάπτειν;» (335a7-9)

Μετάφραση:

«Τώρα επιπλέον πρέπει να λέμε ότι είναι δίκαιο να κάνουμε καλό στον φίλο, αν είναι καλός, και να βλάπτουμε τον εχθρό αν είναι κακός;»²¹.

Η συζήτηση συνεχίζεται με τον σοφιστή Θρασύμαχο, που εισβάλλει βίαια και απευθύνεται στον Σωκράτη, λέγοντας ότι πρέπει να ορίζει τι είναι η δικαιοσύνη αποφεύγοντας να αναφέρει τι είναι ωφέλιμο, κερδοφόρο και συμφέρον χωρίς ανοησίες (336 c-d).

Ο Σωκράτης άναυδος λέει να μην φαντάζεσαι : « εἰ μὲν χρυσίον ἐζητοῦμεν, οὐκ ἂν ποτε ἡμᾶς ἐκόντας εἶναι ὑποκατακλίνεσθαι ἀλλήλοις ἐν τῇ ζητήσει καὶ διαφθεῖρειν τὴν εὐρεσιν αὐτοῦ, δικαιοσύνην δὲ ζητοῦντας, πρᾶγμα πολλῶν χρυσίων τιμιώτερον,» (336e 5-8).

Μετάφραση:

«Αν ζητούσαμε χρυσά νομίσματα, δεν θα κάναμε πρόθυμα υποκλίσεις μεταξύ μας κατά την αναζήτηση τους και δεν θα χαλούσαμε τη δυνατότητα εύρεσής τους, και τώρα που ερευνούμε την έννοια της δικαιοσύνης, κάτι που αξίζει πιο πολύ από πολλά χρυσά νομίσματα».²² Έτσι, διατυμπανίζει την αξία της δικαιοσύνης έναντι των υλικών αγαθών.

Ενώ συνεχίζεται η συζήτηση, ο Θρασύμαχος τονίζει « φημί γὰρ ἐγὼ εἶναι τὸ δίκαιον οὐκ ἄλλο τι ἢ τὸ τοῦ κρείττονος συμφέρον. ... » (338 c1 -2).

²⁰ Μαυρόπουλος τόμος α(2006):290-291

²¹ Μαυρόπουλος Θ. τόμος α(2006):296-297

²² Μαυρόπουλος Θ. τόμος α(2006):302

Μετάφραση:

«Εγώ, λοιπόν, υποστηρίζω ότι δίκαιο δεν είναι τίποτα άλλο από ό,τι συμφέρει τον πιο ισχυρό»²³.

Ο Θρασύμαχος δεν περιγράφει κάποιο χαρακτηριστικό που καθιστά δίκαιους τους ανθρώπους, τις πράξεις ή τους θεσμούς²⁴. Η πρότασή του αυτή για την δικαιοσύνη δεν εντάσσεται στις θεωρίες του κοινωνικού συμβολαίου, αφού δεν αναφέρεται στη συμφωνία των αρχομένων και των αρχόντων, για να εκχωρήσουν οι πρώτοι ένα μέρος της ελευθερίας τους με αντάλλαγμα τα ευεργετήματα της τάξης και του νόμου, αντιθέτως οι ισχυροί επιβάλλονται²⁵.

Ενώ λογομαχούν για κάμποση ώρα ο Σωκράτης με τον Θρασύμαχο, ο Θρασύμαχος ισχυρίζεται ότι :« ή μὲν δικαιοσύνη καὶ τὸ δίκαιον ἀλλότριον ἀγαθὸν τῷ ὄντι» (343c3)· δηλαδή «δικαιοσύνη είναι η συμπεριφορά που ωφελεί κάποιον άλλον, ενώ η αδικία ωφελεί τον πράττοντα»²⁶.

Θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ο Θρασύμαχος κυνικός με ονειδιστικό τόνο, αφού η θεωρία του περί δικαιοσύνης δεν είναι τίποτε άλλο παρά υπακοή στους ισχυρότερους και στους νόμους που αυτοί θεσπίζουν.

Ο ίδιος ισχυρίζεται ότι «...τίθεται δέ γε τοὺς νόμους ἐκάστη ἢ ἀρχὴ πρὸς τὸ αὐτῆς συμφέρον,» και «ὡς παρανομοῦντά τε καὶ ἀδικοῦντα» (338e5)²⁷. Άρα, στην δικαιοσύνη δεν υπάρχει τίποτε άλλο από τους νόμους, οι οποίοι θεσπίζονται προς το συμφέρον των αρχόντων.

²³ Μαυρόπουλος Θ., τόμος α(2006):308-309

²⁴ Pappas N.,(2003)2:42

²⁵ Σκουτερόπουλος Ν.,(2002):786

²⁶ AnnasJ., (2006):50

²⁷ Μαυρόπουλος Θ.,τόμος α(2006):310

Με βάση τα δυο επιχειρήματά του, ο Θρασύμαχος θεωρεί ότι η δικαιοσύνη στηρίζεται στην νομική και κοινωνική δομή. Αυτός είναι και ο λόγος που ο Σωκράτης τον πιέζει να αποδεχτεί μια από τις δυο δομές, αν και η ανάλυσή του περί δικαιοσύνης βασίζεται τελικά στην έννοια του άρχοντα ή του ισχυρότερου.

Ο Σωκράτης εκμεταλλεύεται την έννοια του «πιο ισχυρού» και την υποβαθμίζει με την αναφορά στον «Παγκρατιαστή» (338 c8).

Ο Θρασύμαχος αναφέρεται στα πολιτεύματα και τονίζει ότι κάθε εξουσία νομοθετεί κατά τα συμφέροντά της και τιμωρεί όποιους παραβαίνουν τους νόμους (338 ε – 339 α4). Άρα, νομοθετεί η εξουσία ό,τι συμφέρει τους κυβερνώντες και όχι το κράτος, ενώ οι άρχοντες στηρίζουν με τις πράξεις τους το κράτος μόνο και μόνο επειδή έτσι ενισχύονται οι ίδιοι²⁸.

Ο Σωκράτης οδηγεί τον Θρασύμαχο σε συνεχείς καταφάσεις, στις οποίες παραδέχεται ότι οι άρχοντες ενδέχεται να σφάλουν, δηλαδή ότι μπορεί να θεσπίσουν νόμους οι οποίοι είναι προς όφελός τους, αλλά είναι εσφαλμένοι. Άρα, αν η δικαιοσύνη είναι υπακοή στους νόμους των αρχόντων, τότε είναι δίκαιο για τους αρχόμενους να υπακούουν στους νόμους των αρχόντων, ανεξαρτήτως της ωφέλειας ή όχι των αρχόμενων. Αυτό οφείλεται στην απρονοησία των αρχόντων (339 a- 340 a).

Ο Κλειτοφών, παίρνοντας τον λόγο αναφέρει : «, τὸ τοῦ κρείττονος συμφέρον ἔλεγεν ὃ ἡγοῖτο ὁ κρείττων αὐτῷ συμφέρειν· τοῦτο ποιητέον εἶναι τῷ ἥττονι, καὶ τὸ δίκαιον τοῦτο ἐτίθετο ...»(340b6-9)

Μετάφραση:

«Ο Θρασύμαχος εννοούσε ως συμφέρον του πιο ισχυρού εκείνο που ο ίδιος θεωρούσε ως συμφέρον του· αυτό πρέπει να εκτελεί ο λιγότερο ισχυρός και αυτό χαρακτήριζε ως δίκαιο»²⁹.

²⁸ Σκουτερόπουλος Ν.,(2002):786

²⁹ Μαυρόπουλος Θ., τόμος α(2006):314-315

Έτσι, προσπαθεί να γεφυρώσει τις δύο όψεις του επιχειρήματος του Θρασύμαχου. Σύμφωνα με τον Κλειτοφώντα, η δικαιοσύνη είναι ό,τι πρεσβεύουν οι νόμοι, το αν είναι ή όχι προς όφελος του ισχυρότερου είναι αδιάφορο.

Ο Σωκράτης, χρησιμοποιώντας παραδείγματα από την τέχνη του γιατρού και του καπετάνιου, οδηγεί τον Θρασύμαχο σε συνεχείς καταφάσεις. Στη συνέχεια ισχυρίζεται «ὅτι ἡ μὲν δικαιοσύνη καὶ τὸ δίκαιον ἀλλότριον ἀγαθὸν τῷ ὄντι» (343c3) και ότι ο δίκαιος άνθρωπος βρίσκεται σε πιο μειονεκτική θέση από τον άδικο «ὅτι δίκαιος ἀνὴρ ἀδίκου πανταχοῦ ἔλαττον ἔχει» (343d3). Στις σχέσεις με την Πολιτεία ο δίκαιος δίνει περισσότερα και ο άδικος λιγότερα, ενώ έχουν ίσες περιουσίες και όταν είναι να πάρουν, ο δίκαιος κερδίζει, σε αντίθεση με τον άδικο. Η αδικία κάνει πολύ ευτυχισμένο όποιο αδίκησε και πολύ δυστυχισμένους όσους αδικήθηκαν και όσους δεν ήθελαν να αδικήσουν.

Ο Θρασύμαχος καταλήγει: «οὕτως, ὦ Σώκρατες, καὶ ισχυρότερον καὶ ἐλευθεριώτερον καὶ δεσποτικώτερον ἀδικία δικαιοσύνης ἐστὶν ἱκανῶς γιγνομένη, καὶ ὅπερ ἐξ ἀρχῆς ἔλεγον, τὸ μὲν τοῦ κρείττονος ξυμφέρον τὸ δίκαιον τυγχάνει ὄν, τὸ δ' ἄδικον ἑαυτῷ λυσιτελοῦν τε καὶ συμφέρον» (344c4-9).

Μετάφραση:

«Έτσι, Σωκράτη, η αδικία είναι κάτι πιο ισχυρό, πιο ταιριαστό σε ελεύθερο άνθρωπο, σε άνθρωπο με εξουσία, από την δικαιοσύνη, αν έχουμε την πιο ολοκληρωμένη μορφή αδικίας και όπως σου έλεγα στην αρχή, δίκαιο είναι ό,τι συμφέρει στον πιο ισχυρό και το άδικο είναι αυτό που ωφελεί και συμφέρει τον εαυτό του»³⁰.

Εδώ ο Θρασύμαχος παίρνει το μέρος του νικητή, εξυμνεί την αδικία και εξαίρει την ορθολογική υποδοχή της³¹. Ο άνθρωπος που θαυμάζει είναι ο τύραννος ή ο όποιος προωθεί τα συμφέροντα σε βάρος των άλλων με ανελέητο τρόπο. Με άλλα λόγια, δικαιοσύνη είναι να δρα κάποιος με τρόπο που σέβεται και προωθεί τα συμφέροντα

³⁰Μαυρόπουλος Θ., τόμος α(2006):330-331

³¹Σκουτερόπουλος Ν.,(2002):787

των άλλων, ενώ αδικία είναι να δρα κανείς και να προωθεί και δικά του συμφέροντα. Άρα, η αδικία είναι έλλογη επιλογή³².

Ενώ συνεχίζεται ο διάλογος μεταξύ Θρασύμαχου και Σωκράτη, γίνεται αναφορά στο κεφάλαιο xvii για την ποιμενική τέχνη. Ο Θρασύμαχος αποδεικνύει στον Σωκράτη ότι μέριμνα του βοσκού δεν είναι η σκέψη των προβάτων, αλλά τα οικονομικά οφέλη του βοσκού, άρα η δικαιοσύνη δεν συμφέρει τον δίκαιο άνθρωπο αλλά τον άδικο που τους εκμεταλλεύεται. Έτσι³³, και ο Σωκράτης αναφέρει ότι κάθε εξουσία που είναι εξουσία πρέπει να φροντίζει για το καλύτερο αυτού που εξουσιάζεται. Γιατί και στις τέχνες δεν περιλαμβάνεται η έννοια της καλοπέραςης και του προσωπικού οφέλους. Άρα και οι άρχοντες δεν άρχουν προς το συμφέρον τους, αφού η απόκτηση χρημάτων δεν είναι μέρος καμιάς τέχνης. Καταληκτικά, πρεσβεύει ο Σωκράτης ότι κάθε εξουσία - τέχνη πρέπει να αποσκοπεί στο συμφέρον του λιγότερο ισχυρού. Ο Σωκράτης παραδέχεται ότι οι αγαθοί θα κυβερνήσουν όχι επειδή το επιθυμούν αλλά για να αποφύγουν την μέγιστη τιμωρία να εξουσιαστούν από χειρότερους.

Στο κεφ. XIX περιλαμβάνεται η συνομιλία του Γλαύκωνα και με τον Σωκράτη, όπου ο δεύτερος συνομιλητής τονίζει ότι η φιλοδοξία και η φιλοχρηματία είναι ντροπή κυρίως για τον άρχοντα που τα επιδιώκει και ο Γλαύκων απαντά:

«...τὸν τοῦ δικαίου ἔγωγε λυσιτελέστερον βίον εἶναι...» (347e8-9).

Μετάφραση:

«...Νομίζω ότι η ζωή του δίκαιου ανθρώπου δίνει περισσότερες ωφέλειες...»³⁴

Έτσι δεν δέχεται, όπως και ο Σωκράτης, την θεωρία του Θρασύμαχου για τα πλεονεκτήματα της ζωής του άδικου ανθρώπου.

Αφού συνεχίζεται η επιχειρηματολογία του φιλοσόφου με τον Θρασύμαχο λέει ότι θεωρεί τη δικαιοσύνη «γενναίαν ευήθειαν και ευβουλίαν» και ενώ αναφέρεται στη

³² Annas J., (2006):62

³³ Pappas N., (2003)2:46

³⁴ΜαυρόπουλοςΘ., τόμος α(2006):340-341

συμπεριφορά του δίκαιου και του άδικου, όσον αφορά την κατοχή πραγμάτων, καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι ο άδικος άνθρωπος θα ήθελε να έχει περισσότερα και θα προσπαθήσει να πάρει περισσότερα από όλους.

«ουκοῦν τὴν μὲν δικαιοσύνην ἀρετὴν, τὴν δὲ ἀδικίαν κακίαν;

εἰκός γ', ἔφη, ὧ ἥδιστα, ἐπειδὴ γε καὶ λέγω ἀδικίαν μὲν λυσιτελεῖν, δικαιοσύνην δ' οὐ.

ἀλλὰ τί μὴν;

τοῦναντίον, ἦ δ' ὅς.

ἦ τὴν δικαιοσύνην κακίαν;

οὐκ, ἀλλὰ πάνυ γενναίαν εὐήθειαν.

τὴν ἀδικίαν ἄρα κακοήθειαν καλεῖς;

οὐκ, ἀλλ' εὐβουλίαν, ἔφη.

ἦ καὶ φρόνιμοί σοι, ὦ Θρασύμαχε, δοκοῦσιν εἶναι καὶ ἀγαθοὶ οἱ ἄδικοι;

οἱ γε τελέως, ἔφη, οἷοί τε ἀδικεῖν, πόλεις τε καὶ ἔθνη δυνάμενοι ἀνθρώπων ὑφ' ἑαυτοῦς ποιεῖσθαι... τοῦτο μὲν, ἔφην, οὐκ ἀγνοῶ ὁ βούλει λέγειν, ἀλλὰ τόδε ἐθαύμασα, εἰ ἐν ἀρετῆς καὶ σοφίας τιθεῖς μέρει τὴν ἀδικίαν, τὴν δὲ δικαιοσύνην ἐν τοῖς ἐναντίοις.

ἀλλὰ πάνυ οὕτω τίθημι... νῦν δὲ δῆλος εἶ ὅτι φήσεις αὐτὸ καὶ καλὸν καὶ ἰσχυρὸν εἶναι καὶ τᾶλλα αὐτῷ πάντα προσθήσεις ἃ ἡμεῖς τῷ δικαίῳ προσετίθεμεν, ἐπειδὴ γε καὶ ἐν ἀρετῇ αὐτὸ καὶ σοφία ἐτόλμησας θεῖναι.

ἀληθέστατα, ἔφη, μαντεύει... ἀλλ' εἰ τοῦ μὲν δικαίου μὴ ἀξιοῖ πλέον ἔχειν μηδὲ βούλεται ὁ δίκαιος, τοῦ δὲ ἀδίκου;

ἀλλ' οὕτως, ἔφη, ἔχει... ουκοῦν καὶ ἀδίκου γε ἀνθρώπου τε καὶ πράξεως ὁ ἄδικος πλεονεκτῆσει καὶ ἀμιλλήσεται ὡς ἀπάντων πλεῖστον αὐτὸς λάβη;

ἔστι ταῦτα.

ὧδε δὴ λέγωμεν, ἔφην· ὁ δίκαιος τοῦ μὲν ὁμοίου οὐ πλεονεκτεῖ, τοῦ δὲ ἀνομοίου, ὁ δὲ ἄδικος τοῦ τε ὁμοίου καὶ τοῦ ἀνομοίου;

ἄριστα, ἔφη, εἴρηκας.

ἔστιν δέ γε, ἔφην, φρόνιμός τε καὶ ἀγαθὸς ὁ ἄδικος, ὁ δὲ δίκαιος οὐδέτερα;

καὶ τοῦτ', ἔφη, εὔ.»(348 c4 -349d6)

Μετάφραση:

«Δηλαδή, τη δικαιοσύνη την ονομάζεις αρετή και την αδικία κακία; Έ, βέβαια, εἶπε, γλυκῆτατε ἀνθρώπε ,όταν λέω κίόλας πως η αδικία ωφελεί, ενώ η δικαιοσύνη όχι. Μα τότε τι; Το αντίθετο, μου εἶπε αυτός. Δηλαδή, η δικαιοσύνη εἶναι κάτι κακό; «Όχι,αλλά εἶναι κορυφαία ανοησία» μου εἶπε.Του εἶπα:Ἄραγε χαρακτηρίζεις ἀχρειότητα την αδικία; «Όχι μου εἶπε,τη χαρακτηρίζω σωστή σκέψη.»Δηλαδή και οι ἄδικοι, Θρασύμαχε, σου φαίνεται πως εἶναι φρόνιμοι και ἀξιοι; Μου ἀπάντησε: «

Όσοι από αυτούς τους ανθρώπους μπορούν να αδικούν τέλεια και να υποδουλώνουν πόλεις και έθνη,. Ως προς αυτό του είπα δεν αγνοώ τι θες να πεις,αλλά παραξενεύτηκα με τούτο, ότι τοποθετείς την αδικία στο πλαίσιο της αρετής και της σοφίας, τη δικαιοσύνη όμως στο αντίθετο πλαίσιο. Τώρα είναι που θα ισχυριστείς ότι αυτή, η αδικία, είναι και κάτι ωραίο και δυνατό και θα της προσθέσεις και όλα τα άλλα χαρακτηριστικά που εμείς τα προσθέτουμε στη δικαιοσύνη, αφού τόλμησες να την κατατάξεις στο πλαίσιο της αρετής και της σοφίας... Του είπα: δεν σε ρωτώ αυτό, αλλά αν ο δίκαιος άνθρωπος δεν έχει την αξίωση ούτε θέλει να έχει περισσότερα από έναν άλλο δίκαιο άνθρωπο, αλλά από έναν άδικο άνθρωπο θέλει. « Έτσι, είναι όπως τα λές» είπε... Του είπα: Επομένως ο άδικος άνθρωπος θα θέλει να έχει περισσότερα και θα προσπαθήσει να πάρει περισσότερα από όλους; «Έτσι όπως τα λές είναι»μου είπε Είπα: λοιπόν ας το διατυπώσουμε έτσι· ο δίκαιος άνθρωπος δεν ζητά να έχει περισσότερα από τον όμοιό του,αλλά από τον ανόμιό του,ενώ ο άδικος να έχει περισσότερα και από τον όμοιο και από τον ανόμιό του; «Το έχεις διατυπώσει πολύ καλά»μου είπε. Του είπα: είναι γνωστικός και καλός ο άδικος, ενώ ο δίκαιος δεν είναι ούτε το ένα ούτε το άλλο. «Και αυτό το είπες καλά»μου είπε.³⁵

Δεν μπορεί να απαγκιστρωθεί από τη συνηθισμένη χρήση των όρων «*ορθό και κακό*» και γι' αυτό λέει ο Θρασύμαχος ότι η δικαιοσύνη και το άδικο είναι καλά, επίσης θέλει να πει ότι ο άδικος είναι ο ευφυής και βάζει το μυαλό του να δουλέψει , ενώ ο δίκαιος είναι ο ανόητος. Μόνο ο αδαής και ο άπληστος θέλει να έχει περισσότερο, άρα ο δίκαιος είναι νουνεχής. Η διαφορά των δυο δεν υφίσταται πραγματικά, απλά ο άδικος θέλει μάταια να γίνει όπως ο δίκαιος. Παρ'όλα αυτά νικητής είναι ο δίκαιος, γιατί έχει διαφορετικές προτεραιότητες.

Ο φιλόσοφος και ο σοφιστής Θρασύμαχος μέσω της έντονης στιχομυθίας καταλήγουν «...ὁ μὲν ἄρα δίκαιος ἡμῖν ἀναπέφανται ὢν ἀγαθός τε καὶ σοφός, ὁ δὲ ἄδικος ἀμαθής τε καὶ κακός...» (350c9-10).

Μετάφραση:

³⁵Μαυρόπουλος Θ., τόμος α(2006): 342-352

«...Επομένως, μας έχει γίνει φανερό ότι ο δίκαιος άνθρωπος είναι καλός και σοφός και ο άδικος ανίδεος και κακός»³⁶.

Άρα, εδώ ταυτίζεται η συμπεριφορά του δίκαιου και του άδικου με του γνωστικού και του αδαούς. Η δικαιοσύνη μοιάζει με τη γνώση και την καλοσύνη και είναι μια αρετή.

Η ομοιότητα ανάμεσα στον δίκαιο και τον φρόνιμο είναι φαινομενική, γιατί δεν έχουν οριστεί με σαφήνεια τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά του δίκαιου και του καλού ανθρώπου. Το μειονέκτημα αυτού του επιχειρήματος είναι ότι ο Σωκράτης χρησιμοποιεί την έννοια του «αποκτώ περισσότερο από κάποιον άλλον». Όταν εφαρμόζεται στον άδικο άνθρωπο αυτή η έννοια σημαίνει απάτη, αλλά μπορεί να δηλώνει και ανταγωνισμό έντιμο³⁷.

Μέσα στο πλαίσιο των ερωταποκρίσεων οι δυο συνομιλούντες καταλήγουν ότι η αδικία προκαλεί διχόνοια και μίση, ενώ η δικαιοσύνη ομόνοια και φιλία. Η αδικία κάνει τον άνθρωπο ευτυχισμένο σε σχέση με τον άδικο. Οι άδικοι είναι εχθροί και με τον ίδιο τους τον εαυτό και με τους θεούς.

Συγκεκριμένα συμφωνείται ότι «... ή γε αδικία και μίση και μάχας εν ἀλλήλοις παρέχει, ή δὲ δικαιοσύνη ὁμόνοιαν και φιλίαν ...»(351d3-4) «τινὰ φαίνεται ἔχουσα τὴν δύναμιν, οἷαν, ᾧ ἂν ἐγγένηται, εἴτε πόλει τινὶ εἴτε γένει εἴτε στρατοπέδῳ εἴτε ἄλλῳ ὄτρωσιν, πρῶτον μὲν ἀδύνατον αὐτὸ ποιεῖν πράττειν μεθ' αὐτοῦ διὰ τὸ στασιάζειν και διαφέρεσθαι, ἔτι δ' ἐχθρὸν εἶναι ἑαυτῷ τε και τῷ ἐναντίῳ παντὶ και τῷ δικαίῳ;» (352a10-352a3).

Μετάφραση:

Η αδικία προκαλεί και διχόνοιες και μίση και διαμάχες μεταξύ τους, ενώ η δικαιοσύνη ομόνοια και φιλία. Έχει τέτοια δύναμη (η αδικία)... ,που σε όποιον εμφανιστεί, ή σε κάποια πόλη ή σε κάποια οικογένεια ή σε στρατόπεδο ή σε οποιοδήποτε άλλο πρώτα θα τους κάνει να μην είναι σε θέση να κάνουν κάτι μαζί της

³⁶ Μαυρόπουλος Θ., τόμος α(2006):352-353

³⁷ Pappas N.,(2003)2:48

λόγω διχόνοιας και διχοστασίας και ακόμα θα τους κάνει εχθρούς και με τους εαυτούς τους και με κάθε αντίθετο και με το δίκαιο³⁸.

Ο άδικος δεν είναι σε θέση να επιτύχει το παραμικρό, διότι βρίσκεται σε εσωτερική διχόνοια, εξεγείρεται ενάντια στον ίδιο τον εαυτό του και γίνεται μισητός τόσο στον εαυτό του όσο και στους άλλους, και ο δίκαιος είναι σε καλύτερη θέση, επειδή είναι αγαπητός στους θεούς³⁹.

Σε αυτό το σημείο είναι φανερή η σωκρατική θέση ότι η δικαιοσύνη έχει εσωτερική αξία, είναι δηλαδή ένας αυτοσκοπός. Αυτός είναι και ο λόγος που παραλληλίζεται η Πολιτεία με το άτομο, η πόλη με την ψυχή. Το ατομικό και συλλογικό συμφέρον κατακερματίζεται λόγω της εδραίωσης της αδικίας στην ψυχή και την πόλη. Ο Σωκράτης εδώ θέλει να τονίσει την ψυχική ακεραιότητα του ατόμου, η οποία αντανακλάται στην πολιτική οργάνωση.

Στο κεφάλαιο XXIV του πρώτου βιβλίου προεξαγγέλλεται εξειδικευμένη εξέταση του θέματος, ότι υπάρχει εξειδικευμένο έργο της ψυχής και ο Σωκράτης υπόσχεται να εξεταστεί η έννοια του δικαίου⁴⁰.

Ο Σωκράτης ξεκινά έναν νέο κύκλο επιχειρημάτων, αναφέρεται στο έργο των οργάνων και των εργαλείων χρήσης για την επίτευξη των σκοπών τους: στο κλαδευτήρι, στο άλογο, στο μάτι και στο αυτί. Συγκεκριμένα αναφέρει: «...νῦν δὴ οἶμαι ἄμεινον ἂν μάθοις ὃ ἄρτι ἠρώτων, πυνθανόμενος εἰ οὐ τοῦτο ἐκάστου εἴη ἔργον ὃ ἂν ἢ μόνον τι ἢ κάλλιστα τῶν ἄλλων ἀπεργάζεται...» (353 a 8-11).

Μετάφραση

«Τώρα λοιπόν νομίζω ότι θα αντιληφθείς καλύτερα τί ρώτησα πριν από λίγο, όταν ζητούσα να μάθω αν δεν είναι έργο κάθε πράγματος αυτό που εκτελεί μόνο του η καλύτερα από κάθε άλλο»⁴¹.

³⁸ Μαυρόπουλος Θ., τόμος α(2006):356-359

³⁹ Annas J., (2006):71

⁴⁰ ΜαυρόπουλοςΘ., τόμος α(2006):394

Στο σημείο αυτό ο Πλάτων ξεκινάει από την υπόθεση ότι κάθε πράγμα ή όργανο έχει έναν σκοπό. Όμως, υπάρχουν όργανα που εκτελούν καλύτερα το έργο τους, όπως στην περίπτωση του πριονιού και του κλαδευτηριού. Παρομοίως και η ψυχή έχει ως έργο την καθοδήγηση του σώματος· είναι ο ηγέτης και όχι ο ηγεμόνας της ζωής του ανθρώπου. Άρα, η αρετή της ψυχής είναι η δικαιοσύνη. Ο δίκαιος άνθρωπος θα ζει καλά και θα οδηγείται στην ευδαιμονία μέσω του «εὖ ζην».

Αν και ο Σωκράτης παρέχει κριτήριο για το τι συνιστά έργο, δεν μνημονεύει τους σκοπούς. Το έργο κάποιου πράγματος είναι: ότι μπορεί να κάνει οτιδήποτε τέλεια. Τα παραδείγματά του περιλαμβάνουν τα μάτια, τα αυτιά, τα άλογα και τα τεχνικά εργαλεία. Ωστόσο, ο τρόπος που χρησιμοποιεί την έκφραση «ἔργον τῆς ψυχῆς» φαίνεται ότι είναι εκτεθειμένος σε αυτή τη ρητή αντίρρηση: «...ψυχῆς ἔστιν τι ἔργον ὃ ἄλλω τῶν ὄντων οὐδ' ἂν ἐνὶ πράξαις...» (353d4). Η ψυχή είναι το κέντρο και η πηγή της ζωής, που ενεργοποιεί και εμψυχώνει τα πάντα. Τείνει εδώ να θεωρεί το σώμα εργαλείο της ψυχής και όχι το αντίστροφο.

«οὐκοῦν ἀρετὴν γε συνεχωρήσαμεν ψυχῆς εἶναι δικαιοσύνην, κακίαν δὲ ἀδικίαν;»(353e8-9)

Μετάφραση:

«Συμφωνήσαμε λοιπόν ότι η αρετή της ψυχής είναι η δικαιοσύνη και η κακία της η αδικία⁴²;»

Ο Πλάτων συνεχίζει επιχειρηματολογώντας: «...ἢ μὲν ἄρα δικαία ψυχὴ καὶ ὁ δίκαιος ἀνὴρ εὖ βιώσεται, κακῶς δὲ ὁ ἄδικος ...» (353e10-11).

Μετάφραση:

«Επομένως η δίκαιη ψυχή και ο δίκαιος άνδρας θα ζήσει καλά, ενώ ο άδικος άσχημα.»⁴³

⁴¹Μαυρόπουλος Θ., τόμος α(2006):362-363

⁴² Μαυρόπουλος Θ., τόμος α(2006):364-365

Ωστόσο, αυτός που ζει όμορφα είναι ο δίκαιος άνθρωπος, ενώ το επιχείρημα αναφέρεται στη δίκαιη ψυχή. Έτσι, ο Πλάτων θεωρεί ότι ο άνθρωπος είναι όντως η ψυχή του, οπότε δεν υπάρχει χάσμα, όταν μιλά για έναν άνθρωπο ή για την ψυχή. Ούτε χάσμα ανάμεσα στο είδος της αρετής που οδηγεί στην καλή ζωή και σε άλλες τεχνικές αρετές. Έτσι, δεν υπάρχει διαφορά στο να ακολουθεί κάποιος ενάρετο βίο ή να βιώνει καλό παράδειγμα ζωής.⁴⁴

Πρέπει να επισημανθεί ότι η αρετή της ψυχής, η δικαιοσύνη, πρέπει να είναι η καθοριστική αρετή, όπως τα μάτια για το σώμα. Τέλος, ο Πλάτων υποστηρίζει ότι η ηθική συμπεριφορά και η αληθινή ευτυχία απορρέουν όταν η ψυχή βρίσκεται σε μια συγκεκριμένη κατάσταση. Όταν η ψυχή βρίσκεται σε αυτήν την κατάσταση θα επέλθει η ισορροπία και η αρμονία, θα παράγει αυτομάτως δίκαιη συμπεριφορά και ο άνθρωπος θα είναι ευτυχισμένος.

Ο Θρασύμαχος αποχωρεί στο τέλος του πρώτου βιβλίου, αποδεχόμενος ότι η αδικία δεν είναι πιο ωφέλιμη από την δικαιοσύνη. Ο σοφιστής παρουσιάζεται νικημένος, χωρίς να φαίνεται, δίνοντας την σκυτάλη της συζήτησης στον Γλαύκωνα και τον Αδείμαντο.

Στην αρχή του δεύτερου βιβλίου, όπου αρχίζει ο διάλογος μεταξύ Γλαύκωνα και Σωκράτη, ο Σωκράτης παραθέτει τις απόψεις για τα τρία είδη του καλού. (357b4-d20)

Η διάκριση του καλού είναι η εξής:

A- το καλό ως αυτοσκοπός

B- το καλό ως αυτοσκοπός και τα αποτελέσματα που έχει

Γ- το καλό με βάση τα αποτελέσματα που έχει, υλικά και ηθικά

Τη δικαιοσύνη την κατατάσσει στο δεύτερο είδος, δηλαδή συνδυάζει τη θεωρητική αξία με την έμπρακτη ωφελιμότητά της⁴⁵.

⁴³ Μαυρόπουλος Θ., τόμος α(2006):366-367

⁴⁴ Annas J., (2006):72-73

⁴⁵Μαυρόπουλος Θ. τόμος α(2006):512

Ο Πλάτων ήταν σε θέση να γνωρίζει τους ελληνικούς μύθους σε όλες τις μορφές τους: τους άγραφους της προφορικής λαϊκής παράδοσης αλλά και τους καταγραμμένους μύθους της ποίησης και της πεζογραφίας. Η παρουσία των μύθων στους πλατωνικούς διαλόγους εξυπηρετεί σκοπιμότητες. Αρχικά, η ξηρότητα της αυστηρά φιλοσοφικής έκφρασης που χαρακτηρίζει το πλατωνικό έργο καθιστά την ανάγνωση δοκιμασία, άρα ο μύθος είναι ένα αντίδοτο σε αυτή τη δοκιμασία. Εξάλλου, το παιδαγωγικό ένστικτο του φιλοσόφου του υπαγορεύει να επιστρατεύσει το τερπνό, για να πετύχει το ωφέλιμο. Ακόμη, η πολύωρη διανοητική προσπάθεια των συνομιλητών προκαλεί την ανάγκη ύπαρξης ενός διαλείμματος μέσω των μύθων. Η κύρια όμως λειτουργία του πλατωνικού μύθου ήταν να συμβάλει στη φιλοσοφική έρευνα του Πλάτωνα, εκεί που η συλλογιστική διαδικασία ή η επιστημονική έρευνα έχει εξαντλήσει τις δυνατότητες της. Οι περιοχές αυτές ήταν η αρχή του κόσμου, η δημιουργία του κόσμου και η μετά θάνατον ζωή. Με αυτόν τον τρόπο ο μύθος με τις ανεξάντλητες δυνατότητες της φαντασίας καλείται να καλύψει τα γνωστικά κενά. Η συγγραφική ιδιοφυΐα του Πλάτωνα καθιστά εποικοδομητικό το δέσιμο του διαλόγου, και του μύθου. Τέλος, το περιεχόμενο του μύθου τον φέρνει κοντά στην φιλοσοφική αναζήτηση της αλήθειας και εισδύει εκεί που είναι αδύνατο να προσεγγίσουμε την αλήθεια με τη λογική.⁴⁶

Ο Γλαύκων δηλώνει ότι θα υποστηρίξει την άποψη του Θρασύμαχου για την προέλευση της δικαιοσύνης και την αναγκαιότητα της εφαρμογής της, για να ακούσει το εγκώμιο του Σωκράτη για τη δικαιοσύνη. Επιπλέον, αναφέρεται στο κοινωνικό συμβόλαιο λέγοντας: «...ζυνθέσθαι ἀλλήλοις μήτ' ἀδικεῖν μήτ' ἀδικεῖσθαι ...» (359a2). Άρα, διαφαίνεται η συμβατικότητα των ανθρώπινων σχέσεων και η λειτουργία των νόμων στην κοινωνική ζωή. Γι' αυτό λέγει: «...τὸ ὑπὸ τοῦ νόμου ἐπίταγμα νόμιμόν ...» (359a4).

Οι νόμοι απαγορεύουν στο άτομο να αδικεί και του υπόσχονται ότι αν αδικηθεί αυτοί θα αποκαταστήσουν την αδικία που υπέστη. Έτσι «το νόμιμον και το δίκαιον»

⁴⁶Σπυρόπουλος Η.(2003):23-31

είναι συνώνυμα⁴⁷. Οι λόγοι του εξαντλούν όλες τις δοξασίες που σχηματίζονται στο κοινωνικό περιβάλλον, σχετικά με τη δικαιοσύνη και την αδικία⁴⁸.

Ο Σωκράτης, ως εδώ θεωρεί ότι από τη μια πλευρά η δικαιοσύνη αποφέρει πλούτο, δύναμη και άλλα υλικά αγαθά όμως στην ουσία είναι η ίδια αυτοσκοπός.

Στον αντίποδα αυτού του επιχειρήματος βρίσκεται ο Γλαύκων που με τον μύθο του Γύγη (359d-360d10), διερωτάται αν η δικαιοσύνη είναι αυτοσκοπός ή όχι. Τί θα γινόταν αν φορούσαμε το δαχτυλίδι, όπως ο Γύγης και γινόμασταν αόρατοι; θα προβαίναμε σε ανομήματα λόγω του ότι θα ήμασταν αόρατοι ή όχι; Στην περίπτωση αυτή θα επιλέγαμε να είμαστε άδικοι. Άρα, κατά τον Γλαύκωνα, κανείς δεν είναι δίκαιος με την θέληση του αλλά εξ ανάγκης. Αυτό είναι λογικό, γιατί οι άδικες πράξεις θα μείνουν ατιμώρητες, ενώ η δίκαιη ζωή είναι πιο δύσκολη. Άρα, η δικαιοσύνη δεν είναι αυτοσκοπός. Εδώ τίθεται και το θέμα της σύνδεσης της δικαιοσύνης με την κοινωνική δημοσιότητα των πράξεων και του κοινωνικού συμβολαίου λόγω της θέσπισης νόμων. Είναι στην ουσία ορθολογικός συμβιβασμός των αδικούντων και των αδικημένων η θέσπιση των νόμων. Τέλος, στόχος του Γλαύκωνα είναι να δείξει ότι η δικαιοσύνη είναι συμβατική αρχή και όχι έμφυτη που επινόησαν οι άνθρωποι, αφού με τη χρήση των δαχτυλιδιών αποδεικνύεται πως, όταν δεν υπάρχει φόβος, τότε ο κάτοχος αδικεί.

Με την άποψη του Γλαύκωνα «οὐδείς ἐκὼν δίκαιος» (360c6) εκφράζεται κάτι εντελώς αντίθετο στη σωκρατική αρχή «οὐδείς ἐκὼν κακός», δηλαδή ότι κανείς δεν διαπράττει με τη θέληση του το κακό και το άδικο.

Η συζήτηση για τη δικαιοσύνη φέρει ενστάσεις από την πλευρά του Σωκράτη, αφού λέει ο Σωκράτης ότι η δικαιοσύνη είναι καλή και μεγάλο αγαθό, ώστε κανένα αγαθό της αδικίας δεν μπορεί να είναι μεγαλύτερο. Άρα, η ευτυχία από τη δικαιοσύνη είναι μεγαλύτερη⁴⁹.

⁴⁷ Σκουτερόπουλος Ν.,(2002):792

⁴⁸ Σκουτερόπουλος Ν.,(2002):353

⁴⁹Vlastos(2000):170

Στο κεφ. IV του τρίτου βιβλίου ο Γλαύκων προτείνει τον διαχωρισμό του δίκαιου και του άδικου. Το συμπέρασμα του Γλαύκωνα είναι να δικαιώσει τον δίκαιο και τον άδικο άνθρωπο και μετά θα κριθεί ποιος από τους δύο ήταν πιο ευτυχισμένος⁵⁰.

Αντιπαραβάλλοντας τη ζωή του δίκαιου και του άδικου ανθρώπου, ο Γλαύκων θεωρεί ότι ο άδικος άνθρωπος πρέπει να τιμωρείται, επειδή *«έσχατη αδικία δοκείν δίκαιον είναι μη όντας»* (361b8), ενώ ο δίκαιος άνθρωπος, σύμφωνα με τον Αισχύλο, *«ου δοκείν αλλ' είναι αγαθόν εθέλοντα»*, *«ἴτω ἀμετάστατος μέχρι θανάτου, δοκῶν μὲν εἶναι ἄδικος διὰ βίου, ὧν δὲ δίκαιος...»* (361c8-9).

Μετάφραση:

«Η μεγαλύτερη αδικία είναι να φαίνεσαι ότι είσαι δίκαιος, ενώ δεν είσαι», «ότι δεν θέλει ο δίκαιος να φαίνεται δίκαιος αλλά και να είναι». «Έτσι ως το θάνατο να προχωρεί δίνοντας σε όλη τη ζωή του ότι είναι άδικος, ενώ είναι δίκαιος»⁵¹.

Η θέση του είναι σαφής. Όλα τα πλεονεκτήματα που ίσως νομίζουμε ότι απολαμβάνει κάποιος που ζει δίκαια δεν είναι τίποτα άλλο από το πλεονέκτημα της φήμης ότι είναι δίκαιος⁵². Είναι αυτός που ξέρει να κρύβει την αδικία πίσω από τη μάσκα της δικαιοσύνης⁵³.

Ο Γλαύκων εκφράζεται παραστατικά, σκιαγραφώντας τη ζωή του δίκαιου ανθρώπου που φαίνεται άδικος και στο τέλος καταλήγει να βασανίζεται και του άδικου ανθρώπου που φαίνεται δίκαιος και πεθαίνει ευτυχισμένος⁵⁴. Αναφέρει ότι *«αδίκως ο δίκαιος μαστιγώσεται, στρεβλώσεται, δεδήσεται, έκκαυθήσεται τώφθαλμῷ, τελευτῶν πάντα κακὰ παθῶν ἀνασχινδυλευθήσεται»* (361e-362a2)⁵⁵. Ο Γλαύκων ζητεί

⁵⁰ Μαυρόπουλος Θ., τόμος α(2006):512-513

⁵¹ Μαυρόπουλος Θ., τόμος α(2006):512-513

⁵² PappasN., (2003)2:59

⁵³ Μαυρόπουλος Θ., τόμος α(2006):512

⁵⁴ Annas J., (2006):86

⁵⁵ Μαυρόπουλος Θ., τόμος α(2006):412

η ρήση του Αισχύλου να λέγεται όχι για τον δίκαιο άνθρωπο, αλλά για τον άδικο, καταλήγοντας ότι η ζωή έχει ετοιμασθεί καλύτερα από θεούς και ανθρώπους για τον άδικο παρά για τον δίκαιο άνθρωπο⁵⁶.

Η φαινομενική δικαιοσύνη προσφέρει στους κατ' επίφαση δίκαιους όλες τις ευκολίες της ζωής μόνο και μόνο, γιατί η δικαιοσύνη σχετίζεται με τη φήμη του δίκαιου ανθρώπου.

Συγκεκριμένα, ο Αδείμαντος πρεσβεύει ότι οι γονείς συμβουλεύουν τα παιδιά «...ώς χρη δίκαιον εἶναι, οὐκ αὐτὸ δικαιοσύνην ἐπαινοῦντες ἀλλὰ τὰς ἀπ' αὐτῆς εὐδοκιμήσεις, ἵνα δοκοῦντι δικαίῳ εἶναι γίγνηται ἀπὸ τῆς δόξης ἀρχαί...»(363 a1-2)

Μετάφραση:

«Ότι πρέπει να είναι δίκαιος κάποιος όχι επαινώντας την δικαιοσύνη, αλλά την καλή φήμη που αυτή φέρει, ώστε αυτός για τον οποίο σχηματίζεται η αντίληψη ότι είναι δίκαιος να αποκτά με την υπόληψη αυτή αξιώματα...»⁵⁷.

Άρα, η δικαιοσύνη δεν εκθειάζεται ως αυτοσκοπός, αλλά ως μέσο κοινωνικής υποδοχής. Γίνεται αναφορά στον Ησίοδο, τον Όμηρο και τις απόψεις για την προσφορά των θεών προς τους δίκαιους. Συγκεκριμένα, οι θεοί κάνουν τις ευεργεσίες στους δίκαιους. Ενώ οι άδικοι και ανούσιοι κουβαλούν νωρίς με το κόσκινο νερό μέσα στη λάσπη χωμένοι. Συγκεκριμένα αναφέρεται: «...τοὺς δὲ ἀνοσίους αὖ καὶ ἀδίκους εἰς πηλὸν τινα κατορύττουσιν ἐν ᾿Αἶδου καὶ κοσκίνῳ ὕδωρ ἀναγκάζουσι φέρειν, ... » (363d6-8).⁵⁸

Επομένως, ο δίκαιος βίος τίθεται σε ενδιάμεσα στάδια και όταν διάγεται δίκαιος βίος στην αληθινή ζωή ο δίκαιος οδηγείται στην μακαριότητα.

Ο Γλαύκων αναφέρει στον Σωκράτη ότι οι ποιητές υμνούν την δικαιοσύνη ως κάτι καλό, αλλά «χαλεπὸν» και «επίπονον», ενώ η ακολασία και η αδικία είναι

⁵⁶ Μαυρόπουλος Θ., τόμος α(2006):513

⁵⁷Μαυρόπουλος Θ., τόμος α(2006):416-417

⁵⁸Μαυρόπουλος Θ.,τόμος α(2006):418

ευχάριστη και ευκολοαπόκτητη και ότι μόνο κατά τη γνώμη του κόσμου και κατά τον νόμο είναι κακό και ότι οι άδικες πράξεις είναι πιο επωφελείς (364 a3-6)⁵⁹.

Κατά τον Γλαύκωνα : «τους πονηρούς πλουσίους εὐδαιμονίζεῖν καὶ τιμᾶν εὐχερῶς ἐθέλουσιν δημοσίᾳ τε καὶ ἰδίᾳ, τοὺς δὲ ἀτιμάζειν καὶ ὑπερορᾶν, οἱ ἄν πη ἀσθενεῖς τε καὶ πένητες ὧσιν, ὁμολογοῦντες αὐτοὺς ἀμείνους εἶναι τῶν ἐτέρων» (364a9-b2).

Μετάφραση:

« Και θέλουν να μακαρίζουν τους φαύλους που είναι πλούσιοι και έχουν και άλλες δυνατότητες στη δημόσια και ιδιωτική ζωή και να περιφρονούν και να λογαριάζουν ὅσους είναι αδύναμοι και φτωχοί ενώ παραδέχονται ότι είναι καλύτεροι⁶⁰.»

Για άλλη μια φορά μέσα από τα λόγια του Γλαύκωνα διαφαίνεται ότι η δικαιοσύνη δεν εκθειάζεται ως αυτή καθαυτή. Η αδικία μπορεί να συνεχίσει να υπάρχει και να συμφέρει όταν κάποιος αποφεύγει την τιμωρία.

Στη συνέχεια αναφέρεται : «θεοὶ πολλοῖς μὲν ἀγαθοῖς δυστυχίας τε καὶ βίον κακὸν ἔνειμαν, τοῖς δ' ἐναντίοις ἐναντίαν μοῖραν. ἀγύρται δὲ καὶ μάντιες ἐπὶ πλουσίων θύρας ἰόντες πείθουσιν ὡς ἔστι παρὰ σφίσι δύναμις ἐκ θεῶν ποριζομένη θυσίαις τε καὶ ἐπωδαῖς, εἴτε τι ἀδίκημά του γέγονεν αὐτοῦ ἢ προγόνων, ἀκεῖσθαι μεθ' ἡδονῶν τε καὶ ἑορτῶν, ...ἐπαγωγαῖς τισιν καὶ καταδέσμοις, τοὺς θεοὺς, ὡς φασιν, πείθοντές σφισιν ὑπηρετεῖν» (364b3-c5).

Μετάφραση:

« Οι θεοί σε πολλούς καλούς ανθρώπους έδωσαν δυστυχία και κακή ζωή, ενώ στους αντίθετους από αυτούς μερίδιο αντίθετο. Αγύρτες και μάντιες συχνάζουν στις πόρτες των πλουσίων και προσπαθούν να τους πείσουν ότι έχουν δύναμη από τους θεούς με θυσίες και με ξόρκια για αδίκημα δικό τους ή των προγόνων με απολαύσεις και γιορτές... με κάποια ξόρκια και μάγια πείθοντας, όπως ισχυρίζονται να γίνουν υπηρέτες τους⁶¹.»

⁵⁹Μαυρόπουλος Θ., τόμος α(2006):418-419

⁶⁰ Μαυρόπουλος Θ., τόμος α(2006):418-419

⁶¹ Μαυρόπουλος Θ.,τόμος α(2006):420-421

Επιπλέον, αναφέρει τα βιβλία του Μουσαίου, του Ορφέα, της Σελήνης και των Μουσών με τις τελετουργίες «πείθοντες οὐ μόνον ιδιώτας ἀλλὰ καὶ πόλεις, ὡς ἄρα λύσεις τε καὶ καθαρμοὶ ἀδικημάτων διὰ θυσιῶν καὶ παιδιᾶς ἡδονῶν εἰσι μὲν ἔτι ζῶσιν, εἰσὶ δὲ καὶ τελευτήσασιν, ἅς δὴ τελετὰς καλοῦσιν, αἱ τῶν ἐκεῖ κακῶν ἀπολύουσιν ἡμᾶς, μὴ θύσαντας δὲ δεινὰ περιμένει...» (364e3-365a3).

Μετάφραση:

«Πείθοντας ὄχι μόνο άτομα ἀλλὰ καὶ πολιτείες, ὅτι με θυσίες καὶ με ξεφαντώματα γίνεται εξαγνισμός καὶ καθαρμός ἀπὸ ἀδίκημα ὅσο ἀκόμη ζουν, γίνεται ὁμως καὶ γιὰ τοὺς πεθαμένους, που τις ονομάζουν τελετές αὐτές μας λυτρώνουν ἀπὸ τὰ κακά που ὑπάρχουν στὸν Ἄδη, ἐνῶ τοὺς περιμένουν φοβερὰ πράγματα ἀν δὲν γίνουν θυσίες⁶².»

Ἡ πίστη στὴ δυνατότητα μεταστροφῆς τῆς θεότητος με τελετουργίες εἶναι διαχρονική, καλύπτει ὅλη τὴν ἀρχαιότητα ὡς σήμερα. Ὁ Σωκράτης ἐναντιώνεται στὴν πίστη αὐτή καὶ ἡ ἐναντίωση αὐτή ἔφερε τὴν κατηγορία ὅτι «εἰσάγει καινὰ δαιμόνια» καὶ τέλος τὴν καταδίκη του.⁶³

Ἐνῶ συνεχίζεται ὁ διάλογος στὸ κεφ. VIII σχετικά με τὴν ἐπιλογή τῆς δίκαιης ἢ τῆς ἀδίκης ζωῆς, συμπεραίνεται ὅτι ἀξία ἔχει ὄχι τὸ νὰ εἶναι δίκαιος κανεὶς, ἀλλὰ νὰ φαίνεται δίκαιος. Ἡ ἀδίκη ζωή εἶναι καλύτερη, ἐνῶ εἶναι μάταιο νὰ εἶσαι δίκαιος ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ «φαίνεσθαι». Καὶ ἀν ἀδικήσουμε θὰ εξαγνιστοῦν οἱ θεοὶ με τὶς θυσίες μας, οἱ ὁποῖες θὰ πραγματοποιηθοῦν ἀπὸ τὰ μέσα που ἔχουμε ἀποκομίσει ἀπὸ τὶς ἀδίκες πράξεις καὶ τὴ κίβδηλη ζωή.

Υπάρχει ἓνα δίλημμα στὸ χωρίο (336 e – d), γιὰτὶ ἀναφέρεται ὅτι «πολλὴν συγγνώμη ἔχει» (336c5) κάποιος ἀπέναντι τοὺς δίκαιους καὶ τοὺς ἀδίκους. Γιατὶ γνωρίζει «πλὴν εἴ τις θεῖα φύσει δυσχεραίνων τὸ ἀδικεῖν ἢ ἐπιστήμην λαβὼν ἀπέχεται αὐτοῦ, τῶν γε ἄλλων οὐδεὶς ἐκὼν δίκαιος, ἀλλ' ὑπὸ ἀνανδρίας ἢ γήρωσ ἢ τινος ἄλλης ἀσθενείας ψέγει τὸ ἀδικεῖν, ἀδυνατῶν αὐτὸ δρᾶν...» (366 c5 –d3).

⁶² Μαυρόπουλος Θ., τόμος α(2006):420-421

⁶³ Μαυρόπουλος Θ., τόμος α(2006):493-494

Μετάφραση:

« Εκτός από κάποιον που χάρη σε μια θεϊκή προδιάθεση της φύσης του δεν ανέχεται το άδικο ή πάλι από κάποιον άλλο που το γνωρίζει καλά και κρατιέται μακριά από αυτό, από τους υπόλοιπους κανένας δεν είναι με τη θέληση του δίκαιος, αλλά ψέγει την αδικία από δειλία ή από γεράματα ή από κάποια άλλη αδυναμία, επειδή δεν έχει τη δύναμη να το κάνει⁶⁴.»

Ο Αδείμαντος αναφέρει ότι τα αποτελέσματα της δικαιοσύνης είναι ευεργετικά για τον κάτοχό της, σε αντίθεση με την αδικία. Συγκεκριμένα «δικαιοσύνην δε μέγιστον αγαθόν αδικία μέγιστον κακόν» (366b9-367a1). «δικαιοσύνη άδικίας κρεϊττον, αλλά τί ποιούσα έκατέρα τόν έχοντα αυτή δι' αυτήν ή μέν κακόν, ή δε άγαθόν έστιν ...» (367b2-5). «...τουτ' ούν αυτό έπαίνεσον δικαιοσύνης, ο αυτή δι' αυτήν τόν έχοντα όνίνησιν και άδικία βλάπτει...» (367 d 3-4) «...ή μέν άγαθόν, ή δε κακόν έστι...» (367 e 3-5).

Μετάφραση:

« Η δικαιοσύνη είναι μέγιστο καλό, η αδικία μέγιστο κακό... Η δικαιοσύνη είναι προτιμότερη από την αδικία, αλλά τι προκαλώντας η καθεμία τους καθεαυτή σε αυτόν που την έχει μέσα του, η μια είναι κακό και η άλλη καλό. Τέλος, η μεν είναι καλό (δικαιοσύνη) η δε (αδικία) κακό⁶⁵.»

Ο Αδείμαντος θέλει να συμπεριλάβει σε αυτήν τις ευεργετικές συνέπειες, δηλαδή να τη θέσει στο δεύτερο είδος, ενώ ο Γλαύκων στο πρώτο (δεοντολογικό). Ζητούν όμως από τον Σωκράτη να εξαιρέσει τις ανταμοιβές και τις δόξες, γιατί αυτές χαρακτηρίζουν τους δίκαιους και τους άδικους, γιατί είναι τεχνικά επακόλουθα και όχι φυσικά της δικαιοσύνης λόγω της ύπαρξης των ανθρώπων⁶⁶.

Στη συνέχεια ο Σωκράτης απαντά στον Αδείμαντο που συμφωνεί μαζί του
«...δικαιοσύνη, φαμέν, έστι μέν άνδρως ένός, έστι δε που και όλης

⁶⁴ ΜαυρόπουλοςΘ., τόμος α(2006):426-427

⁶⁵ Μαυρόπουλος Θ., τόμος α(2006):426-429

⁶⁶ Annas J.,(2006):426-429

πόλεως...» (368e3-4) «Πάνυ γε, ἦ δ' ὅς » (368e7-8).

Μετάφραση:

« Η δικαιοσύνη, υποστηρίζουμε είναι χαρακτηριστικό ενός ανθρώπου, είναι και χαρακτηριστικό βέβαια ολόκληρης της πόλης... «βέβαια» είπε⁶⁷.»

Ο Σωκράτης στρέφεται στη δικαιοσύνη μέσα στην πόλη. Έτσι, ο Πλάτων αρχίζει τον παραλληλισμό ανάμεσα στον δίκαιο άνθρωπο και στη δίκαιη πόλη. Αναφέρεται στην πόλη που καθορίζει την πολιτική υπόσταση και υπόβαθρο του ατόμου. Η ιδέα ότι η δικαιοσύνη μέσα στην πόλη μπορεί να ρίξει φως και στην δικαιοσύνη του ατόμου ισχύει μόνο, αν η δικαιοσύνη έχει το ίδιο νόημα και στις δυο περιπτώσεις⁶⁸.

Ο Σωκράτης θεωρεί ότι στην πόλη θα βρει πιο εύκολα τη δικαιοσύνη, γιατί θα υπάρχει μεγαλύτερη ποσότητα του ίδιου πράγματος, ενώ στο άτομο υπάρχει σε μικρότερο βαθμό. Άρα, είναι πιο σωστό να εξεταστεί η πόλη, για να εδραιώνει η θεωρία του για το άτομο. Επιπλέον, με τη σύγκριση αυτή οδηγεί την έρευνα της δικαιοσύνης σε πολιτικό πρόβλημα. Ο ίδιος και οι συνομιλητές του αρχίζουν να σχεδιάζουν την Ιδανική Πολιτεία.

«Ἄρ' οὖν, ἦν δ' ἐγώ, εἰ γιγνομένην πόλιν θεασαίμεθα λόγῳ, καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτῆς ἴδοιμεν ἂν γιγνομένην καὶ τὴν ἀδικίαν;» (369c5-7).

Μετάφραση:

« Αν με τη συζήτηση μας βλέπουμε να δημιουργείται μια πόλη· άραγε θα βλέπουμε πως δημιουργείται η δικαιοσύνη και η αδικία της;⁶⁹.»

Θα επιχειρήσει να εξακριβώσει την κυριότερη λειτουργία και τα συστατικά της, και με βάση αυτή θα προσδιορίσει την περιοχή της ατομικής συνείδησης. Τον απασχολεί ποιο είναι μέσα στην ανθρώπινη φύση αυτό που ωθεί στον σχηματισμό κοινωνίας και ποια είναι η λογική πορεία της κοινωνικής ανέλιξης.

⁶⁷ Μαυρόπουλος Θ., τόμος α(2006):432-433

⁶⁸ AnnasJ.,(2006):95

⁶⁹ Σκουτερόπουλος Ν.,(2002):799

Στο χωρίο (371e13-372a3) ο Σωκράτης και ο Αδείμαντος συμφωνούν ότι η δικαιοσύνη και η αδικία βρίσκονται μέσα στις εμπορικές συναλλαγές στα πλαίσια της πόλης. Ο Αριστοτέλης αναφέρεται και αυτός στα *Ηθικά Νοκομάχεια* στη *διορθωτική δικαιοσύνη*, που λαμβάνει υπ' όψιν την προσωπική αξία και σχετίζεται με την διανομή των αγαθών κατά αριθμητική αναλογία.(1130b33).

Εδώ γίνεται φανερό το πολιτειακό σχέδιασμα του Πλάτωνα, που αποθέτει τα φύτρα ορισμένων θεμελιακών αρχών, οι οποίες στη συνέχεια θα επανέλθουν σε ανώτερο επίπεδο, πάνω στο οποίο θα στηριχθεί ο προορισμός της ουσίας της δικαιοσύνης⁷⁰.

Ήδη, στο χωρίο (370c4-5) αναφέρεται ότι ο καθένας «εις εν κατά φύσιν πράττη». Άρα, η αρχή της δικαιοσύνης θα ταυτιστεί με τον αυτοπεριορισμό τόσο κάθε κοινωνικής τάξης όσο και κάθε μέρους της ψυχής στην εκπλήρωση του ιδιαίτερου ρόλου τους⁷¹.

Στο χωρίο αναφέρεται πως μέσω της τρυφηλής πόλης οδηγούμαστε στην διάκριση της δικαιοσύνης και της αδικίας. Γιατί ο άνθρωπος που ζει σε μια «φλεγμαίνουσα πόλη» θα προσπαθεί να αποκτήσει υλικά αγαθά έστω και με τη βία. Στην υγιή πόλη, όμως, θα δινόταν ιδιαίτερη σημασία στην εκπαίδευση και όχι στα υλικά που οδηγούν στον εκφυλισμό. Οι πολίτες που θα ζουν σε ειδυλλιακό περιβάλλον θα αγωνίζονταν για το κοινό καλό, χωρίς εγωισμό και ιδιοτέλεια.

Στο τρίτο βιβλίο της Πολιτείας και στο χωρίο (392b1-6) αναφέρεται «...ὅτι εἰσὶν ἄδικοι μὲν εὐδαίμονες πολλοί, δίκαιοι δὲ ἄθλιοι, καὶ ὡς λυσιτελεῖ τὸ ἀδικεῖν, ἐὰν λανθάνῃ, ἢ δὲ δικαιοσύνη ἀλλότριον μὲν ἀγαθόν, οἰκεία δὲ ζημία ...»

Μετάφραση:

«...Ὅτι δηλαδή πολλοί είναι άδικοι αλλά ευτυχισμένοι, και δίκαιοι που είναι δυστυχισμένοι και ότι συμφέρει η αδικία, αν κάποιος ξεφύγει από την προσοχή των

⁷⁰ Σκουτερόπουλος Ν.,(2002):799

⁷¹ Σκουτερόπουλος Ν., (2002):799

άλλων, ενώ η δικαιοσύνη είναι ωφέλιμη για τους άλλους, αλλά ζημία για όποιον είναι δίκαιος⁷².»

Για μια ακόμη φορά ο Πλάτων αναφέρει, όπως και στο πρώτο βιβλίο, ότι η λανθάνουσα αδικία φέρει ευδαιμονία και απολαύσεις, ενώ ο δίκαιος έχει δύσκολη ζωή. Στο σημείο αυτό πάλι τίθεται το θέμα της δικαιοσύνης όχι ως αυτοσκοπός αλλά ως μέσο επιφανειακής ευζωίας.

Στο τέταρτο βιβλίο και από το χωρίο (427d) ο Πλάτων αρχίζει να ανιχνεύει τις αρετές της πόλεως και της ψυχής.

Στο κείμενο δεσπόζει ο παραλληλισμός πόλης - ψυχής και η αντίθεση δικαιοσύνης – αδικίας. Η αναζήτηση οδηγεί αρχικά σε μια κοινωνική προσέγγιση της δικαιοσύνης (427d- 434c10) και κατόπιν σε μια ψυχολογική προσέγγιση (441c9-443b6)⁷³.

Συγκεκριμένα αναφέρει ο Σωκράτης⁷⁴ : « *Ὁικισμένη μὲν τοίνυν, ἦν δ'... ἡ πόλις: ... ποῦ ποτ' ἂν εἴη ἡ δικαιοσύνη καὶ ποῦ ἡ ἀδικία, καὶ τί ἀλλήλοιν διαφέρετον, καὶ πότερον δεῖ κεκτῆσθαι τὸν μέλλοντα εὐδαίμονα εἶναι, ἐάντε λανθάνη ἐάντε μὴ πάντα θεοὺς τε καὶ ἀνθρώπους.*» (427d1-9).

Μετάφραση:

«Η πόλη λοιπόν είναι θεμελιωμένη ... (μήπως και δούμε) πού θα είναι η δικαιοσύνη και πού η αδικία, σε τι διαφέρει η μια από την άλλη και ποια από τις δύο πρέπει να έχει όποιος σκοπεύει να είναι ευτυχισμένος, είτε τον αντιληφθούν είτε όχι όλοι θεοί και άνθρωποι...»

«οἶμαι ἡμῖν τὴν πόλιν, εἴπερ ὀρθῶς γε ὄκισται, τελέως ἀγαθὴν εἶναι.

Ἄνάγκη γ', ἔφη.

Δῆλον δὴ ὅτι σοφὴ τ' ἐστὶ καὶ ἀνδρεία καὶ σώφρων καὶ δικαία.» (427e8-11)

⁷² Μαυρόπουλος Θ. τόμος α (2006):542-543

⁷³ ΣκουτερόπουλοςΝ., (2002):828

⁷⁴ Μαυρόπουλος Θ., τόμος α (2006):690-691

Μετάφραση:

Νομίζω ότι η πόλη μας είναι ως προς όλα καλή, αν έχει θεμελιωθεί σωστά. Κατά ανάγκη. Είναι λοιπόν φανερό ότι πρέπει να είναι σοφή, ανδρεία, συνετή και δίκαιη⁷⁵.

Οι ανωτέρω αρετές (σοφία, ανδρεία, σωφροσύνη) συναποτελούν τη δικαιοσύνη. Έτσι προβάλλεται η κοινωνική και πολιτική φυσιογνωμία της πόλης. Ο Σωκράτης δεν εξηγεί, γιατί η ιδανική πολιτεία θα συνδυάζει αυτές τις τέσσερις βασικές αρετές, ίσως επειδή το θεωρεί ως κάτι οικείο. Επιπλέον, η πράξη που εκδιπλώνεται σε άλλες εκφάνσεις της δικαιοσύνης αποδεικνύει ότι η αρετή είναι κάτι περισσότερο «εσωτερικό» και όχι «εξωτερικό»⁷⁶. Η αντιστοιχία αυτή των αρετών της πόλης και της ψυχής οδηγεί τον διάλογο από την πολιτική στην ηθική και οντολογική θεώρηση και ό,τι έχει κοινωνική διάσταση μεταφέρεται στα ατομικά μέτρα.

Οι αρετές αποτελούν στοιχεία ενός ηθικού βίου. Όλες μαζί επιτρέπουν τόσο τη δράση όσο και τη σκέψη, τόσο την αυτοσυγκράτηση όσο και το ενδιαφέρον για τους άλλους⁷⁷. Άρα, ο άνθρωπος αξίζει να έχει τη δικαιοσύνη.

Όπως είναι ήδη γνωστό, οι ανωτέρω αρχές, εκτός της δικαιοσύνης, αντιστοιχούν στις τρεις κοινωνικές τάξεις, όπου η κάθε μια πράττει ό,τι της αρμόζει. Συγκεκριμένα, η σοφία ενσαρκώνεται στους φιλοσόφους - βασιλείς, η ανδρεία (πολιτική γενναιότητα) στους φύλακες - επίκουρους και η σωφροσύνη που είναι η συνήθεια να δρούμε με μέτρο και βρίσκεται μεταξύ «έλλειψης» και «υπερβολής» στους δημιουργούς. Η δικαιοσύνη είναι η αρχή που δεν συνδέεται με μια κοινωνική τάξη ή μέρος της ψυχής, αλλά είναι αυτή που συνέχει τα ανωτέρω, ώστε το κάθε ένα να πράττει ό,τι του αρμόζει, γιατί αν είναι διακριτά τα όρια μεταξύ τους τότε η πόλη μπορεί να είναι δίκαιη.

«...δι' ὃ ἂν ἔτι ἀρετῆς μετέχοι πόλις, τί ποτ' ἂν εἴη; Δῆλον γὰρ ὅτι τοῦτ' ἐστὶν ἡ δικαιοσύνη.

⁷⁵ Μαυρόπουλος Θ., τόμος α(2006):690-691

⁷⁶ Σκουτερόπουλος Ν., (2002):829

⁷⁷ Pappas N.,(2006):84

Δῆλον.

Οὐκοῦν, ὦ Γλαύκων, νῦν δὴ ἡμᾶς δεῖ ὥσπερ κυνηγέτας τινὰς θάμνον κύκλω περίστασθαι προσέχοντας τὸν νοῦν, μὴ πῆ διαφύγη ἢ δικαιοσύνη καὶ ἀφανισθεῖσα ἄδηλος γένηται...» (432b4-9)

Μετάφραση:

«Το εἶδος που απομένει εξαιτίας του οποίου θα μπορούσε να ἔχει μερίδιο μας στην ἀρετή, ποιο θα μπορούσε να εἶναι; Εἶναι φανερό ὅτι αὐτό εἶναι ἡ δικαιοσύνη... «Φανερό εἶναι»εἶπε.

Εἶπα: Εμεῖς, τώρα, Γλαύκωνα,σαν να εἴμαστε κυνηγοὶ γύρω ἀπὸ το θάμνο με τεντωμένη την προσοχή μας μήπως μας ξεφύγει ἀπὸ κάπου ἡ δικαιοσύνη καὶ γίνεῖ ἀφαντῆ...⁷⁸»

Στο χωρίο (432b 4-9) ὁ Σωκράτης μας παρουσιάζει τὴν τέταρτη ἀρετὴ που κάνει τὴν πόλη ἐνάρετη. Οἱ δύο συνομιλητές, Γλαύκων καὶ Σωκράτης, θα πρέπει ὡς κυνηγοὶ να τὴν ἐντοπίσουν μέσα στην πόλη. Αὐτὴ ἡ διαδικασία τοῦ «κυνηγιού» δηλώνει τὴν σπουδαιότητα τῆς δικαιοσύνης, που συμβάλλει στην ευρυθμία τῆς πόλης, ὡς ἰδανικὴ πολιτεία.

Στο χωρίο (433 b 3-4) ὁ Σωκράτης πρεσβεύει: «...Τοῦτο τοίνυν, ἦν δ' ἐγώ, ὦ φίλε, κινδυνεύει τρόπον τινὰ γιγνόμενον ἢ δικαιοσύνη εἶναι, τὸ τὰ αὐτοῦ πράττειν...»

Μετάφραση:

Αὐτό λοιπόν, φίλε μου, ἀν γίνεῖ με κάποιον τρόπο, εἶναι ἡ δικαιοσύνη, δηλαδή το να ἀσχολεῖται ὁ καθένας με τὰ δικά του ἔργα⁷⁹.

Σύμφωνα με τὸν ὀρισμὸ που δίνει ὁ Σωκράτης δικαιοσύνη εἶναι: ὁ καθένας να ἀσχολεῖται με ὅ, τι ταιριάζει στη φύση καὶ τις δεξιότητές του. Ἡ δικαιοσύνη εἶναι ἡ ἀρετὴ τῆς πόλης ὡς ὅλον, διότι προϋποθέτει ὅτι κάθε πολίτης ἀναγνωρίζει πως το να πράττει τὰ εαυτοῦ συμβάλλει με καθοριστικὸ τρόπο στο κοινὸ καλὸ⁸⁰.

⁷⁸ Μαυρόπουλος Θ., τόμος α (2006):706-707

⁷⁹Μαυρόπουλος Θ.,τόμος α (2006):710-711

⁸⁰Annas J.,(2006): 153

Η δικαιοσύνη θα είναι ταυτόσημη με την Αρχή της εξειδίκευσης, διότι αυτή η αρχή αναθέτει στο κάθε άτομο έναν τύπο δουλειάς, ενώ εδώ το να συγγέεις ή να μοιράζεις κάποιες δουλειές δεν έχει και τόση σημασία, γιατί το σημαντικό είναι να διατηρούνται διακριτές οι τάξεις. Η δικαιοσύνη βασίζεται πάνω σε αυτή την αρχή, γιατί χωρίς αυτήν δεν θα ήταν εφικτή⁸¹. Είναι σαφές ότι ο Πλάτων θεωρεί ότι βασική προϋπόθεση της δίκαιης πόλης είναι η αναγνώριση των εκ φύσεως βασικών διαφορών των ανθρώπων.

«...Οὐκοῦν δικαιοσύνην τό γε τούτοις ἐνάμιλλον ἂν εἰς ἀρετὴν πόλεως θείης;

Παντάπασι μὲν οὖν. Καὶ ταῦτη ἄρα πῆ ἢ τοῦ οἰκείου τε καὶ ἑαυτοῦ ἕξις τε καὶ πρᾶξις δικαιοσύνη ἂν ὁμολογοῖτο. Ἐστι ταῦτα» (433d10-434a1).

Μετάφραση:

«Πρόσεξε λοιπόν και αυτό,αν δηλαδή θα έχεις την ίδια γνώμη·άραγε δεν θα αναθέσεις στους άρχοντες να εκδικάσουν τις δίκεςμέσα στην πόλη «Πώς όχι είπε»...Επομένως έτσι θα μπορούσε να γίνει παραδεκτό ότι η δικαιοσύνη είναι κατά κάποιον τρόπο το να έχει και να απασχολείται κάποιοςμε αυτό που είναι δικό του και του ανήκει.⁸²

Στο σημείο αυτό τονίζεται για άλλη μια φορά ότι η δικαιοσύνη είναι ένα υπέρτατο αγαθό που εξασφαλίζει την ενιαία υπόσταση, που εναρμονίζει τα επιμέρους στοιχεία και τα εναρμονίζει με την εξωτερική δράση, με αποτέλεσμα ο καθένας να μην πολυπραγμονεί και να αποφεύγει τα αλλότρια έργα.

Η δικαιοσύνη περιλαμβάνει όλες τις άλλες αρετές. Ωστόσο, δεν ταυτίζεται με το άθροισμά τους, γιατί η ίδια περιγράφεται ως κάτι διαφορετικό.⁸³

⁸¹Annas J.,(2006): 153

⁸² Μαυρόπουλος Θ.,τόμος α (2006):712-713

⁸³Pappas N.,(2013):87

Η δικαιοσύνη παρουσιάζεται σαν κάτι που «αμιλλάται» τις άλλες τρεις στην επίτευξη της αρετής της πόλης. Η δικαιοσύνη δεν περιττεύει, δεν απαιτεί κάποιες νέες πράξεις διαφορετικές από αυτές τις οποίες απαιτούν οι υπόλοιπες αρετές, παρά μόνο την αποφυγή ορισμένων αλλότριων πραγμάτων⁸⁴. Αν ο καθένας στην πολιτεία είναι πολιτικά δίκαιος, τότε η πολιτεία ως όλον θα είναι σοφή, ανδρεία και σώφρων, αρετές που συναποτελούν τη δικαιοσύνη.

Επομένως, η δικαιοσύνη είναι ένα ενοποιητικό στοιχείο των κοινωνικών τάξεων που διασφαλίζει τη βούλησή τους να διατηρούν τις διακριτικές τους αποστάσεις, ώστε η πολιτεία να είναι ευδαίμων. Γιατί η πολυπραγμοσύνη των τριών τάξεων θεωρείται κακούργημα και μεγάλη ζημιά για την πόλη (434b10-434c2). Η δικαιοσύνη είναι η αρετή της πόλης ως ενότητα, διότι προϋποθέτει ότι κάθε πολίτης αναγνωρίζει πως ο ρόλος του συμβάλλει στο κοινό καλό και όχι στην αδικία⁸⁵.

«...η δικαιοσύνη εν ενί ανθρώπω...» (434d8-434e1).

Μετάφραση:

«Η δικαιοσύνη είναι μέσα σ' έναν άνθρωπο...⁸⁶»

«. ὁ οὖν ἡμῖν ἐκεῖ ἐφάνη, ἐπαναφέρωμεν εἰς τὸν ἕνα, κἂν μὲν ὁμολογῆται, καλῶς ἔξει» (434e3-4).

Μετάφραση:

«Ό,τι λοιπόν μας φάνηκε εκεί ας το μεταφέρουμε στο ένα άτομο και αν επιβεβαιωθεί θαείναι όλα καλά...⁸⁷»

⁸⁴Annas J.,(2006): 153

⁸⁵Annas J.,(2006):153

⁸⁶Μαυρόπουλος Θ., τόμος α (2006):716-717

⁸⁷ Μαυρόπουλος Θ.,τόμος α (2006):716-717

⁸⁷ ΜαυρόπουλοςΘ., τόμος α (2006):716-717

«...· ἐὰν δέ τι ἄλλο ἐν τῷ ἐνὶ ἐμφαίνεται, πάλιν ἐπανιόντες ἐπὶ τὴν πόλιν βασανιοῦμεν, καὶ τάχ' ἂν παρ' ἄλληλα σκοποῦντες καὶ τρίβοντες, ὥσπερ ἐκ πυρείων ἐκλάμψαι ποιήσαιμεν τὴν δικαιοσύνην· καὶ φανερὰν γενομένην βεβαιωσόμεθα αὐτὴν παρ' ἡμῖν αὐτοῖς...» (434e1-5).

Μετάφραση:

«Αν όμως φαίνεται ότι είναι κάτι διαφορετικό στο ένα άτομο ξαναγυρνώντας στην πόλη θα το βασανίσουμε και εξετάζοντας και τρίβοντας το ένα με το άλλο ίσως θα κάνουμε τη δικαιοσύνη να ξεπηδήσει σαν λάμψη από ξύλα που πήραν φωτιά, και όταν φανερωθεί, να την επιβεβαιώσουμε για τους εαυτούς μας⁸⁸.»

Αφού ολοκληρώθηκε ο ορισμός της δικαιοσύνης στις κοινωνικές τάξεις σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο, ο Σωκράτης ενώ αναζητούσε μέσω της δομής της πόλης στοιχεία υποβοηθητικά για ανάγνωση της δικαιοσύνης της ψυχής, τώρα αναζητά τις ρίζες των δομικών γνωρισμάτων του μεγάλου κοινωνικοπολιτικού μορφώματος της πόλης στην ψυχή⁸⁹. Η ποιότητα της πόλης πηγάζει από την ατομική ψυχή και η διερεύνησή της θα οδηγήσει στα μέρη της ψυχής. Άρα, οι αρετές της ψυχής είναι και αρετές της πολιτείας. Αυτός είναι και ο λόγος που συμπεραίνει στο χωρίο (435 b 1-3): «...ἀνήρ δικαίας πόλεως κατ' αὐτὸ τὸ τῆς δικαιοσύνης εἶδος οὐδὲν διοίσει, ἀλλ' ὅμοιος ἔσται. ...»⁹⁰.

« οὕτως ἀξιόσομεν, τὰ αὐτὰ ταῦτα εἶδη ἐν τῇ αὐτοῦ ψυχῇ ἔχοντα, διὰ τὰ αὐτὰ πάθη ἐκείνοις τῶν αὐτῶν ὀνομάτων ὀρθῶς ἀξιοῦσθαι τῇ πόλει. ...» (435b9-435c2).

Μετάφραση:

«Έτσι θα απαιτήσουμε και το ένα άτομο, καθώς έχει τα ίδια αυτά είδη μέσα στην ψυχή του, με βάση τις ιδιότητες που έχει και η πόλη, να έχει το δικαίωμα να χαρακτηρίζεται σωστά με τα ίδια ονόματα⁹¹.»

⁸⁹ΣκουτερόπουλοςΝ., (2002):854

⁹⁰ Μαυρόπουλος Θ.,τόμος α (2006):718-721

⁹¹ Μαυρόπουλος Θ.,τόμος α (2006):716-717

«...Τόδε δὲ ἤδη χαλεπὸν, εἰ τῷ αὐτῷ τούτῳ ἕκαστα πράττομεν ἢ τρισὶν οὓσιν ἄλλο ἄλλω... » (436 a 8-9).

Μετάφραση:

«Εἶναι δύσκολο το ἀκόλουθο, ἀν δηλαδή κάνομε καθεμιά ἀπὸ αὐτὲς τὲς πράξεις μας με τὴν ἴδια δύναμη ἢ διαφορετικὴ δύναμη γιὰ τὲς διαφορετικὲς πράξεις μας ἀπὸ τὲς τρεῖς δυνάμεις που διαθέτομε⁹².»

Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἐπισημαίνεται ὅτι τὰ στοιχεῖα τῆς ψυχῆς εἶναι τρία. Ὁ Σωκράτης ἀναρωτιέται ἀν οἱ ἐκάστοτε ἀνθρώπινες πράξεις υπάγονται στο σύνολο τῆς ψυχῆς ἢ στα τρία ξεχωριστὰ μέρη τῆς. Ὅπως εἶναι γνωστὸ καὶ ὅπως τὸ πραγματεύεται καὶ ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων, ἡ ψυχὴ ἔχει τρία μέρη, «*το ἐπιθυμητικόν, το θυμοειδές, καὶ το λογιστικόν*», που τὸ καθένα ἔχει τὲς δικὲς του ιδιότητες καὶ «*χῶρο δράσης*». Ἄλλωστε, ὁ Σωκράτης ἔχει τονίσει ὅτι οἱ ιδιότητες τῆς ἀτομικῆς ψυχῆς εἶναι καὶ ιδιότητες το κοινωνικοῦ βίου.

Αὐτὴ ἡ διάζευξη, ἐνότητα ἢ πολλαπλότητα, εἶναι κρίσιμη γιὰ τὸ ἐπιχείρημα τῆς πολιτείας, διότι συνδέεται ἀμεσα με τὴν παραλληλία ψυχῆς - πόλης καὶ τὴ δυνατότητα νὰ μεταφερθοῦν στὴν ψυχικὴ σφαῖρα οἱ ἀρχές το καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας. Υπάρχουν περισσότερες πηγές συμπεριφοράς μέσα σε ἓνα πρόσωπο χωρὶς νὰ ἐξηγεῖται ἡ πολυπλοκότητα τῆς συμπεριφοράς. Ὁ τρόπος που ζεῖ ὁ ἄνθρωπος δείχνει ὅτι οἱ πηγές αὐτὲς σχετίζονται⁹³.

«...ὅτι ἐκείνη γε τῷ τὸ ἑαυτοῦ ἕκαστον ἐν αὐτῇ πράττειν τριῶν ὄντων γενῶν δικαία ἦν ...» (441 d 8-10).

Μετάφραση:

«Ὅτι δηλαδή ἐκείνη εἶναι δίκαιη, ἐπειδὴ καθεμιά ἀπὸ τὲς τρεῖς κατηγορίες που θα υπάρχουν θα ἀσχολεῖται καθεμιά με τὸ δικὸ τῆς ἐργὸ⁹⁴.»

⁹² Μαυρόπουλος Θ., τόμος α (2006):718-721

⁹³ Σκουτερόπουλος Ν., (2002):835

⁹⁴ Μαυρόπουλος Θ., τόμος α (2006):742-743

Ο Πλάτων υποστηρίζει ότι καθένα από τα τρία είδη συμπεριφοράς ριζώνει σε ένα διαφορετικό κομμάτι της ψυχής, η οποία αποτελείται από τρία μέρη⁹⁵. Και τα τρία μέρη διαθέτουν επαρκή γνωστική ικανότητα, ώστε το ένα να αναγνωρίζει το άλλο, να αλληλοσυγκρούονται ή να ομονοούν, καθώς και να προωθούν τα δικά τους συμφέροντα. Αυτό δεν είναι αρνητικό, γιατί η δικαιοσύνη δεν απαιτεί από τα τρία μέρη τίποτε παραπάνω διαφορετικό απ' ότι οι άλλες τρεις αρετές, αλλά η δικαιοσύνη είναι η αρετή του ανθρώπου στο σύνολό του, η αρετή των τριών αρετών, στο μέτρο που αυτές είναι αρετές μιας λειτουργικής ενότητας⁹⁶. Αν συμβαίνει αυτό, τότε η ψυχή υπάρχει μέσα σε αρμονία και τα μέρη της «οικειοπραγούν».

«...Οὐκοῦν τῷ μὲν λογιστικῷ ἄρχειν προσήκει, σοφῷ ὄντι καὶ ἔχοντι τὴν ὑπὲρ ἀπάσης τῆς ψυχῆς προμήθειαν, τῷ δὲ θυμοειδεῖ ὑπηκόῳ εἶναι καὶ συμμάχῳ τούτου;

Πάνυ γε.

Ἐὰρ οὖν οὐχ, ὥσπερ ἐλέγομεν, μουσικῆς καὶ γυμναστικῆς κρᾶσις σύμφωνα αὐτὰ ποιήσει, τὸ μὲν ἐπιτείνουσα καὶ τρέφουσα λόγοις τε καλοῖς καὶ μαθήμασιν, τὸ δὲ ἀνιεῖσα παραμυθουμένη, ἡμεροῦσα ἀρμονία τε καὶ ῥυθμῷ;» (441 e 4-6 441 e8 – 441 a5).

Μετάφραση:

«Λοιπὸν ταιριάζει στο «λογιστικόν» που είναι σοφό και έχει τη φροντίδα για ὅλη την ψυχή, να κυβερνάει, και στο «θυμοειδές» να υποτάσσεται σ' αυτό και να το υπερασπίζεται... «Βεβαίως» εἶπε. Ἄρα λοιπὸν, ὅπως εἶπαμε, θα συνταιριάζει αὐτά τα δύο η ἀνάμειξη της «μουσικῆς» και της «γυμναστικῆς», καθώς το ένα θα τονώνει και θα τρέφει με ωραία λόγια και με μαθήματα, ενώ το άλλο θα χαλαρώνει με παραινέσεις ημερεύοντας τα πράγματα και με την αρμονία και με το ρυθμό;⁹⁷»

⁹⁵Σκουτερόπουλος Ν., (2002):835

⁹⁶Annas J.,(2006):169-170

⁹⁷ Μαυρόπουλος Θ., τόμος α (2006):742-743

Με βάση τα ανωτέρω η ψυχή είναι δίκαιη, γιατί το «λογιστικόν» αναλαμβάνει τη γενική διεύθυνση και εποπτεία της ψυχής λόγω της σοφίας του, το θυμοειδές υπακούει και είναι σύμμαχος με το «λογιστικόν», ενώ το «επιθυμητικόν» υπακούει στα προαναφερθέντα μέρη ως σώφρον και τιθασεύει τις επιθυμίες. Το «λογιστικόν» είναι ο γενικός εποπτεύων που ασχολείται με το δικό του έργο, αλλά και το έργο των άλλων δύο. Όμως «το θυμοειδές» και το «επιθυμητικόν» μεριμνούν μόνο για το δικό τους έργο και όχι για το συνολικό έργο της ψυχής. Έτσι, καταλήγουν οι δύο συνομιλητές ότι η δικαιοσύνη αποτελεί αρετή της ψυχής και της πολιτείας (442d 7-10).

Στο διάλογο *Φαίδρος* ο Πλάτων στο δεύτερο λόγο του Σωκράτη, όπου ερευνάται η πραγματική ψυχολογία του φαινομένου έρωτος, θεώρησε ως απαραίτητη προϋπόθεση τη γνώση της φύσης της ψυχής, γι αυτό φιλοτέχνησε τον μύθο της ψυχής. Η εικόνα του «φτερωτού άρματος της ψυχής» είναι ισοδύναμη με την «εικόνα του σπηλαίου».

Στον μύθο της ψυχής η πραγματική υφή της ψυχής παρομοιάζεται με έναν ηνίοχο που κρατά τα χαλινάρια ενός ζευγαριού φτερωτών αλόγων, εκ των οποίων το ένα είναι όμορφο και καλό και το άλλο έχει τα αντίθετα χαρακτηριστικά (246 b1-8). Το πρώτο συμβολίζει το πνευματικό στοιχείο του ανθρώπου, που συγγενεύει με τους θεούς και ατενίζει το υπερουράνιο κάλλος και το άλλο συμβολίζει το αισθησιακό στοιχείο (246 e1-8). Η άνοδος προς τον ουράνιο θόλο είναι εύκολη, γιατί είναι εύκολη και η χαλιναγωγήση των αλόγων από τους θεούς, ενώ τα άλογα των ψυχών των ανθρώπων γέρνουν προς τη γη και αν ο ηνίοχος δεν είναι καλά γυμνασμένος, η ψυχή μοχθεί (μόγις). Οι αθάνατες ψυχές όμως, όταν φθάσουν στην αψίδα που βρίσκεται κάτω από τον ουρανό, περνούν τον ουρανό και χαίρονται μέσω της κυκλικής κίνησης όσα βρίσκονται εκτός ουρανού, συγκεκριμένα την πραγματική γνώση και την ιδέα της δικαιοσύνης και όταν επιστρέφουν ο ηνίοχος δίνει στα άλογα αμβροσία και νέκταρ. Όσες ψυχές ακολουθούν τους θεούς, σηκώνουν το κεφάλι και περιφέρονται μαζί με τους θεούς στην περιφερειακή κίνηση, παρόλες τις δυσκολίες των αλόγων, ενώ οι άλλες, όταν σήκωναν το κεφάλι τους, δεν κατόρθωναν να αντικρίσουν τα όντα, κατρακυλούσαν από το στερέωμα του ουρανού και τσακίζαν τα φτερά τους. Όπως αναφέρει ο νόμος της Αδραστείας, οι ψυχές που ακολουθούν τους θεούς παραμένουν

αβλαβείς στον αιώνα, ενώ οι άλλες γεμίζουν κακία και σπάζουν τα φτερά τους (247 b-248c). Η πρώτη ψυχή που είδε τα περισσότερα «οντως οντα» ενσαρκώνεται σε άτομα προορισμένα να γίνουν φιλόσοφοι, η δεύτερη σε άνθρωπο που είναι προορισμένος να γίνει βασιλιάς, η τρίτη σε άνθρωπο που είναι προορισμένος να γίνει πολιτικός οικονομολόγος, η τέταρτη σε άνθρωπο που είναι προορισμένος να γίνει φιλόπονος γυμναστής, η πέμπτη σε άνθρωπο που είναι προορισμένος να γίνει μάντης ή ιεροφάντης, η έκτη σε άνθρωπο που είναι προορισμένος να αχοληθεί με τις εικαστικές τέχνες, η έβδομη σε άνθρωπο που είναι προορισμένος να γίνει βιοτέχνης ή γεωργός, η όγδοη σε άνθρωπο που είναι προορισμένος να γίνει σοφιστής ή δημοκόπος και η ένατη σε άνθρωπο που είναι προορισμένος να γίνει τύραννος (248d-e). Ενώ οι άλλες, όταν έλθουν στο τέλος του πρώτου βίου, πηγαίνουν στα κολαστήρια και εκτίουν την ποινή τους, ενώ άλλες η Δικαιοσύνη τις ανεβάζει ψηλά. Στο χιλιοστό έτος όλες οι ψυχές προσέρχονται για να κληρωθούν σε δεύτερο βίο και εκεί επιλέγουν όποιον βίο θέλουν. Μπορούν να μετεμψυχωθούν και σε θηρίο, αν δεν έχουν αντικρίσει την αλήθεια, δηλαδή τις Ιδέες (249b).⁹⁸

Η εικόνα του «φτερωτού άρματος της ψυχής» συσχετίζεται άμεσα με την τριπλή διάκριση της ψυχής, που αποτελείται από «το λογιστικόν», «το θυμοειδές» και «το επιθυμητικόν». «Το λογιστικόν», που αντιστοιχεί σε αυτό που ονομάζουμε νους της ψυχής, εμφανίζεται ως το ανώτερο μέρος (που μπορεί να παρομοιαστεί με τον ηγεμόνα-θεό που στην εικόνα μας είναι ο Ζευς). Πρωταρχική αρετή είναι η σύνεση. Από τα κατώτερα μέρη της ψυχής «το θυμοειδές» αντιστοιχεί στο μέρος της ψυχής που λέγεται θυμός και έχει πρωταρχική αρετή την καρτερικότητα: τέλος «το επιθυμητικόν» «έχει πρωταρχικό γνώρισμα την οξύτητα των αισθήσεων, που μπορεί να το ωθήσει στην απληστία για τα υλικά αγαθά. Στον μύθο της ψυχής «το λογιστικόν» αντιπροσωπεύεται από τον ηνίοχο, ο υπάκουος ίππος αντιστοιχεί στο θυμοειδές, ενώ ο ατίθασος στο «επιθυμητικόν» .

⁹⁸ Σπυρόπουλος, Η.,(2003):249-261

Η εικόνα του «φτερωτού άρματος της ψυχής» καλύπτει βασικές θέσεις: την αθάνατη φύση της ψυχής που δέχεται διαδοχικές μετεμψυχώσεις, τη γνωσιολογική θεωρία σύμφωνα με την οποία η γνώση είναι ανάμνηση και, τέλος, την κοινωνιολογική διάκριση των πολιτών της ιδανικής πολιτείας. Αυτή η ψυχολογία της ψυχής και η κοινωνιολογία της πόλης το μόνο ενδιαφέρον που παρουσιάζουν είναι ότι ανοίγουν το δρόμο σε μια ηθική και μια πολιτική. Γιατί και στις δύο τα μέρη μεταξύ τους συμπληρώνονται και είναι αλληλέγγυα. Αυτή η ευταξία, η αρμονία του συνόλου, με την τακτοποίηση των μερών που το ένα υποτάσσεται στο άλλο, είναι αυτό που ο Πλάτων ονομάζει Δικαιοσύνη, δίνοντας έτσι μια ηθική και κοινωνικοπολιτική διάσταση που είναι αχώριστες μεταξύ τους.⁹⁹

«...Τὸ δέ γε ἀληθές, τοιοῦτόν τι ἦν, ὡς ἔοικεν, ἢ δικαιοσύνη ἀλλ' οὐ περὶ τὴν ἕξω πρᾶξιν τῶν αὐτοῦ, ἀλλὰ περὶ τὴν ἐντός, ὡς ἀληθῶς περὶ ἑαυτὸν καὶ τὰ ἑαυτοῦ, μὴ ἐάσαντα τὰλλότρια πράττειν ἕκαστον ἐν αὐτῷ μηδὲ πολυπραγμονεῖν πρὸς ἄλληλα τὰ ἐν τῇ ψυχῇ γένη, ἀλλὰ τῷ ὄντι τὰ οἰκεῖα εὖ θέμενον καὶ ἄρξαντα αὐτὸν αὐτοῦ καὶ κοσμήσαντα καὶ φίλον γενόμενον ἑαυτῷ καὶ συναρμόσαντα τρία ὄντα, ...» (443 c 9 – d5).

Μετάφραση:

«Στην πραγματικότητα βέβαια, όπως φαίνεται κάτι τέτοιο ήταν η δικαιοσύνη, αλλά δεν αναφέρεται στην εξωτερική δράση του ατόμου, αλλά σε ό,τι γίνεται μέσα του και με όσα είναι δικά του. Ο δίκαιος δεν επιτρέπει στα διαφορετικά μέρη της ψυχής του να κάνουν πράγματα ξένα γι' αυτή και να ανακατεύονται το ένα στα έργα του άλλου, αλλά έχοντας βάλει τάξη πραγματικά σε όσα είναι δικά του, έχοντας πάρει ο ίδιος την εξουσία του εαυτού του, έχοντας τακτοποιημένα όλα μέσα του, έχοντας συμφιλιωθεί με τον εαυτό του, έχοντας συνταιριάζει αρμονικά τα τρία στοιχεία...¹⁰⁰.

Η αναφορά στην δομή της πόλης απέφερε μόνο «είδωλον τι της δικαιοσύνης» (443c3), γιατί στην πραγματικότητα η δικαιοσύνη δεν σχετίζεται με την εξωτερική δραστηριότητα του ανθρώπου «ου περ την ἕξω πρᾶξιν των αυτους, ἀλλὰ περι την

⁹⁹Σπυρόπουλος Η., (2003):265-266

¹⁰⁰ Μαυρόπουλος Θ., τόμος α (2006):748-751

εντος» (443d1) αλλά με την τακτοποίηση δηλαδή και την ευταξία στο εσωτερικό του. Είναι η ιδιαίτερα πνευματική κατάσταση της ψυχής που συνίσταται σε μια ορισμένη σχέση των μερών της, σύμφωνα με τη φυσική τάξη και αποτυπώνεται σε όλη τη ζωή και την αγωγή του ανθρώπινου βίου. Τόπος της δικαιοσύνης είναι η ψυχή του πράττοντος και όχι η πράξη¹⁰¹. Άρα, η δικαιοσύνη του ατόμου είναι η αρμονική συνύπαρξη και άνθηση όλων των πτυχών του ατόμου που εξασφαλίζει την ψυχική αρμονία.

Η ίδια όμως η ομορφιά, η ίδια η δικαιοσύνη, η ίδια η αλήθεια, δεν μπορούν ποτέ να γεννηθούν από την ψυχή, δεν δημιουργούνται από εμάς, αλλά είναι κάτι πέρα από εμάς και μας συντρέχουν, για να φθάσουν στον εαυτό μας. Η ψυχή μαθαίνει τον εαυτό της μαζί με το αιώνιο αντικείμενο της γνώσης, την ιδέα που είναι το θεμέλιό της.¹⁰²

Με την συμμετρία σώζεται η ψυχή και η πολιτεία, μεταβάλλονται σε ένα λογισμένο γίνεσθαι, κατά τον Πλάτωνα, προχωρούν από την αδιάφορη και απλή γένεση σε μια γένεση που οδηγεί στην ουσία, ενώ με την ασυμμετρία σκορπίζονται η πολιτεία και η ψυχή σε ένα ανόητο και ανάρμοστο γίνεσθαι.¹⁰³

«...ονομάζοντα δικαίαν μὲν καὶ καλὴν πρᾶξιν ἢ ἂν ταύτην τὴν ἕξιν σφῶζι τε καὶ ξυναπεργάζηται... ἄδικον δὲ πρᾶξιν ἢ ἂν ἀεὶ ταύτην λύη...» (443e6-444a2).

Μετάφραση:

«Ονομάζει δίκαιη την πράξη που διατηρεί μέσα της και συνδιαμορφώνει το φρόνημα της ψυχής... άδικη πράξη όποια διαλύει το φρόνημα της ψυχής...¹⁰⁴.»

Στο σημείο αυτό ο Πλάτων, θέλοντας να υπερασπιστεί τη δικαιοσύνη έναντι της αδικίας, φέρει μια αναλογία: η πρώτη όπου η δίκαιη πράξη πηγάζει από την τέλεια ψυχή και απορρέει από το λογικό επικρατεί στα πάθη, ενώ στο δεύτερο μέρος της αναλογίας αναφέρεται η άδικη πράξη όπου το λογικό υστερεί και υπερτερεί το πάθος.

¹⁰¹ Σκουτερόπουλος Ν., (2002):837

¹⁰² Θεοδωρακόπουλος Ι., (2012):258

¹⁰³ Θεοδωρακόπουλος Ι., (2012):229

¹⁰⁴ Μαυρόπουλος Θ., τόμος α (2006):750-751

Υπάρχει μια σαφήνεια στα λόγια του Σωκράτη, όταν αναφέρεται στις καταστάσεις της ψυχής είτε πράττει το δίκαιο είτε το άδικο. Με τη διάκριση αυτή υπερασπίζεται πρώτον τη δικαιοσύνη έναντι της αδικίας και δεύτερον αναφέρει ότι το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της δικαιοσύνης δεν είναι άλλο από το να πράττει κάποιος τα οικεία του έργα. Αυτό συνιστά και τον ορισμό της δικαιοσύνης¹⁰⁵.

Αυτός είναι και ο λόγος, για τον οποίο στο χωρίο (444 b1-4) αναφέρεται ότι η αδικία είναι πολυπραγμοσύνη:

«...είναι καὶ πολυπραγμοσύνην καὶ ἀλλοτριοπραγμοσύνην καὶ ἐπανάστασιν μέρους τινὸς τῷ ὅλῳ τῆς ψυχῆς...»

Μετάφραση:

«Η αδικία είναι εξέγερση ανάμεσα σε αυτές τις τρεις δυνάμεις, η πολυπραγμοσύνη, μια ανάμειξη της μιας στο έργο της άλλης, μια επανάσταση ενός μέρους της ψυχής εναντίον του συνόλου της ψυχής¹⁰⁶.»

Άρα, αυτό που τονίζεται είναι η οικειοπραγία, σύμφωνα με την οποία ο καθένας πράττει τα δικά του. Γιατί η πολυπραγμοσύνη επιφέρει διάσπαση της ψυχικής αρμονίας και της εκπλήρωσης των πτυχών του ατόμου.

«...Αρετή μὲν ἄρα, ὡς ἔοικεν, ὑγεία τέ τις ἂν εἴη καὶ κάλλος καὶ εὐεξία ψυχῆς, κακία δὲ νόσος τε καὶ αἴσχος καὶ ἀσθένεια. ...» (444d13-e3).

Μετάφραση:

«Επομένως, ὅπως φαίνεται, η αρετή θα είναι κάπως σαν υγεία, ομορφιά και καλή κατάσταση ψυχής ενώ η κακία αρρώστια, ασχήμια και ανημποριά¹⁰⁷.»

Οι δίκαιες και οι άδικες πράξεις σχετίζονται με την ψυχή, ὅπως τα υγιεινά και μη υγιεινά πράγματα με το σώμα, ὅπως εκείνα φέρνουν στο σώμα την υγεία ἔτσι και η αρετή και η δικαιοσύνη οδηγούν τα μέρη της ψυχής σε συσχετισμούς ως προς «το

¹⁰⁵ Vlastos Gr.,(2000):174

¹⁰⁶ Μαυρόπουλος Θ.,τόμος α (2006) :750-751

¹⁰⁷ Μαυρόπουλος Θ., τόμος α (2006): 750-751

πράττειν και κρατείσθαι υπ' αλλήλων», όπου ανταποκρίνονται στη φυσική τάξη, ενώ η αδικία διαταράσσει την τάξη αυτή¹⁰⁸.

Η πλατωνική άποψη περί δικαιοσύνης συνάδει με τις σύγχρονες θεωρίες περί «ψυχικής υγείας», όπου το άτομο είναι σε κακή κατάσταση όταν οι πτυχές του δεν βρίσκονται σε αρμονία.

Η θεώρηση του άριστου βίου λειτουργεί σωστά και είναι ολοκληρωμένο το άτομο γιατί εξασφαλίζει ψυχική και σωματική υγεία¹⁰⁹.

Στο όγδοο βιβλίο και στο χωρίο (544a- 545b) γίνεται λόγος για το άτομο, την δικαιοσύνη και την αδικία. Η εξέταση των τύπων του κράτους θα οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι η δικαιοσύνη κομίζει στο άτομο ευδαιμονία¹¹⁰. Το όγδοο και ένατο βιβλίο αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα της απάντησης στην πρόκληση του Γλαύκωνα. Αποδείχθηκε ότι η δικαιοσύνη αξίζει για αυτήν την ίδια όπως και η υγεία και τώρα κινούμαστε πέρα από την αναλογία με την υγεία, δείχνοντας ότι η δικαιοσύνη έχει και καλά επακόλουθα, διότι ωφελεί το άτομο και κάνει πιο ευχάριστη τη ζωή του. Επιπλέον, το επίκεντρό τους είναι μάλλον το άτομο παρά το κράτος. Το τέταρτο βιβλίο έδειξε ότι αξίζει να έχει κανείς τη δικαιοσύνη,¹¹¹ ενώ παρουσιάζεται και ως αρμονία παρόμοια με την υγεία (444d-e). Ωστε, ο Σωκράτης έχει επιτύχει και να διατυπώσει τον ορισμό της δικαιοσύνης και να δείξει ότι αυτή είναι αποδοτική.

Με την αλληγορία του σπηλαίου γίνεται περιγραφή ενός υπόγειου σπηλαίου με κάποιους ανθρώπους εκ γενετής δεμένους, ώστε να βλέπουν μόνο έναν τοίχο και τις σκιές διαφόρων ατόμων και των αντικειμένων που μεταφέρουν, λόγω της φωτιάς που έκαιγε πίσω τους. Οι άνθρωποι αυτοί θεωρούν ότι οι σκιές αυτές είναι πραγματικά αντικείμενα. Δεν γνωρίζουν την αλήθεια, την ουσία των πραγμάτων και ζουν στο σκοτάδι. Ενώ οι φιλόσοφοι είναι αυτοί που βγαίνουν από το σπήλαιο, βλέπουν το

¹⁰⁸ Σκουτερόπουλος Ν., (2002):837

¹⁰⁹ Annas J., (2006):170

¹¹⁰ Annas J., (2006):367

¹¹¹ Annas J., (2006):367

φως, συνειδητοποιούν την πλάνη των άλλων ανθρώπων, αλλά δεν είναι διατεθειμένοι να επιστρέψουν στο σπήλαιο και να «φωτίσουν» τους δεσμώτες.(514a-515a). Ο Σωκράτης θεωρεί ότι οι κατάλληλοι, για να κυβερνήσουν την πόλη είναι οι φιλόσοφοι και για αυτό έστω και με πίεση θα πρέπει να επιστρέψουν στη σπηλιά και να φωτίσουν τους δεσμώτες.(519b-d). Ο Γλαύκων θεωρεί ότι δεν είναι δίκαιο να εξαναγκάσουν τους φιλοσόφους να φύγουν από τα νησιά των Μακάρων και να κατέβουν στη σπηλιά. Ο Σωκράτης θεωρεί ότι ο νόμος πρεσβεύει το κοινωνικό καλό όλων και όχι μιας μερίδας ατόμων και ότι δεν είναι αδικία να πείσουν τους ανθρώπους αυτούς να αναλάβουν την διακυβέρνηση της πόλης (519 d-520 a). Ο διαλεκτικός φιλόσοφος που φτάνει στη φωτεινότερη, την υπέρτατη γνώση της Ιδέας του Αγαθού, δεν γνωρίζει ότι αυτό ή εκείνο είναι δίκαιο, αλλά τον λόγο για τον οποίο είναι δίκαιο. Η γενική αρετή της πολιτείας, που είναι η δικαιοσύνη, εξαρτάται ουσιαστικά από την σοφία, την αρετή των φιλοσόφων που κυβερνούν. Σύμφωνα με τον Πλάτωνα, το έργο του φιλοσόφου είναι ο φωτισμός των συνανθρώπων του, να γνωρίσουν δηλαδή και αυτοί την Ιδέα του Αγαθού και να ενεργούν με γνώση, ώστε να επιτύχουν την ευδαιμονία της ψυχής και της πόλης. Ο φιλόσοφος, με όπλο του την παιδεία, μπορεί να βοηθήσει να απελευθερωθούν οι υπόλοιποι άνθρωποι από το σπήλαιο των σκιών.

Συγκεκριμένα αναφέρει: «Σκέψαι τοίνυν, εἶπον, ὦ Γλαύκων, ὅτι οὐδ' ἀδικήσομεν τοὺς παρ' ἡμῖν φιλοσόφους γιγνομένους, ἀλλὰ δίκαια πρὸς αὐτοὺς ἐροῦμεν, προσαναγκάζοντες τῶν ἄλλων ἐπιμελεῖσθαί τε καὶ φυλάττειν.» (520 a6-10).

Μετάφραση:

Σκέψου λοιπόν, Γλαύκωνα, ότι θα αδικήσουμε τους φιλοσόφους μας, αλλά θα τους πούμε σωστά πράγματα υποχρεώνοντάς τους να φροντίζουν για τους άλλους και να τους προσέχουν.¹¹²

Άρα, δεν είναι άδικη μια πράξη που αποσκοπεί στην ευδαιμονία, παρόλη τη δυσφορία που προκαλεί στους φιλοσόφους. Όμως οι φιλόσοφοι αυτοί είναι δημιουργήματα της πολιτείας, αυτή έχει αναλάβει την αγωγή τους και αυτή τους οδήγησε στη θέαση της Αλήθειας. Επομένως, δικαιούται να τους αξιοποιήσει με τον

¹¹² Μαυρόπουλος τόμος β (2006):1076

καλύτερο δυνατό τρόπο, με σύμμαχο την ηθική τους υποχρέωση απέναντι στους πολίτες, σμιλεύοντας έτσι το αίσθημα της υπευθυνότητας και της συλλογικότητας.

Έτσι, αρχίζει η συζήτηση για τα πολιτεύματα, γιατί με αυτόν τον τρόπο θα επέλθει και η εξέταση του ανθρώπινου χαρακτήρα. « ... τῶν δὲ λοιπῶν πολιτειῶν ἔφησθα...τέτταρα εἶδη εἶναι, ὧν καὶ περὶ λόγον ἄξιον εἶη ἔχειν καὶ ἰδεῖν αὐτῶν τὰ ἁμαρτήματα καὶ τοὺς ἐκείναις αὐτῶν ὁμοίους,...ἐπισκεψαίμεθα εἰ ὁ ἄριστος εὐδαιμονέστατος καὶ ὁ κάκιστος ἀθλιώτατος, ἢ ἄλλως ἔχοι· ...» (544a2-10). Ο Πλάτων εξιστορεῖ την παρακμή του δίκαιου κράτους και του δίκαιου ατόμου μέσα από τα τέσσερα στάδια: την τιμοκρατία, την ολιγαρχία, τη δημοκρατία και την τυραννία. Νωρίτερα ο Γλαύκων επισημαίνει στον Πλάτωνα ότι μπορούσε να έχει αναφερθεί σε καλύτερο πολίτευμα. (543d9-10).

Ως εμπειριστής, ο Γλαύκων αναφέρεται στην τιμοκρατία ως το πιο γνωστό κριτικό και λακωνικό πολίτευμα που ὅλοι το επικροτούν (544c1-3), στην ολιγαρχία που έχει πολλά ελαττώματα, (544c3-4) στη δημοκρατία που είναι ανταγωνιστική σε σχέση με την ολιγαρχία (544c 4-5), επηρεασμένος προφανώς από την ισχύουσα κατάσταση των Αθηνών εκείνης της εποχής, και τέλος στην περιβόητη τυραννίδα, ὅπως την αποκαλεί, η οποία αποτελεί το πιο νοσηρό πολίτευμα.

Ενώ ισχυρίζεται ότι υπάρχουν τέσσερα είδη άδικου κράτους, παραδέχεται ότι υπάρχουν και πολλά άλλα είδη που δεν καλύπτονται από αυτήν την ταξινόμηση, ἄρα η ταξινόμηση είναι a priori: αυτές είναι οι μορφές που παίρνει η δικαιοσύνη.¹¹³

Στο κεφ.ii του ὄγδου βιβλίου αρχίζει η συζήτηση για τα πολιτεύματα. Καθορίζεται η σειρά της εξέτασης των πολιτευμάτων με στόχο να αναδειχθεί η ευτυχία που δίνει το πολίτευμα που στηρίζεται στη δικαιοσύνη και η δυστυχία που προέρχεται από το πολίτευμα που καλλιεργεί την αδικία. Έτσι, αρχίζει μια «παθολογία των πολιτευμάτων» στη βάση του ότι τα γνωρίσματα του κακού χαρακτήρα μερικών κακών πολιτευμάτων οδηγούν στη διαπίστωση του αντίστοιχου

¹¹³ Annas J.,(2006):368

χαρακτήρα των ατόμων.(544d8-e11).¹¹⁴Αφού επιβεβαιώνεται, όπως νωρίτερα, ότι ο αριστοκρατικός τύπος πολίτη είναι ο πιο δίκαιος και ο πιο καλός, συνεχίζεται η αντιστοιχία στους υπόλοιπους τύπους ανθρώπων και πολιτευμάτων. Γιατί θεωρεί ότι τα ήθη των ανθρώπων που κατοικούν στην πόλη διαμορφώνουν τα πολιτεύματα και όχι οι πέτρες (544d8-10).

Ο Γλαύκων δεν είχε ζητήσει από τον Σωκράτη να δείξει ότι η δικαιοσύνη αξίζει να κυριαρχεί απλά στην ψυχή, αλλά ότι είναι πιο καλό να επικρατεί στην ψυχή από οποιαδήποτε άλλη αρετή, γιατί αυτή είναι που φέρνει ευτυχία. Για αυτό, το όγδοο βιβλίο ξεκινά από τη σύγκριση της δικαιοσύνης με την αδικία, για να αποδειχθεί ότι η δικαιοσύνη φέρνει ευτυχία ατομική και συλλογική.

«... Ἄρ' οὖν, ὥσπερ ἠρξάμεθα ἐν ταῖς πολιτείαις πρότερον σκοπεῖν τὰ ἤθη ἢ ἐν τοῖς ιδιώταις, ὡς ἐναργέστερον ὄν, καὶ νῦν οὕτω πρῶτον μὲν τὴν φιλότιμον σκεπτέον πολιτείαν ἢ τιμοκρατίαν, ἢ τιμαρχίαν αὐτὴν κλητέον...ἔπειτα ὀλιγαρχίαν καὶ ἄνδρα ὀλιγαρχικόν, αὐθις δὲ εἰς δημοκρατίαν ἀποβλέψαντες θεασόμεθα ἄνδρα δημοκρατικόν, τὸ δὲ τέταρτον εἰς τυραννουμένην πόλιν ἐλθόντες καὶ ἰδόντες, πάλιν εἰς τυραννικὴν ψυχὴν βλέποντες, πειρασόμεθα περὶ ὧν προυθέμεθα ἱκανοὶ κριταὶ γενέσθαι; ...» (545b- c5).

Μετάφραση:

«Άρα, λοιπόν, όπως αρχίσαμε να εξετάζουμε τα γνωρίσματα του χαρακτήρα πρώτα στα πολιτεύματα και ύστερα στα άτομα, με την ιδέα ότι εκεί είναι περισσότερο ευδιάκριτα... έτσι και τώρα θα εξετάσουμε πρώτα το φιλόδοξο πολίτευμα πρώτα την τιμοκρατία ή τιμαρχία, έπειτα την ολιγαρχία και τον ολιγαρχικό άνδρα και ύστερα τη δημοκρατία και τον δημοκρατικό άνθρωπο και ως τέταρτο μια πόλη με «τυραννικό πολίτευμα,αφού πάμε και τη δούμε κοιτάζοντας την ψυχή του «τυραννικού ανθρώπου» θα προσπαθήσουμε να κρίνουμε ικανοποιητικά τα θέματα που έχουμε θέσει;»¹¹⁵.

¹¹⁴ ΜαυρόπουλοςΘ., τόμος β (2006):1129

¹¹⁵ ΜαυρόπουλοςΘ., τόμος β (2006): 1180-1181

Ο Πλάτων συνεχίζει τον διάλογο με τον Γλαύκωνα, για να αποδείξει πώς επέρχεται η πολιτειακή αλλαγή μέσω της «διχοστομίας» που προκύπτει στις τάξεις. Ο εκφυλισμός προέρχεται από τη διάσπαση της ενότητας των Φυλάκων (545c-d). Θεωρεί ότι τα πάντα διανύουν φάσεις ευφορίας και αφορίας, τα φυτά, τα έμβια όντα, η ψυχή, τα σώματα ύστερα από κυκλικές κινήσεις (546 a1-10). Έτσι και οι ηγέτες-άρχοντες της πόλης θα υποπέσουν σε λάθος και θα γεννήσουν παιδιά, γιατί ο λογισμός τους μπερδεύεται με την αίσθηση, με αποτέλεσμα να μην γίνουν σωστά τα ερωτικά ζευγαρώματα (546 α-d). Τα παιδιά που θα γεννηθούν δεν θα είναι προικισμένα καλά και δεν θα είναι και ευτυχισμένα και όταν πάρουν τα αξιώματα των πατεράδων τους, ενώ θα είναι φύλακες, θα αδιαφορούν για τις πνευματικές ενασχολήσεις, για τις μούσες και για την σωματική τους ευεξία. Μη γνωρίζοντας τα γένη του Ησιόδου (χρυσό, ασημένιο, χάλκινο και σιδερένιο) δεν θα είναι σε θέση να τα ξεχωρίσουν και θα γίνονται προσμειξείς που θα προκαλούν πρόβλημα, ανωμαλία και ανομοιογένεια. Μετά τη «διχοστομία», τα γένη σιδερένιο και χάλκινο έχουν έφεση προς τα χρήματα και τα υλικά αγαθά, ενώ τα άλλα δύο, καθώς είναι πλούσια από τη φύση τους, θα κατευθύνουν τις ψυχές προς την αρετή και την παλιά τους κατάσταση. Ενώ βρίσκονταν σε αυτή την εμπόλεμη κατάσταση συμφώνησαν να τα μοιραστούν όλα και να υποδουλώσουν τους πρώην φίλους τους και τους ελεύθερους να τους κάνουν «οικέτες» και «περίοικους» και οι ίδιοι να ασχολούνται με τον πόλεμο και τη φρούρηση των ανωτέρω. Έτσι θα επέλθει η πολιτειακή αλλαγή και θα προκύψει ένα πολίτευμα αριστοκρατίας και ολιγαρχίας (546d2-547c8). Εδώ επισημαίνεται το πρώτο σημάδι εκφυλισμού της άριστης πολιτείας, η απόκτηση περιουσίας από τις ηγετικές τάξεις. Άρα, κανένα ιδεώδες δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί στην εντέλεια, κάτι που αποδεικνύεται μέσα από την εμπειρία μας .

Ο Πλάτων θεωρεί ότι δεν πειράζει αν τα μέλη των άλλων τάξεων δεν μείνουν προσκολλημένα στις δουλειές τους: η κατάλυση της Αρχής της Εξειδίκευσης είναι που φέρνει τον όλεθρο σε ολόκληρο το κράτος. Άπαξ και οι προτεραιότητες του κράτους συνολικά καθορίζονται από τη φιλοδοξία και την επιδίωξη των τιμών και

της νίκης, ανατρέπεται η εσωτερική δομή του.¹¹⁶ Δεν υπάρχει πια η αίσθηση της αδελφοσύνης ως προς το κοινό καλό, αφού οι μεν έχουν ιδιωτική περιουσία και οι δε γίνονται αντικείμενο εκμετάλλευσης, καθόσον έχουν χάσει την ελευθερία τους. Αυτό το είδος πολιτεύματος ονομάζεται «*τιμοκρατία*» - σε αυτό οι άρχοντες επιθυμούν την τιμή. Αφού οι άρχοντες εκμεταλλεύονται τους αρχόμενους, καταρρίπτουν τη δικαιοσύνη και νομιμοποιούν παράλληλα την αδικία και την εξουσία τους. Το ανωτέρω πολίτευμα είναι εκφυλισμένο και ο Πλάτων δεν δίνει σημασία στους θεσμούς, αλλά στο ήθος και στην παιδεία των ιθυνόντων - των αρχόντων - από τα οποία εξαρτάται η ευρυθμία της πόλης. Σιγά σιγά ο φιλόσοφος επανέρχεται στη συσχέτιση της ψυχικής συγκρότησης με τη μορφή του πολιτεύματος.

Η Ιδέα της δικαιοσύνης είναι χωριστή από τον κόσμο της εμπειρίας. Εδώ προκύπτει το ερώτημα, αν μπορεί να πραγματοποιηθεί το ιδεώδες κράτος. Η *Πολιτεία* απαντά στο ερώτημα αυτό, αλλά συνάμα απεικονίζει και το ιδεώδες δίκαιο κράτος. Η απεικόνιση αυτή θα ήταν άσκοπη, εάν το ιδεώδες και δίκαιο κράτος ήταν ανέφικτο. Το ιδεώδες της δικαιοσύνης θα παραμείνει αλώβητο, αν και είναι ανέφικτο στην πράξη, εάν εμπνευστεί το άτομο, να γίνει όσο πιο δίκαιο.¹¹⁷ Το δίκαιο κράτος δεν προκύπτει από νομικές μεταρρυθμίσεις, αλλά από τις αλλαγές στην ψυχή του πολίτη, οι δίκαιοι άνθρωποι μόνο από το δίκαιο κράτος μπορούν να προέλθουν, που είναι δύσκολο να εντοπιστεί. Το δίκαιο κράτος παραμένει αποτελεσματικότερο σαν ιδεώδες, γιατί γαλουχεί τους πολίτες με αρετές, για να μπορέσουν να εναρμονιστούν. Άρα, η δικαιοσύνη είναι θέμα βαθμού και, για να βελτιωθεί κάποιος, οι άρχοντες θα πρέπει να έχουν πρακτική σοφία και εμπειρία.

Στο IV κεφάλαιο του όγδοου βιβλίου γίνεται νέα απόπειρα να ανιχνευτεί ο «μακρόκοσμος» της πολιτείας στο μικρόκοσμο της ψυχής. Θα γίνει περιγραφή της εκφυλιστικής πορείας από την «άριστη πόλη» στο «τυραννικό πολίτευμα». Στο τέλος του κεφαλαίου έχει δοθεί αποτύπωση του «τιμοκρατικού πολιτεύματος» που είναι

¹¹⁶ Annas J.,(2006):370-371

¹¹⁷ Annas J.,(2006):238

ανάμεσα στην «αριστοκρατία» και την «ολιγαρχία». Στο τέλος ο πλατωνικός Σωκράτης υπογραμμίζει ότι στόχος της συζήτησης είναι να δοθεί η εικόνα του δίκαιου και του άδικου κόσμου

Αρχικά διατυπώνεται η απορία για το ποιος θα κυβερνήσει την πόλη μετά την πολιτική αλλαγή (547c9) και ότι οι κυβερνώντες θα διψούν για χρήματα, έχοντας θησαυροφυλάκια, θα είναι σπάταλοι με τα ξένα χρήματα και φειδωλοί με τα δικά τους, θα απολαμβάνουν τις ηδονές δίνοντας βαρύτητα στη σωματική καλλιέργεια και θα αποφεύγουν την ενασχόληση με τη φιλοσοφία (548a 4-c6), όπως στα ολιγαρχικά πολιτεύματα, υπονοώντας τη φιλοχρηματία των Σπαρτιατών. Όλα αυτά θα είναι απόρροια της επικράτησης του θυμοειδούς τμήματος της ψυχής, που έχει σαν χαρακτηριστικό στοιχείο την επιδίωξη της νίκης και της δόξας. «...διαφανέστατον δ' ἐν αὐτῇ ἔστιν ἓν τι μόνον ὑπὸ τοῦ θυμοειδοῦς κρατοῦντος, φιλονικίαι καὶ φιλοτιμίαι. ...» (548c3-5). Έτσι, οι ορέξεις της ψυχής επιμένουν και καταφέρνουν να ικανοποιούν τα θέλω της. Σε μια διαδικασία συμβιβασμού το «θυμοειδές» αναλαμβάνει να κυβερνήσει, γεγονός που υποδηλώνει ότι υπάρχει λιγότερη ενότητα από όση θα υπήρχε στην ιδανική πολιτεία.

Τα γνωρίσματα της φαυλότητας είναι: πρώτον όταν διεισδύουν λάθος παιδιά στην άρχουσα τάξη. Έτσι δημιουργείται πολιτική αστάθεια λόγω ακαταλληλότητας των αρχόντων. Δεύτερον, η φιλοχρηματία κυβερνά επιμένοντας να ικανοποιεί μόνο τους δικούς της στόχους, ενώ στερείται την ικανότητα αυτοελέγχου. Η απληστία είναι ακατάλληλη να κυβερνά την ψυχή και την οδηγεί στην διάσπαση.¹¹⁸ Εάν επικρατήσει άλλη αξία από τη δικαιοσύνη, θα προκληθεί στην πολιτεία και στην ψυχή αδικία.

Στο V κεφάλαιο του όγδοου κεφαλαίου το λόγο τον παίρνει ο Αδείμαντος και αρχίζει η ανάλυση του χαρακτήρα που αντιστοιχεί στο «τιμοκρατικό πολίτευμα» και υποδεικνύει ως αντιπροσωπευτικό του πολιτεύματος τον αδελφό του Γλαύκωνα. Αρχίζει να πραγματεύεται την ιδανική πολιτεία με βάση το ήθος και όχι τη δομή της, όπως έκανε μέχρι πρότινος .

¹¹⁸ Pappas N.,(2013):180-181

Ο τιμοκρατικός τύπος ανθρώπου φανερώνει μια αστάθεια εσωτερική, γιατί δεν ζει σύμφωνα με τα ιδανικά του λόγω ανεπάρκειας. Είναι μεν ιδεολόγος και αγαπά τις τέχνες, αλλά η συμπεριφορά του προσαρμόζεται στην πραγματικότητα της εξουσίας: φέρεται με σεβασμό προς τους ισχυρότερους και με τραχύτητα στους κατώτερους. Όσο γερνάει ξεθωριάζει η γοητεία που του ασκούν τα ιδανικά και ο ίδιος ασχολείται μόνο με την απόκτηση χρημάτων και τιμών(549a-d). Στον άνθρωπο αυτό δεσπόζει «*το θυμοειδές*», αφού ο άνθρωπος αυτός παραδέχεται τις αξιώσεις του λόγου και έλκεται από την έλλογη αναγνώριση του κοινού καλού, αλλά αδυνατεί να ζήσει με αυτά τα ιδανικά, εάν δεν του επιβληθεί η αξίωση του κοινού καλού ο ίδιος θα κατρακυλήσει λόγω ιδιοτελούς συμπεριφοράς.¹¹⁹

Με όσα πραγματεύεται ο Πλάτων παραπάνω θέλει να αποδείξει ότι η δυσαρμονία που υπάρχει στην ψυχή του τιμοκρατικού είναι αποτέλεσμα της δικής της συμπεριφοράς που επέτρεψε να αναρριχηθεί *το θυμοειδές*, αλλά και να συσχετίσει τη δυσαρμονία αυτή και στο τιμοκρατικό κράτος. Αυτός είναι και ο λόγος που επιλέγει να εξιστορήσει την εξέλιξη των εκφυλισμένων ατόμων: ο τιμοκρατικός είναι ο πατέρας του ολιγαρχικού και ο τιμοκρατικός είναι γιος κάποιου απράγμονα διανοούμενου που έχει μια δύστροπη σύζυγο σε μια άδικη πόλη. Όλο αυτό που περιγράφεται δεν ταιριάζει στη δίκαιη πολιτεία όπου υπάρχει ισότητα των δύο φύλων.

«Ως αντιστάθμισμα στο ήθος του τιμοκρατικού τύπου προτείνει «...Λόγου, ἦν δ' ἐγώ, μουσικῆ κεκραμένου· ὃς μόνος ἐγγενόμενος σωτὴρ ἀρετῆς διὰ βίου ἐνοικεῖ τῷ ἔχοντι...»(549b6-8)

¹¹⁹ Annas J.,(2006):372

Μετάφραση:

«Απάντησα μόνο ο λόγος που είναι συγκερασμένος με την πνευματική καλλιέργεια αυτός μόνο όταν υπάρχει ,είναι σωτήρας της αρετής του και ριζώνει ισόβια σε εκείνον που τον έχει.¹²⁰»

Στη συνέχεια αναφέρει μια ιστορία σχετικά με τις συμβουλές που δίνει ένας δούλος στα παιδιά του, όταν είναι καλοκάγαθοι οι γύρω, αλλά και όταν βλέπουν να συμβαίνουν αδικίες εις βάρος τους προτρέπουν τα παιδιά τους να τιμωρήσουν όσους τους αδικούν και να ανδρειωθούν περισσότερο από τον πατέρα τους, όταν βγαίνουν στην κοινωνία και βλέπουν ότι αδικούνται όσοι ασχολούνται με τις δουλειές τους σε σχέση με όσους δεν ασχολούνται με τις δουλειές τους. Έτσι ο νέος βρίσκεται σε σύγχυση, γιατί ο πατέρα του τροφοδοτεί το «λογιστικόν», ενώ οι άλλοι το «θυμοειδές» και το «επιθυμητικόν». Αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης είναι ο νέος να άγεται και να φέρεται και τέλος λόγω ανεπαρκούς πνευματικής υπόστασης να παραδίδεται στο «θυμοειδές» και να μετατρέπεται σε έναν φιλόδοξο και αγέρωχο άντρα(549e3-550c1). Άρα, κάθε ιδανικό διαφορετικό από τη δικαιοσύνη δημιουργεί αστάθεια μέσα στη ψυχή και στην πολιτεία και οδηγεί σε χειρότερο πολίτευμα.

Όπως είδαμε η καθοδική πορεία των κακών πολιτευμάτων διαπλέκεται με το θέμα της εναλλαγής των γενεών και της σχέσης πατέρα-γιου. Αυτό εμφυσά μια πνοή ζωής στην πλατωνική θεώρηση, φορτίζει περισσότερο τη δυναμική της και καθιστά πιο ευδιάκριτες τις βαθμίδες της καταβατικής κλίμακας, δίνοντας έναν πιο συγκεκριμένο χρονικό ορίζοντα στις διαδοχικές μεταβολές.¹²¹

Στα VI και VII κεφάλαια όγδοου βιβλίου γίνεται ανάλυση του «ολιγαρχικού πολιτεύματος» και του χαρακτήρα του, ύστερα από τη μετάβαση από το προηγούμενο πολίτευμα, το τιμοκρατικό. Οι συνθήκες ωριμάζουν και οι

¹²⁰ ΜαυρόπουλοςΘ., τόμος β (2006):1192-1193

¹²¹ Σκουτερόπουλος Ν.,(2002):882

πρωτοβουλίες γίνονται πιο δραστικές για την πολιτική ανασυγκρότηση μέσω νόμων και χρηματικών πόρων όσων συμμετέχουν στην εξουσία. Το «ολιγαρχικό πολίτευμα» χωρίζει την πόλη σε φτωχούς και πλούσιους, όπου οι μεν επιβουλεύονται στους δε. Έτσι δημιουργείται μια τάξη «κηφόνων» που έχουν κεντρί και πεθαίνουν πλούσιοι και άλλοι που δεν έχουν και πεθαίνουν φτωχοί. Ο Αδείμαντος ζητεί να εξεταστεί πως διαμορφώνεται ο χαρακτήρας του ολιγαρχικού τύπου, γιατί ως γνωστόν συσχετίζεται η δομή της ψυχής και του πολιτεύματος.(550c1-553a5)

Τα χρήματα γίνονται προϋπόθεση για την απόκτηση των αξιωμάτων, οπότε ανατρέπεται η Αρχή της Εξειδίκευσης (551a-b), με αποτέλεσμα οι διάφορες θέσεις να καταλαμβάνονται από ακατάλληλους ανθρώπους από τους οποίους κάποιιοι δεν επιτελούν κοινωνικό έργο(552a). Δεν υπάρχει κανένα αίσθημα αδελφοσύνης και προσπάθεια για το κοινό καλό. Οι μεν πλούσιοι σπαταλούν χρήματα για δικό τους καλό χωρίς δημόσια πολιτική και οι φτωχοί που είναι οι μη έχοντες δεν συμμετέχουν στην πολιτική ζωή, εξαιτίας της ανέχεια τους(552b-d). Άρα και στην ολιγαρχική πολιτεία καταρρίπτεται κάθε ενότητα και η πόλη είναι επισφαλής.¹²²Η ολιγαρχία επιμένει με το ιδανικό της πλεονεξίας και ενθαρρύνει την ακολασία, ενώ παράλληλα με την κατάργηση της Αρχής της Εξειδίκευσης καταρρίπτεται και η δικαιοσύνη, αφού κάθε τάξη δεν λειτουργεί με βάση το τι μπορεί να πράξει, αλλά εξωγενείς παράγοντες καθορίζουν την πολιτική ζωή.

Ο γιος του «τιμοκρατικού» προσπαθεί αρχικά να μοιάσει στον πατέρα του, αλλά όταν δει ότι υπάρχει πρόβλημα και καταρρίπτονται τα υπάρχοντα και οι τιμές στρέφεται στην επιδίωξη του χρήματος. Συγκεκριμένα «... ταπεινωθείς ὑπο πενίας πρὸς χρηματισμὸν τραπόμενος γλίσχρως καὶ κατὰ σμικρὸν φειδόμενος καὶ ἐργαζόμενος χρήματα συλλέγεται. ἄρ' οὐκ οἶει τὸν τοιοῦτον τότε εἰς μὲν τὸν θρόνον ἐκεῖνον τὸ ἐπιθυμητικὸν τε καὶ φιλοχρήματον ἐγκαθίζειν καὶ μέγαν βασιλέα ποιεῖν ἐν ἑαυτῷ, τιάρας τε καὶ στρεπτοὺς καὶ ἀκινάκας παραζωννύντα; Τὸ δέ γε οἶμαι λογιστικὸν τε καὶ θυμοειδὲς χαμαὶ ἔνθεν καὶ ἔνθεν παρακαθίσας ὑπ' ἐκείνῳ καὶ

¹²² Annas J., (2006): 372-373

καταδουλωσάμενος, τὸ μὲν οὐδὲν ἄλλο ἐᾷ λογίζεσθαι οὐδὲ σκοπεῖν ἄλλ' ἢ ὀπόθεν ἐξ ἐλαττόνων χρημάτων πλείω ἔσται, τὸ δὲ αὖ θαυμάζειν καὶ τιμᾶν μηδὲν ἄλλο ἢ πλοῦτόν τε καὶ πλουσίους, καὶ φιλοτιμεῖσθαι μηδ' ἐφ' ἐνὶ ἄλλῳ ἢ ἐπὶ χρημάτων κτήσει καὶ ἐάν τι ἄλλο εἰς τοῦτο φέρη...».(553c1-d 8)

Μετάφραση:

«Αμέσως γκρεμίζει από το θρόνο της ψυχῆς του τη φιλοδοξία και το γνωστό «θυμοειδές» στοιχείο της και ταπεινωμένος από τη φτώχεια του στρέφεται στο κυνήγι των χρημάτων και λίγο-λίγο κάνοντας οικονομίες και δουλεύοντας κάνει μια περιουσία. Άραγε δεν φαντάζεσαι ότι ένας τέτοιος άνθρωπος τότε στήνει στο θρόνο της ψυχῆς του το γνωστό «επιθυμητικόν» στοιχείο της και τη φιλοχρηματία του και κάνει μεγάλο βασιλιά του εαυτού του στολίζοντας το με «τιάρες», με «στρεπτούς» και με «ακινάκες»... Είπα: Αφού υποχρεώνει το «λογιστικόν» και το «θυμοειδές» να καθίσουν κάτω από τη μια και από την άλλη πλευρά του «επιθυμητικού» και να κάνει δούλους του τελευταίους, νομίζω, δεν τους επιτρέπει να συλλογίζονται και να εξετάζουν τίποτε άλλο παρά πως από λιγότερα χρήματα θα βγάλει περισσότερο κέρδος. Το ένα και το άλλο να μη θαυμάζει και να μην τιμά τίποτε άλλο παρά τον πλούτο και τους πλούσιους και να μην έχει φιλοδοξία για τίποτε άλλο παρά για την απόκτηση χρημάτων και για οτιδήποτε άλλο εξυπηρετεί το σκοπό αυτό.»¹²³

Στο VIII κεφάλαιο του ογδόου βιβλίου με βάση το ανωτέρω απόσπασμα αναφέρεται πως διαμορφώνεται η ολιγαρχική προσωπικότητα. Ο ολιγαρχικός διακατέχεται από την επιθυμία για χρήματα, ενώ το «λογιστικόν» και το «επιθυμητικόν» μέρος της ψυχῆς εξαναγκάζονται να εργάζονται μόνο προς το συμφέρον αυτής της επιθυμίας(553c-d). Ο Πλάτων παρουσιάζει αυτήν την κατάσταση ως αποτέλεσμα απογοήτευσης από τα υψηλά ιδανικά. Ο βίος του ολιγαρχικού δεν είναι ενιαίος ούτε ένα αρμονικό όλον, διότι δεν κατευθύνεται από αυτό το μέρος της ψυχῆς που

¹²³ ΜαυρόπουλοςΘ., τόμος β (2006):1210-1211

γνωρίζει και λαμβάνει υπ' όψιν τα συμφέροντα όλων των μερών, αλλά από ένα μέρος της ψυχής που είναι προσηλωμένο στο στόχο του αδιαφορώντας για τα υπόλοιπα μέρη.¹²⁴

Στο ΙΧ κεφάλαιο του ογδόου βιβλίου αναλύεται λεπτομερειακά «ο ολιγαρχικός άνθρωπος»: η σκέψη του είναι στραμμένη στο χρηματισμό κάτι που ταιριάζει και στην ολιγαρχική πολιτεία «...· χρήματα γούν μάλιστα έντιμα τῆ τε πόλει καὶ παρὰ τῷ τοιούτῳ...»(554b2-3) θέλει να αποκτά συνεχώς, υποτάσσοντας με αυτό τον τρόπο το «λογιστικόν» και το «θυμοειδές» τμήμα της ψυχής στο «επιθυμητικόν» λειτουργώντας με αυτό τον τρόπο διχοστομίας στη ψυχή του **«...οὐκ ἀρ' ἀν εἰη ἀστασίαστος ὁ τοιοῦτος ἐν ἑαυτῷ, οὐδὲ εἰς ἀλλὰ διπλοῦς τις, ἐπιθυμίας δὲ ἐπιθυμιῶν ὡς τὸ πολὺ κρατούσας ἔχει βελτίους χειρόνων...»(554d 9 –e2)1212**

Μετάφραση:

«Επομένως, ένας τέτοιος άνθρωπος δε θα ήταν δυνατόν να μην έχει διχοστομία μέσα του, δε θα ήταν ένας ,αλλά χωρισμένος στο δύο, με επιθυμίες καλύτερες και χειρότερες, από τις οποίες συνήθως θα επικρατούσαν οι πρώτες πάνω στις δεύτερες.»¹²⁵

Ο αξιακός σύνδεσμος της ψυχής με την πολιτεία γίνεται αξία και προτεραιότητα και η επικράτηση του «λογιστικού» λειτουργεί ως κανόνας αξιακής υπεροχής γιατί, όπως πρεσβεύει ο Πλάτων , : **«...Οὐκ ἄρ' ἂν εἴη ἀστασίαστος ὁ τοιοῦτος ἐν ἑαυτῷ, οὐδὲ εἷς ἀλλὰ διπλοῦς τις, ἐπιθυμίας δὲ ἐπιθυμιῶν ὡς τὸ πολὺ κρατούσας ἂν ἔχει βελτίους χειρόνων...» (554e3-5)** στην περίπτωση του ολιγαρχικού ,όπου επικρατεῖ το «επιθυμητικόν». Άρα , δίκαιη είναι η ψυχή που κυβερνά το «λογιστικόν».

Στην συνέχεια αναφέρεται στη μετάβαση από την ολιγαρχία στη δημοκρατία η οποία γίνεται **«...ὅταν οἱ πένητες νικήσαντες τοὺς μὲν ἀποκτείνωσι τῶν ἐτέρων, τοὺς**

¹²⁴ Annas J.,(2006):372-373

¹²⁵ ΜαυρόπουλοςΘ., τόμος β (2006):1212-1213

δὲ ἐκβάλωσι, τοῖς δὲ λοιποῖς ἐξ ἴσου μεταδῶσι πολιτείας τε καὶ ἀρχῶν, καὶ ὡς τὸ πολὺ ἀπὸ κλήρων αἱ ἀρχαὶ ἐν αὐτῇ γίνονται.

Ἔστι γάρ, ἔφη, αὕτη ἡ κατάστασις δημοκρατίας, ἐάντε καὶ δι' ὄπλων γένηται ἐάντε καὶ διὰ φόβον ὑπεξελθόντων τῶν ἐτέρων ...»(557a 1-9).

Μετάφραση:

«Όταν νικώντας οι φτωχοί άλλους σκοτώνουν, άλλους εξορίζουν, στους υπόλοιπους όμως δίνουν ίδια πολιτικά δικαιώματα και ίδια συμμετοχή στα αξιώματα, που συνήθως παίρνονται με κλήρωση. Πράγματι έτσι γεννιέται ένα «δημοκρατικό» πολίτευμα ,είτε με ένοπλη επικράτηση είτε με απόσυρση των αντιπάλων εξαιτίας του φόβου τους.¹²⁶

Περιγράφεται εδώ μια κοινωνία διχασμένη σε εκμεταλλευτές και θύματα εκμετάλλευσης που η διάσπαση της αγγίζει την άρχουσα τάξη.»¹²⁷

Στη δημοκρατία υπάρχει διάσπαση της πολιτείας. Η δημοκρατία προϋποθέτει τη διαφωνία, ως εγγενή ιδιότητα της κοινωνίας. Δεν κυριαρχεί καμία αξία, εκτός από αυτή της ανοχής. «...ἢ πόλις μεστή καὶ παρρησίας γίνεται, καὶ ἐξουσία ἐν αὐτῇ ποιεῖν ὅτι τις βούλεται...»(557b1-3)

Επειδή οι πολίτες μπορούν να συμφωνήσουν στο ότι μόνο θα διαφωνούν, δεν επικαλούνται καμία κοινή αξία και καμία αρετή. Είναι αποκρουστική η ιδέα της ενότητας ή ενός ανωτέρου κυβερνήτη. Το ίδιο και η εξισωτική η δημοκρατική ψυχή προτιμά να μην ελέγχει τις επιθυμίες αλλά να τις ικανοποιεί όλες, «...κατέλαβον τὴν τοῦ νέου τῆς ψυχῆς ἀκρόπολιν ...» (560b 6-7). Έχει χάσει την ικανότητα να διακρίνει τις αναγκαίες επιθυμίες, με αποτέλεσμα «...οὔτω χαριζόμενος τῇ προσπιπτούσῃ ἐπιθυμίᾳ ...»(561c7), η δημοκρατική ψυχή δεν έχει καμία αρχή για να την

¹²⁶ ΜαυρόπουλοςΘ., τόμος β (2006):1220-1221

¹²⁷ Σκουτερόπουλος Ν.,(2002):884

καθοδηγήσει, ούτε καν τη μονότονη και ανόητη αρχή της φιλοχρηματίας¹²⁸ «...ἀναλίσκων καὶ χρήματα καὶ πόνους καὶ διατριβάς·...»(561a6-7). Η ψυχή αδειάζει και γεμίζει «ὄβριν καὶ ἀναρχίαν καὶ ἀσωτίαν καὶ ἀναίδειαν »(560e 1-2).

Ο δημοκρατικός άνθρωπος του Πλάτωνα αναγορεύει τον αυθορμητισμό του σε ηθική αρχή. Οι χαρακτήρες είναι αποκλίνοντες και η πόλη αποτελείται από ανθρώπους που ο καθένας χωριστά είναι μια ποικιλία επιθυμιών. Δυστυχώς αυτό συνεπάγεται ότι το χειρότερο πολίτευμα είναι η δημοκρατία και ο χειρότερος άνθρωπος είναι ο δημοκρατικός, που του λείπει ο λόγος ως κυρίαρχη δύναμη. Ωστόσο, το «χειρότερο» είναι και το πιο «άδικο»¹²⁹ Στη συνέχεια περιγράφεται η μετάβαση στην τυραννία που αποτελεί τον τελευταίο και πιο άδικο τύπο κράτους και ανθρώπου. Η δημοκρατία οδηγεί στην αναρχία και η αναρχία στην επικράτηση του τυράννου που ξεφυτρώνει λόγω του ηγετικού του χαρακτήρα που μετατρέπεται σε λύκο και ποδηγετεί το λαό(565e8-566a3). Αρα, η τυραννία καταρρακώνει τον πολίτη και καταστρέφει ολόκληρη πόλη καταστρατηγώντας κάθε αρχή και αρετή, αφού ο τύραννος στηρίζεται στις πελατειακές σχέσεις που δημιουργεί γύρω του, εξοντώνει τους γύρω του, έχει σωματοφύλακες, αδιαφορεί για το πολιτικό γίγνεσθαι και καπηλεύεται τη δημόσια περιουσία (566 d-569c).

Ο Πλάτων επιμένει ότι η ψυχή του τυράννου αντιγράφει αυτό το σημαντικό γνώρισμα της τυραννίας: ολόκληρη η ψυχή διοικείται από ένα μέρος της, δεν αντιλαμβάνεται ούτε το δικό του καλό ούτε το καλό όλης της ψυχής .Αυτό το μέρος είναι ο έρωας, ο σωματικός πόθος (573a-575a).¹³⁰

Ο Πλάτων θεωρεί τον έρωτα : « ... προστάτην τῶν ἀργῶν καὶ τὰ ἔτοιμα διανεμομένων ἐπιθυμιῶν, ὑπόπτερον καὶ μέγαν κηφῆνά τινα ...»(573a1-3)

¹²⁸ Pappas N.,(2013):182

¹²⁹ AnnasJ., (2006):376-377

¹³⁰ AnnasJ., (2006) :379

Μετάφραση:

«αφέντη επιθυμιών άχρηστων και που σκορπούν τα έτοιμα, κάποιο φτερωτό και μεγάλο κηφήνα.»¹³¹

Επιπλέον τον θεωρεί «...τύραννος ένδον οίκων διακυβερνᾷ τὰ τῆς ψυχῆς ἅπαντα. ...»(573d6-7)

Μετάφραση:

«Και τύραννο που κυβερνά όλα τα μέρη της ψυχής»¹³²

«...αὐτῷ ὁ Ἔρως ἐν πάσῃ ἀναρχία καὶ ἀνομία ζῶν, ἅτε αὐτὸς ὢν μόναρχος, τὸν ἔχοντά τε αὐτὸν ὥσπερ πόλιν ἄξει ἐπὶ πᾶσαν τόλμαν ...»(575a1-4)

Μετάφραση:

«Ο έρωτας ζώντας μέσα σε κατάσταση αναρχίας και παρανομίας, επειδή είναι απόλυτος μονάρχης, θα τον σύρει σε κάθε παράτολμη πράξη, όπως ο τύραννος την πόλη κυβερνά.»¹³³

«...Οὐκοῦν ὅταν δὴ περὶ αὐτὸν βομβοῦσαι αἱ ἄλλαι ἐπιθυμίαι, θυμιαμάτων τε γέμουσαι καὶ μύρων καὶ στεφάνων καὶ οἴνων καὶ τῶν ἐν ταῖς τοιαύταις συνουσίαις ἡδονῶν ἀνειμένων, ἐπὶ τὸ ἔσχατον αὔξουσαί τε καὶ τρέφουσαι πόθου κέντρον ἐμποιήσωσι τῷ κηφῆνι, τότε δὴ δορυφορεῖται τε ὑπὸ μανίας καὶ οἰστρά οὔτος ὁ προστάτης τῆς ψυχῆς, καὶ ἐάν τινος ἐν αὐτῷ δόξας ἢ ἐπιθυμίας λάβη ποιουμένας χρηστὰς καὶ ἔτι ἐπαισχυνομένας, ἀποκτείνει τε καὶ ἔξω ὠθεῖ παρ' αὐτοῦ, ἕως ἂν καθήρη σωφροσύνης, μανίας δὲ πληρώσῃ ἐπακτοῦ...».(573a-b4)

¹³¹ ΜαυρόπουλοςΘ., τόμος β (2006):1308-1309

¹³² Μαυρόπουλος Θ.,τόμος β (2006):1310-1311

¹³³Μαυρόπουλος Θ.,τόμος β (2006): 1316-1317

Μετάφραση:

«Λοιπόν, όταν οι άλλες επιθυμίες, που βουίζουν γύρω του, που είναι γεμάτες θυμιάματα και μύρα, στεφανωμένες, μεθυσμένες από κρασιά και αχαλίνωτες ηδονές από τέτοιες σχέσεις...τότε αυτός ο αφέντης της ψυχής έχει σωματοφύλακα του τη μανία και οιστρηλατείται και αν μέσα του βρει γνώμες ή επιθυμίες καλές και επενδυμένες με το αίσθημα της ντροπής, τις σκοτώνει και τις ξεριζώνει από μέσα του, ωστόσο αδειάζει η ψυχή του από τη σωφροσύνης και τη γεμίζει με ξενόφερτη μανία.»

134

Αυτή η εσωτερική δυστυχία που περιγράφει ο φιλόσοφος επιφέρει κοινωνικά προβλήματα ,αλλά και η αδικία που γίνεται προς τους άλλους φέρνει τη δυστυχία.. Για άλλη μια φορά αποδεικνύεται ότι η δικαιοσύνη της ψυχής εξασφαλίζει την ευδαιμονία και η αδικία το αντίθετο, αφού η δικαιοσύνη είναι η ευταξία της ψυχής και ανακλύπτει, όταν όλα τα μέρη της ψυχής του ανθρώπου κάνουν τα κατάλληλα πράγματα. Η δικαιοσύνη είναι η κατάσταση της ψυχής που επιφέρει ευδαιμονία ατομική «*Τις έχη αυτός αυτού και σωφρονως... το λογιστικον μεν εγείρας εαυτου*»(571d7-8) και συλλογική.

Ο τιμοκρατικός φανερώνει μια εσωτερική αστάθεια, γιατί δεν ζει με τα ιδανικά του παρά μόνο για το κυνήγι του χρήματος (549 a-b). Σε αυτόν τον άνθρωπο επικρατεί «*το θυμοειδές*» και όχι «*το λογιστικόν*». Έπειτα στην ολιγαρχία όπου εξουσιάζουν οι πλούσιοι τα χρήματα γίνονται προϋπόθεση για την απόκτηση αξιωμάτων, όπου ανατρέπεται η Αρχή της εξειδίκευσης. Άρα, κάποιος δεν επιτελούν το έργο που τους αρμόζει. Στον ολιγαρχικό άνθρωπο επικρατεί «*το επιθυμητικόν*». Στη δημοκρατία η αποσύνθεση της ενότητας είναι ολοσχερής, όχι μόνο δεν υπάρχει παραδεκτό κοινό καλό, αλλά ούτε σεβαστή κοινή κυβέρνηση (557e- 558a). Γι' αυτό ο Πλάτων την αποκαλεί «*Παντοπωλείον ... πολιτειών*»(558a)

¹³⁴ Μαυρόπουλος Θ., τόμος β (2006):1309-1311

Ο Πλάτων αναπτύσσει διεξοδικά το περιεχόμενο των πολιτευμάτων, περιγράφοντας με επιστημονικό τρόπο τη μετάβαση από το ένα πολίτευμα στο άλλο. Τέλος, περιγράφει με ψυχολογική δύναμη και διεισδυτικότητα το χαρακτήρα του ανθρώπου που υπηρετεί κάθε ένα από τα πολιτεύματα αυτά. Η μετάβαση από το ένα πολίτευμα στο άλλο γίνεται με νομοτελειακό τρόπο.¹³⁵

Όσα έχουν λεχθεί περί πολιτευμάτων κάνουν κατανοητό ότι , όταν εκθρονίζεται «το λογιστικόν», η ψυχή δεν φροντίζεται σωστά.

Ο πλατωνικός φιλόσοφος θα χτίσει το ιδανικό πολίτευμα έχοντας ως βάση τις ιδεατές ηθικές ποιότητες, «*το φύσει δίκαιον και καλόν και σώφρον και πάντα τα τοιαύτα*» και θα προσπαθήσει να τις ενσταλάξει στην ψυχή των πολιτών και όχι με βάση την ιδέα της άριστης πόλεως. (501 b 1-7) ¹³⁶

«...άνείπω ὅτι ὁ Ἄριστωνος υἱὸς τὸν ἄριστόν τε καὶ δικαιοτάτον εὐδαιμονέστατον ἔκρινε, τοῦτον δ' εἶναι τὸν βασιλικώτατον καὶ βασιλεύοντα αὐτοῦ, τὸν δὲ κάκιστόν τε καὶ ἀδικώτατον ἀθλιώτατον,...»^{580 b10-c4})

Μετάφραση:

«Ο ίδιος ο γιος του Αρίστωνα έκρινε ότι ο πιο καλός και ο πιο δίκαιος είναι ο πιο ευτυχισμένος και ότι ο άνθρωπος αυτός είναι όποιος έχει το ήθος που ταιριάζει σε ένα βασιλιά που είναι βασιλιάς- κυρίαρχος του εαυτού του ενώ, αντίθετα, ότι ο πιο δυστυχισμένος είναι ο πιο κακός και ο πιο άδικος¹³⁷.»

Χαρακτηρίζοντας ο Σωκράτης τον άρχοντα - βασιλέα της άριστης πόλεως ως «*βασιλεύοντι αὐτώ*» , συνδέει την ευτυχία με τη σωστή τακτοποίηση των τριών μερών

¹³⁵ Ματσούκας Ν.,(1993):186

¹³⁶Σκουτερόπουλος Ν.,(2002):857

¹³⁷ Μαυρόπουλος Θ.,τόμος β (2006):1336-1337

της ψυχής του¹³⁸ Άρα, ο δίκαιος είναι και ευδαιμονέστερος, αφού βρίσκεται σε κατάσταση ενότητας, ενώ όταν το *λογιστικόν* χάνει την ζωτικότητα του μεταβάλλεται σε υπηρέτη του επιθυμητικού στην περίπτωση του ολιγαρχικού ανθρώπου και του θυμοειδούς στην περίπτωση του τιμοκρατικού τύπου ανθρώπου.

Η ψυχή που δεν κυβερνάται από το λογισμό είναι η ψυχή που κάνει τα λιγότερα από όσα την ωφελούν ως ολότητα. Άρα, έργο του λογισμού είναι η θεώρηση όλης της ψυχής.¹³⁹

Στο όγδοο κεφάλαιο (581 c5) υποστηρίζεται ότι υπάρχουν και τρία είδη ανθρώπων αντίστοιχα προς τα τρία μέρη της ψυχής: το «φιλόσοφον», το «φιλόνομικον» και το «φιλοκερδές». Στο «φιλόσοφον» αντιστοιχεί το «λογιστικόν» τμήμα της ψυχής, στο «φιλόνομικον» το «θυμοειδές» και στο «φιλοκερδές» το «επιθυμητικόν».

Στην περίπτωση του «θυμοειδούς» και του «επιθυμητικού» οι αντίστοιχες ηδονές απορρέουν από κάτι αλλότριο από τη γνώση(από το κέρδος στην περίπτωση του *επιθυμητικού*, από την αίσθηση τα υπεροχής στην περίπτωση του *θυμοειδούς*) και μόνο στο «λογιστικόν» η ηδονή συνδέεται με τη συνειδησιακή δράση, με το δια λόγου κρίνεσθαι (582d11)¹⁴⁰

Κάθε ένας που κυβερνάται από κάποιο από τα τέτοια μέρη ικανοποιεί τις επιθυμίες του ως την πιο ηδονική εμπειρία. Οι αντιπαραθέσεις μεταξύ των επιθυμιών χρειάζονται κριτές. Ο καλύτερος κριτής είναι ο φιλόσοφος που γνωρίζει τις ηδονές των σωματικών επιθυμιών, τις ηδονές της δόξας και της μάθησης(584a-b). Αυτό συμβαίνει, γιατί χρησιμοποιούν τα επιχειρήματα σωστά(583d-583a). Έχοντας αποδεχτεί την κρίση των φιλοσόφων ως την καλύτερη δυνατή, πρέπει να πούμε ότι ο δικός τους βίος, ο βίος του δίκαιου ανθρώπου, υπερνικά τον βίο του άδικου ανθρώπου

¹³⁸ Annas J., (2006) :365

¹³⁹ Pappas N.,(2013):188

¹⁴⁰ ΣκουτερόπουλοςN., (2002): 894

για δεύτερη φορά.(583b).¹⁴¹ Οι ηδονές της φιλοσοφικής ψυχής υπερτερούν έναντι των ηδονών του λιγότερο «φιλοσοφικού σώματος»(585b-e). Η επιδίωξη πνευματικών ηδονών προσφέρει μόνιμη ανακούφιση από τον φαύλο κύκλο της επιθυμίας και της πραγματοποίησης. Γιατί η ψυχή του φιλοσόφου γνωρίζει όλες τις ηδονές, αλλά δεν υπάρχει έχθρα μέσα στη δίκαιη δομή της, υπάρχει μια δίκαιη ιεραρχία και διαβαθμισμένη ικανοποίηση τους.

Η ηδονή που θεωρούν ότι απολαμβάνουν οι ανωτέρω τύποι ανθρώπου δεν είναι πραγματική αλλά φαινομενική. Αυτός όμως που αποτιμά ορθά τις ηδονές θεωρεί και με έλλογο τρόπο τη ζωή του όλη όπως και τη ζωή των άλλων. Η πλήρωση της ψυχής με γνώση γεμίζει την ψυχή χωρίς να τη φθείρει και να τη μεταβάλλει.

«...καὶ περὶ τὸ φιλοκερδὲς καὶ τὸ φιλόνικον ὅσαι ἐπιθυμίαι εἰσὶν, αἱ μὲν ἂν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ λόγῳ ἐπόμεναι καὶ μετὰ τούτων τὰς ἡδονὰς διώκουσαι...τὰς ἀληθεστάτας τε λήψονται...ἅτε ἀληθεία ἐπομένων...καὶ τὰς ἑαυτῶν οἰκειίας, εἴπερ τὸ βέλτιστον ἐκάστῳ, τοῦτο καὶ οἰκειότατον;

Ἄλλὰ μὴν, ἔφη, οἰκειότατόν γε.

Τῷ φιλοσόφῳ ἄρα ἐπομένης ἀπάσης τῆς ψυχῆς καὶ μὴ στασιαζούσης ἐκάστῳ τῷ μέρει ὑπάρχει εἰς τε τᾶλλα τὰ ἑαυτοῦ πράττειν καὶ δικαίῳ εἶναι, καὶ δὴ καὶ τὰς ἡδονὰς τὰς ἑαυτοῦ ἕκαστον καὶ τὰς βελτίστας καὶ εἰς τὸ δυνατόν τὰς ἀληθεστάτας καρποῦσθαι.

Ὅταν δὲ ἄρα τῶν ἐτέρων τι κρατήσῃ, ὑπάρχει αὐτῷ μήτε τὴν ἑαυτοῦ ἡδονὴν ἐξευρίσκειν, τὰ τε ἄλλ' ἀναγκάζειν ἀλλοτρίαν καὶ μὴ ἀληθῆ ἡδονὴν διώκειν.

Οὐκοῦν ἂ πλεῖστον φιλοσοφίας τε καὶ λόγου ἀφέστηκεν, μάλιστ' ἂν τοιαῦτα ἐξεργάζοιτο; Πλεῖστον δὴ οἶμαι ἀληθοῦς ἡδονῆς καὶ οἰκειίας ὁ τύραννος ἀφεστήξει, ὁ δὲ ὀλίγιστον... ἀληθεία ἡδονῆς τὸν βασιλέα τοῦ τυράννου ἀφεστηκότα λέγει ὅσον ἀφέστηκεν, ἐννεακαιεκοσικαίεπτακοσιοπλασιάκις ἥδιον αὐτὸν ζῶντα εὕρησει τελειωθείσῃ τῇ πολλαπλασιώσει, τὸν δὲ τύραννον ἀνιαιρότερον τῇ αὐτῇ ταύτῃ ἀποστάσει.....»(586a5- 587 e10)

¹⁴¹ Pappas N.,(2013):188-189

Μετάφραση:

«Οι επιθυμίες που συνδέονται με τη φιλοκέρδεια και με τη φιλοδοξία όσες έχουν οδηγό τους τη γνώση και την κρίση επιδιώκουν με τη βοήθειά τους τις ηδονές ... στην αληθινή υπόστασή τους... επειδή ακολουθούν την αλήθεια. Επομένως, αν ολόκληρη η ψυχή ακολουθεί το φιλοσοφικό στοιχείο της και δεν προκαλεί διχοστομία τότε το καθένα από τα στοιχεία της κάνει τη δική του δουλειά και είναι δίκαιο να καρπώνεται τις δικές του ηδονές, που είναι και οι καλύτερες όσο γίνεται αυτό. Όταν όμως επικρατήσει κάποιο από τα άλλα τμήματα της ψυχής, τότε και το ίδιο να μην βρει τη δική του ηδονή και να εξαναγκάζει τα άλλα να επιδιώκουν μια ηδονή που τους είναι ξένη και όχι αληθινή... όποια έχουν απομακρυνθεί από τη φιλοσοφία και τη λογική θα προκαλέσουν κακά αποτελέσματα... Επομένως, ο τύραννος ζει πολύ δυσάρεστη ζωή και πολύ ευχάριστη ο «βασιλικός άντρας»... Επομένως τρεις φορές, απέχει ο τύραννος από την αληθινή ηδονή... ως προς την αληθινή ηδονή... ο βασιλικός ζει 729 φορές πιο ευχάριστα και ότι ο «τύραννος» ζει τόσες φορές πιο δυσάρεστα.»¹⁴²

Η δικαιοσύνη δεν είναι υπόθεση διανθρώπινων σχέσεων, αλλά εσωτερική πνευματική κατάσταση του ατόμου, όπου «το λογιστικόν» έχει τον πρώτο λόγο, ενώ «το θυμοειδές» (παρορμήσεις) και «το επιθυμητικόν» (πάθη) έχουν υποταχθεί στο «λογιστικόν», ικανοποιούνται σε βαθμό που να μην διαταράσσεται η αρμονία του όλου του κάθε ανθρώπου. Με βάση τις διαφορές των βίων η ζωή του τυράννου είναι το 1/3 της ζωής του δημοκρατικού και εννοείται ότι ο άριστος βίος είναι πιο σημαντικός¹⁴³.

«Το λογιστικόν» μέρος μεριμνά για το σύνολο της ψυχής και τρέφεται με ό,τι του αναλογεί. Αν επικρατήσουν οι επιθυμίες, τότε το κάθε μέρος δεν θα ικανοποιείται σωστά.

¹⁴² Μαυρόπουλος Θ., τόμος β (2006):1360-1367

¹⁴³ Σκουτερόπουλος Ν., (2002):897-898

«*Το λογιστικόν*» μέρος της ψυχής μεριμνά για το σύνολο της ψυχής αναπλάθοντας το γνωστικό μέρος επί τη βάσει της ηδονής: όταν «*το λογιστικόν*» καρπώνεται τις ηδονές που του προσιδιάζουν, όλα τα μέρη είναι ικανοποιημένα. Στην αντίθετη περίπτωση η τάξη της ψυχής θα αναστατωθεί και κανένα μέρος δεν θα ικανοποιείται σωστά ούτε θα καρπώνεται τις ηδονές τις δικές του. Συγκεκριμένα αναφέρεται:

«... Ὅταν δὲ ἄρα τῶν ἐτέρων τι κρατήσῃ, ὑπάρχει αὐτῷ μήτε τὴν ἑαυτοῦ ἡδονὴν ἐξευρίσκειν, τὰ τε ἄλλ' ἀναγκάζειν ἀλλοτρίαν καὶ μὴ ἀληθῆ ἡδονὴν διώκειν...» (587 a1-5) και πλεῖστον φιλοσοφίας τε καὶ λόγου ἀφέστηκεν, μάλιστ' ἂν τοιαῦτα ἐξεργάζοιτο;»(587a7-8).

Μετάφραση:

Ὅταν ὁμως επικρατήσῃ κάποιο ἀπὸ ὅλα τα ἄλλα τμήματα της ψυχῆς, τότε και το ἴδιο να μη βρει τη δική του ηδονή και να εξαναγκάζει τα ἄλλα να επιδιώκουν μια ηδονή που τους εἶναι ξένη και ὄχι ἀληθινή. Λοιπόν, ὅσα ἔχουν απομακρυνθεῖ πολὺ ἀπὸ τη φιλοσοφία και τη λογική θα προκαλοῦν τέτοια κακά αποτελέσματα;¹⁴⁴

Ὁ Σωκράτης, επιστρέφοντας ξαφνικά στον τύραννο, δηλώνει ὅτι ο δίκαιος εἶναι 729 φορές ευδαιμονέστερος του ἀδίκου τυράννου, δίνοντας αριθμολογική τροπή στο συμπέρασμα για τα τρία μέρη της ψυχῆς. Οἱ δίκαιοι εἶναι ευδαιμονέστεροι, διότι μόνο σε αὐτούς ἄρχει το λογιστικό, ὥστε να παράγει την ηδονή, την ὁποία επιζητεῖ το κάθε μέρος, ὅταν επιτελεῖ τον ρόλο που του προσιδιάζει. Ὁ Πλάτων δεν κάνει λάθος, ὅταν αναφέρει ὅτι η ηδύτητα και η ἀγαθότητα του βίου του δίκαιου ἀνθρώπου εἶναι ἀνώτερη, ἀν και χρειάζεται η φιλοσοφική παιδεία και η βαθιά γνώση, για να το κατανοήσουμε. Οἱ ηδονές του δίκαιου εἶναι πραγματικές, ὡς επακόλουθο η

¹⁴⁴ Μαυρόπουλος Θ., τόμος β (2006):1362-1363

δικαιοσύνη οδηγεί στον ηδονικό και στον ευδαιμονικό βίο, άρα είναι επιθυμητή αφ' αυτής και για τα ακόλουθά της. Η ηδονή προκαλείται από τις δραστηριότητες των δίκαιων και των άδικων, των σοφών και των φιλοχρήματων.. Ο Πλάτων δείχνει πόσο ανώτερα είναι τα αντικείμενα του ενδιαφέροντος του σε αντίθεση με τον τύραννο που είναι κακοδαίμων λόγω του βίου που διάγει. Άρα, η δικαιοσύνη προξενεί ηδονή και ευδαιμονία, επειδή η δικαιοσύνη είναι η ευταξία της ψυχής και ανακλύπτει, όταν όλα τα μέρη της ψυχής του ανθρώπου κάνουν τα κατάλληλα.¹⁴⁵ Επομένως, η ευτυχία δεν εξαρτάται από τους άλλους ή από περιστάσεις, αλλά όταν αναπτύσσεται ο λόγος, που καθιστά δίκαιους τους πολίτες Ο Πλάτων εξερευνά τον δίκαιο άνθρωπο μέσα στη δίκαιη κοινωνία που οι εξωγενείς παράγοντες δεν τον εμποδίζουν να είναι δίκαιος και όχι μόνο μέσα σε μια ιδεώδη πολιτεία. Βέβαια είναι δύσκολο να διαμορφώνεται η ευδαιμονία της μόνο από τον πράττοντα, γιατί και το περιβάλλον παίζει το ρόλο του. Δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι είναι επακόλουθο η ευδαιμονία της δικαιοσύνης και ότι η δικαιοσύνη έχει σχέση με τα τρία μέρη της ψυχής.

Ο Πλάτων επιστρέφει στον πράττοντα και στη δικαιοσύνη ως κατάσταση ψυχής του πράττοντος. Καλούμαστε να φανταστούμε τον άνθρωπο σαν να έχει μέσα του έναν μικροσκοπικό άνθρωπο, ένα λιοντάρι και ένα τεράστιο, πολύμορφο και ατίθασο κτήνος (588c8-589a). «Το λογιστικόν» είναι ο μικροσκοπικός άνθρωπος μέσα στον μεγάλο άνθρωπο. Τα συμφέροντα «του λογιστικού» είναι τα συμφέροντα του όλου, ότι η ανάπτυξη ολόκληρου του εαυτού μας με όλες του τις ικανότητες είναι η συνταύτιση με τις έλλογες επιθυμίες μας. Ο εγκωμιασμός της αδικίας ταυτίζεται με τη γνώμη ότι είναι καλό να αφήσουμε αυτά τα μέρη της ψυχής σε χαοτικό πόλεμο με το μικροσκοπικό άνθρωπο και το λιοντάρι να συντρίβονται. Ο εγκωμιασμός της δικαιοσύνης ταυτίζεται με τον έπαινο της πειθαρχημένης τίθευσης του κτήνους από τον άνθρωπο με τη βοήθεια του λιονταριού.¹⁴⁶ Με αυτή την εικόνα καθίσταται σαφές ότι η δικαιοσύνη είναι κάτι το εσωτερικό και ο πράττων ταυτίζεται με το λιοντάρι και

¹⁴⁵ Annas J., (2006) :390-393

¹⁴⁶ Annas J.,(2006) :397

το λογικό εξασφαλίζει την ευζωία, αφού άρχει βάζοντας σε τάξη την ψυχή και την αξιοπρέπεια. Ενώ τα ατοπήματα του καθενός οφείλονται στη διάσπαση της εσωτερικής αρμονίας.

Ο Πλάτων δεν συλλαμβάνει τη δικαιοσύνη ως κατάσταση αδιάλειπτης καταστολής, αλλά ως πειθαρχία την οποία ο δίκαιος άνθρωπος βρίσκει ευχάριστη ή θεωρεί αποδεκτή. Οι φυσικές επιθυμίες δεν καταπιέζονται αλλά εκφράζονται. Ο Σωκράτης θεωρεί ότι οι δίκαιες πράξεις συμβάλλουν στη διατήρηση της δικαιοσύνης στην ψυχή.¹⁴⁷

Όταν άρχει το «λογιστικόν» παράγεται ηδονή, την οποία επιζητεί το κάθε μέρος της ψυχής, όταν επιτελεί το ρόλο που τον προσιδιάζει¹⁴⁸. Αυτός είναι και ο λόγος που ο καλός και δίκαιος υπερτερεί στην ηδονή έναντι του κακού από του άδικου, με συνέπεια να υπερτερεί και ως προς την ευπρέπεια στη ζωή του (588a6-8).

«... ὥσπερ γεωργός, τὰ μὲν ἡμερα τρέφων καὶ τιθασεύων, τὰ δὲ ἄγρια ἀποκωλύων φύεσθαι, σύμμαχον ποιησάμενος τὴν τοῦ λέοντος φύσιν, καὶ κοινῆ πάντων κηδόμενος, φίλα ποιησάμενος...λέγει ταῦτα ὁ τὸ δίκαιον ἐπαινῶν.»(589 b2-8)

Μετάφραση:

Σαν γεωργός φροντίζει και καλλιεργεί τα ἡμερα, ενώ εμποδίζει να φυτρώνουν τα ἄγρια, έχοντας ως σύμμαχο τη δύναμη του λιονταριού έχοντας την ίδια έγνοια για όλα ... αυτά λέει ὁποῖος επιδοκιμάζει το δίκαιο¹⁴⁹.

¹⁴⁷ Pappas N.,(2013):192

¹⁴⁸ Annas J., (2006) :391

¹⁴⁹ Μαυρόπουλος Θ.,τόμος β (2006):1370-1371

Άρα, οι επιθυμίες που είναι υπό έλεγχο έχουν ρόλο στον ψυχικό βίο¹⁵⁰. Όταν κυβερνά «το λογιστικόν» υπάρχει ευταξία της ψυχής και όλα τα μέρη της ψυχής βρίσκονται στην κατάλληλη θέση.

Αυτός είναι και ο στόχος του Πλάτωνα να αποδείξει ότι η ακολασία, η αυθαιρεσία, η δυστροπία, η κολακεία και η δουλοπρέπεια είναι καταστάσεις της ανθρώπινης ψυχής που στηρίζεται η απαξίωσή τους σε ανθρωπολογικά δεδομένα (590 a5-b9)¹⁵¹.

Στο κεφάλαιο IX-X του ένατου βιβλίου σημειώνεται ότι έχουν δοθεί δύο αποδείξεις και δύο φορές έχει νικήσει ο δίκαιος άνθρωπος τον άδικο(583b1-2). Ο άνθρωπος που έχει παρασυρθεί από «το επιθυμητικόν» τμήμα της ψυχής και η άγνοια και η μη σωστή γνώση των πραγμάτων οδηγεί στον ηδονικό βίο (584e9-585a5). Για αυτό «...”Αγνοια δὲ καὶ ἀφροσύνη ἄρ’ οὐ κενότης ἐστὶ τῆς περὶ ψυχὴν αὐτῆς ἕξω; ...»(585b3-4) . Ο Γλαύκων εγκωμιάζει το Σωκράτη λέγοντας ότι τα λόγια του «σαν χρησμοί απεικονίζουν τη ζωή πολλών ανθρώπων». Αφού έχει υποστηρίξει ότι: *Οἱ ἄρα φρονήσεως καὶ ἀρετῆς ἄπειροι, εὐωχίαις δὲ καὶ τοῖς τοιούτοις ἀεὶ συνόντες, ... πλανῶνται διὰ βίου... οὐδὲ τοῦ ὄντος τῶ ὄντι ἐπληρώθησαν, οὐδὲ βεβαίον τε καὶ καθαρᾶς ἡδονῆς ἐγεύσαντο... (586a-b)*. Τέλος , θεωρείται ότι οι ηδονές συμπλέκονται με τις λύπες και αυτοί που τις έχουν δεν έχουν τις πραγματικές ηδονές αλλά τα είδωλα των ηδονών.¹⁵² Με βάση τα ανωτέρω για άλλη μια φορά αποδεικνύεται ότι η αδικία στην ψυχή επιφέρει εσωτερική αναστάτωση και το άτομο άγεται και φέρεται από τις ηδονές του.

Έτσι γίνεται προετοιμασία για την ανάλυση της δικαιοσύνης στο δέκατο βιβλίο. Αφού έχει υποστηρίξει ότι: μεταφέροντας το θέμα από το φυσικό στο μεταφυσικό επίπεδο «ἐν οὐρανῶ ἴσως παράδειγμα» (592d1-2) και με την τελική επισήμανση «διαφέρει δὲ οὐδὲν εἴτε που ἔστιν εἴτε ἔσται· τὰ γὰρ ταύτης μόνης ἂν πράξειεν, ἄλλης

¹⁵⁰ AnnasJ.,(2006) :898

¹⁵¹ Σκουτερόπουλος Ν., (2002): 899

¹⁵² Μαυρόπουλος Θ.,τόμος β (2006):1406

δὲ οὐδεμιᾶς.»(592d4-6).¹⁵³ Ἔτσι εἶναι σφάλμα ,αν κάποιος προσπαθήσει να εξηγήσει τη δῆθεν μετάβαση από τη τυραννίδα στην ἀριστη πολιτεία, που εἶναι η τελευταία από τα «ημαρτημένα πολιτεύματα» γιατί η οντολογική προσέγγιση προϋποθέτει να βρίσκονται στο ἴδιο επίπεδο.¹⁵⁴

«...ἐν οὐρανῷ ἴσως παράδειγμα ἀνάκειται τῷ βουλομένῳ ὄρᾳν καὶ ὄρῶντι ἑαυτὸν κατοικίξειν. διαφέρει δὲ οὐδὲν εἴτε που ἔστιν εἴτε ἔσται· τὰ γὰρ ταύτης μόνης ἂν πράξειεν, ἄλλης δὲ οὐδεμιᾶς. ...» (592 d2-5)

Μετάφραση:

Υπάρχει στον ουρανό σαν ἓνα πρότυπο για ὅποιον θέλει να στρέφει προς τα πάνω τη ματιά του και στρέφοντάς την να χτίζει την πολιτεία του δεν ἔχει σημασία αν υπάρχει εἴτε θα υπάρξει κάπου· διότι θα ενεργεῖ σύμφωνα με τους νόμους αὐτῆς της πολιτείας και καμίας ἄλλης¹⁵⁵.

Το πολιτειακό σχέδιασμα του Πλάτωνα αποτελεί ἓνα ιδεώδες ἕναν γνώμονα για να υποδειγματίζεται το άτομο που θα προσπαθήσει να εγκαθιδρύσει τη δικαιοσύνη μέσα στην ψυχή του. Ο δίκαιος ἄνθρωπος του Πλάτωνα δεν εἶναι ἰδανικός πολίτης κάποιου υπαρκτού κράτους ἀλλά ἓνας «πολίτης» του «κράτους» που υπάρχει στην ψυχή και υποδειγματίζει την πράξη του¹⁵⁶.

Τα πολιτικά και η διοίκηση της κοινωνίας με ἄλλογο τρόπο ἔχουν μικρότερη σημασία απ' ὅ,τι το άτομο και ο προσωπικός ἀγώνας για να εἶναι δίκαιος κάποιος¹⁵⁷.

Το δέκατο βιβλίο χωρίζεται σε δύο μέρη: στο πρώτο ασχολεῖται με τον εξοστρακισμό της ποίησης(595α – 608c) και στο δεύτερο θίγει ξανά το ζήτημα των ανταμοιβῶν της δικαιοσύνης(608- 621 d)¹⁵⁸.

¹⁵³ Μαυρόπουλος Θ., τόμος β (2006):1407

¹⁵⁴ Δεσποτόπουλος(1997):120

¹⁵⁵ Μαυρόπουλος Θ., τόμος β (2006):1380-1381

¹⁵⁶ Σκουτερόπουλος Ν., (2002):900-901

¹⁵⁷ AnnasJ., (2006):398

Ο Πλάτων αισθάνεται πολύ βαθιά τα θέλητρα όλων των ποιητικών δημιουργημάτων που παρουσιάζει η αρχαία τέχνη. Αισθάνεται και ο ίδιος ότι ανοίγει νέα εποχή, μια καινούρια άποψη της ζωής και του σύμπαντος. Γι' αυτό χρειάζεται νέο πλαίσιο , μια καινούρια μυθολογία. Ο παλαιός , κληροδοτημένος κόσμος της παράδοσης πρέπει να πέσει και στη θέση του να σταθεί καινούρια μυθολογία¹⁵⁹.

Πραγματεύεται το θέμα της αθανασίας της ψυχής (608c-612a) ,τις εν ζωή ανταμοιβές του δίκαιου ανθρώπου (612a-614a) και τις ανταμοιβές από τη δίκαιη επίγεια ζωή στην μετά θάνατον ζωή (614a-621d) . Το τμήμα αυτό ονομάζεται μύθος του Ηρόδου. Ο Σωκράτης ισχυρίζεται ότι τίποτα δεν μπορεί να καταστραφεί παρά εκτός από ο,τιδήποτε είναι βλαβερό για αυτό το είδος του πράγματος,¹⁶⁰ όπως οἶον ὀφθαλμοῖς ὀφθαλμίαν καὶ σύμπαντι τῷ σώματι νόσον, σίτω τε ἐρυσίβην, σηπεδόνα τε ξύλοις, χαλκῷ δὲ καὶ σιδήρῳ ...(608e5-609a3)¹⁶¹. Όμως η αδικία είναι μεν το προσφυές κακό της ψυχής, αλλά δεν την καταστρέφει· άρα η ψυχή είναι άφθαρτη.¹⁶²

Ο Πλάτων θεωρεί ότι η καλύτερη κατάσταση της ψυχής είναι η αρμονία και η ενότητα. Άρα, η αναστάτωση που μπορεί να καταρρακώσει την ψυχή είναι η αδικία. Ό,τι όμως θανατώνει το σώμα δεν θανατώνει τη ψυχή, γιατί θεωρεί διαφορετικό πράγμα την ψυχή από το σώμα , η οποία είναι διακριτή και μένει ανέπαφη από ό,τι επηρεάζει το σώμα. Είναι γνωστό ότι στην πολιτεία η ψυχή έχει μέρη, είναι αθάνατη και ενιαία, κάτι που υπολανθάνει τη διαλυτική δύναμη της αδικίας ως το μόνο καταστροφικό κακό.

Για αυτό το λόγο θεωρεί ο Σωκράτης «...ο άδικος άνθρωπος και ο ανόητος, όταν «ληφθή αδικών τότε απολωλέναι υπο της αδικίας πονηρίας ουσης ψυχής...»(609b 4-

¹⁵⁸Annas J., (2006):416

¹⁵⁹Λαμπαδάς Χρ.,(2001):235

¹⁶⁰ Annas J.,(2006) :426

¹⁶¹ Μανυρόπουλος Θ.,τόμος β (2006):1460-1461

¹⁶² Annas J.,(2006) :426

6c) «... ἄρα ἐνοῦσα ἐν αὐτῇ ἀδικία καὶ ἡ ἄλλη κακία τῷ ἐνεῖναι καὶ προσκαθῆσθαι φθείρει αὐτὴν καὶ μαραίνει, ἕως ἂν εἰς θάνατον ἀγαθοῦσα τοῦ σώματος χωρίση ... «(609 d5-8) «...μή ποτε ἀξιῶμεν ὑπὸ ἀλλοτρίου κακοῦ ἄνευ τῆς ἰδίας πονηρίας ψυχὴν ἀπόλλυσθαι, τῷ ἐτέρου κακῷ ἕτερον....»610a 6-8).

Μετάφραση:

Ο ἀδικὸς καὶ ἀνόητος ἄνθρωπος, ὅταν πιαστεῖ νὰ κάνει κάποια ἀδικία, τότε ἀφανίζεται ἀπὸ τὴν ἀδικία, ποὺ εἶναι κακὴ κατάσταση τῆς ψυχῆς... Ἀραγε ἡ ἀδικία ποὺ ὑπάρχει μέσα τῆς καὶ ὅλη ἡ ἄλλη ἀδικία με τὸ νὰ κατακάθεται καὶ νὰ εἶναι ἐγκατεστημένη δε φθείρει καὶ δε μαραίνει τὴν ψυχὴ, ὡσότου τὴν ὀδηγεῖ στο θάνατο καὶ τὴ χωρίζει ἀπὸ τὸ σῶμα... ας μὴν ἰσχυρίζομαστε ποτέ ὅτι ἡ ψυχὴ ἀφανίζεται ἀπὸ ἓνα ξένο κακό, ὅτι δηλαδὴ ἓνα πράγμα ἀφανίζεται ἐξαιτίας τῆς κακότητος ἐνὸς ἄλλου πράγματος χωρὶς νὰ λειτουργεῖ ἡ δικὴ του κακότης...¹⁶³

«...ἀλλ' αὐτὸ δικαιοσύνην αὐτῇ ψυχῇ ἄριστον ἠϋρομεν, καὶ ποιητέον εἶναι αὐτῇ τὰ δίκαια, ἐάντ' ἔχη τὸν Γύγου δακτύλιον, ἐάντε μή, καὶ πρὸς τοιοῦτῳ δακτυλίῳ τὴν Ἔιδος κυνῆν;...» (612b2-6)

Μετάφραση :

.....ἀλλὰ ἡ δικαιοσύνη εἶναι τὸ καλύτερο γιὰ τὴν ἴδια τὴν ψυχὴ καὶ ὅτι ἡ ψυχὴ πρέπει νὰ κάνει τὰ δίκαια εἴτε ἔχει τὸ δακτυλίδι τοῦ Γύγου εἴτε ὄχι, καὶ ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸ τὴν Περικεφαλαία τοῦ Ἄδη...¹⁶⁴

Για ἄλλη μιὰ φορὰ τονίζεται ὅτι ἡ δικαιοσύνη εἶναι ἡ ὑψιστὴ ἀρετὴ τόσο ἀπὸ ὀντολογικὴ ὅσο καὶ ἀπὸ πολιτικὴ ἀποψη. Ἀφοῦ εἶναι ἀθάνατη ἡ ψυχὴ, στὴν μετὰθανάτια ζωὴ τοῦ ὁ ἄνθρωπος θὰ κριθεῖ γιὰ τὴν ἀδικὴ ἢ δίκαιη ζωὴ τοῦ, ὅπως φαίνεται καὶ στὸ μῦθο τοῦ Ἡρόδου.

¹⁶³Μαυρόπουλος Θ., τόμος β (2006):1462-1465

¹⁶⁴Μαυρόπουλος Θ., τόμος β (2006):1472-1473

«...Οὕτως ἄρα ὑποληπτέον περὶ τοῦ δικαίου ἀνδρός, ἐάντ' ἐν πενίᾳ γίγνηται ἐάντ' ἐν νόσοις ἢ τινὶ ἄλλῳ τῶν δοκούντων κακῶν, ὡς τούτῳ ταῦτα εἰς ἀγαθόν τι τελευτήσῃ ζῶντι ἢ καὶ ἀποθανόντι. οὐ γὰρ δὴ ὑπὸ γε θεῶν ποτε ἀμελεῖται ὃς ἂν προθυμεῖσθαι ἐθέλῃ δίκαιος γίγνεσθαι καὶ ἐπιτηδεύων ἀρετὴν εἰς ὅσον δυνατὸν ἀνθρώπῳ ὁμοιοῦσθαι θεῷ.

Εἰκός γ', ἔφη, τὸν τοιοῦτον μὴ ἀμελεῖσθαι ὑπὸ τοῦ ὁμοίου.

Οὐκοῦν περὶ τοῦ ἀδίκου τὰναντία τούτων δεῖ διανοεῖσθαι;

Σφόδρα γε.

Τὰ μὲν δὴ παρὰ θεῶν τοιαῦτ' ἄττ' ἂν εἴη νικητήρια τῷ δικαίῳ.

Κατὰ γοῦν ἐμὴν δόξαν, ἔφη...»(613a4-613b8)

Μετάφραση:

Επομένως, πρέπει να θεωρεῖται για ἓναν δίκαιο ἄνθρωπο, εἴτε εἶναι φτώχος εἴτε ἀρρώστος εἴτε ἔχει κάτι ἄλλο ἀπ' ὅσα θεωροῦνται κακά, ὅτι αὐτὰ τελικὰ θα του βγουν σε καλὸ ὅσο ζεῖ ἢ κι ὅταν πεθάνει. Βέβαια δὲν ἀδιαφοροῦν για ἄνθρωπο που θέλει να γίνεῖ δίκαιος καὶ ὁ ὁποῖος ἀσκεῖ τὴν ἀρετὴ να ἐξομοιωθεῖ με τὸ θεό, ὅσο αὐτό εἶναι δυνατό για ἄνθρωπο.

«Εἶναι εὐλόγο να μὴν ἀδιαφορεῖ για ἓναν τέτοιο ἄνθρωπο ὁ ὁμοῖός του»εἶπε.

Ρώτησα: Τότε για τὸν ἀδικο ἄνθρωπο δὲν πρέπει να σκεφτοῦμε τὰ ἀντίθετα ἀπὸ αὐτά;

Πάρα πολὺ βέβαια.

Εἶπα: Λοιπὸν τέτοια περίπου θα εἶναι τὰ νικητήρια βραβεῖα τῶν θεῶν για τὸν δίκαιο ἄνθρωπο.

Βέβαια κατὰ τὴ γνώμη μου.¹⁶⁵

¹⁶⁵Μαυρόπουλος Θ., τόμος β (2006):1474-1477

Ο Πλάτων στρέφεται αναπάντεχα στις ανταμοιβές του δικαίου ανθρώπου σε αυτή τη ζωή και την άλλη. Η δικαιοσύνη επιφέρει ανταμοιβή που αφορά την ψυχή, που αποχωρίζεται το σώμα.

Η δικαιοσύνη είναι επιθυμητή και είναι τέτοια, ώστε να οδηγεί στην ευδαιμονία ως επιθυμητό επακόλουθο. Για τις ανάγκες και τα συμφέροντα των πραττόντων που κάνουν τη δικαιοσύνη άξια. Ο δίκαιος είναι θεοφιλής και πάντοτε νικητής στον κόσμο.¹⁶⁶.

Ο Σωκράτης ισχυρίζεται: «... ἐρῶ γὰρ δὴ ὅτι οἱ μὲν δίκαιοι, ἐπειδὴν πρεσβύτεροι γένωνται, ἐν τῇ αὐτῶν πόλει ἄρχουσί τε ἂν βούλωνται τὰς ἀρχάς, γαμοῦσί τε ὀπόθεν ἂν βούλωνται, ἐκδιδόασί τε εἰς οὓς ἂν ἐθέλωσι... ὅτι οἱ πολλοὶ αὐτῶν, καὶ ἐὰν νέοι ὄντες λάθωσιν, ἐπὶ τέλους τοῦ δρόμου αἰρεθέντες καταγέλαστοί εἰσιν καὶ γέροντες γιγνόμενοι ἄθλιοι προπηλακίζονται ὑπὸ ξένων τε καὶ ἀστῶν,...»(613d1-613e2)

Μετάφραση:

Διότι θα πω βέβαια ότι οι δίκαιοι άνθρωποι, όταν μεγαλώσει η ηλικία τους, παίρνουν αξιώματα στην πόλη τους ,αν το θέλουν, παίρνουν γυναίκα απ' όποια οικογένεια θέλουν και παντρεύουν τα παιδιά τους με μ' όποιους θέλουν. Θα πω ότι πολλοί απ' αυτούς, ακόμη κι αν ξεφύγουν στη νεανική ηλικία τους ωστόσο στο τέλος της διαδρομής τους πιάνονται και εξευτελίζονται. Όταν γεράσουν, δυστυχισμένοι πια προπηλακίζονται από ξένους και ντόπιους, μαστιγώνονται και αυτά που χαρακτήριζες ότι είναι ωμά μιλώντας σωστά¹⁶⁷.

Όπως ήδη έχει υποστηρίξει ο Πλάτων (609 d) η αδικία, η ακολασία, η δειλία και η άγνοια κάνουν την ψυχή κακή, χωρίς αυτά βέβαια να προκαλούν το θάνατό της. Άρα, η *Πολιτεία* τελειώνει με μια αισιόδοξη διδαχή: η ψυχή είναι αθάνατη. Ο δίκαιος επιβραβεύεται και σε αυτόν τον κόσμο αλλά και μετά τον θάνατο και αμείβεται από

¹⁶⁶ AnnasJ., (2006) :430-432

¹⁶⁷ Μαυρόπουλος Θ.,τόμος β (2006):1476-1479

θεούς και ανθρώπους με τον ίδιο τρόπο, όπως τον αμείβει και η δικαιοσύνη(614a1-3). Αντίθετα οι άδικοι, οι τύραννοι και οι κακούργοι τιμωρούνται σκληρά.

Ο Πλάτων, αποδύεται στην προσπάθεια να αποδείξει ότι οι ανταμοιβές της δικαιοσύνης στην παρούσα ζωή είναι ελάχιστες για την ψυχή σε σύγκριση με ό,τι της επιφυλάσσεται μετά θάνατον. Αυτός είναι και ο λόγος που αφηγείται το μύθο του Ηρός, απαντώντας στον Γλαύκωνα.

Αφού έχει αποδειχθεί ότι η ψυχή είναι αθάνατη δεν μπορεί οι ανταμοιβές και οι τιμωρίες να μην παίρνουν μια αιώνια διάρκεια παρακολουθώντας τη διαδρομή της ψυχής ανάμεσα στις αιωνιότητας το ατελεύτητο διάστημα.¹⁶⁸

Στην εξέλιξη της πνευματικής προσωπικότητας τους μύθους τους δίδαξαν οι Ορφικοί και οι Νεοπυθαγόρειοι που είχαν να κάνουν με εσχατολογικά θέματα και τη μετά θάνατον τύχη της ψυχής.¹⁶⁹

Ο Σωκράτης και οι συνομιλητές τερματίζουν τον μαραθώνιο της *Πολιτείας* που είναι σύνθεση αφιερωμένη στην έρευνα της δικαιοσύνης.Ο Σωκράτης κλείνει τη συζήτηση με αυτόν τον εκτενή εσχατολογικό μύθο.Έχει ήδη προηγηθεί το συμπέρασμα ότι η ψυχή είναι αθάνατη και προδιαγράφεται η μεταθανάτια τύχη της: εφόσον έζησε δίκαια, την περιμένει η επιβράβευση, εφόσον έζησε άδικα, την περιμένει η αιώνια σκληρή τιμωρία .Επειδή ο έλεγχος μέσω λογικής στην επιχειρηματολογία του δεν είναι εφικτή, παραθέτει ως αποδεικτικό στοιχείο τον μύθο που τον παρουσιάζει ως αφήγηση του Ηρός.¹⁷⁰

Ο μύθος βρίσκεται στο χωρίο (614b-621d) και χωρίζεται σε δύο μέρη:στο πρώτο μέρος περιγράφει τον κάτω κόσμο,την άτρακτον της Ανάγκης και τις τρεις Μοίρες, κόρες της Ανάγκης και στο δεύτερο μέρος περιγράφεται η διαδικασία με την οποία

¹⁶⁸Γεωργούλης Κ.,(2009):77

¹⁶⁹ Σπυρόπουλος Η., (2003):25

¹⁷⁰Σπυρόπουλος Η.,(2003):191

συντελείται η μετεμψύχωση. Η παραστατικότητα και τα χαρακτηριστικά παραδείγματα κάνουν το κείμενο ελκυστικό.¹⁷¹

Ο Ηρ, γιος του Αρμενίου από την Παμφυλία γενναίος πολεμιστής σκοτώθηκε στη μάχη. Για δέκα μέρες παρέμενε στο πεδίο της μάχης, ανάμεσα στα πτώματα των άλλων Πολεμιστών που είχαν αρχίσει να αποσυντίθενται. Τη 12^η μέρα, όταν τον είχαν μεταφέρει σπίτι του και τον είχαν τοποθετήσει πάνω στη νεκρική πυρά ο ήρωας ξαναγύρισε στη ζωή και άρχισε να διηγείται όσα είχε δει και όσα είχε ακούσει η ψυχή του στον άλλον κόσμο.

Η ψυχή του ,που είχε φύγει από το σώμα, πορεύτηκε μαζί με άλλες εις τόπον τινά δαιμόνιον, όπου υπήρχαν δυο χάσματα πάνω στη γη το ένα δίπλα στο άλλο. Ανάμεσα τους κάθονταν δικαστές και αφού τους δικάζαν πρόσταζαν τους δίκαιους να προχωρήσουν πάνω στον ουρανό και δεξιά, ενώ τους άδικους αριστερά και κάτω. Όταν ο Ηρ παρουσιάστηκε, του είπαν να παρακολουθήσει τα γινόμενα και να τα ανακοινώσει στους ζωντανούς. Όσες ψυχές ανέβαιναν από το χάσμα της γης ήταν σκονισμένες και διψασμένες, όσες κατέβαιναν από τον ουρανό ήταν καθαρές. Πήγαιναν οι ψυχές προς τον Λειμόνα και κατασκήνωναν εκεί σαν να ήταν σε πανηγύρι. Όσες έρχονταν από τη γη έκλαιγαν και οδύρονταν για όσα είχαν πάθει κατά την υποχθόνια πορεία τους που κρατούσε χίλια έτη. Όσες έρχονταν από τον ουρανό έλεγαν για τις απολαύσεις. Έπειτα, από την ενσάρκωση τους επιλέγουν τον βίο που θα ακολουθήσουν. Η επιλογή εξαρτάται από ποιοι βίοι είναι διαθέσιμοι και κατά πόσο καλά έχουν μάθει τα διδάγματα από τις προηγούμενες ενσαρκώσεις και τα αποτελέσματα τους .

«...δικαστὰς δὲ μεταξὺ τούτων καθῆσθαι, οὓς, ἐπειδὴ διαδικάσειαν, τοὺς μὲν δικαίους κελεύειν πορεύεσθαι τὴν εἰς δεξιάν τε καὶ ἄνω διὰ τοῦ οὐρανοῦ, σημεῖα περιάψαντας τῶν δεδικασμένων ἐν τῷ πρόσθεν, τοὺς δὲ ἀδίκους τὴν εἰς ἀριστεράν τε

¹⁷¹Σπυρόπουλος Η., (2003):191

καὶ κάτω, ἔχοντας καὶ τούτους ἐν τῷ ὀπισθεν σημεῖα πάντων ὧν ἔπραξαν. ...»614c3-d1)

Μετάφραση:

Ανάμεσα σ' αυτά κάθονταν δικαστές, που όταν τέλειωναν τη δίκη, πρόσταζαν στους δίκαιους να προχωρήσουν προς τα δεξιά και πάνω προς τον ουρανό, αφού κρεμούσαν μπροστά τους σημάδια της απόφασης που έβγαλαν, και στους άδικους να προχωρήσουν προς τα αριστερά και προς τα κάτω με σημάδια που είχαν κρεμασμένα πίσω τους για όλα όσα έκαναν¹⁷².

Με βάση τα ανωτέρω γίνεται γνωστό ότι οι εν ζωή πράξεις κρίνονται και στην μεταθανάτια ζωή. Ανάλογη θα είναι και η αντιμετώπιση από του δικαστές.

Ο Πλάτων προβάλλει έναν συνεπή κριτικό λόγο για τη δικαιοσύνη. Αξίζει ο πράττων να είναι δίκαιος. Ο παρών βίος και η *Πολιτεία* καθορίζουν πώς θα πορευθείς και μετά θάνατον, άρα είναι ασύνετο να είσαι άδικος. Αξίζει η δικαιοσύνη αφ' εαυτής, αλλά και ένεκα των ανταμοιβών τις οποίες επιφέρει η φύση της.

«...ὅσα πρότε τινὰ ἠδίκησαν καὶ ὅσους ἕκαστοι, ὑπὲρ ἀπάντων δίκην δεδωκέναι ἐν μέρει, ὑπὲρ ἐκάστου δεκάκις—τοῦτο δ' εἶναι κατὰ ἑκατονταετηρίδα ἐκάστην, ὡς βίου ὄντος τοσούτου τοῦ ἀνθρωπίνου—ἵνα δεκαπλάσιον τὸ ἔκτεισμα τοῦ ἀδικήματος ἐκτίνοιεν, καὶ οἷον εἴ τινες πολλοῖς θανάτων ἦσαν αἴτιοι, ἢ πόλεις προδόντες ἢ στρατόπεδα, καὶ εἰς δουλείας ἐμβεβληκότες ἢ τινος ἄλλης κακουχίας μεταίτιοι, πάντων τούτων δεκαπλασίας ἀλγηδόνας ὑπὲρ ἐκάστου κομίσαιντο, καὶ αὖ εἴ τινες εὐεργεσίας εὐεργετηκότες καὶ δίκαιοι καὶ ὅσιοι γεγονότες εἶεν, κατὰ ταῦτα τὴν ἀξίαν κομίζοιντο. τῶν δὲ εὐθὺς γενομένων καὶ ὀλίγον χρόνον βιούντων πέρι ἄλλα ἔλεγεν οὐκ ἄξια μνήμης. εἰς δὲ θεοὺς ἀσεβείας τε καὶ εὐσεβείας καὶ γονέας καὶ αὐτόχειρος φόνου μείζους ἔτι τοὺς μισθοὺς διηγείτο. ...»615a5-615c4)

¹⁷² Μαυρόπουλος Θ., τόμος β (2006):1480-1481

Μετάφραση:

Για όσες αδικίες έκανε ο καθένας, για όλα πλήρωσαν με την τιμωρία που έπρεπε, το δεκαπλάσιο για κάθε αδικία – αυτό σημαίνει για κάθε εκατό χρόνια, αφού αυτό είναι το διάστημα της ανθρώπινης ζωής -, για να είναι το τίμημα που κατέλαβαν δεκαπλάσιο από το αδίκημα. Για παράδειγμα, αν κάποιος υπήρξαν αίτιοι πολλών θανάτων, επειδή είχαν ρίξει ανθρώπους στη σκλαβιά ή ήταν συνένοχοι για κάποια άλλη δυστυχία, για όλα αυτά, έλεγε, πλήρωναν με δεκαπλάσιο πόνο για κάθε κακό που είχαν κάνει και από την άλλη, αν είχαν κάνει κάποιες καλοσύνες και είχαν φανεί δίκαιοι και γεμάτοι σεβασμό για τους θεούς, έπαιρναν αντάξια ανταμοιβή. Για όσους πέθαναν, μόλις γεννήθηκαν, και για όσους έζησαν λίγο έλεγε αλλά που δεν αξίζει να τα μνημονεύσουμε. Για την ασέβεια ή για το σεβασμό προς τους θεούς και τους γονείς και για όσους σκότωσαν με τα ίδια τους τα χέρια διηγούνταν ότι οι αντίστοιχες ανταποδόσεις ήταν ακόμη μεγαλύτερες¹⁷³.

Όταν ο βίος είναι άδικος επί γης, θα ακολουθεί από 10πλάσια βάσανα στον Άδη. Μια δεδομένη άποψη είναι ότι χρησιμοποιεί τον μύθο για να εκφράσει ανώτερες θρησκευτικές αλήθειες. Εξαίρεται η αιωνιότητα της ύπαρξης της ψυχής. Ακόμη, και αν η δικαιοσύνη όντως αξίζει, ακόμη και αν η ιδεωδώς δίκαιη πόλη είναι όντως εφικτή, τούτο θα μπορούσε παρ' όλα αυτά να είναι «συμβεβηκός» της ανθρώπινης φύσης. Αυτός ο μύθος εντάσσει το ανθρώπινο γένος σε ευρύτερο πλαίσιο. Η δικαιοσύνη διασφαλίζεται από την κοσμική τάξη. Το σύμπαν είναι τέτοιο ώστε συνολικά η δικαιοσύνη ανταμείβεται και το κακό τιμωρείται. Ο μύθος δεν αρνείται την σπουδαιότητα της δικαιοσύνης σε έναν ατομικό βίο, αλλά την αγνοεί, για να τονίσει, ότι η δικαιοσύνη επίσης είναι μέρος της πολύ σπουδαιότερης λειτουργίας του σύμπαντος κόσμου.

¹⁷³ ΜαυρόπουλοςΘ., τόμος β (2006):1482-1483

Ο Πλάτων προσπαθεί μέσω του μύθου να σώζει τον άνθρωπο με τρόπο ονειρικό οδηγώντας τον σε βαθύτερα υπαρξιακά νοήματα. Είναι μια δίοδος προς την αλήθεια ο μύθος του Ηρός και μας παραπέμπει στην ανέμη ροή μέσω των μετενσαρκώσεων και την αυτοκίνηση της ίδιας της ψυχής.

« ... σχεδόν τι αὐτῶν τοὺς πλείστους τυράννους· ἦσαν δὲ καὶ ἰδιῶταί τινες τῶν μεγάλα ἡμαρτηκότων—οὓς οἰομένους ἤδη ἀναβήσεσθαι οὐκ ἐδέχετο τὸ στόμιον, ἀλλ' ἐμυκᾶτο ὅποτε τις τῶν οὕτως ἀνιάτως ἐχόντων εἰς πονηρίαν ἢ μὴ ἱκανῶς δεδωκὼς δίκην ἐπιχειροῖ ἀνιέναι. ἐνταῦθα δὴ ἄνδρες, ἔφη, ἄγριοι, διάπυροι ἰδεῖν, παρεστῶτες καὶ καταμανθάνοντες τὸ φθέγμα, τοὺς μὲν διαλαβόντες ἦγον, τὸν δὲ Ἄρδιαϊον καὶ ἄλλους συμποδίσαντες χεῖράς τε καὶ πόδας καὶ κεφαλὴν, καταβαλόντες καὶ ἐκδείραντες, εἶλκον παρὰ τὴν ὁδὸν ἐκτὸς ἐπ' ἀσπαλάθων κνάμπτοντες, καὶ τοῖς ἀεὶ παριοῦσι σημαίνοντες ὧν ἔνεκά τε καὶ ὅτι εἰς τὸν Τάρταρον ἐμπεσούμενοι ἄγοιντο.”
...»615d7-616a3)

Μετάφραση:

Σχεδόν οι περισσότεροι από αυτούς που ήταν «τύραννοι», υπήρχαν όμως και κάποιοι ιδιώτες από αυτούς που είχαν κάνει πολλά σφάλματα – και φαντάζονταν ότι θα ανεβούν και αυτοί. Το στόμιο όμως δεν τους δεχόταν, αλλά μούγκριζε, κάθε φορά που κάποιος από αυτούς που ήταν αθεράπευτα αχρείοι ή δεν είχαν τιμωρηθεί αρκετά για τα σφάλματά τους επιχειρούσε να ανέβει. Εκεί πια, είπε, άντρες αγριοποίησαν γλώσσες της φωτιάς, που στέκονταν πλάι στο άνοιγμα, ακούγοντας το μουγκρητό άλλους πιάνοντάς τους τούς τραβούσαν, αλλά τον Αρδιαίο και μερικούς άλλους δένοντας τα χέρια, τα πόδια και τα κεφάλια τους τούς έριξαν κάτω και τους έγδαραν, έπειτα τους τράβηξαν έξω από το δρόμο σέρνοντάς τους πάνω σε ασπάλαθους και σ' όσους περνούσαν από εκεί εξηγούσαν γιατί το έκαναν αυτό και ότι τους πήγαιναν, για να τους ρίξουν στον Τάρταρο¹⁷⁴.

¹⁷⁴ Μαυρόπουλος Θ., τόμος β (2006):1484-1485

Ο δίκαιος επιβραβεύεται και στην παρούσα και στην μέλλουσα ζωή , ενώ αντίθετα ο άδικος τιμωρείται και σε αυτόν τον κόσμο και μετά θάνατον.

Παρατηρείται ότι στον εσχατολογικό μύθο της *Πολιτείας* το κέντρο βάρους δεν εντοπίζεται στον τρόπο με τον οποίο κρίνονται οι ψυχές ούτε στην τιμωρία που επιβάλλεται σ' αυτές αλλά στη «βίω αίρεσιν» δηλαδή στην επιλογή του βίου την οποία οι ίδιες θα κάνουν¹⁷⁵.

Η φρίκη και η οδύνη των τυράννων είναι κυρίαρχα στοιχεία από τα βασανιστήρια, πριν εισέλθουν στο στόμιο της μετεμψύχωσης. Η πλειοψηφία των τυράννων ήταν μεγάλη, γιατί είναι οι χειρότεροι, αφού κατέχουν την εξουσία. Ακόμα και το στόμιο μουγκρίζει στην προσπάθεια των τυράννων να μετεμψυχωθούν. Η οργή των άψυχων αντικειμένων και των στοιχείων της φύσης δείχνουν το μέγεθος του ανθρώπινου πάθους και της κακής ανθρώπινης συμπεριφοράς. Αυτός είναι και ο λόγος που παρ' όλο που πέρασαν χίλια έτη με φρικτά βασανιστήρια δεν έληγε η βασανιστική τους τιμωρία, γιατί δεν είχαν ισοσκελιστεί τα όσα ανούσια είχαν διαπράξει στη ζωή τους. Έτσι τονίζεται ξεκάθαρα πόσο σκληρά τιμωρούνται οι άδικοι άνθρωποι. Άρα, ακόμη και αν δεν λογοδοτεί ο τύραννος σ' όλη τη ζωή του για τις πράξεις του θα πληρώσει με το χειρότερο τρόπο στην επόμενη ζωή του. Αυτοί που κατά τον Γλαύκωνα και τον Θρασύμαχο διαφέντευαν τον κόσμο τώρα ταπεινώνονται, χτυπώντας τους και σέροντας τους πάνω στους ασπαλάθους.

Ο Πλάτων θέλει να εξάρει την αξία της δικαιοσύνης και να τονίσει ότι οι δίκαιοι θα ανταμειφθούν και οι άδικοι θα τιμωρηθούν οδηγώντας με αυτόν τον τρόπο τους ανθρώπους στο δρόμο της ηθικής και της δικαιοσύνης. Είναι ένα μήνυμα αισιοδοξίας, εφόσον οι δίκαιοι και οι άδικοι θα λάβουν τα δέοντα. Κάτι φυσικό που συμπίπτει και με τη χριστιανική παράδοση.

¹⁷⁵Σκουτερόπουλος Ν.,(2002):912

Ύστερα από όλη αυτή τη δοκιμασία οι ψυχές έπρεπε να επιλέξουν βίους που βρίσκονταν στα χέρια ενός προφήτη, ο οποίος είναι ο μεσολαβητής μεταξύ της Λαχέσεως και της ψυχής. Τους κλήρους τους είχε πάρει από την ποδιά της Λαχέσεως που ήταν μια από τις μοίρες και κόρη της Ανάγκης. Η Ανάγκη είναι ο εκπρόσωπος της Δικαιοσύνης, που δεσπόζει και διαποτίζει όλα τα πλάσματα, υπακούοντας και αυτή στην ιεραρχία. Η Λάχεση απλά δίνει τους κλήρους προτεραιότητας για την επιλογή του βίου. Υπεύθυνος για την επιλογή είναι αποκλειστικά ο άνθρωπος. Η επιλογή γίνεται με βάση τον βαθμό συνείδησης της ψυχής και τις εμπειρίες των προηγούμενων ζωών, γιατί ο άνθρωπος βρίσκεται σε μια διάδοχη κατάσταση ζωής γι' αυτό ο Προφήτης τις αποκαλεί τις ψυχές εφήμερες.

«...ὥστε ἐξ ἀπάντων αὐτῶν δυνατὸν εἶναι συλλογισάμενον αἰρεῖσθαι, πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς φύσιν ἀποβλέποντα, τὸν τε χεῖρω καὶ τὸν ἀμείνω βίον, χεῖρω μὲν καλοῦντα ὃς αὐτὴν ἐκεῖσε ἄξει, εἰς τὸ ἀδικωτέραν γίνεσθαι, ἀμείνω δὲ ὅστις εἰς τὸ δικαιωτέραν...»(618d6-e3)

Μετάφραση:

«Να μπορεί να κάνει επιλογή ποια είναι η καλύτερη ζωή, λέγοντας χειρότερη αυτήν που θα τον οδηγήσει εκεί, δηλαδή στο να γίνει πιο άδικη, και καλύτερη αυτή που θα τον οδηγήσει στην πιο δίκαιη.»¹⁷⁶

Αυτή η *κράτιστη αἵρεσις*, η καλύτερη επιλογή είναι η απάρνηση του τυραννικού στοιχείου, η μεσότητα και ο ενάρετος βίος· εάν δεν επιλεγεί αυτός ο βίος, για τα δεινά που θα προκύψουν οι άνθρωποι δεν θα πρέπει να αιτιώνται τον θεό αλλά τον εαυτό τους (619c). Αυτά αναφέρονται από το φιλόσοφο στο μύθο, για να τονίσει την ανάγκη της σοφίας, προκειμένου να επιλέξουν αυτά που οδηγούν σ' έναν δίκαιο βίο αποφεύγοντας τις ψευδείς αξίες και αξιοποιώντας στο έπακρο ό,τι προσφέρει η ζωή. Μιλάει για τις επιλογές που κάνουν οι άνθρωποι. Οι επιλογές που κάνουν καθορίζουν τι λογής άνθρωποι είναι.

¹⁷⁶Μαυρόπουλος Θ., τόμος β (2006):1492-1493

Ο μύθος δεν δείχνει τη δικαιοσύνη να θριαμβεύει στο σύμπαν, γιατί αυτός ο τρόπος παρουσίασης του υποβάθρου των επιλογών μας θα ήταν εκτός πραγματικότητας. Επίσης, δεν παρουσιάζει τον αγαθό να ξεφεύγει από τον τροχό της μοίρας, γιατί η αγάπη της σοφίας δεν εγγυάται ότι θα ξεφύγουμε από τα προβλήματα και τις τραγωδίες της ζωής. Η επιλογή του βίου συνεπάγεται αν τιμωρηθούμε ή όχι και σχετίζεται με τις περασμένες μας ζωές και κατά πόσο ήμασταν δίκαιοι ή όχι. Αξίζει να είμαστε δίκαιοι, διότι ο δίκαιος άνθρωπος θα είναι αυτός που θα έχει ισορροπία και εσωτερική αρμονία, που του επιτρέπουν να προβαίνει σε σοφές και ισορροπημένες επιλογές. Η αδικία πρέπει να αποφεύγεται, γιατί μας οδηγεί στο να παίρνουμε ασήμαντες αποφάσεις, που καθιστούν τον χαρακτήρα ανισόρροπο και κατακερματισμένο. Ο άδικος δεν διαθέτει προοπτική και τυφλωμένος από το πάθος, κάνει επιλογές που τον καταδικάζουν σε απεχθή ζωή, χωρίς εσώτερες πηγές ενότητας και αρμονίας. Αξίζει ο πράττων να είναι δίκαιος, διότι επιφέρει έναν βίο που αξίζει αφ' εαυτού καθώς και για τα επακόλουθα του, που προέρχονται από τη φύση του βίου αυτού και όχι από τη γνώμη των άλλων. Αξίζει να ζει κανείς δίκαια και όχι άδικα¹⁷⁷.

Το όραμα του Πλάτωνα είναι η δίκαιη πολιτεία, που είναι ένας ζωντανός οργανισμός δομημένος με τη λογική. Γιατί σύμφωνα με τον Abel: οι άνθρωποι είναι ανίκανοι να οργανώσουν μια ζωντανή πολιτεία τόσο τέλεια, όσο ο κατασκευασμένος ορθολογικά από τον δημιουργό κόσμος¹⁷⁸.

Ο εσχατολογικός αυτός μύθος αποτελεί και το τέλος της *Πολιτείας* ολόκληρης. Στην αρχή η διήγηση είχε ξεκινήσει στο σπίτι του Κέφαλου στην πόλη του Πειραιά, ενώ έξω οι Θράκες ετοιμάζονταν να κάνουν έφιπποι ασκήσεις λαμπαδηφορίας. Αισθανθήκαμε στην αρχή μια ανησυχία για όσα περιμένουν τη ψυχή μαζί με το γέρο Κέφαλο. Ο μύθος αυτός έδωσε απαντήσεις σαν μια μακριά υπόσχεση και στο τεχνικό φως της λαμπαδιοδρομίας τοποθετήθηκε η λάμψη των ουράνιων σφαιρών. Για να

¹⁷⁷Annas J.,(2006) :436

¹⁷⁸Abel J.,(2008):249

φθάσουμε στην ενατένιση του ουράνιου κόσμου απαραίτητο είναι να έχουμε διοδεύσει την πόλη των φιλοσόφων και να έχουμε στρέψει τη ματιά μας προς το Αγαθό. Αδύνατο είναι να γίνουμε πολίτες του σύμπαντος αν δεν έχουμε πολιτογραφηθεί πρώτα στη πόλη που εσχεδιάστηκε από τον Πλάτωνα .Μπορεί ο μύθος να γίνει αιτία σωτηρίας μας και να μας χαρίσει στην παρούσα και στη μέλλουσα ζωή τη νίκη και την ευταξία.¹⁷⁹

Στον επίλογο του έργου(621c-d) ανακεφαλαιώνονται οι κυρίαρχες λέξεις μύθος, ψυχή, αθανασία, δικαιοσύνη και φρόνηση. Διανοίγεται αισιόδοξη προοπτική για φιλοσοφημένο βίο. Η τελική προτροπή ή ευχή που επισφραγίζει τη διεισδυτική ανάλυση της ανθρώπινης οντότητας με συναισθηματική συγκίνηση και με πνευματική δόνηση είναι το «ευ πράττειν».

¹⁷⁹ Γεωργούλης Κ.,(2009):81

Η ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΣΤΟ 8^ο ΚΑΙ 9^ο ΒΙΒΛΙΟ ΤΩΝ ΗΘΙΚΩΝ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΩΝ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

Το ζήτημα της δικαιοσύνης καλύπτει ένα μεγάλο τμήμα του αριστοτελικού προβληματισμού. Η δικαιοσύνη κατά τον Αριστοτέλη είναι αρετή, η οποία εφαρμόζεται και επεξηγείται μέσω νόμων και όχι μόνο. Με το θέμα της δικαιοσύνης έχει ασχοληθεί και σε άλλα συγγράμματά του, όπως στα *Ηθικά Ευθύμεια*, *Ηθικά Μεγάλα* και στα *Πολιτικά*.

Στο πέμπτο βιβλίο των *Ηθικών Νικομαχείων* γίνεται λόγος για τη δικαιοσύνη χαρακτηρίζοντας την ως μεσότητα ανάμεσα σε δύο άκρα και ως *έξιν* να πράττεται το δίκαιο. Αλλά και την αδικία τη θεωρεί *έξιν*, ροπή δηλαδή προς τις άδικες πράξεις. Άρα, ο άδικος είναι αυτός που παραβαίνει τον νόμο και είναι πλεονέκτης. Το δίκαιο είναι η νομιμότητα (ολική δικαιοσύνη) και η ισότητα (μερική ισότητα), ενώ το άδικο είναι η παραβίαση του νόμου (ολική αδικία) και η ανισότητα (μερική αδικία) (1129a-1130a15). Στη συνέχεια γίνεται λόγος για το διανεμητικό δίκαιο, που ορίζεται με τη *γεωμετρική αναλογία*, και για το διορθωτικό δίκαιο (1130 a16-1131b). Το διορθωτικό δίκαιο προκύπτει από τις σχέσεις των ανθρώπων είτε είναι εκούσιες είτε ακούσιες (1131a-1132b). Το δίκαιο της αμοιβαιότητας σχετίζεται με την αναλογική ανταπόδοση και το νόμισμα κατέχει πρωταρχικό ρόλο σε αυτή την ανταπόδοση (1132b-1134a18). Έπειτα γίνεται αναφορά στο πολιτικό δίκαιο που ρυθμίζει τις εντός της πόλεως σχέσεις (1134a18-1134b) και παρουσιάζεται ως φυσικό και νομικό δίκαιο (1134 b-1135a). Τέλος, μια πράξη θεωρείται δίκαιη ή άδικη με βάση, αν γίνεται με τη θέληση ή χωρίς τη θέληση του ατόμου (1135a-1137a), η επιείκεια θεωρείται διόρθωση του νόμου, όπου αυτός παρουσιάζει κενά (1137a-1138a). Να αδικείται κανείς ή να αδικεί είναι κακό· το να αδικεί είναι χειρότερο, γιατί αυτό κρύβει κακία (1138a-b).¹⁸⁰ Το θέμα της δικαιοσύνης ο Αριστοτέλης το πραγματεύεται και πάλι στο όγδοο και ένατο βιβλίο των *Ηθικών Νικομαχείων* για τα οποία ακολουθεί ανάλυση.

¹⁸⁰ Λυπουρλής Δ., τόμος β (2006):12-15

Ανάλογες θέσεις περί δικαιοσύνης υπάρχουν και στην *Πολιτεία* του Πλάτωνα, όπως ήδη έχει αναφερθεί. Για τον γέρο Κέφαλο η δικαιοσύνη συνίσταται στην εξόφληση προσωπικών οφειλών προς τους θεούς και τους ανθρώπους: απαραίτητη είναι η απόκτηση χρημάτων για να ζήσει κανείς δίκαιο βίο. Ο Πολέμαρχος θεωρεί τη δικαιοσύνη ως ικανότητα να ανταποκρίνεται ο άνθρωπος στις υποχρεώσεις, όσες επιβάλλει η κοινωνική ζωή μέσα στην πόλη αναφορικά με τις χρηματικές συναλλαγές. Ο Θρασύμαχος από την άλλη θεωρεί δίκαιο το συμφέρον του ισχυρότερου. Το δίκαιο και το άδικο καθορίζονται από το νόμο· ο νόμος πάλι δημιουργείται από εκείνους που κατέχουν δύναμη. Στη συνέχεια ο Γλαύκων εκφράζει την αντίληψη ότι οι άνθρωποι πιστεύουν πως το να διαπράττει κανείς την αδικία είναι αγαθό, ενώ να την υφίσταται είναι κακό. Επιπλέον, διατυπώνει την απόφαση ότι «ουδείς εκών κακός» που έρχεται σε αντίθεση με το σωκρατικό δόγμα «ουδείς εκών άδικος», πλέκοντας με αυτό τον τρόπο ένα εγκώμιο της αδικίας. Ο Αδείμαντος από την άλλη πλέκει εγκώμιο για τη δικαιοσύνη, αφού παρατηρεί ότι οι άνθρωποι ψάλλουν ύμνους για τη δικαιοσύνη και συγκεκριμένα για τις απολαβές που αυτή δίνει στον άνθρωπο. Οι δύο τελευταίοι συνομιλητές του Σωκράτη θεωρούν ότι η κοινωνική και η ατομική δικαιοσύνη δεν συμπίπτουν, κάτι που θα προσπαθήσει να αναιρέσει ο Σωκράτης μέσω της διερεύνησης της πολιτικής κοινότητας.¹⁸¹

Αρχικά, η δικαιοσύνη και συγκεκριμένα στο όγδοο βιβλίο συγκρίνεται με τη φιλία. Ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι έρχεται σε δεύτερη θέση σε σχέση με τη φιλία. Η άποψη αυτή δικαιολογείται από τον ίδιο το φιλόσοφο λέγοντας ότι η ομόνοια είναι παρόμοια με τη φιλία, κάτι που το θεωρεί πολύ φυσικό.

«...φίλων μὲν ὄντων οὐδὲν δεῖ δικαιοσύνης, δίκαιοι δ' ὄντες προσδέονται φιλίας, καὶ τῶν δικαίων τὸ μάλιστα φιλικὸν εἶναι δοκεῖ ...»(1155 a 27-30)

¹⁸¹ Γεωργούλης Κ.,(2009):14-24

Μετάφραση:

Αν οι άνθρωποι είναι φίλοι μεταξύ τους , δεν έχουν ανάγκη τη δικαιοσύνη, ενώ αν είναι δίκαιοι , χρειάζονται επιπλέον και τη φιλία, και η πιο γνήσια μορφή δικαιοσύνης, θεωρείται πως έχει όλα τα χαρακτηριστικά της φιλίας.¹⁸²

Με βάση τα ανωτέρω η φιλία ανάγεται σε κορυφαία αρετή της αριστοτελικής ηθικής και αποτελεί μια από τις προϋποθέσεις για την κοινωνική συνοχή και ευδαιμονία του ανθρώπου. Συνυφασμένη με την αρετή η φιλία επικυρώνει την δικαιοσύνη.

Σύμφωνα με τα λεγόμενα του φιλοσόφου η φιλία δεν χρειάζεται τη δικαιοσύνη, αντιθέτως η δικαιοσύνη είναι ελλιπής χωρίς την παρουσία της φιλίας. Άρα , η φιλία αποτελεί ουσιαστικό μέρος της καθημερινής ζωής, γιατί προστρέχει ο άνθρωπος στην αναζήτηση του νόηματος της ζωής, *το «πως βιωτέον»* με βάση κοινωνικά κριτήρια, αφού χωρίς κοινωνία η ηθική δεν θα ήταν αναγκαία. Άρα, η ηθική, μέρος της οποίας είναι και η δικαιοσύνη, χρειάζεται τη συνύπαρξη ανθρώπων, διαφορετικά δεν θα χρειαζόνταν ηθικούς κανόνες για να καθοδήγουν στην ορθή-δίκαιη πράξη. Ο άνθρωπος είναι κοινωνικό ον και έχει ανάγκη τους άλλους. Αυτός είναι και ο λόγος που ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι η γνήσια δικαιοσύνη έχει τα χαρακτηριστικά της φιλίας, αφού φιλία σημαίνει αμοιβαιότητα.

Στο σημείο αυτό ο φιλόσοφος δεν εννοεί ότι όλοι οι πολίτες επιθυμούν το καλό των άλλων μαζί με το δικό τους, αλλά ότι η ζωή για να είναι ολοκληρωμένη και να έχει κάποιο νόημα πρέπει να υπάρχει ενδιαφέρον για το καλό των άλλων, αλτρουιστική διάθεση, η οποία θα συμβάλλει στην κοινωνική και πολιτική ευδαιμονία.

Η δικαιοσύνη στην αριστοτελική θεωρία είναι κοινωνικό αγαθό, ένα αγαθό που στρέφεται «προς τον έτερον» και αφορά την κοινωνική συνοχή, η οποία απαιτείται να υπάρξει στο πλαίσιο της άριστης πολιτείας. Η δικαιοσύνη δεν αφορά το ίδιο το άτομο αλλά στρέφεται προς τρίτους, εφόσον η δικαιοσύνη που αποδίδεται από το ίδιο το άτομο για λογαριασμό του δεν υφίσταται ως δικαιοσύνη ,αλλά ως πράξη

¹⁸²Λυπουρλής Δ., τόμος β (2006):344-347

ιδιοτέλειας με εγωιστικούς σκοπούς, ακόμη και αν πρόκειται για μια καθ' όλα ηθική πράξη. Το αντίθετο της δικαιοσύνης είναι το άδικο που στηρίζεται στην επιβολή και τη δύναμη. Το άδικο στην αριστοτελική προβληματική είναι το διαλυτικό στοιχείο της πόλης και το δίκαιο το σημείο αναφοράς της κοινωνικής συνοχής μαζί με τη φιλία που είναι παραδόξως ανώτερη του δικαίου. Η φιλία κατά τον φιλόσοφο είναι ενάρετη *έξις*, που αναπτύσσεται εντός της πόλης καθώς σκοπός της είναι το καλό, το ευχάριστο και το ωφέλιμο, που χωρίζεται σε τρία είδη σε αντιστοιχία με την επιτέλεση τη επιδιωκόμενης λειτουργίας.¹⁸³

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη η δικαιοσύνη αφορά δύο ξεχωριστούς ανθρώπους, έτσι θέτει το θέμα της ετερότητας. Γιατί αυτή η συνθήκη απαντά στη σύλληψη της σχέσης μεταξύ της δικαιοσύνης που δηλώνει την αρετή και της δικαιοσύνης ως ιδιαίτερης αρετής. Στη συνέχεια η δικαιοσύνη ως αρετή είναι ισότητα όχι μόνο δύο διακριτών πραγμάτων αλλά και δύο διακριτών προσώπων. Επιπλέον, καταδεικνύεται εμφαντική η κατάδειξη του πολιτικού χαρακτήρα του δικαίου, γιατί πρέπει να υπάρχουν δύο ξεχωριστά άτομα, διαφορετικά δεν μπορεί να αδικήσει κανείς τον εαυτό του.¹⁸⁴

Ήδη, ο Αριστοτέλης έχει αναφερθεί στα τρία είδη φιλίας στα οποία ενυπάρχουν διάφορες σχέσεις και διαφέρουν μεταξύ τους. Έτσι, υπάρχει φιλία λόγω σκοπιμότητας, λόγω ευχαρίστησης και λόγω οφέλους (1156a6-13).

Κάποια προσωπική, κοινωνική ή και ηθική σημασία φαίνεται να έχει το «*κατ'αξίαν*» σχετικά με τη φιλία και τη σχέση της με τη δικαιοσύνη. Αφού τονίζει την ισότητα για την φιλία και κυρίως για τη φιλία των αγαθών και την αρετή ομοίων (1156 b 7-8 - 1157 b 26), περνά στο «*καθ'υπεροχή*» είδος της φιλίας, στη φιλία μεταξύ ανθρώπων που διαφέρουν στο «*κατά την αρετήν και το έργον*» με την παρατήρηση ότι στις «*καθ'υπεροχήν*» φιλίες η *φίλησις* πρέπει να είναι ανάλογη.

¹⁸³ Μαγκλάρας Β.,(2010):39-41

¹⁸⁴ Κάλφας Β.,(2009):152

Ο Αριστοτέλης αποδεικνύει το «κατά αξίαν» ως εναλλακτική περιγραφή της γεωμετρικής ισότητας, έτσι γίνεται φανερό στην αντιπαράθεση το «κατ'αξίαν» προς το «κατά ποσόν» δηλ . προς την αριθμητική ισότητα . Δυο είδη ισότητας που λειτουργούν διαφορετικά στις δικαιοακές σχέσεις και στη φιλία . Γιατί οι μεγάλες διαφορές είτε στην αρετή είτε στον πλούτο δημιουργούν αγεφύρωτο χάσματα που δυσχεραίνουν τη φιλία.

Αυτό που διαφυλάσσει τη φιλία είναι το «κατ'αξίαν» (1159 a35- 36) και η ανταπόδοση μεταξύ ίσων γίνεται «κατά ισότητα» (1162b 2-3).Στις «καθ'υπεροχήν» φιλίες κριτήριο είναι το ανάλογο και το «κατ'αξίαν» , (1161 a 22, 1162 b4)και πιο συγκεκριμένα το «κατ'αξίαν» των έργων (1163 a 30) .Όμως είναι δύσκολο να αποδοθεί το «κατ'αξίαν» ή «το ανάλογον» που επανισώνει και σώζει τη φιλία, τότε οι απαιτήσεις της φιλίας πρέπει να περιορίζονται στο δυνατόν .¹⁸⁵

Η φιλία χαρακτηρίζεται «*γαρ φιλότης ισότης* » (1157b3-8).Επιπλέον, χαρακτηριστικό της φιλίας είναι το «*συνημερεύειν*» και το «*χαίρειν ἀλλήλοις*»(1158a9-10).¹⁸⁶ Όμως δεν μπορεί να υπάρξει φιλία και συγχρόνως δικαιοσύνη σε όμοιους ανθρώπους. Γι'αυτό οι ευτυχείς και ευδαίμονες χρειάζονται τους ευχάριστους και όχι τους χρήσιμους « *...καὶ οἱ μακάριοι δὲ χρησίμων μὲν οὐδὲν δέονται, ἡδέων δε...* » (1158a24)»

Μετάφραση:

Οι ευτυχείς και οι ευδαίμονες άνθρωποι τους χρήσιμους φίλους δεν τους χρειάζονται.¹⁸⁷

«Αλλά οἱ δ' ἐν ταῖς ἐξουσίαις διηρημένοι φαίνονται χρῆσθαι τοῖς φίλοις· ἄλλοι γὰρ αὐτοῖς εἰσὶ χρήσιμοι καὶ ἕτεροι ἡδεῖς, ἄμφω δ' οἱ αὐτοὶ οὐ πάνυ· οὔτε γὰρ ἡδεῖς μετ'

¹⁸⁵ Ανδριανόπουλος Δ., (2003):298-299

¹⁸⁶ Λυπουρλής Δ., τόμος β (2006):354

¹⁸⁷ Λυπουρλής Δ. ,τόμος β (2006):374-375

ἀρετῆς ζητοῦσιν οὔτε χρησίμους εἰς τὰ καλά, ἀλλὰ τοὺς μὲν εὐτραπέλους τοῦ ἡδέος ἐφιέμενοι, τοὺς δὲ δεινοὺς πρᾶξαι τὸ ἐπιταχθέν»(1158a 34-35).

Μετάφραση:

Οι ἄνθρωποι της εξουσίας εἶναι φανερό ὅτι ἔχουν φίλους που μοιράζονται σε δύο κατηγορίες: κάποιοι ἀπὸ αὐτούς τους εἶναι χρήσιμοι και κάποιοι ἄλλοι ευχάριστοι. Πρόσωπα που να συνδιάζουν και τις δύο αὐτές ιδιότητες εἶναι πολύ σπάνια, γιατί οι ἄνθρωποι της εξουσίας οὔτε ευχάριστους ἀνθρώπους ζητοῦν που να εἶναι και φορεῖς της ἀρετῆς, ἀλλὰ οὔτε και ἀνθρώπους που να τους εἶναι χρήσιμοι σε ὁμορφες πράξεις. Ἰσα ἴσα ἐπιθυμῶντας το ευχάριστο ψάχνουν να βρουν ἀνθρώπους χαριτολόγους, ἀλλὰ και ἀνθρώπους ικανούς να ἐκτελοῦν ὅτι τους διατάζουν οι ἴδιοι.¹⁸⁸

Τέτοιου εἴδους φιλίες ὁμως διαρκοῦν λίγο και εἶναι εἶδη κατώτερης φιλίας «... ὅτι δὲ καὶ ἤττον εἰσιν αὗται φιλίαι καὶ μένουσιν, εἴρηται» (1158b 3-4). Ὑπάρχει και ἓνα ἄλλο εἶδος φιλίας «το καθ' ὑπεροχὴν... δευτέρως» (1158b12)¹⁸⁹, ὅπου η ποσοτική ἰσότητα ἐρχεται δεύτερη.

Με βάση την παραπάνω ἀποψη του Ἀριστοτέλη ἀντιλαμβανόμαστε ὅτι ο ὅρος «φιλία» δεν περιλαμβάνει μόνο τις στενές προσωπικές σχέσεις, ὅπως σήμερα, ἀλλὰ και τους οικογενειακούς δεσμούς και τη σχέση γονιῶν-παιδιῶν, παιδιῶν- γονέων, ζευγαριῶν και συγγενῶν. Ἄρα, ο ὅρος «φιλία» συνδυάζεται με τον ὅρο «ἀγαπῶ». Με τον τρόπο που ἐκφράζεται η ἔννοια της φιλίας διαμορφώνεται παράλληλα και η φιλοσοφία της ἀνθρώπινης συμβίωσης.

Στη δικαιοσύνη πρέπει να ὑπάρξει ἀμεροληψία και ο καθένας να διαπράττει ὅτι του ἀξίζει χωρὶς να θεωρεῖ κάποιους ξεχωριστούς. Ἐτσι ὑπάρχει μια σύγκρουση μεταξύ φιλίας, δικαιοσύνης και ἠθικῆς ἀμεροληψίας, ἀφοῦ η ἠθική και η δικαιοσύνη

¹⁸⁸ Λυπουρλής Δ., τόμος β (2006):374-375

¹⁸⁹ Λυπουρλής Δ., τόμος β (2006):376-381

δεν αφήνουν περιθώρια για στενές σχέσεις, όπως κάποια είδη φιλίας μεταξύ ομοίων. Η ετερότητα εξασφαλίζει τη δικαιοσύνη και τη γέννηση φιλίας, όπως στις σχέσεις παιδιών- γονέων και αντιστρόφως και μεταξύ ζευγαριών.

Για να τεκμηριώσει την άποψή του αυτή ο Αριστοτέλης αναφέρεται στη σχέση των θεών, των βασιλιάδων και των ανθρώπων (1159 a1-14), στην οποία υπάρχει ετερότητα και υπεροχή των μεν σε σχέση με τους δε χωρίς να υπάρχει πολύ μεγάλη απόσταση.

« ἔοικε δέ, καθάπερ ἐν ἀρχῇ εἴρηται, περὶ ταῦτα καὶ ἐν τοῖς αὐτοῖς εἶναι ἢ τε φιλία καὶ τὸ δίκαιον. ἐν ἀπάσῃ γὰρ κοινωνίᾳ δοκεῖ τι δίκαιον εἶναι, καὶ φιλία δέ· προσαγορεύουσι γοῦν ὡς φίλους τοὺς σύμπλους καὶ τοὺς συστρατιώτας, ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς ἐν ταῖς ἄλλαις κοινωνίαις. καθ' ὅσον δὲ κοινωνοῦσιν, ἐπὶ τοσοῦτόν ἐστι φιλία· καὶ γὰρ τὸ δίκαιο.»(1159b 27-32)

Μετάφραση:

Φαίνεται πάντως , όπως το είπαμε και στην αρχή της συζήτησης μας, ότι η φιλία και η δικαιοσύνη έχουν ως αντικείμενο τους τα ίδια πράγματα και σχετίζονται με τα ίδια πρόσωπα. Σε κάθε ,πράγματι, μορφή συνύπαρξης και συνάφειας ανθρώπων υπάρχει, κατά την κοινή αντίληψη, κάποια μορφή δικαίου αλλά και φιλία. Ονομάζουν, επιπαραδείγματι, οι άνθρωποι φίλους τους τους συνταξιδιώτες τους συστρατιώτες τους, καθώς και όλους αυτούς με τους οποίους γενικά συνυπάρχουν και έρχονται σε κάποια άλλη τέτοια συνάφεια. Και όσο κρατάει η συνύπαρξη και η συνάφεια τους τόσο κρατάει και η φιλία τους, γιατί τόσο κρατάει ανάμεσα τους και η δικαιοσύνη.¹⁹⁰

Η βασικότερη θέση που διέπει από την αρχή και μέχρι τέλους την πολιτικοδικαιϊκή πραγμάτωση της φιλίας είναι η συνάφεια της δικαιοσύνης και της φιλίας. Στην νικομάχεια εκδοχή παρουσιάζεται εξ αρχής η θέση ότι δικαιοσύνη και

¹⁹⁰ Λυπουρλής Δ. τόμος β (2006):388-389

φιλία «αφορούν τα ίδια πράγματα και τα ίδια πρόσωπα» καθόσον εμπλέκονται στην έννοια της κοινωνίας¹⁹¹.

Στη συνέχεια υποστηρίζεται η αυστηρή αντιστοιχία μεταξύ της μορφής φιλίας και της μορφής δικαιοσύνης που χαρακτηρίζουν την κάθε μορφή κοινωνίας¹⁹².

Αναφέρεται ότι: «...διαφέρει δὲ καὶ τὰ δίκαια... οὐ γὰρ ταῦτὰ γονεῦσι πρὸς τέκνα καὶ ἀδελφοῖς πρὸς ἀλλήλους, οὐδ' ἑταίροις καὶ πολίταις, ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων φιλιῶν».(1160a 1-4)

Μετάφραση:

Αλλά και η δικαιοσύνη παρουσιάζεται με ποικιλία μορφών. Από την άποψη, πράγματι, αυτή οι σχέσεις των γονέων και των παιδιών και των αδελφών δεν είναι ίδιες, όπως δεν είναι ίδιες και οι σχέσεις των συντρόφων και των πολιτών μεταξύ τους το ίδιο ισχύει και στις άλλες μορφές φιλίας.¹⁹³

Γι' αυτό το λόγο ο Αριστοτέλης ισχυρίζεται: . αὔξεσθαι δὲ πέφυκεν ἅμα τῇ φιλίᾳ καὶ τὸ δίκαιον, ὡς ἐν τοῖς αὐτοῖς ὄντα καὶ ἐπ' ἴσον διήκοντα. (1160 a7-8).

Μετάφραση:

Η φύση έτσι το έχει όρισε, ώστε μαζί με τη φιλία να αυξάνει και το δίκαιο. Ο λόγος είναι ότι η φιλία και το δίκαιο υπάρχουν μεταξύ των ίδιων ανθρώπων και απλώνονται σε ίδια έκταση.¹⁹⁴

Άρα, υπάρχουν ποικίλες μορφές δικαιοσύνης, όπως υπάρχουν και ποικίλες μορφές φιλίας, αφού οι σχέσεις μεταξύ αδελφών, γονέων και παιδιών δεν είναι οι ίδιες με τις σχέσεις πολιτικών και πολιτών και κατά συνέπεια διαφορετικές είναι και οι άδικες πράξεις, γιατί η αδικία είναι ισχυρότερη μεταξύ στενών φίλων (1160 a 4-10).

Ο Αριστοτέλης στην *Ποιητική* του κεφάλαιο 13 και 14 (1452b-1454a) αναφέρεται στη σύνθεση των μύθων και στην επίτευξη αυτού του στόχου. Επειδή, όμως, με τη

¹⁹¹ Κάλφας Β., (2009):152

¹⁹² Κάλφας Β., (2009):152

¹⁹³ Λυπουρλής Δ. τόμος β (2006):390-391

¹⁹⁴ Λυπουρλής Δ. τόμος β (2006):390-391

μίμηση θα πρέπει να προκαλείται η ηδονή που προέρχεται από την συμπόνια, *έλεον*, και τον φόβο(*η οικεία ηδονή της τραγωδίας*), αυτό θα πρέπει να προκληθεί από τα γεγονότα του μύθου. Ο ποιητής θα πρέπει να επιζητεί περιστατικά που «αι δεινά και οικτραί» πράξεις-παθήματα γίνονται μεταξύ ανθρώπων οι οποίοι συνδέονται με φιλική σχέση.¹⁹⁵ Αυτός είναι και ο λόγος που αναφέρει είδη παθών που γίνονται μεταξύ ανθρώπων που συνδέονται με φιλική σχέση (ο αδελφός να σκοτώνει αδελφό ή γονείς παιδιά ή και το αντίθετο). Επίσης, επισημαίνει ότι νιώθουμε *έλεον*, όταν κάποιος υποφέρει από φίλο, καθώς αυτό είναι κάτι μη αναμενόμενο (14.1453b19-22). Στην τραγωδία ο *έλεος* και ο *φόβος* εγείρονται κατά την αναπαράσταση φοβερών πράξεων συγκεκριμένων οικογενειών, αφορούν μάλιστα περιπτώσεις συγγενικών δεσμών: αδελφός σκοτώνει αδελφό, ή πρόκειται να σκοτώσει ή να κάνει κάτι παρόμοιο, γιος τον πατέρα ή μητέρα τον γιο ή γιος τη μητέρα (14.1453b19-22). Όλα αυτά -όχι βέβαια ότι δεν μπορούν να συμβούν και στη ζωή- αποτελούν ιδιαίτερες περιπτώσεις. Επιπλέον, και αν ο *έλεος* μπορεί να μεταφερθεί από τη φανταστική αναπαράσταση γεγονότων στην πραγματική ζωή, είναι δύσκολο αυτό να γίνει στην περίπτωση του φόβου. Συμπάσχουμε και συμπονούμε με τον ήρωα, αλλά δεν μας απειλεί άμεσα κάποια παρόμοια συμφορά, ώστε να εγείρει μέσα μας έντονο φόβο. Τραγωδίες που έχουν τέτοια πλοκή είναι: η *Μήδεια* του Ευριπίδη, ο *Οιδίπους τύραννος* του Σοφοκλή και η *Ιφιγένεια η εν Ταυροις* του Ευριπίδη(1453b-1454a). Ο Αριστοτέλης στην αρχή του ένατου βιβλίου των *Ηθικών Νικομαχείων* κάνει λόγο για τις διενέξεις που δημιουργούνται μεταξύ των φίλων, όταν ο καθένας τους παίρνει από τη φιλία τους κάτι το διαφορετικό και όχι αυτό που επιθυμεί.(1164a 13)¹⁹⁶

Οι όροι φίλος και φιλία, πρέπει να θεωρηθούν με τη γενικότερη σημασία των «συνδεδεμένων με φυσικούς δεσμούς αγάπης προσώπων». Επομένως, περιλαμβάνονται οι συγγενείς, τους οποίους, ακόμα κι αν δεν τους ενώνει κάποιος

¹⁹⁵ Λυπουρλής Δ.(2008):62-63

¹⁹⁶ Λυπουρλής Δ.(2008):308

δεσμός αγάπης είτε γιατί δεν το γνωρίζουν είτε για άλλη αιτία, τους ενώνει ο δεσμός αίματος.

Τα ανωτέρω θέματα που αναπτύσσονται τα αντιμετωπίζει οποιοσδήποτε ενήλικας, γιατί έχουν να κάνουν με πρακτικές αποφάσεις και συμπεριφορές στις φιλίες τους και στις άλλες σχέσεις τους¹⁹⁷.

Η αριστοτελική φιλία εφαρμόζεται σε ένα ευρύ φάσμα σχέσεων από ότι η «φιλία» σήμερα. Και το να «φιλείς» κάποιον σημαίνει να τον συμπαθείς και να τα πηγαίνεις καλά μαζί του, αλλά όχι απαραίτητα να τον αγαπάς ή έστω να τον σκέφτεσαι ως φίλο με την έννοια, που εμείς δίνουμε στη λέξη σήμερα¹⁹⁸. Έτσι, ο δίκαιος για να είναι καλός άνθρωπος πρέπει να συμπεριφέρεται δίκαια με ελευθεροφροσύνη θέτοντας υγιείς βάσεις στις σχέσεις του και ισορροπία. Να συνεισφέρει στην κοινωνία και στη θεμελίωση του ηθικού μας κόσμου. Άρα, η ολοκληρωμένη ζωή οδηγεί στην ευημερία, γιατί η δικαιοσύνη δεν εμπεριέχει αισθήματα και συναισθήματα, παρόλο που ο άνθρωπος αναπτύσσει διάφορα είδη φιλίας.

Ο Αριστοτέλης πραγματεύεται τη φιλία σε σχέση με τη δικαιοσύνη θεωρώντας ότι αποτελεί το συνεκτικό στοιχείο σύνδεσης των επιμέρους στιγμών που απαρτίζουν την πόλη. Στα *Ηθικά Νικομάχεια* διακρίνονται πολλές μορφές φιλίας από την ανώτερη μορφή μεταξύ αγαθών και κατ' αρετήν ομοίων φίλων, μέχρι τις πλέον ποικίλες και ενδιάμεσες μορφές επικοινωνίας, συνεννόησης, αλληλεγγύης ή συναλλαγής, ακόμη και επιδίωξης κοινού οφέλους. Ωστόσο, η ανάλυση ιεραρχεί τις φιλικές σχέσεις με κριτήριο τη φιλία ως αρετή, ως *έξη* προαιρετική των αγαθών. Ο παραλληλισμός φιλίας και δικαίου δεν είναι συμπτωματικός, αλλά δηλώνει την εσωτερική σχέση μεταξύ φιλίας ως επικοινωνία και του δικαίου ως κανονιστικότητα που διέπει την κοινωνία αυτή «καθ' ὅσον δὲ κοινωνοῦσιν, ἐπὶ τοσοῦτόν ἐστι φιλία· καὶ γὰρ τὸ δίκαιον..... αὐξῆσθαι δὲ πέφυκεν ἅμα τῇ φιλίᾳ καὶ τὸ δίκαιον» (1159b-1160a)¹⁹⁹. Το

¹⁹⁷ Hughes Gr.,(2001):64

¹⁹⁸ Hughes Gr., (2001):188

¹⁹⁹ Ψυχοπαίδης Κοσ.,(1999):95-96

πώς θα διαμορφωθούν οι φιλικές σχέσεις (κοινωνικής επικοινωνίας), όπως ήδη έχει αναφερθεί, μεταξύ ζευγαριού, παιδιών και γονέων σχετίζεται με το ερώτημα για την πραγμάτωση του δικαίου.

«Αί δὲ κοινωνίαι πᾶσαι μορίοις εὐόικασι τῆς πολιτικῆς· συμπορεύονται γὰρ ἐπὶ τινι συμφέροντι, καὶ ποριζόμενοί τι τῶν εἰς τὸν βίον· καὶ ἡ πολιτικὴ δὲ κοινωνία τοῦ συμφέροντος χάριν δοκεῖ καὶ ἐξ ἀρχῆς συνελθεῖν καὶ διαμένειν· τούτου γὰρ καὶ οἱ νομοθέται στοχάζονται, καὶ δίκαιόν φασιν εἶναι τὸ κοινῆ συμφέρον. αἰ μὲν οὖν ἄλλαι κοινωνίαι κατὰ μέρη τοῦ συμφέροντος ἐφίενται ...»(1160 a 10-17)

Μετάφραση:

Όλες, τώρα, οι μορφές συνύπαρξης και συνάφειας ανθρώπων μοιάζουν να είναι μέρη της πολιτικής συνύπαρξης και συνάφειας. Συνταξιδεύουν π.χ οι άνθρωποι έχοντας κατά νου κάποιο κέρδος, αλλά και για να εξασφαλίσουν κάτι από αυτά που είναι απαραίτητα για τη ζωή. Και η πολιτική όμως συνύπαρξη και συνάφεια θεωρείται ότι και άρχισε και εξακολουθεί να υπάρχει για χάρη του συμφέροντος. Αυτό δεν έχουν στο νου τους οι νομοθέτες; Δεν λένε, επίσης, ότι δίκαιο είναι αυτό που υπηρετεί το κοινό συμφέρον. Εν πάση περιπτώσει οι άλλες μορφές συνύπαρξης και συνάφειας ανθρώπων επιδιώκουν κάποιο επιμέρους συμφέρον.²⁰⁰

Με βάση την ανωτέρω άποψη του Αριστοτέλη η πραγμάτευση της φιλίας οδηγείται στην ανάλυση και στη διερεύνηση της φύσης της πολιτικής κοινωνίας. Η κοινωνία αυτή μπορεί να κατανοηθεί ως αλληλέγγυα «φιλική» οργάνωση, που θεσπίζει κανόνες για τα μέλη της με σκοπό την πραγμάτωση ενάρετων σχέσεων και του κοινού συμφέροντος²⁰¹. Για να στερεώσει ακόμη περισσότερο την άποψή του ο Σταγειρίτης φιλόσοφος για τη συσχέτιση της φιλίας της πολιτικής κοινωνίας με το δίκαιο αναφέρεται σε ομάδες ατόμων με σκοπό το κέρδος όπως «...οἷον πλωτῆρες μὲν τοῦ κατὰ τὸν πλοῦν πρὸς ἐργασίαν χρημάτων ἢ τι τοιοῦτον, συστρατιῶται δὲ τοῦ κατὰ τὸν πόλεμον, εἴτε χρημάτων εἴτε νίκης ἢ πόλεως ὀρεγόμενοι, ὁμοίως δὲ καὶ

²⁰⁰ Λυπουρλής Δ., τόμος β (2006):392-393

²⁰¹ Ψυχοπαίδης Κοσ.,(1999):96

φυλέται καὶ δημόται. ἔναι δὲ τῶν κοινωνιῶν δι' ἡδονὴν δοκοῦσι γίνεσθαι, θιασωτῶν καὶ ἐρανιστῶν· αὗται γὰρ θυσίας ἔνεκα καὶ συνουσίας.» (1160 a 17-23).

Μετάφραση:

Οι ναυτικοί π.χ επιδιώκουν το κέρδος που σχετίζεται με τα ταξίδια στη θάλασσα(στο νου τους έχουν να κερδίσουν χρήματα ή κάτι τέτοιο), οι συστρατιώτες επιδιώκουν το κέρδος που συσχετίζεται με τον πόλεμο(ό,τι επιθυμούν είναι τα χρήματα η νίκη ή η εκπόρθηση μιας πόλης), το ίδιο και τα μέλη μιας φυλής ή ενός δήμου(μερικές μορφές συνύπαρξης και συνάφειας ανθρώπων γεννιούνται κατά την κοινή αντίληψη, για χάρη της ευχαρίστησης και της απόλαυσης·τέτοιες είναι οι περιπτώσεις των θιασωτών και των ερανιστών).²⁰²

Εντός αυτής της ευρείας αλληλέγγυας κοινότητας τοποθετούνται οι επιμέρους ομαδοποιήσεις και οι διαφοροποιημένες οργανωμένες μορφές «*επικοινωνιακού πράττειν*» , όπως είναι η οικογένεια, οι εμπορικές εταιρείες, οι στρατιωτικές οργανώσεις, οι φυλές ή οι δήμοι που κι αυτές μπορούν να προσεγγισθούν ως «φιλικές» σχέσεις.²⁰³

Έτσι, εντοπίζεται το πρόβλημα της δικαιοσύνης στις κοινωνικές σχέσεις σε κοινωνίες, όπου η αριστοτελική ηθική δεν πρέπει να εγκλωβίζεται σε ζητήματα γενικής λειτουργίας, αλλά υπό το πρίσμα της ιστορικότητάς της στο πλαίσιο της πόλης- κράτους. Άρα, ο αριστοτελικός τρόπος αντιμετώπισης του ηθικού βίου είναι καθαρά πρακτικός και όχι θεωρητικός.

Η κοινωνική όψη των αρετών για τον Αριστοτέλη είναι η δικαιοσύνη, εκφραζόμενη μέσω των θεσμών της πολιτείας αλλά και ως ατομική ορθοπραξία. Ο όρος «δικαιοσύνη» αναφέρεται στον κοινωνικό χαρακτήρα, που εμπεριέχεται σε κάθε ηθική αρετή.²⁰⁴

²⁰² Λυπουρλής Δ τόμος β (2006):392-393

²⁰³ Ψυχοπαίδης Κοσ.,(1999):96

²⁰⁴ Μαγκλάρας Β., (2010):16

Σύμφωνα με τα λεγόμενα του Αριστοτέλη και οι νομοθέτες θεωρούν ότι δίκαιο είναι αυτό που υπηρετεί το κοινό συμφέρον (1160 a 15-16).

Τόσο η φιλία που βασίζεται στην ηδονή όσο και η φιλία που βασίζεται στο συμφέρον προϋποθέτουν ισότητα στα αγαθά που προσφέρει κάθε πλευρά. Εκείνο που μετράει περισσότερο στην πραγματική φιλία είναι η ειλικρινής φιλία και η ανταπόδοση του ίσου, του ποσοτικού, ενώ η αναλογική ισότητα ακολουθεί.²⁰⁵

Υπ' αυτή την έννοια, η ορθή πολιτική πράξη είναι τελεολογική ως προς τη δικαιοσύνη. Δεν μπορεί να αφηθεί στην τυχειότητα των ατομικών σκοποθεσιών, στις *a priori* ισορροπίες ή ανισορροπίες των δυνάμεων. Η ορθή πολιτική πράξη ενσωματώνει τη δικαιοσύνη και τον κοινωνικό αντικατοπτρισμό των αρετών²⁰⁶. Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι η δικαιοσύνη είναι η μήτρα των ηθικών αρετών και ότι η ορθή πολιτική, δηλαδή η επιδίωξη του δικαίου, είναι μια ηθική πράξη και όχι απλά μια κοινωνική λειτουργικότητα.

Γι' αυτό η ηθική του Αριστοτέλη είναι κοινωνική ηθική φιλοσοφία της ανθρώπινης συμβίωσης. Σε κανένα από τα έργα του δεν υπήρχε έστω ένας υπαινιγμός που διέκρινε την ηθική (ως ατομική ηθική) από την πολιτική (ως κοινωνική ηθική)²⁰⁷.

Η αδικία με την ύπαρξή της τονίζει την αξία του δικαίου. Τόσο η δικαιοσύνη, όσο και η αδικία εμπεριέχουν την έννοια της πολυπλοκότητας. Το δίκαιο είναι το ίσο και το νόμιμο, ενώ το άδικο το παράνομο και το άνισο. Ο φιλόσοφος συνδέει τη νομιμότητα με τη δικαιοσύνη. Άρα, ο νόμος εκφράζει το δίκαιο της πολιτείας. Αυτό που θέλει να πετύχει είναι να συνδέσει τη δικαιοσύνη με τον απώτερο στόχο της πολιτείας που είναι η ευδαιμονία της. Ο Αριστοτέλης δεν αποκλείει το ενδεχόμενο διόρθωσης του νόμου, επειδή ταυτίζει το νόμιμο και το δίκαιο. Άρα, η δικαιοσύνη

²⁰⁵ Μανδηλαράς Β.,(...):217

²⁰⁶ Μαγκλάρας Β.,(2010):17

²⁰⁷ During Ign.,2006:206

είναι σπουδαία αρετή, γιατί ενεργεί με δίκαιο τρόπο όχι μόνο για τον εαυτό του αλλά και για τους άλλους²⁰⁸.

Οι σχέσεις φιλίας είναι παρεμφερείς προς τις αντίστοιχες σχέσεις δικαιοσύνης άρα και αυτή απαιτεί δύο διακριτικά άτομα²⁰⁹.

«πολιτείας δ' ἐστὶν εἶδη τρία, ἴσαι δὲ καὶ παρεκβάσεις, οἷον φθοραὶ τούτων. εἰσὶ δ' αἱ μὲν πολιτεῖαι βασιλεία τε καὶ ἀριστοκρατία, τρίτη δὲ ἀπὸ τιμημάτων, ἣν τιμοκρατικὴν λέγειν οἰκεῖον φαίνεται, πολιτείαν δ' αὐτὴν εἰώθασιν οἱ πλεῖστοι καλεῖν. τούτων δὲ βελτίστη μὲν ἡ βασιλεία, χειρίστη δ' ἡ τιμοκρατία. παρέκβασις δὲ βασιλείας μὲν τυραννίς· ἄμφω γὰρ μοναρχίαι, διαφέρουσι δὲ πλεῖστον· ὁ μὲν γὰρ τύραννος τὸ αὐτῷ συμφέρον σκοπεῖ, ὁ δὲ βασιλεὺς τὸ τῶν ἀρχομένων. οὐ γὰρ ἐστὶ βασιλεὺς ὁ μὴ αὐτάρκης καὶ πᾶσι τοῖς ἀγαθοῖς ὑπερέχων· ὁ δὲ τοιοῦτος οὐδενὸς προσδεῖται· τὰ ὠφέλιμα οὖν αὐτῷ μὲν οὐκ ἂν σκοποῖ, τοῖς δ' ἀρχομένοις· ὁ γὰρ μὴ τοιοῦτος κληρωτὸς ἂν τις εἴη βασιλεύς. ἡ δὲ τυραννίς ἐξ ἐναντίας ταύτης· τὸ γὰρ ἑαυτῷ ἀγαθὸν διώκει. καὶ φανερώτερον ἐπὶ ταύτης ὅτι χειρίστη· κάκιστον δὲ τὸ ἐναντίον τῷ βελτίστῳ. μεταβαίνει δ' ἐκ βασιλείας εἰς τυραννίδα· φαυλότης γὰρ ἐστὶ μοναρχίας ἢ τυραννίς, ὁ δὲ μοχθηρὸς βασιλεὺς τύραννος γίνεται. ἐξ ἀριστοκρατίας δὲ εἰς ὀλιγαρχίαν κακία τῶν ἀρχόντων, οἱ νέμουσι τὰ τῆς πόλεως παρὰ τὴν ἀξίαν, καὶ πάντα ἢ τὰ πλεῖστα τῶν ἀγαθῶν ἑαυτοῖς, καὶ τὰς ἀρχὰς ἀεὶ τοῖς αὐτοῖς, περὶ πλείστου ποιούμενοι τὸ πλουτεῖν· ὀλίγοι δὲ ἄρχουσι καὶ μοχθηροὶ ἀντὶ τῶν ἐπεικεστάτων. ἐκ δὲ τιμοκρατίας εἰς δημοκρατίαν· σύνοροι γὰρ εἰσιν αὗται· πλήθους γὰρ βούλεται καὶ ἡ τιμοκρατία εἶναι, καὶ ἴσοι πάντες οἱ ἐν τῷ τιμήματι. ἥκιστα δὲ μοχθηρόν ἐστὶν ἡ δημοκρατία· ἐπὶ μικρὸν γὰρ παρεκβαίνει τὸ τῆς πολιτείας εἶδος.» (1160 a 35-1160 b 22)

²⁰⁸ Κούτρας Β.,(2002):65

²⁰⁹ Κάλφας Β.,(2009):153

Μετάφραση:

Τα τρία πολιτεύματα υπάρχουν, και δίπλα σε αυτά άλλες τόσες παρεκκλίσεις κάτι σαν φθορές τους. Τα πολιτεύματα είναι η βασιλεία και η αριστοκρατία και τρίτο στη σειρά αυτό που βασίζεται στην αποτίμηση των περυσιακών στοιχείων, που φαίνεται ότι θα ήταν σωστό να το λέμε τιμοκρατικό που πολλοί το συνηθίζουν να το λένε πολιτεία. Το καλύτερο από τα τρία αυτά πολιτεύματα είναι η βασιλεία, το χειρότερο η τιμοκρατία. Παρέκκλιση της βασιλείας είναι η τυραννίδα, πραγματικά και τα δύο αυτά είναι μοναρχικά πολιτεύματα, υπάρχει όμως πολύ μεγάλη διαφορά μεταξύ τους: ο τύραννος επιζητεί το δικό του συμφέρον, ενώ ο βασιλιάς το συμφέρον των υπηκόων του. Κανείς, πράγματι, δεν μπορεί να είναι βασιλιάς, αν δεν είναι αυτάρκης και αν δεν ξεπερνάει τους υπηκόους του σε όλα τα αγαθά: ένας τέτοιος άνθρωπος δεν χρειάζεται πια τίποτε άλλο. Δεν κοιτάζει λοιπόν ο άνθρωπος αυτός το δικό του συμφέρον, αλλά το συμφέρον των υπηκόων του. Αν δεν διαθέτει αυτές τις ιδιότητες θα είναι ένας κατά το όνομα βασιλιάς. Η τυραννίδα τώρα είναι το ακριβώς αντίθετο: ο τύραννος επιδιώκει ό,τι είναι καλό για τον ίδιο. Και είναι στην περίπτωση της πιο φανερό ότι είναι η χειρότερη από τις παρεκκλίσεις, γιατί το χειρότερο είναι πάντοτε το αντίθετο του καλύτερου. Εκφυλισμένη η βασιλεία καταντάει τυραννίδα πραγματικά και ο κακός βασιλιάς γίνεται τύραννος. Εκφυλισμένη η αριστοκρατία καταντάει ολιγαρχία, όταν είναι κακοί οι άρχοντες και μοιράζουν ό,τι ανήκει στην πόλη, χωρίς να δίνουν την παραμικρή σημασία στην αρετή, κρατώντας για τον εαυτό του τα αγαθά - όλα ή περισσότερα - και απονέμοντας πάντοτε τα αξιώματα στους ίδιους, δίνοντας πολύ μεγάλη σημασία στον πλούτο. Έτσι την εξουσία την έχουν λίγοι, και αυτοί κακοί, αντί να την έχουν οι καλύτεροι. Εκφυλισμένη, τέλος, η τιμοκρατία καταντάει δημοκρατία· πραγματικά τα δύο αυτά πολιτεύματα είναι όμορα, αφού και η τιμοκρατία θέλει να είναι πολίτευμα στο οποίο την κυριαρχία την έχουν οι πολλοί, και όσοι ανήκουν στην ίδια περιουσιακή κατηγορία είναι ίσοι μεταξύ τους. Η δημοκρατία είναι

η λιγότερη κακή από τις παρεκκλίσεις, δεδομένου ότι αποτελεί σε πολύ μικρό βαθμό παρέκκλιση από την πολίτεια.²¹⁰

Ο Αριστοτέλης εξετάζοντας την έννοια του δικαίου, αναφέρεται στις σχέσεις των πολιτών, που πρέπει να χαρακτηρίζονται από ισοτιμία και ισότητα, ώστε να υπάρχει ισορροπία στον κοινωνικό περίγυρο με στόχο την ευδαιμονία των πολιτών.

Η σχέση αυτή διέπει τις επιμέρους κοινωνικές αλληλεπιδράσεις μέσα στην πόλη, τις οποίες ο Αριστοτέλης θεματοποιεί ως σχέσεις που υπακούουν στην αρχή της ανταπόδοσης «αντιπεπονθός». Η ανταπόδοση δεν αποτελεί αρχή δικαιοσύνης (δημόσια αρχή), αλλά αρχή συναλλαγής μεταξύ πολιτών που εξασφαλίζει τη σωστή συμβίωση στις κοινωνίες. Ο Αριστοτέλης συλλαμβάνει την ιδέα ότι το «ανταποδοτικό πράττειν» διαμεσολαβεί στις πόλεις-κράτη.²¹¹

Η πραγματεία του Αριστοτέλη έχει αλτρουιστικό πνεύμα και δεν σχετίζεται με την ατομική ευδαιμονία, αντιθέτως ρυθμίζει τις σχέσεις των πολιτών που ζουν σε μια πολιτική κοινωνία. Η απόδοση αμοιβαίων υπηρεσιών μεταξύ των πολιτών είναι θεμέλιο της κοινωνικής δικαιοσύνης. Αν έπαυε η παροχή αμοιβαίων υπηρεσιών τότε η κοινωνία των πολιτών θα γινόταν κοινωνία δούλων. Έτσι, θα υπήρχε μια δυσαναλογία και οι συναλλαγές δεν θα γίνονταν κατά τον *αντιπεπονθότα λόγον*, που μετά τη *γεωμετρική και την αριθμητική αναλογία* αποτελεί το τρίτο είδος αναλογίας.²¹² Η κοινωνική δικαιοσύνη (αντιπεπονθός δίκαιο) αποβλέπει στην ευημερία του όλου όχι μέσω των δικαστηρίων αλλά μέσω της ανταπόδοσης, όπου το κάθε μέλος της κοινότητας παρέχει αμοιβαίες υπηρεσίες προς τα άλλα μέλη. Αντιθέτως, στα άλλα δύο είδη της δικαιοσύνης (διανεμητική και διορθωτική) υπάρχουν αντίδικοι στους οποίους η απόδοση της δικαιοσύνης σχετίζεται με την αξία του καθενός και τη μεταξύ τους ισότητα.

²¹⁰ Λυπουρλής Δ., τόμος β (2006):394-397

²¹¹ Ψυχοπαίδης Κοσ., (1999):90

²¹² Γεωργούλης Κ., (1962):348-349

Στο πλαίσιο του πολιτικού δικαίου καθορίζονται οι υποχρεώσεις και τα δικαιώματα των πολιτών και οι σχέσεις της πολιτείας με τους πολίτες. Αυτός που κατέχει την εξουσία οφείλει να διασφαλίσει όχι το δικό του συμφέρον αλλά το συμφέρον των πολιτών. Διαφορετικά θα έχει τον τίτλο μόνο του βασιλιά στην περίπτωση της βασιλείας. Σε αντίθετη περίπτωση δεν είναι φύλακας δικαίου, δεν μεριμνά για την εφαρμογή του και παρεκκλίνει από τις αρχές του πολιτικού δικαίου.

Και στην ολιγαρχία το δίκαιο εξυπηρετεί την ομάδα που κατέχει την εξουσία και όχι το κοινό καλό. Το ίδιο ισχύει και στην τυραννία. Επομένως, το δίκαιο που επικρατεί στα ολιγαρχικά και στα τυραννικά καθεστώτα δεν σχετίζεται με την έννοια του πολιτικού δικαίου, γιατί εξυπηρετεί ιδιοτελείς σκοπούς.

Το πλέγμα των πολιτευμάτων που αποβλέπουν στο κοινό συμφέρον για τον Αριστοτέλη είναι *η βασιλεία, η αριστοκρατία και η τιμοκρατία*, όταν στοχεύουν στην εξυπηρέτηση του κοινού καλού. Αν ισχύει το αντίθετο, *η βασιλεία εκφυλίζεται και μετατρέπεται σε τυραννίδα και η αριστοκρατία σε ολιγαρχία*.

Η αληθινή έννοια της *διανεμητικής δικαιοσύνης* εδράζεται στην αρετή (η ιδέα της αριστοκρατικής δικαιοσύνης). Το γεγονός ότι ούτε η ιδέα της *ολιγαρχικής δικαιοσύνης*, ούτε η ιδέα της *δημοκρατικής δικαιοσύνης* προβάλλονται σαν πρωταρχική αρχή της κοινωνίας για τη διανομή των αγαθών της και σαν έννοια της ηθικής ενότητας, θεωρείται από τον Αριστοτέλη ως η βασική αιτία της ενδημικής πολιτικής αστάθειας, που συγκλόνιζε τις ελληνικές πόλεις στην εποχή του.²¹³

Η *τιμοκρατία* καταντάει *δημοκρατία*. Οι παρεκκλίσεις αυτές συνιστούν φαύλα πολιτεύματα που δεν συμβαδίζουν με το πολιτικό δίκαιο, το οποίο στηρίζεται στην εξυπηρέτηση του κοινού καλού και δεν προβαίνει στην προνομιακή μεταχείριση μιας τάξης ή των πολιτικών αρχηγών, γιατί στην εφαρμογή του νόμου δεν επιτρέπεται να γίνονται διακρίσεις.

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη στην *ολιγαρχία* η εξουσία βρίσκεται στα χέρια των πλουσίων (των λίγων), ενώ η δημοκρατία είναι το πολίτευμα που ανήκει στους

²¹³ Ανδριανόπουλος Δ., (2003):258

φτωχούς (πολλούς). Η δημοκρατία που αναγνωρίζει πολιτικά δικαιώματα σε όλους τους ελεύθερους ανθρώπους και τους θεωρεί όλους ίσους καταλήγει να δίνει την εξουσία στους πολλούς, την κατώτερη τάξη που εξυπηρετεί τα συμφέροντά της και είναι φορέας του κακού²¹⁴.

Ο Αριστοτέλης υποστηρίζει ότι το είδος της πολιτείας μεταβάλλεται. Άρα, το νομικό πλαίσιο αλλάζει, δεν είναι ανεξάρτητο, εξαρτάται από την πολιτική εξουσία και γι' αυτό είναι μεταβλητό.

Έτσι, η αρετή του πολιτικού αυτού που διακυβερνά τους πολίτες είναι ηθική, όταν μετέχει στη δικαιοσύνη και προσεγγίζεται από την πλευρά του «*ἀρχεσθαι*».

Μόνο οι πολίτες που σκοπούν το «*κοινό συμφέρον*» είναι συγκροτημένοι. Κατά το δίκαιο χωρίς την πολιτική αρετή ο νόμος χάνει την αξιακή του ισχύ²¹⁵ και η πολιτική κοινωνία δεν υφίσταται παρά μόνο για την εξυπηρέτηση ιδιοτελών σκοπών. Η αρετή της δικαιοσύνης μετέχει τόσο στο «*ἀρχειν*» όσο και στο «*ἀρχεσθαι*».

Η δικαιοσύνη είναι αρετή που αφορά τη σχέση υπηκόων και πολιτείας, αλλά και τη σχέση μεταξύ των συμπολιτών. Με την κατασκευή αυτή ο Αριστοτέλης αντιμετωπίζει το πλατωνικό πρόβλημα νομιμοποίησης των κανόνων, αξιώνοντας ότι οι νόμοι πρέπει να προσανατολίζονται προς «*το αγαθό και ενάρετο πράττειν*». ²¹⁶ Η αξιακή σύσταση των πολιτικών σχέσεων αναφέρεται στη δικαιοσύνη.

Η αριστοτελική θεωρία εισέρχεται στην καθαυτή έννοια της δικαιοσύνης δηλαδή στο κεντρικό ερώτημα των *Ηθικών Νικομαχείων*, τι είναι δικαιοσύνη σε θεωρητικό και πρακτικό – εμπειρικό επίπεδο. Προσεγγίζει φαινομενολογικά τη δικαιοσύνη, παρατηρώντας τα πολιτικά φαινόμενα από την ιστορική τους διάσταση και μας παραθέτει εν τέλει μια ιστορία της δικαιοσύνης, αντλώντας στοιχεία από το περιβάλλον της εποχής του. Δεν αναπτύσσει μια δεοντολογική θεωρία της δικαιοσύνης, αλλά ως γιατρός του σώματος- πολιτείας περιγράφει αυτό που βλέπει να

²¹⁴ Λυπουρλής Δ., τόμος β (2006):438

²¹⁵ Ψυχοπαίδης Κοσ.,(1999):99

²¹⁶ Ψυχοπαίδης Κοσ.,(1999):88

είναι η δικαιοσύνη, δηλαδή υγεία. Ο Αριστοτέλης εργάζεται ιστορικο-εμπειρικά, έχοντας μελετήσει τα πολιτεύματα πλείστων πόλεων, επεξεργάζεται την εμπειρική γνώση που έχει αποκομίσει από αυτά. Συνδέοντας τα κοινά στοιχεία που έχει εντοπίσει, τις κοινές δόξες, συγκροτεί τη δική του θεωρία της δικαιοσύνης, η οποία αντικατοπτρίζει εν τέλει την κοινωνική ηθική της εποχής του²¹⁷.

Η ηθική θεωρία του Αριστοτέλη ακολουθεί τη γενική τελειολογική άποψη σχετικά με τη φύση της ζωής²¹⁸.

Ο Αριστοτέλης αναφέρει: καθ' ἐκάστην δὲ τῶν πολιτειῶν φιλία φαίνεται, ἐφ' ὅσον καὶ τὸ δίκαιον (1161 a10-11)

Μετάφραση:

Σε καθένα από τα πολιτεύματα για τα οποία μιλήσαμε κάνει την εμφάνιση της μια αντίστοιχη μορφή φιλίας, στο μέτρο μάλιστα που κάνει εκεί την εμφάνιση της και μια αντίστοιχη μορφή δικαίου²¹⁹

Άρα, σκοπός του ανωτέρω συμπλέγματος είναι η ευδαιμονία ατομική και πολιτειακή. Η αριστοτελική ευνομία και δικαιοσύνη δεν είναι μηχανισμός κρατικής επιβολής αλλά εντάσσονται σε ένα σύστημα αξιακής εξύψωσης της κοινωνίας. Τα πολιτεύματα σκοπεύουν στη δικαιοσύνη μέσω της ευνομίας. Γι' αυτό ο Αριστοτέλης δεν ενθάρρυνε τα αυταρχικά καθεστώτα, γιατί θα είχαν όφελος μόνο οι λίγοι, αντιθέτως ενθάρρυνε την πολιτειακή ευδαιμονία.

Η αθηναϊκή πολιτεία γνώρισε ένδοξες στιγμές στο πλαίσιο της δημοκρατικής διακυβέρνησης. Ο Σταγειρίτης θέλει να συμβάλλει στην αντιμετώπιση των προβλημάτων με τις πραγματείες του. Αυτές έχουν πρακτικό χαρακτήρα, γιατί θέλει να δώσει τα κατάλληλα εργαλεία για την καλύτερη ποιότητα ζωής. Στόχος του είναι να οδηγήσει στην ευδαιμονία και στην ευζωία μέσω έθους και της πρακτικής ζωής. Η δικαιοσύνη είναι αυτή που κρατά ενωμένη την πόλη που μόνο εντός αυτής φθάνουν οι πολίτες στο ανώτερο αγαθό. Γιατί η αδικία οδηγεί στην ανεπάρκεια της πολιτικής

²¹⁷ Μαγκλάρας Β., (2010):34-35

²¹⁸ Μαγκλάρας Β.,(2010):36

²¹⁹ Λυπουρλής Δ. τόμος β (2006):400

κοινότητας και στη δυστυχία. Ας μην ξεχνούμε ότι πέρα από τις βασικές ανάγκες η πολιτεία επιτελεί και ηθικό έργο. Για αυτό το λόγο η ηθική ως κλάδος της φιλοσοφίας δεν μπορεί να σταθεί χωρίς την πολιτική. Άρα, η κοινωνία δεν μπορεί να λειτουργήσει χωρίς τη δικαιοσύνη.

«βασιλεῖ μὲν πρὸς τοὺς βασιλευομένους ἐν ὑπεροχῇ εὐεργεσίας· εὖ γὰρ ποιεῖ τοὺς βασιλευομένους, εἴπερ ἀγαθὸς ὢν ἐπιμελεῖται αὐτῶν, ἴν' εὖ πράττωσιν, ὥσπερ νομεὺς προβάτων· ὅθεν καὶ Ὅμηρος τὸν Ἀγαμέμνονα ποιμένα λαῶν εἶπεν. τοιαύτη δὲ καὶ ἡ πατρική, διαφέρει δὲ τῷ μεγέθει τῶν εὐεργετημάτων· αἴτιος γὰρ τοῦ εἶναι, δοκοῦντος μεγίστου, καὶ τροφῆς καὶ παιδείας. καὶ τοῖς προγόνοις δὲ ταῦτα προσνέμεται· φύσει τε ἀρχικὸν πατὴρ υἰῶν καὶ πρόγονοι ἐκγόνων καὶ βασιλεὺς βασιλευομένων. ἐν ὑπεροχῇ δὲ αἱ φιλίαι αὗται, διὸ καὶ τιμῶνται οἱ γονεῖς. καὶ τὸ δίκαιον δὴ ἐν τούτοις οὐ ταῦτ' ἀλλὰ τὸ κατ' ἀξίαν· οὕτω γὰρ καὶ ἡ φιλία. καὶ ἀνδρὸς δὲ πρὸς γυναῖκα ἡ αὐτὴ φιλία καὶ ἐν ἀριστοκρατίᾳ· κατ' ἀρετὴν γάρ, καὶ τῷ ἀμείνوني πλέον ἀγαθόν, καὶ τὸ ἀρμόζον ἐκάστῳ· οὕτω δὲ καὶ τὸ δίκαιον. ἡ δὲ τῶν ἀδελφῶν τῆ ἐταιρικῇ ἔοικεν· ἴσοι γὰρ καὶ ἡλικιῶται, οἱ τοιοῦτοι δ' ὁμοπαθεῖς καὶ ὁμοήθεις ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ. ἔοικε δὲ ταύτῃ καὶ ἡ κατὰ τὴν τιμοκρατικὴν· ἴσοι γὰρ οἱ πολῖται βούλονται καὶ ἐπιεικεῖς εἶναι· ἐν μέρει δὴ τὸ ἄρχειν, καὶ ἐξ ἴσου· οὕτω δὲ καὶ ἡ φιλία. ἐν δὲ ταῖς παρεκβάσεσιν, ὥσπερ καὶ τὸ δίκαιον ἐπὶ μικρὸν ἐστίν, οὕτω καὶ ἡ φιλία, καὶ ἥκιστα ἐν τῇ χειρίστη· ἐν τυραννίδι γὰρ οὐδὲν ἢ μικρὸν φιλίας» (1161 a 12-32)

Μετάφραση :

Η φιλία του βασιλιά με τους υπηκόους του προποθέτει την υπεροχή στις ευεργεσίες: ο βασιλιάς τους ευεργετεί, αν βέβαια, είναι καλός και τους φροντίζει, ώστε να ευτυχούν ακριβώς όπως ο βοσκός φροντίζει για τα πρόβατα του, εξού και ο Όμηρος ονόμασε τον Αγαμέμνονα «ποιμένα του στρατού». Τέτοια είναι η πατρική φιλία – διαφέρει, φυσικά, στο μέγεθος των ευεργεσιών, γιατί ο πατέρας είναι η αρχή της ύπαρξης των παιδιών του (κάτι που θεωρείται το μεγαλύτερο αγαθό), αλλά και της τροφής και της μόρφωσης τους. Όλα αυτά προσγράφονται και στους προγόνους. Και η ίδια η φύση το όρισε έτσι: ο πατέρας να είναι άρχοντας των παιδιών του, οι πρόγονοι των απογόνων τους, ο βασιλιάς των υπηκόων του. Όλες αυτές οι φιλίες προποθέτουν

την υπεροχή, και είναι αυτός ο λόγος που απονέμεται τιμή στους γονείς. Και δίκαιο λοιπόν μεταξύ αυτών των ανθρώπων δεν είναι το ίδιο, αλλά ανάλογο με αυτό που είναι το σωστό για κάθε πλευρά, γιατί έτσι συμβαίνει και στις φιλίες. Η φιλία, πάλι του άντρα και της γυναίκας είναι ίδια με αυτήν που βρίσκουμε στο αριστοκρατικό πολίτευμα. Βάση της είναι η αρετή: ο καλύτερος παίρνει μεγαλύτερο μερίδιο και ο καθένας αυτό που του ταιριάζει, έτσι και το δίκαιο. Όσο για τη φιλία των αδελφών, αυτή μοιάζει με τη φιλία των συντρόφων: αυτοί είναι ίσοι μεταξύ τους και συνομήλικοι, και αυτού του είδους οι άνθρωποι είναι τις περισσότερες φορές, όμοιοι στα αισθήματα και στον χαρακτήρα. Με αυτήν μοιάζει και η φιλία που αναπτύσσεται στο τιμοκρατικό πολίτευμα, γιατί σε αυτό το πολίτευμα οι πολίτες θέλουν να είναι ίσοι μεταξύ τους και ενάρετοι, μοιράζονται λοιπόν την εξουσία με τη σειρά και με βάση την ισότητα, με αντίστοιχο τρόπο διαμορφώνεται εκεί η φιλία. Στα πολιτεύματα όμως που αποτελούν παρεκκλίσεις από τα ορθά πολιτεύματα, όπως υπάρχει λίγη δικαιοσύνη έτσι είναι λίγη και η φιλία- η λιγότερη, φυσικά, στο χειρότερο από όλα τους: στην τυραννίδα δεν υπάρχει καθόλου φιλία ή έστω λίγη.²²⁰

Στο ανωτέρω απόσπασμα ο Αριστοτέλης συνδέει το δίκαιο με τη φιλία βασιλιά-υπηκόων και με την πατρική φιλία προς τα παιδιά, οι οποίες στηρίζονται στην υπεροχή και στο αναλογικό δίκαιο. Στη συνέχεια συνδέει τη φιλία του άνδρα και της γυναίκας με το αριστοκρατικό πολίτευμα όπου ο καθένας παίρνει ό,τι του ανήκει, ενώ τη φιλία των αδελφών και των συντρόφων που είναι συνομήλικοι και όμοιοι στα συναισθήματα με το τιμοκρατικό πολίτευμα, που στηρίζεται στην ισότητα και την ιεραρχία στην εξουσία²²¹.

Κατά τον Αριστοτέλη στην πρακτική φιλοσοφία εντάσσεται και η εξέταση του κράτους. Πρότυπο για το αντίστοιχο αντικείμενο έρευνας αποτελεί η πόλις, η αρχαία ελληνική πόλη-κράτος. Η συμβίωση σε ένα κράτος μπορεί να διευθετείται με τη βοήθεια διαφόρων οργανικών δομών. Μια τέτοιου είδους οργάνωση προσδιορίζει την

²²⁰ Λυπουρλής Δ., τόμος β (2006):400-403

²²¹ Ανδριανόπουλος Δ., (2003):258

έννοια που αποδίδει ο Αριστοτέλης στον όρο πολίτευμα, με αποτέλεσμα το ενδιαφέρον της πολιτικής φιλοσοφίας να επικεντρώνεται στα είδη των πολιτευμάτων.²²²

Άρα, η αρετή της δικαιοσύνης στην αρχαιοελληνική ηθική φιλοσοφία όσο και στην αριστοτελική ηθική παίζει πρωτεύοντα ρόλο.

Ενεργούμε δίκαια χρησιμοποιώντας τις αρετές προς όφελος των άλλων ή της κοινότητας. Η δικαιοσύνη που πρεσβεύει στηρίζεται στην ετερότητα και ως επιμέρους αρετή αναφέρεται σε αγαθά, στην ανταλλαγή και την κατανομή τους αλλά και στις μεταξύ τους σχέσεις.

Ο Αριστοτέλης κατά την πραγμάτευση των διαφόρων μορφών της δικαιοσύνης προσανατολίζεται στην έννοια της ισότητας. Επιχειρεί να ενσωματώσει την ισότητα στο σχήμα μεσότητα, αφού αποτελεί το μέσον μεταξύ δύο άκρων²²³.

Το δίκαιο είναι μέτρο ρύθμισης των κοινωνικών σχέσεων και των πολλαπλών σκοπών, που αναπτύσσονται εντός της πόλεως. Το δίκαιο προκύπτει από τη δημοκρατική λειτουργία της πόλεως και την ελευθερία των ατόμων να ορίζουν τους σκοπούς και τις αξίες της δράσης τους. Η δικαιοσύνη ως μέτρο που ρυθμίζει τις εν λόγω δράσεις πρέπει να αποδίδει αξία στους επιμέρους σκοπούς στο βαθμό που οι εν λόγω σκοποί δεν εμποδίζουν τη λειτουργία της πόλεως, τα συμφέροντα και τις αξίες των υπολοίπων²²⁴.

Η αριστοτελική προβληματική αναπτύσσεται περαιτέρω χωρίζοντας τη δικαιοσύνη σε δύο είδη. Το πρώτο είδος δικαιοσύνης είναι η *διανεμητική*, που προκύπτει στο πλαίσιο μιας πολιτείας από τη λειτουργία της διανομής των αγαθών, των τιμών, των υλικών και των κοινωνικών αγαθών, δηλαδή τη δόξα και τα αξιώματα. Η ισότητα στην αριστοτελική σκέψη δεν προσλαμβάνεται ως απλή ισότητα-εξισωτική, αλλά νοείται ως κατ' αξίαν ισότητα. Η πολιτεία διανέμει τα αγαθά

²²² Rapp (2012):53

²²³ Rapp (2012):33-34

²²⁴ Μαγκλάρας (2010):42

αξιοκρατικά, με βάση την αξία του καθενός. Γι' αυτό η διανεμητική δικαιοσύνη είναι *γεωμετρική και όχι αριθμητική*, αφού η *γεωμετρική δικαιοσύνη* έχει την ιδιότητα της μεσότητας, αφού ο καθένας πρέπει να πάρει σύμφωνα με την αρχή αυτήν, ούτε περισσότερα ούτε λιγότερα απ' όσα του αξίζουν²²⁵.

Η δικαιοσύνη αυτή λαμβάνει υπόψη την ιδιότητα του προσώπου, προφυλάσσει τις σχέσεις που αναπτύσσονται μέσα στην πόλη. Υπό αυτή την έννοια δίκαιο είναι: ο καθένας να συμμετέχει ανάλογα με την αξία του.

Έτσι, υπό την εξουσία των βασιλιάδων ως μέτρο χρησιμοποιείται η δύναμη, όπως και μεταξύ γονέων- παιδιών, υπό την εξουσία των αρίστων η ικανότητά τους, υπό την εξουσία των τιμοκρατικών η ισότητα και η αρετή. Άρα, η δικαιοσύνη διαμορφώνεται ανάλογα με τις ισχύουσες συνθήκες, που διαμορφώνονται μεταξύ διαφορετικών προσώπων. Αυτός είναι και ο λόγος που ο Αριστοτέλης διακρίνει διάφορα είδη φιλίας. Φιλία ηδονής και οφέλους, φιλία μεταξύ αρχόντων και υπηκόων, αντρών και γυναικών, φίλων γηροντότερων και νεότερων, φιλίες ασύμμετρες που στηρίζονται στην ετερότητα.

Το πολιτικό δίκαιο είναι προϊόν της ιστορικής πόλης και το φυσικό δίκαιο είναι υπερϊστορικό. Το φυσικό δίκαιο επικαλύπτεται πλήρως από το πολιτικό μόνο στην άριστη πολιτεία. Το φυσικό δίκαιο είναι το άριστο δίκαιο αυτό που έπρεπε να ισχύει στις ενάρετες πολιτείες. Προστατεύει τους πολίτες από τις παρεκβάσεις του πολιτικού δικαίου, από τις αρχές της ελευθερίας και της ισότητας. Φαίνεται πως η αριστοτελική προβληματική αφήνει όλη τη δικαιοσύνη στον σοφό και ενάρετο πολίτη που είναι εγγυητής των συνταγματικών ελευθεριών²²⁶.

Αρχικά κάνει αναφορά στα ορθά πολιτεύματα: *βασιλεία, αριστοκρατία, τιμοκρατία (πολιτεία)*: καλύτερο από τα τρία αυτά πολιτεύματα είναι η *βασιλεία*, χειρότερο η *τιμοκρατία*. Στη συνέχεια αναφέρεται στις αντίστοιχες παρεκκλίσεις,

²²⁵ Μαγκλάρας Β.,(2010):45-46

²²⁶ Μαγκλάρας Β.,(2010):50-51

τυραννίδα, ολιγαρχία, δημοκρατία, που η δημοκρατία είναι η λιγότερο κακή από τις παρεκκλίσεις, πρότυπα των οποίων βρίσκονται στην οικογένεια.

«έν οἷς γὰρ μηδὲν κοινόν ἐστι τῷ ἄρχοντι καὶ ἀρχομένῳ, οὐδὲ φιλία· οὐδὲ γὰρ δίκαιον· οἷον τεχνίτη πρὸς ὄργανον καὶ ψυχῇ πρὸς σῶμα καὶ δεσπότη πρὸς δοῦλον· ὠφελεῖται μὲν γὰρ πάντα ταῦτα ὑπὸ τῶν χρωμένων, φιλία δ' οὐκ ἔστι πρὸς τὰ ἄψυχα οὐδὲ δίκαιον. ἀλλ' οὐδὲ πρὸς ἵππον ἢ βοῦν, οὐδὲ πρὸς δοῦλον ἢ δοῦλος. οὐδὲν γὰρ κοινόν ἐστιν· ὁ γὰρ δοῦλος ἔμψυχον ὄργανον, τὸ δ' ὄργανον ἄψυχος δοῦλος. ἢ μὲν οὖν δοῦλος, οὐκ ἔστι φιλία πρὸς αὐτόν, ἢ δ' ἄνθρωπος· δοκεῖ γὰρ εἶναί τι δίκαιον παντὶ ἀνθρώπῳ πρὸς πάντα τὸν δυνάμενον κοινωνῆσαι νόμου καὶ συνθήκης· καὶ φιλία δὴ, καθ' ὅσον ἄνθρωπος. ἐπὶ μικρὸν δὴ καὶ ἐν ταῖς τυραννίσιν αἱ φιλίαι καὶ τὸ δίκαιον, ἐν δὲ ταῖς δημοκρατίαις ἐπὶ πλεῖον· πολλὰ γὰρ τὰ κοινὰ ἴσοις οὔσιν.»(1161 a33-1161 b 11)

Μετάφραση:

Εκεί, πράγματι, όπου άρχοντας και αρχόμενος δεν έχουν κανένα κοινό συμφέρον, δεν υπάρχει και φιλία, γιατί δεν υπάρχει ούτε σχέση δικαιοσύνης και μόνο μια σχέση σαν αυτή που υπάρχει ανάμεσα στον τεχνίτη και στο εργαλείο, ανάμεσα στην ψυχή και στο σώμα, ανάμεσα στο αφεντικό και στον δούλο... όλα αυτά απολαμβάνουν τη φροντίδα αυτού που τα χρησιμοποιεί, φιλία όμως δεν μπορεί να υπάρξει με τα άψυχα πράγματα, ούτε και δικαιοσύνη. Αλλά ούτε και με ένα άλογο ή με ένα βόδι, ούτε με έναν δούλο ως δούλο, γιατί εδώ δεν υπάρχει κανένα κοινό συμφέρον ο δούλος δεν είναι παρά ένα έμψυχο εργαλείο ένας άψυχος δούλος. Με τον δούλο λοιπόν ως δούλο δεν υπάρχει φιλία, υπάρχει όμως με τον δούλο ως άνθρωπο. Κατά την κοινή, πράγματι, αντίληψη υπάρχει κάποια δικαιική σχέση ανάμεσα σε έναν οποιονδήποτε άνθρωπο και σε ένα άλλο ον που μπορεί να μοιράζεται μαζί του νόμους και συμφωνίες. Μπορεί, επομένως, να υπάρχει και φιλία, όσο το άλλο αυτό ον είναι ένας άνθρωπος. Και στα τυραννικά λοιπόν πολιτεύματα υπάρχουν, αλλά σε πολύ μικρό βαθμό, σχέσεις φιλίας και δικαίου, στα δημοκρατικά όμως πολιτεύματα

οι σχέσεις αυτές υπάρχουν σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό γιατί οι πολίτες έχουν πολλά κοινά, ίσοι καθώς είναι μεταξύ. ²²⁷

Τα μη ιδανικά πολιτεύματα επιδιώκουν ταπεινότερους στόχους. Οι αρετές που χρειάζεται ένας αγαθός πολίτης δεν συμπίπτουν σε καμία περίπτωση με τις αρετές του αγαθού ανθρώπου²²⁸.

Ο Αριστοτέλης υποστηρίζει ότι στην τυραννίδα δεν υπάρχει φιλία, αφού δεν υπάρχει κοινό συμφέρον και σχέση δικαιοσύνης. Υπάρχει μια μορφή δικαιοσύνης σε αυτό το πολίτευμα μόνο αν οι δούλοι θεωρηθούν άνθρωποι, γιατί μεταξύ άψυχων δεν υπάρχουν τέτοιου είδους σχέσεις. Ενώ στη δημοκρατία υπάρχουν σε μεγαλύτερο βαθμό αυτού του είδους οι σχέσεις δικαιοσύνης, γιατί υπάρχει ισότητα στους πολίτες σε πολλά κοινά.

Άρα, η φιλία είναι η συνεκτική δύναμη των κοινωνικών συστημάτων μικρών ή μεγάλων. Όπως ήδη έχει αναφερθεί, η φιλία συγκρατεί τις πόλεις, γιατί οι νομοθέτες φροντίζουν περισσότερο γι' αυτή παρά για τη δικαιοσύνη. Έτσι, έργο των πολιτευμάτων είναι να δημιουργήσουν στον ύψιστο βαθμό φιλία, ώστε να δημιουργηθούν και σχέσεις δικαιοσύνης. Η πολιτική φιλία στηρίζεται στο συμφέρον, άρα το δίκαιο πρέπει να στηρίζεται πάνω σε αυτό το συμφέρον, ώστε να δημιουργηθεί το δίκαιο. Στα δημοκρατικά πολιτεύματα η φιλία εδράζεται εκτός του συμφέροντος αλλά εντός της ισότητας και των κοινών. Το πολιτικό δίκαιο έχει σχέση με τους ανθρώπους που μετέχουν στην κοινή πολιτική ζωή. Συμπερασματικά, η φιλία, η ισότητα, το δίκαιο και το συμφέρον συμπλέκονται σε μια ενότητα και συγκροτούν το πολιτικό σύστημα. Συγκεκριμένα, στα τυραννικά πολιτεύματα η πολιτική ζωή οργανώνεται πάνω σε μια συμφεροντολογική βάση, υποσκάπτοντας τα θεμέλια της πολιτικής οργάνωσης, ενώ στη δημοκρατία η ισότητα οδηγεί στην πολιτική ισοροπία.

²²⁷ Rapp Ch., (2012):56

²²⁸ Λυπουρλής Δ. τόμος β (2006):402-405

Η πολιτική δικαιοσύνη αφορά ελεύθερους και ίσους μετόχους σε μια ζωή που επιδιώκει την αυτάρκεια των πολιτών ενός ελεύθερου κράτους²²⁹.

Πέρα από την πολιτική δικαιοσύνη υπάρχει κάτι- που κατ' αναλογία μόνο μπορεί να ονομαστεί δικαιοσύνη- που ισχύει ανάμεσα σε δούλο και αφέντη, ανάμεσα σε γονέα και παιδί. Σε αυτές τις περιπτώσεις το υποδεέστερο μέρος ανήκει κατά μια έννοια στο ανώτερο, δεν υπάρχουν ελεύθερα άτομα που να αντιπαρατάσσονται και δικαιοσύνη με την πλήρη σημασία της δεν μπορεί να υπάρξει ανάμεσά τους. Η σχέση ανάμεσα στους συζύγους και η δικαιοσύνη που μπορεί να υπάρξει ανάμεσά τους ανήκουν σε μια ενδιάμεση κατηγορία. Με άλλα λόγια οι πολίτες έχουν δικαιώματα με την πλήρη σημασία της λέξης, οι γυναίκες έχουν δικαιώματα σε μικρότερο βαθμό, ενώ τα παιδιά και οι σκλάβοι λιγότερο από τους άλλους. Ο Αριστοτέλης αντιπαραθέτει την κοινή σοφιστική άποψη ότι κάθε δικαιοσύνη είναι συμβατική²³⁰.

«ἀνδρὶ δὲ καὶ γυναικὶ φιλία δοκεῖ κατὰ φύσιν ὑπάρχειν· ἄνθρωπος γὰρ τῇ φύσει συνδυαστικὸν μᾶλλον ἢ πολιτικόν, ὅσῳ πρότερον καὶ ἀναγκαιότερον οἰκία πόλεως, καὶ τεκνοποιία κοινότερον τοῖς ζώοις. τοῖς μὲν οὖν ἄλλοις ἐπὶ τοσοῦτον ἡ κοινωνία ἐστίν, οἱ δ' ἄνθρωποι οὐ μόνον τῆς τεκνοποιίας χάριν συνοικοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν εἰς τὸν βίον· εὐθὺς γὰρ διήρηται τὰ ἔργα, καὶ ἔστιν ἕτερα ἀνδρὸς καὶ γυναικός· ἐπαρκοῦσιν οὖν ἀλλήλοις, εἰς τὸ κοινὸν τιθέντες τὰ ἴδια. διὰ ταῦτα δὲ καὶ τὸ χρήσιμον εἶναι δοκεῖ καὶ τὸ ἡδὺ ἐν ταύτῃ τῇ φιλίᾳ. εἴη δ' ἂν καὶ δι' ἀρετὴν, εἰ ἐπιεικεῖς εἶεν· ἔστι γὰρ ἑκατέρου ἀρετὴ, καὶ χαίροιν ἂν τῷ τοιούτῳ» (1162 a 18-30)

Μετάφραση:

Η φιλία ανάμεσα στον άντρα και στη γυναίκα φαίνεται ότι υπάρχει εκ φύσεως, γιατί ο άνθρωπος κλίνει από τη φύση του πιο πολύ στο να ζει ζευγαρωμένος παρά στο να ζει μαζί με άλλους σε πόλη, ακριβώς όπως η οικογένεια είναι κάτι που προηγείται από την πόλη, κάτι που έχει περισσότερο από ό,τι εκείνη τον χαρακτήρα της ανάγκης, και η επιθυμία για τεκνοποίηση είναι πιο κοινή σε όλα τα ζώα. Ενώ

²²⁹ Ross(2001):304

²³⁰ Ross W.D.,(2001):304

όμως στα άλλα ζώα η συνύπαρξη και η συνάφεια φτάνει ως αυτό μόνο το σημείο, οι άνθρωποι συνοικούν όχι μόνο για την τεκνοποίηση, αλλά και για όλες τις άλλες ανάγκες της ζωής, γιατί οι ρόλοι είναι από την πρώτη κιόλας αρχή χωριστοί. Άλλοι οι ρόλοι του άντρα και άλλοι της γυναίκας, βοηθούν λοιπόν ο ένας τον άλλον με το να καταθέτουν στην κοινή υπόθεση ο καθένας το δικό του μερίδιο. Αυτοί είναι οι λόγοι για τους οποίους όλοι θεωρούμε ότι σ' αυτήν τη φιλία υπάρχει και το όφελος και η ευχαρίστηση. Μπορεί όμως η φιλία αυτή να βασίζεται και στην αρετή, στην περίπτωση που και τα δύο μέλη του ζευγαριού είναι ενάρετοι άνθρωποι, γιατί ο καθένας τους έχει τη δική του αρετή, και αυτό είναι κάτι για το οποίο μπορούν να χαίρονται ο ένας τον άλλον.²³¹

Το φυσικό δίκαιο ο Αριστοτέλης το κατανοεί ως πλέγμα ρυθμίσεων, που εκπληρώνεται στο πλαίσιο της πόλης, τις αξίες της ελευθερίας και της ισότητας, ενώ το πολιτικό δίκαιο είναι δίκαιο της καθ' εκάστης πολιτείας. Άρα, η δικαιοσύνη είναι μέσω αρετών, η καθολική έκφραση του Λόγου στο κοινωνικό σύνολο.²³²

Η δεσμευτικότητα του δικαίου αναπτύσσεται λοιπόν οργανικά με την οικογενειακή εγγύτητα. Τα διάφορα μορφώματα των κοινωνικών ομάδων αποτελούν μικρογραφικά πρότυπα της συντεταγμένης πολιτείας. Εκεί ενεργοποιούνται από κοινού τα άτομα προκειμένου να επιτύχουν ένα κοινό σκοπό, που θα έχει χρησιμότητα για όλους. Κάτι ανάλογο πρεσβεύει και ο νομοθέτης: δίκαιο είναι η ωφέλεια του συνόλου²³³.

«τὸ δὲ πῶς συμβιωτέον ἀνδρὶ πρὸς γυναῖκα καὶ ὅλως φίλῳ πρὸς φίλον, οὐδὲν ἕτερον φαίνεται ζητεῖσθαι ἢ πῶς δίκαιον· οὐ γὰρ ταῦτ' οὐ φαίνεται τῷ φίλῳ πρὸς τὸν φίλον καὶ τὸν ὀθνεῖον καὶ τὸν ἑταῖρον καὶ τὸν συμφοιτητὴν. τριτῶν δ' οὐσῶν φιλιῶν, καθάπερ ἐν ἀρχῇ εἴρηται, καὶ καθ' ἐκάστην τῶν μὲν ἐν ἰσότητι φίλων ὄντων τῶν δὲ καθ' ὑπεροχὴν» (1161a34-41)

²³¹ Λυπουρλής Δ. τόμος β (2006):410-411

²³² Μαγκλάρας Β., (2010):50-51

²³³ Adomeit Kl.-Λαδάς Δ.(1995): 50

Μετάφραση:

Όσο για το ερώτημα «Πώς πρέπει να συμπεριφέρονται οι σύζυγοι ο ένας στον άλλον μέσα στη συμβίωση τους» και γενικά «Πώς πρέπει να συμπεριφέρεται ο φίλος στον φίλο;» μοιάζει να μην είναι καθόλου διαφορετικό από το ερώτημα «Πώς είναι δίκαιο να συμπεριφέρονται ο ένας στον άλλον;» , γιατί φαίνεται ότι το δίκαιο δεν είναι το ίδιο, όταν σκέφτεται κανείς πάνω στη σχέση ενός ανθρώπου με τον φίλο του , με έναν ξένο , με έναν σύντροφο και με έναν συμμαθητή . Τρία λοιπόν είναι - όπως το είπαμε στην αρχή της συζήτησης μας – τα είδη της φιλίας και στο καθένα από αυτά άλλων η φιλία βασίζεται στην ισότητα και άλλων στην υπεροχή. ²³⁴

Οι απόψεις του Αριστοτέλη στα ηθικά προβλήματα ακολουθούν τις συμβατικές αντιλήψεις της εποχής του. Όλοι έχουν ίσα δικαιώματα και η δικαιοσύνη προϋποθέτει την ισότητα. Η δικαιοσύνη ενός γονιού ή ενός φίλου είναι διαφορετική, αφού όλοι σχετίζονται αναλογικά μεταξύ τους.

Μερικοί όμως υποστηρίζουν πως σε μια στενά οργανωμένη κοινωνία υπάρχουν κατ' αναλογία αρετές που ανήκουν στο σύνολο και όχι σε μεμονωμένα άτομα²³⁵.

Στα *Ηθικά Νικομάχεια*, έργο που ασχολείται με τη φιλία, περιλαμβάνονται όλες οι σχέσεις που αναφέρονται στη συμπάθεια. Η τέλεια φιλία είναι μεταξύ ενάρετων. Δεν πρέπει να είναι κανείς φίλος με πρόσωπο που ανήκει σε ανώτερη τάξη από τη δική του, εκτός αν έχει ανώτερη αρετή που να δικαιολογεί το σεβασμό που δείχνεται²³⁶.

²³⁴ Λυπουρλής Δ. τόμος β (2006):412-413

²³⁵ Russel Bert. :312-315

²³⁶ Russel Bert. :316

«ἔοικε δέ, καθάπερ τὸ δίκαιόν ἐστι διττόν, τὸ μὲν ἄγραφον τὸ δὲ κατὰ νόμον, καὶ τῆς κατὰ τὸ χρήσιμον φιλίας ἢ μὲν ἠθικὴ ἢ δὲ νομικὴ εἶναι.»(1162b23-26)

Μετάφραση:

Φαίνεται, τώρα, ότι όπως το δίκαιο είναι δύο ειδών, ένα το άγραφο και ένα αυτό που προσδιορίζεται από τους νόμους, έτσι είναι δύο και τα είδη της φιλίας που συνάπτεται για το όφελος: ένα «ηθικό και ένα αυτό που προσδιορίζεται από τους νόμους»²³⁷

Στο ανωτέρω απόσπασμα ο Αριστοτέλης για άλλη μια φορά συνδέει τη φιλία που συνάπτεται με το όφελος, με το ηθικό και γραπτό δίκαιο.

Δίκαιο αναγνωρίζει ο Αριστοτέλης το νόμιμο ή το σωστό και το ίσο. Οι σημασίες αυτές προσδιορίζουν αντίστοιχα την «καθολική» και τη «μερική» δικαιοσύνη. Η δικαιοσύνη ταυτίζεται συνήθως με την ηθικότητα συνολικά. Η λέξη «αδικειν» στην αστική νομοθεσία δήλωνε παραβίαση του νόμου. Ο φιλόσοφος πιστεύει ότι ο νόμος θα έπρεπε να ελέγχει όλο το φάσμα της ανθρώπινης ζωής και να επιβάλλει όχι την ηθικότητα, εφόσον δεν μπορεί να εξασφαλίσει ότι οι άνθρωποι θα ενεργούν του καλού ένεκα, αλλά τις πράξεις που αναλογούν σε όλες τις αρετές. Η δικαιοσύνη με τη σημασία της υπακοής στο νόμο είναι λοιπόν έννοια επάλληλη προς την αρετή. Ο όρος «δικαιοσύνη» αναφέρεται στον κοινωνικό χαρακτήρα που εμπεριέχεται σε κάθε ηθική αρετή. Ο Αριστοτέλης επιδιώκει να δείξει ότι η δικαιοσύνη είναι η θέσπιση ενός είδους αναλογίας²³⁸.

Ο N.D.Ross επιπλέον επισημαίνει ότι το ηθικό σύστημα του Αριστοτέλη είναι εγωκεντρικό, αφού ο άνθρωπος αποσκοπεί στην προσωπική του ευδαιμονία. Στην περιγραφή της δικαιοσύνης υπάρχει βέβαια μια ευδιάθετη αναγνώριση των δικαιωμάτων των άλλων²³⁹.

²³⁷ Λυπουρλής Δ τόμος β (2006):416-417

²³⁸ Ross W.D., (2001):297-298

²³⁹ Ross W.D., (2001):299

«ἔστι δ' ἢ νομικὴ μὲν ἢ ἐπὶ ῥητοῖς, ἢ μὲν πάμπαν ἀγοραία ἐκ χειρὸς εἰς χεῖρα, ἢ δὲ ἐλευθεριωτέρα εἰς χρόνον, καθ' ὁμολογίαν δὲ τί ἀντὶ τίνος. δῆλον δ' ἐν ταύτῃ τὸ ὀφείλημα κοῦκ ἀμφίλογον, φιλικὸν δὲ τὴν ἀναβολὴν ἔχει· διόπερ ἐνίοις οὐκ εἰσὶ τούτων δίκαι, ἀλλ' οἴονται δεῖν στέργειν τοὺς κατὰ πίστιν συναλλάξαντας»(1162 b 28-35)

Μετάφραση:

Το δεύτερο εἶδος , αυτό που προσδιορίζεται από τους νόμους , είναι αυτό που συνάπτεται με συγκεκριμένους ὅρους : στην καθαρὰ αγοραία μορφή του πρόκειται για μια συναλλαγή (από χέρι σε χέρι), ενώ στην ελευθεριότερη μορφή της η μια πλευρά αφήνει στην ἄλλη ἄνεση χρόνου με συγκεκριμένη ωστόσο συμφωνία ενσχέσει με το «τι ἀντι τινός» . Σ' αυτή τη μορφή το χρέος είναι ξεκάθαρα και πέρα από κάθε ἀμφισβήτηση , η χρονική ὁμως ἄνεση είναι ἓνα στοιχεῖο φιλίας, γι 'αυτό και σε κάποια μέρη δεν προβλέπονται δίκες γι' αυτές τις περιπτώσεις , ἀλλὰ θεωροῦν ὅτι ὅποιος ἔχει κάνει μια συναλλαγή προυποθέτοντας την πίστη του ἄλλου πρέπει να δέχεται και τις συνέπειες αὐτῆς της ἐπιλογῆς του.²⁴⁰

Το δεύτερο εἶδος δικαιοσύνης η *διορθωτικὴ δικαιοσύνη* λειτουργεῖ με «*αριθμητικὴ ἀναλογία*», που προϋποθέτει μια ἀριθμητικὴ πρόοδο. Δεν ἔχει σχέση η ἀναλογία της ἀξίας δύο ἀτόμων, ὁ νόμος δεν ἐξετάζει ἀν κάποιος εἶναι καλός ἢ ὄχι, ἀλλὰ τους ἀντιμετωπίζει ὡς ἴσους²⁴¹.

Σε αὐτοῦ του εἴδους τη δικαιοσύνη, που στηρίζεται στο νόμο, οἱ συναλλαγές γίνονται χέρι με χέρι ἢ ὑπάρχει χρονικὸ περιθώριο λόγω φιλίας. Στις κοινωνικὲς σχέσεις ὑπάρχει ἓνα εἶδος δικαιοσύνης και φιλίας. Οἱ κοινότητες των ἀνθρώπων ὑπάρχουν λόγω συμφέροντος.

Ὅπου πρόκειται για κοινότητα οἱ ἀνθρώποι συνδέονται με δεσμούς φιλίας ,ενώ οἱ συνελύσεις πόλεων με συμβατικὸς δεσμούς. Οἱ ἀρχαῖοι νομοθέτες και οἱ πολιτειολόγοι ἔχουν κατανοήσει ὅτι η πολιτικὴ κοινότητα μόνο στη φιλία μπορεῖ να

²⁴⁰ Λυπουρλής Δ τόμος β (2006):416-417

²⁴¹ Ross W.D., (2001):300

βρει ασάλευτο στήριγμα²⁴². Οι συνδετικοί κρίκοι της κοινότητας είναι η δικαιοσύνη, η φιλία και η οικειότητα. Τα μέλη της κοινότητας αφοσιώνονται το ένα στο άλλο χωρίς υπολογισμούς, με βάση τη φιλία και την οικειότητα.

«ή δ' ἠθικὴ οὐκ ἐπὶ ῥητοῖς, ἀλλ' ὡς φίλῳ δωρεῖται ἢ ὀτιδὴποτε ἄλλο· κομίζεσθαι δὲ ἀξιοῖ τὸ ἴσον ἢ πλεον, ὡς οὐ δεδωκὼς ἀλλὰ χρήσας· οὐχ ὁμοίως δὲ συναλλάξας καὶ διαλυόμενος ἐγκαλέσει. τοῦτο δὲ συμβαίνει διὰ τὸ βούλεσθαι μὲν πάντας ἢ τοὺς πλείστους τὰ καλά, προαιρεῖσθαι δὲ τὰ ὠφέλιμα· καλὸν δὲ τὸ εὖ ποιεῖν μὴ ἵνα ἀντιπάθῃ, ὠφέλιμον δὲ τὸ εὐεργετεῖσθαι.» (1162b43-45)

Μετάφραση:

Το (ἠθικό) ὅμως εἶδος τῆς φιλίας που συνάπτεται για τὸ ὄφελος δεν συνάπτεται με συγκεκριμένους ὅρους:εἴτε δῶρο προσφέρει κανεὶς εἴτε οτιδὴποτε ἄλλο κάνει, τὸ κάνει σαν σε φίλο, και απλῶς περιμένει να λάβει ὡς ανταπόδοση τὰ ἴσα ἢ περισσότερα, σαν να μην ἔδωσε ἀλλὰ να δάνεισε. Ἀν, τώρα, κατά τὴ διάλυση τῆς σχέσης φανεῖ ὅτι βρίσκεται σε χειρότερη οικονομικὴ κατάσταση ἀπὸ αὐτὴν στὴν ὁποία βρισκόταν, ὅταν ἡ σχέση δημιουργήθηκε, θα ἔχει παράπονα. Αὐτὸ συμβαίνει γιατί, ἐνῶ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ἢ ἔστω οἱ περισσότεροι, ἐπιθυμοῦν τὰ ὁμορφα και ωραία πράγματα, στὴ συγκεκριμένη στιγμή ἐπιλέγουν αὐτὸ που τους συμφέρει. Ὁμορφο και ωραῖο εἶναι να κανεὶς τὸ καλὸ χωρίς να περιμένεις ανταπόδοση, συμφέρον ὅμως εἶναι να αφήνεις τους ἄλλους να σου κάνουν καλὸ.²⁴³

Στο ἀπόσπασμα αὐτὸ γίνεται φανερό ὅτι ἡ φιλία στηρίζεται στὴν ανταπόδοση τῶν ἀγαθῶν χωρίς νομικὴ δέσμευση, ἀλλὰ βάσει ἠθικοῦ κανόνα. Ἀν κάποιος ἀθετήσῃ τις συμφωνίες και ἀδικοπραγήσῃ ἀποτελεῖ παράδειγμα ἀδικίας, ἡ ἀποφυγὴ ἀδικοπραξίας και ἡ ανταπόδοση εἶναι παράδειγμα δικαιοσύνης. Ἀν τηρεῖ ὁ ιδιώτης τις συμφωνίες του και τους ὅρους φιλίας, ἐξαρτάται ἀπὸ τὴ θέληση αὐτῶν τῶν ἀτόμων. Ἡ δικαιοσύνη εἶναι μιὰ ἀρετὴ και ρυθμιστὴς τῶν κοινωνικῶν σχέσεων. Οἱ φίλοι ἐκτὸς ἀπὸ ἀγαθοὶ εἶναι ἡδεῖς και ὠφέλιμοι ὁ ἓνας στὸν ἄλλον.

²⁴² ΓεωργούληςΚ., (1962):313,320-321

²⁴³ Λυπουρλής Δ τόμος β (2006):416-418

Η δικαιοσύνη είναι ταυτόσημη με το σεβασμό των ηθικών νόμων που επιτάσσουν την άσκηση της αρετής και την αποφυγή της αδικίας. Έτσι, αποβλέπει στο ίσο και προέρχεται από εσωτερική προαίρεση.²⁴⁴

Υπάρχει συνάφεια της δικαιοσύνης με τη φιλία, κάτι που διέπει από την αρχή ως το τέλος την πραγμάτωση της φιλίας. Η δικαιοσύνη και η φιλία εμπλέκονται στην έννοια της κοινωνίας και υπάρχει αντιστοιχία μεταξύ τους και χαρακτηρίζουν κάθε μορφή κοινωνίας. Ενεργούμε δίκαια, εφόσον χρησιμοποιούμε κάποια αρετή προς όφελος των άλλων. Η δικαιοσύνη ως αρετή αναφέρεται στις ανταλλαγές.²⁴⁵ Η αγάπη του ευεργέτου για τον ευεργετούμενο εξηγείται βάσει ενός άλλου στοιχείου, την βούληση της ύπαρξης του αγαπητού προσώπου.

« και ομολογήσαι αν δυναμένω δὴ ἀνταποδοτέον τὴν ἀξίαν ὧν ἔπαθεν [καὶ ἐκόντι] καὶ ὁμολογήσαι δ' ἂν δυνάμενος ἀποδώσειν· ἀδυνατοῦντα δ' οὐδ' ὁ διδοὺς ἠξίωσεν ἄν. ὥστ' εἰ δυνατόν, ἀποδοτέον. ἐν ἀρχῇ δ' ἐπισκεπτέον ὑφ' οὗ εὐεργετῆται καὶ ἐπὶ τίνι, ὅπως ἐπὶ τούτοις ὑπομένη ἢ μη». (1163a1-11)

Μετάφραση:

Και πραγματικά θα μπορούσε να είχε κάνει τη συμφωνία ότι θα ξεπληρώσει την οφελή του, φτάνει να μπορεί, στην περίπτωση όμως που δεν μπορεί την εξόφληση ούτε ο δότης δεν θα το έβρισκε σωστό να ζητήσει την εξόφληση. Αν, επομένως, κανείς μπορεί, πρέπει να ξεπληρώνει. Από την αρχή όμως πρέπει να εξετάζει από ποιον ευεργετείται και με ποιους όρους, για να δει αν θα δεχτεί την ευεργεσία με αυτούς του όρους ή αν δεν θα την δεχτεί.²⁴⁶

— Στο απόσπασμα αυτό διαφαίνεται ότι στη φιλία ως ηθική αρετή θα πρέπει να υπάρχει αμοιβαιότητα και ανταπόδοση της ευεργεσίας. Όμως θα πρέπει πάντα να γνωρίζουμε και να επιλέγουμε ποιον θα ευεργετήσουμε ή από ποιον θα ευεργετηθούμε.

²⁴⁴ Γεωργούλης Κ. (1962):350

²⁴⁵ Rapp Ch., (2012):60

²⁴⁶ Λυπουρλής Δ τόμος β (2006):418-419

Ο Αριστοτέλης διαστέλλει ως τρίτο είδος της δικαιοσύνης το δίκαιο που συνέχει την κοινότητα της οποίας τα μέλη παρέχουν μεταξύ τους αμοιβαίες υπηρεσίες. Η *κατά αμοιβαιότητα δικαιοσύνη* ασκείται οικειοθελώς από τα μέλη της κοινωνίας. Άρα, ο φιλόσοφος θεωρεί τη φιλία ως θεμέλιο της κοινωνικής συμβίωσης.²⁴⁷

«ἄρ' οὖν διὰ μὲν τὸ χρήσιμον τῆς φιλίας οὔσης ἢ τοῦ παθόντος ὠφέλεια μέτρον ἐστίν; οὗτος γὰρ ὁ δεόμενος, καὶ ἐπαρκεῖ αὐτῷ ὡς κομιούμενος τὴν ἴσην· τοσαύτη οὖν γεγένηται ἢ ἐπικουρία ὅσον οὗτος ὠφέληται, καὶ ἀποδοτέον δὴ αὐτῷ ὅσον ἐπηύρετο, ἢ καὶ πλεόν· κάλλιον γάρ. ἐν δὲ ταῖς κατ' ἀρετὴν ἐγκλήματα μὲν οὐκ ἔστιν, μέτρον δ' ἔοικεν ἢ τοῦ δράσαντος προαίρεσις· τῆς ἀρετῆς γὰρ καὶ τοῦ ἠθους ἐν τῇ προαιρέσει τὸ κύριον.»(1163 a 18-26)

Μετάφραση:

Λοιπόν, από τη στιγμή που πρόκειται για φιλία που συνάπτεται για το όφελος, δεν θα πρέπει μέτρο να είναι το όφελος αυτού που δέχεται την προσφορά; Γιατί αυτός είναι που τη χρειάζεται, και ο άλλος τον βοηθάει με την ελπίδα ότι θα πρέπει να ανταποδώσει τα ίσα. Το μέγεθος άρα της βοήθειας συνάγεται από το μέγεθος της ωφέλειας που είχε ο αποδέκτης της, και συνεπώς ο αποδέκτης οφείλει να επιστρέψει όσα πήρε, ή και περισσότερα – αυτό θα ήταν πιο ωραίο. Στη φιλία, αντίθετα, που συνάπτεται στη βάση της αρετής παράπονα και κατηγορίες δεν υπάρχουν. Ως μέτρο φαίνεται ότι μπορεί εδώ να ισχύσει η επιλογή αυτού που έκανε την προσφορά το σε τι απέβλεπε αυτός που έκανε την προσφορά γιατί αυτό στο οποίο αποβλέπουμε είναι ό,τι το πιο ουσιαστικό στην αρετή και στον χαρακτήρα.²⁴⁸

Η αριστοτελική ερμηνεία της φιλίας είναι ενδιαφέρουσα, αποτελεί τον ισχυρότερο συνεκτικό δεσμό μεταξύ των πολιτών. Όπου κυριαρχεί η φιλία στις μεταξύ των ανθρώπων σχέσεις, η δικαιοσύνη και η απονομή δικαίου είναι περιττή. Αντιθέτως, οι δίκαιοι άνθρωποι έχουν την ανάγκη της φιλίας και η ύψιστη μορφή της

²⁴⁷Γεωργούλης Κ., (1962):349

²⁴⁸ Λυπουρλής Δ τόμος β (2006):420-421

δικαιοσύνης συμβαίνει μόνο μεταξύ ειλικρινών φίλων(1154b20-32). Δεν είναι μόνο κάτι αναγκαίο, αλλά προσθέτει ευγένεια και εντιμότητα μεταξύ πολιτών. Η φιλία ως κοινωνική αρετή αναφέρεται στο εσύ, στο έτερον, το οποίο επιστρέφει στο εγώ²⁴⁹ .

«διαφέρονται δὲ καὶ ἐν ταῖς καθ' ὑπεροχὴν φιλίαις· ἀξιοῖ γὰρ ἑκάτερος πλεον ἔχειν, ὅταν δὲ τοῦτο γίνηται, διαλύεται ἡ φιλία. οἴεται γὰρ ὁ τε βελτίων προσήκειν αὐτῷ πλεον ἔχειν· τῷ γὰρ ἀγαθῷ νέμεσθαι πλεον· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ὠφελιμώτερος· ἀχρεῖον γὰρ ὄντα οὐ φασι δεῖν ἴσον ἔχειν· λειτουργίαν τε γὰρ γίνεσθαι καὶ οὐ φιλίαν, εἰ μὴ κατ' ἀξίαν τῶν ἔργων ἔσται τὰ ἐκ τῆς φιλίας. οἴονται γάρ, καθάπερ ἐν χρημάτων κοινωνίᾳ πλεῖον λαμβάνουσιν οἱ συμβαλλόμενοι πλεῖον, οὕτω δεῖν καὶ ἐν τῇ φιλίᾳ. ὁ δ' ἐνδεὴς καὶ ὁ χείρων ἀνάπαλιν· φίλου γὰρ ἀγαθοῦ εἶναι τὸ ἐπαρκεῖν τοῖς ἐνδεέσιν· τί γάρ, φασίν, ὄφελος σπουδαίῳ ἢ δυνάστη φίλον εἶναι, μηδὲν γε μέλλοντα ἀπολαύειν; ἔοικε δ' οὖν ἑκάτερος ὀρθῶς ἀξιοῦν, καὶ δεῖν ἑκατέρῳ πλεον νέμειν ἐκ τῆς φιλίας, οὐ τοῦ αὐτοῦ δέ, ἀλλὰ τῷ μὲν ὑπερέχοντι τιμῆς τῷ δ' ἐνδεεῖ κέρδους· τῆς μὲν γὰρ ἀρετῆς καὶ τῆς εὐεργεσίας ἢ τιμῆ γέρας, τῆς δ' ἐνδείας ἐπικουρία τὸ κέρδος.»(1163a30-1163b6)

Μετάφραση:

Διενέξεις δημιουργούνται και στις φιλίες που βασίζονται στην υπεροχή της μιας πλευράς . Ο λόγος είναι ότι ο καθένας από τους δύο διεκδικεί περισσότερα για τον εαυτό του , όταν όμως συμβαίνει αυτό, η φιλία διαλύεται . Ο καλύτερος θεωρεί ότι του ταιριάζει να έχει μεγαλύτερο μερτικό , αφού στον ενάρετο άνθρωπο δίνονται συνήθως περισσότερα, το ίδιο και ο πιο ωφέλιμος :ο άχρηστος άνθρωπος δεν πρέπει , λένε , να έχει το ίδιο μετρικό με τον χρήσιμο , γιατί καταντάει να πρόκειται για μια απλή προσφορά υπηρεσίας και όχι πια για φιλία , αν τα αγαθά που προκύπτουν από τη φιλία δεν βρίσκονται στη σωστή σχέση προς όσα οι φίλοι έχουν κάνει . Θεωρούν δηλαδή ότι , όπως σε μια οικονομικής φύσεως σχέση παίρνουν περισσότερα κέρδη αυτοί που έχουν καταβάλει μεγαλύτερο κεφάλαιο , το ίδιο πρέπει να γίνεται και στην

²⁴⁹ Μαγκλάρας Β.,(2010):40

φιλία . Αυτός όμως που βρίσκεται σε ανάγκη και ο λιγότερο καλός σκέφτονται με τον αντίθετο ακριβώς τρόπο , με το αιτιολογικό ότι του καλού φίλου γνώρισμα είναι το να βοηθάει τους φίλους του που βρίσκονται σε ανάγκη:ποιο το όφελος , λένε , να είναι κανείς φίλος ενός ενάρετου άνθρωπο ή ενός ισχυρού άνδρα , αν δεν πρόκειται στην πραγματικότητα , να κερδίσει τίποτα από αυτό .Ε, λοιπόν , φαίνεται πως και ο ένας και ο άλλος έχουν δίκαιο στις διεκδικήσεις τους.Στον καθένα τους πρέπει να απονεμηθεί ένα μεγαλύτερο μετρικό κέδρους από τη φιλία – όχι , φυσικά , μεγαλύτερο μετρικό από το ίδιο πράγμα , αλλά σ'αυτόν που υπερέχει , μεγαλύτερο μετρικό τιμής , ενώ σ' αυτόν που βρίσκεται σε ανάγκη, μεγαλύτερο μετρικό κέρδους γιατί το βραβείο για την αρετή και για τις ευεργεσίες είναι η τιμή , ενώ η βοήθεια και η συμπαράσταση που χρειάζεται η ανάγκη είναι το κέρδος .²⁵⁰

Στο ανωτέρω απόσπασμα γίνεται φανερό ότι ο καθένας θα πρέπει να αμείβεται ανάλογα με την αξία του και την κατάστασή του, όπως στις οικονομικές δοσοληψίες, γιατί διαφορετικά η φιλία διαλύεται. Το βραβείο για την αρετή και τις ευεργεσίες είναι η τιμή, ενώ για αυτόν που βρίσκεται σε ανάγκη είναι το κέρδος. Άρα, θα πρέπει ο καθένας να ζει μια αξια ζωή.

Οι φίλιες που βασίζονται στην προσωπική ποιότητα αντέχουν περισσότερο στο χρόνο από ό,τι οι σχέσεις που στηρίζονται στο αμοιβαίο συμφέρον²⁵¹. Αν και οι συνθήκες μπορούν να αλλάξουν ,οι αρετές του καλού ανθρώπου είναι ανθεκτικές σε όλες τις περιστάσεις.

Γίνεται φανερή η *διανεμητική δικαιοσύνη*, που στον καθένα οι παροχές είναι ανάλογες της αξίας τους *κατά γεωμετρική αναλογία*. Αλλά και η δικαιοσύνη στις συναλλαγές είναι εξισωτική, όπου αποδίδεται στον καθένα αυτό που του ανήκει,σύμφωνα με απόλυτη ισότητα και αριθμητική αναλογία²⁵².

Έτσι οι πολίτες της πολιτείας είναι ίσοι, γιατί η δικαιοσύνη διανέμει στα μέλη της τα δέοντα, ανάλογα με την συνεισφορά και την προσωπική αξία και η ευνοϊκή

²⁵⁰ Λυπουρλής Δ., τόμος β (2006):420-423

²⁵¹ Hughes Ign., (2001):190

²⁵²Γεωργούλης Κ.,(1962):312

διάθεση είναι η αρχή της φιλίας. Η ηθική προτάσσει την αμερόληπτη και ακριβοδίκαιη αντιμετώπιση βάσει των αρχών της δικαιοσύνης χωρίς διακρίσεις.

Κατά τον Αριστοτέλη δίκαιος είναι αυτός που ενδιαφέρεται για την ορθή κατανομή των αγαθών σε όλους τους πολίτες και η εφαρμογή της *διανεμητικής δικαιοσύνης* επιτρέπει στην πόλη να αποφεύγει τις ακραίες καταστάσεις του αλόγιστου κέρδους και ζημίας. Η καθολική δικαιοσύνη, δηλαδή οι δίκαιοι νόμοι προάγουν το κοινό όφελος και συμβάλλουν στην ευδαιμονία της πολιτείας.

Σε μια πολιτεία, η ορθότητα των πολιτευμάτων καθορίζεται από το πόσο η πολιτική που ασκούν προάγει το κοινό συμφέρον της πόλης. Στα *Ηθικά Νικομάχεια* ο Αριστοτέλης τονίζει πως τελικός σκοπός της πολιτικής συνάφειας και συνύπαρξης (της σπουδαιότερης από όλες τις ανθρώπινες τέχνες και επιστήμες) είναι η δικαιοσύνη και δικαιοσύνη είναι ό,τι προάγει το κοινό συμφέρον(1160a15-20).

Το άμεσο ενδιαφέρον για τους άλλους αποτελεί τη βάση της ηθικής και ένα από τα πειστικότερα επιχειρήματα για να είμαστε ηθικά πρόσωπα. Ο Αριστοτέλης δεν ενδιαφέρεται να καταδείξει ότι η αγάπη και το ενδιαφέρον για τους άλλους ανθρώπους είναι δυνατόν είτε για τους συνηθισμένους ανθρώπους είτε για τους ενάρετους, αφού το λαμβάνει ως δεδομένο. Στοιχεία εγωιστικής άποψης διακρίνονται ακόμη και στην περιγραφή της φιλίας, αφού η φιλία δεν είναι απλή ευεργεσία αλλά απαιτεί ανταπόδοση. Οι ποικίλες μορφές φιλίας που αναφέρει ο Αριστοτέλης επιβεβαιώνουν όλες τον βασικό κοινωνικό χαρακτήρα του ανθρώπου.

Τα όσα αναφέρει ο Αριστοτέλης για τη φιλία είναι επίκαιρα, αφού αναφέρεται σε μορφές φιλίας που είναι παρούσες στη σημερινή κοινωνία. Παρόλο που μας χωρίζουν χιλιάδες χρόνια από την περίοδο συγγραφής και τις αλλαγές που έχουν επέλθει σε όλα τα επίπεδα, η ιδέα για τη φιλία είναι η ίδια ή σχεδόν ταυτόσημη με αυτή του Αριστοτέλη, καθιστώντας τον όχι απλώς διαχρονικό αλλά και επίκαιρο.

Ο Αριστοτέλης εστιάζεται στη φιλία, συλλαμβάνει το είδος εκείνο της αγάπης που μπορούμε να αισθανόμαστε μόνο για πρόσωπα και όχι για πράγματα, αφού στην περίπτωση των πραγμάτων δεν έχει νόημα να πούμε ότι θέλουμε το καλό τους για

χάρη τους. Ο Αριστοτέλης τονίζει ότι αυτό που ωθεί τους ανθρώπους να ξεκινήσουν είναι η ευχαρίστηση και η χρησιμότητα.

«οὔτω δ' ἔχειν τοῦτο καὶ ἐν ταῖς πολιτείαις φαίνεται· οὐ γὰρ τιμᾶται ὁ μηδὲν ἀγαθὸν τῷ κοινῷ πορίζων· τὸ κοινὸν γὰρ δίδεται τῷ τὸ κοινὸν εὐεργετοῦντι, ἢ τιμῆ δὲ κοινόν. οὐ γὰρ ἔστιν ἅμα χρηματίζεσθαι ἀπὸ τῶν κοινῶν καὶ τιμᾶσθαι. ἐν πᾶσι γὰρ τὸ ἔλαττον οὐδεὶς ὑπομένει· τῷ δὲ περὶ χρήματα ἔλαττουμένῳ τιμὴν ἀπονέμουσι καὶ τῷ δωροδόκῳ χρήματα· τὸ κατ' ἀξίαν γὰρ ἐπανισοῖ καὶ σώζει τὴν φιλίαν, καθάπερ εἴρηται».(1163 b6-14)

Μετάφραση:

Είναι φανερό ότι έτσι έχει τα πράγματα και στη ζωή των πόλεων . Καμία , πράγματι, τιμή δεν απονέμεται στον άνθρωπο που δεν συμβάλλει στην αύξηση των κοινών αγαθών, γιατί τα κοινά αγαθά δίνονται σε αυτούς που ευεργετούν το κοινό , και η τιμή είναι κάτι που απονέμεται από το κοινό . Γιατί δεν είναι δυνατόν να πλουτίζει κανείς από τα κοινά αγαθά και την ίδια στιγμή να κερδίζει τιμές . Γιατί κανείς δεν ανέχεται να υφίσταται μείωση σε όλα·σ' αυτόν λοιπόν που υφίσταται μείωση του πλούτου του απονέμεται τιμή , ενώ στον άνθρωπο που δίνει ιδιαίτερη σημασία στο να παίρνει χρήματα , δίνονται χρήματα, γιατί το να δίνεται στον καθένα αυτό που αντιστοιχεί στην αξία του είναι κάτι που δημιουργεί ισότητα και σώζει τη φιλία – όπως το έχουμε ήδη πει .²⁵³

Για άλλη μια φορά, όπως επισημαίνει και ο Αριστοτέλης, αποδεικνύεται ότι όποιος συνεισφέρει στην πρόοδο της πόλης, επειδή του αξίζει, του αποδίδονται τα δέοντα, τιμή ή πλούτος. Γιατί ανάλογα με την αξία του ανταμείβεται δημιουργώντας ισότητα και επιβίωση της φιλίας.

Η ιδέα της επιμέρους «κατά μέρος δικαιοσύνης» συνδέεται με την έννοια της πόλης ως της «κοινωνίας των ελεύθερων και των ίσων». Η επιμέρους δικαιοσύνη υποδιαιρείται σε δύο κατευθύνσεις, η πρώτη αφορά τη θέσπιση των κανόνων που σχετίζονται με τη διανομή των πολιτικών και υλικών αγαθών και είναι η διανεμητική

²⁵³ Λυπουρλής Δ., τόμος β (2006):422-425

δικαιοσύνη,(1130b33) ,ενώ η δεύτερη η *διορθωτική δικαιοσύνη*,(1130b33) σχετίζεται με τις συναλλαγές²⁵⁴. Αναλογικά αυτό συμβαίνει και με τους ηθικούς κανόνες, οι οποίοι αν και δεν είναι θεσμοθετημένοι αποδίδουν τα ανάλογα με την αξία και την προσφορά των πολιτών.(1132b21)

Η *διανεμητική δικαιοσύνη*, η οποία θεμελιώνεται στην αναλογική ισότητα προβλέπει ότι κάθε άτομο συμμετέχει στην απόλαυση των αγαθών κατά τρόπο ίσο με τη συνεισφορά του, στην πραγμάτωση του σκοπού που καθόρισε η κοινωνία με κοινή απόφαση. Κάθε πολίτης μπορεί να συνεισφέρει με διαφορετικούς τρόπους στη λειτουργία της κοινωνίας, ανάλογα με τις δυνατότητές του. Η πολιτική κοινωνία η οποία δέχεται τη συνεισφορά οφείλει με τη σειρά της να προβεί στην κατανομή των αγαθών, δηλαδή να πετύχει, ώστε τα μέλη της να απολαύσουν τα αγαθά. Καθένας δικαιούται να καρπωθεί ένα μέρος ίσο με τη συνεισφορά του. Για να είναι δίκαιη συνεπώς η πολιτική κοινωνία πρέπει να διανέμει τα αγαθά, έτσι ώστε κάθε άτομο να λάβει αυτό που του οφείλεται, ανάλογα με τη συνεισφορά του. Πρέπει να εγγυηθεί τη διανομή αυτή ,ώστε οι πολίτες να μη στερηθούν τις απολαύσεις τους. Διότι συμβαίνει συχνά ένα μέλος να αδικεί και να κερδίζει περισσότερα απ' όσα πρέπει, ενώ ένα άλλο να υφίσταται την αδικία και να στερείται κάτι που θα έπρεπε να απολαμβάνει. Έτσι η ισότητα θα παραβιάζεται συνεχώς²⁵⁵.

Επειδή η δικαιοσύνη είναι τέλεια αρετή περιλαμβάνει όλες τις άλλες. Έτσι διαιρείται στην *διανεμητική* στην οποία η διανομή γίνεται κατά *γεωμετρική αναλογία*, λαμβάνοντας υπ' όψιν την αξία των προσώπων, αφού όσοι έχουν αξία θα λαμβάνουν το ανάλογο μερίδιο.²⁵⁶

Κάθε κοινωνία πολιτών οργανώνει ένα σύστημα κανόνων δικαίου με βάση τους οποίους επιχειρεί να λύσει τα προβλήματα που εγείρει η ετερογένεια των συνεισφορών, το οποίο πρέπει να είναι το κριτήριο που θα χρησιμεύσει ως βάση για

²⁵⁴ Ανδριανόπουλος Δ., (2003):252

²⁵⁵ Ανδριανόπουλος Δ., (2003):252

²⁵⁶ Γεωργούλης Κ.,(1962):348

τη διανομή των αγαθών και κατ' επέκταση για την κοινωνική και πολιτική διαφοροποίηση των ατόμων²⁵⁷. Δεν υπάρχει όμως ένας ορισμός της «αξίας», που πρέπει να αποδοθεί, γιατί μπορεί να είναι πλούτος ή τιμή. Υπάρχει όμως και ασφαλιστική δικλείδα, γιατί δεν μπορεί να λαμβάνει κανείς και κοινωνική αναγνώριση και να καρπώνεται τα κοινά αγαθά.

Αυτό που ισχύει στα πλαίσια της πολιτείας θα πρέπει να ισχύει και στις μεταξύ σχέσεις των άνισων φίλων, όπου η ανταπόδοση θα πρέπει να γίνεται στο βαθμό που ο ευεργετούμενος μπορεί, γιατί υπάρχουν περιπτώσεις που η ανταπόδοση δεν είναι ίσης αξίας με την προσφορά.

Αυτά τεκμηριώνονται και από τον ίδιο τον Αριστοτέλη:

οὕτω δὴ καὶ τοῖς ἀνίσοις ὁμιλητέον, καὶ τῷ εἰς χρήματα ὠφελουμένῳ ἢ εἰς ἀρετὴν τιμὴν ἀνταποδοτέον, ἀποδιδόντα τὰ ἐνδεχόμενα. τὸ δυνατὸν γὰρ ἢ φιλία ἐπιζητεῖ, οὐ τὸ κατ' ἀξίαν. (1163b13-17)

Μετάφραση:

Έτσι , λοιπόν , πρέπει να διαμορφώνει τη μεταξύ τους σχέση και οι άνισοι φίλοι:αυτός που δέχεται ένα όφελος από τον φίλο του από την οικονομική άποψη ή προς την αρετή , πρέπει να του ανταποδίδει τιμή –στον βαθμό , βέβαια , που μπορεί γιατί η φιλία ζητάει να κάνει κανείς αυτό που μπορεί , όχι αυτό που αντιστοιχεί στην αξίας της προσφοράς που δέχτηκε -. ²⁵⁸

Γιατί, όπως αναφέρει ο Αριστοτέλης και στην περίπτωση των θεών και των γονέων δεν μπορεί να τους αποδοθεί η προσφορά τους προς τους θνητούς και τα παιδιά. Άρα, η δικαιοσύνη αποτελεί το πολιτικό αγαθό της κοινωνικής ζωής και αυτή που οριοθετεί το πλαίσιο δράσης των ατόμων.

²⁵⁷ Ανδριανόπουλος Δ.,(2003):253

²⁵⁸ Λυπουρλής Δ .τόμος β (2006):424-425

Η δικαιοσύνη δεν είναι απλώς η επίτευξη μιας μεσότητας ή μιας αναλογίας, αλλά προϋποθέτει κάποια νοητική κατάσταση, είναι η τάση προς ορισμένο τρόπο δράσης,²⁵⁹.

Η συνάρτηση της δικαιοσύνης με την αξία αποτελεί μια από τις πιο κοινές ηθικές εννοήσεις μας. Ως *διανεμητική αρχή* θεωρείται συμβατή με την ισότητα και τα δικαιώματα. Η ιδέα ότι η δικαιοσύνη συνίσταται στο να παίρνουν οι άνθρωποι αυτό που τους αξίζει είναι ίσως η πιο κοινή και πιο ανθεκτική αντίληψη για τη δικαιοσύνη²⁶⁰. Άρα, ο Αριστοτέλης αντιμετώπισε τη δικαιοσύνη πολυδιάστατα και την καθιέρωσε ως αρχή ρύθμισης της ζωής και της τήρησης της φιλίας.

Ο Αριστοτέλης ξεκινά το ένατο βιβλίο του αναφερόμενος στο είδη της φιλίας μεταξύ ανόμοιων ατόμων και τη διατήρηση της ισότητας μέσω της αναλογίας στα ανταλλασσόμενα πράγματα. Αναφέρει το παράδειγμα του παπουτσή και του υφαντή που πρέπει να αμείβονται ανάλογα για την εργασία του. Αυτό που ρυθμίζει τις δοσοληψίες αυτές είναι το νόμισμα.

Ο Σταγειρίτης φιλόσοφος λέει κατηγορηματικά στην αρχή του ένατου βιβλίου: *ἐν πάσαις δὲ ταῖς ἀνομοιοειδέσι φιλίαις τὸ ἀνάλογον ἰσάζει καὶ σώζει τὴν φιλίαν, καθάπερ εἴρηται, οἷον καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ τῷ σκυτοτόμῳ ἀντὶ τῶν ὑποδημάτων ἀμοιβὴ γίνεται κατ' ἀξίαν, καὶ τῷ ὑφάντῃ καὶ τοῖς λοιποῖς ἐνταῦθα μὲν οὖν πεπόρισται κοινὸν μέτρον τὸ νόμισμα, καὶ πρὸς τοῦτο δὴ πάντα ἀναφέρεται καὶ τούτῳ μετρεῖται.*(1163 b33-1164 a3)

Μετάφραση:

Όπως έχουμε ήδη πει, σε όλα τα είδη της φιλίας ανάμεσα σε ανόμοιους ανθρώπους ισότητα δημιουργεί μεταξύ των δύο πλευρών και διασώζει τη φιλία η αναλογία στα ανταλλασσόμενα μεταξύ τους πράγματα. Στη φιλία π.χ που γεννιέται μεταξύ των συμπολιτών: ο παπουτσή παίρνει για τα παπούτσια που έφτιαξε την αμοιβή που του αξίζει, το ίδιο και ο υφαντής και όλοι οι άλλοι. Εδώ όμως έχει προβλεφθεί σαν κοινό

²⁵⁹ Ανδριανόπουλος Δ., (2003):280

²⁶⁰ Ανδριανόπουλος Δ., (2003):291-293

υποχρεωτικό μέτρο το νόμισμα: όλα γίνονται σε αναφορά προς αυτό και με αυτό που μετριούνται.²⁶¹

Αναφέρεται στην ισότητα με στόχο την αποφυγή της πλεονεξίας. Γι' αυτό όταν αναφέρεται στο κομμάτι της ανταπόδοσης παρουσιάζει το «*δίκαιον ως ίσον*» δίνοντας της πρακτικό χαρακτήρα. Το άτομο πρέπει να δείχνει σεβασμό στο δικαίωμα των άλλων και να αμείβεται ανάλογα με την αξία του. Έτσι δίκαιος θεωρείται ο άνθρωπος που απολαμβάνει τα αγαθά που δικαιούται να κατέχει, βάσει της αξίας του χωρίς να επιδιώκει την απόκτηση περισσοτέρων, γιατί δικαιοσύνη υπάρχει «*ένεκα του φίλου*», όπως θα δούμε πιο κάτω.

Υπάρχει όμως και η περίπτωση στη συνέχεια κάποιοι να εισπράττουν χρήματα από πριν και δεν είναι συνεπείς σε αυτά που υποσχέθηκαν. Ο Αριστοτέλης στο σημείο αυτό κάνει αναφορά στους Σοφιστές (1163 a13 – 1163 a38). Λογικό είναι και σε αυτή την περίπτωση να δημιουργούν προβλήματα και παράπονα.

Για άλλη μια φορά διαφαίνεται ότι αν δεν υπάρχουν ίσιοι όροι στις συναλλαγές, κοινοί σκοποί και δικαιοσύνη «*κατ' αξίαν*» οι σχέσεις διαλύονται. Ήδη ο Αριστοτέλης έχει αναφέρει ότι μια μορφή δικαιοσύνης είναι η ανταπόδοση βάση της αξίας.

Μοιάζει η ευνοϊκή διάθεση να είναι η αρχή μιας φιλίας. Οι άνθρωποι δεν μπορούν να είναι φίλοι, αν δεν είναι ευνοϊκά διατεθειμένοι. Οι τρεις ανωτέρω περιπτώσεις έχουν ως κοινό χαρακτηριστικό τη «*μη λανθάνουσα αντιφίλησιν*». Αυτή είναι ορισμένες φορές φαινομενική και υποκριτική και γίνεται ουσιαστική μόνο αν οι φίλιες περάσουν στο επίπεδο της φιλίας για την αρετή.

Οι ευεργέτες αγαπούν τους ευεργετηθέντες περισσότερο από όσο οι ευεργετηθέντες τους ευεργέτες. Οι περισσότεροι νομίζουν ότι η σχέση αυτή είναι σχέση ευεργέτη και οφειλέτη. Η αιτία είναι πιο κοντά στη φύση του ανθρώπου, ο δανειστής επιθυμεί να

²⁶¹ Λυπουρλής Δ. τόμος β (2006) : 450-451

ζει ο οφειλέτης για να επιστρέψει την οφειλή, ενώ ο ευεργέτης αισθάνεται φιλία και αγάπη προς τον ευεργετημένο ακόμη και αν δεν είναι χρήσιμο.²⁶²

Άρα, υπονοεί ο φιλόσοφος ότι οι φιλίες που συνάπτονται για το ευχάριστο, την ηδονή και τη διασκέδαση, αν και χαρακτηρίζονται από «αντιφίλησιν» - ανταπόδοση δεν προέρχονται από αληθή αισθήματα, γι' αυτό στην ουσία υπάρχει μεταχείριση για προσωπικά συμφέροντα. Όταν η φιλία δημιουργείται πάνω στη βάση της «δικαιοσύνης κατ'αξίαν» και στην ποιότητα διατηρείται.

«μη τοιαύτης δ' ούσης τῆς δόσεως ἀλλ' ἐπί τινι, μάλιστα μὲν ἴσως δεῖ τὴν ἀνταπόδοσιν γίνεσθαι δοκοῦσαν ἀμφοῖν κατ' ἀξίαν εἶναι, εἰ δὲ τοῦτο μὴ συμβαίνοι, οὐ μόνον ἀναγκαῖον δόξειεν ἂν τὸν προέχοντα τάπτειν, ἀλλὰ καὶ δίκαιον· ὅσον γὰρ οὗτος ὠφελήθη ἢ ἀνθ' ὅσου τὴν ἡδονὴν εἴλετ' ἂν, τοσοῦτον ἀντιλαβὼν ἔξει τὴν παρὰ τούτου ἀξίαν.»(1164 b6-12)

Μετάφραση:

Όπου όμως κάνει κανείς προσφορές όχι με τέτοιους όρους, αλλά με τη συμφωνία για κάποια ανταπόδοση, είναι ασφαλώς προτιμότερο η ανταπόδοση να γίνεται με έναν τρόπο που να τον βρίσκουν σωστό και οι δύο πλευρές. Αν αυτό δεν είναι δυνατόν, τότε φαινόταν όχι μόνο αναγκαίο, αλλά και δίκαιο, να ορίζει την αξία της προσφοράς αυτός που τη δέχτηκε, γιατί αν αυτός που έκανε την προσφορά πάρει πίσω το ισόποσο της ωφέλειας που είχε αυτός που δέχτηκε την προσφορά του ή αν πάρει το ποσό που ο άλλος θα πλήρωνε για να εξασφαλίσει την ευχαρίστηση του έλαβε, τότε θα έχει από τον λήπτη της προσφοράς του την ανταμοιβή που του αξίζει. Το ίδιο, άλλωστε, φαίνεται να γίνεται και στις διαδικασίες της αγοράς.²⁶³

²⁶² Παχυμέρης Γ.,(2005):16

²⁶³ Λυπουρλής Δ .τόμος β (2006):456-457

Το ουσιαστικό μέτρο της διανομής ορίζει ρητά και χαρακτηρίζεται ως « αξία» συνυφασμένη με τις ιδιότητες ή την κατάσταση των συμβαλλόμενων²⁶⁴ και την κοινή αποδοχή της ανταπόδοσης.

«καὶ γὰρ ἐν τοῖς ὠνίοις οὕτω φαίνεται γινόμενον, ἐνιαχοῦ τ' εἰσὶ νόμοι τῶν ἐκουσίων συμβολαίων δίκας μὴ εἶναι, ὡς δέον, ᾧ ἐπίστευσε, διαλυθῆναι πρὸς τοῦτον καθάπερ ἐκοινώνησεν. ᾧ γὰρ ἐπετράφη, τοῦτον οἶεται δικαιότερον εἶναι τάξαι τοῦ ἐπιτρέψαντος.»(1164 b 6-11)

Μετάφραση:

Σε ορισμένα , επίσης , μέρη υπάρχουν νόμοι που δεν επιτρέπουν δικαστικές διαδικασίες όπου οι συμφωνίες των δύο μερών έγιναν με ελεύθερη κοινή τους θέληση ,επειδή θεωρούν ότι, από τη στιγμή που κάποιος δημιούργησε μια συνεταιρική σχέση με κάποιον άλλον βασισμένη στην εμπιστοσύνη,πρέπει να λύνει τη σχέση του με αυτόν τον άνθρωπο σύμφωνα με τους αρχικούς όρους της συμφωνίας τους.Θεωρεί δηλαδή ο νόμος ότι είναι πιο δίκαιο την ανταπόδοση να την ορίζει αυτός στον οποίο έδειξε κανείς εμπιστοσύνη παρά αυτός που του έδειξε εμπιστοσύνη.²⁶⁵.

Στο απόσπασμα αυτό διαφαίνεται ότι οι ηθικοί νόμοι έχουν μεγαλύτερη ισχύ από τους γραπτούς νόμους που έχει θεσπίσει η πολιτεία. Το εθιμοτυπικό δίκαιο ρυθμίζει τις συναλλαγές των ατόμων, γιατί δίνει προβάδισμα στη μεταξύ εμπιστοσύνη των συμβαλλόμενων και στην αξιολόγηση των ανταλλαξιμων προϊόντων . Η δικαιοσύνη εδώ λειτουργεί σύμφωνα με την αξία και δεν είναι μόνο η επίτευξη της αναλογίας , αλλά προϋποθέτει έναν συγκεκριμένο τρόπο δράσης που στηρίζεται σε συνειδητή επιλογή .

Στην συνέχεια ο Σταγειρίτης φιλόσοφος αναφέρει διάφορα παραδείγματα από την καθημερινότητα του, για να καταστήσει προφανώς κατανοητό ότι «η αντιφίλησις» είναι μέσα στην καθημερινότητα μας, εξάλλου δεν πρέπει να μας παραξενεύει για την χρήση των παραδειγμάτων γιατί είναι εμπειριστής ως φιλόσοφος .

²⁶⁴ Ανδριανόπουλος Δ.,(2003):278

²⁶⁵ Λυπουρλής Δ .τόμος β (2006):456-457

Αρχικά αναφέρει: καὶ τὰς μὲν εὐεργεσίας ἀνταποδοτέον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μᾶλλον ἢ χαριστέον ἑταίροις, ὥσπερ καὶ δάνειον ᾧ ὀφείλει ἀποδοτέον μᾶλλον ἢ ἑταίρω δοτέον (1164 b 33-36).

Μετάφραση:

Επίσης:κατὰ κανόνα πρέπει μᾶλλον να ξεπληρώνουμε τις ευεργεσίες που μας έχουν γίνει παρά να κάνουμε χάρες στους συντρόφους μας, ακριβῶς ὅπως πρέπει μᾶλλον να ξεπληρώνουμε το χρέος που έχουμε στον πιστωτή μας παρά να κάνουμε δώρα σε έναν σύντροφο μας. ²⁶⁶

Και σε αυτό το σημείο ο φιλόσοφος τονίζει την ηθική υποχρέωση «της αντιφιλήσεως» προς τον ευεργέτη ή τον πιστωτή . Η αγάπη τους ωθεί τον καθένα να επιθυμεί το καλό του άλλου να κάνει οτιδήποτε μπορεί που είναι απαραίτητο για τη ζωή του άλλου είτε ως ευεργέτης είτε ως ευεργετούμενος είτε ως πιστωτής είτε ως οφειλέτης . Αυτό είναι το δίκαιο, να μην κάνεις οτιδήποτε ,που να βλάπτει ή να εμποδίζει τη ζωή του άλλου . Ακόμη και αν είναι ο ίδιος μας ο εαυτός αν πρέπει να τον αδικήσουμε θα πρέπει να το κάνουμε .Γι' αυτό αργότερα ο φιλόσοφος διατείνεται ότι είναι σωστό να πληρώνεις λύτρα για τον πατέρα σου περισσότερο παρά για τον εαυτό σου .Έτσι πρέπει να πληρώνεις λύτρα για τον πατέρα σου περισσότερο παρά για τον άνθρωπο που πλήρωσε κάποτε λύτρα για εσένα , αφού αυτός δεν είναι αιχμάλωτος αλλά ζητά μόνο τα χρήματα που ξόδεψε .

« ἐνίστε γὰρ οὐδ' ἐστὶν ἴσον τὸ τὴν προὔπαρχὴν ἀμείψασθαι, ἐπειδὴν ὁ μὲν σπουδαῖον εἰδὼς εὖ ποιήσῃ, τῷ δὲ ἢ ἀνταπόδοσις γίνηται ὃν οἶεται μοχθηρὸν εἶναι. οὐδὲ γὰρ τῷ δανείσαντι ἐνίστε ἀντιδανειστέον· ὁ μὲν γὰρ οἴομενος κομιεῖσθαι ἐδάνεισεν ἐπιεικεῖ ὄντι, ὁ δ' οὐκ ἐλπίζει κομιεῖσθαι παρὰ πονηροῦ.»(1165 a 4-10)

Μετάφραση:

Γιατί μερικές φορές δεν είναι καν σωστό να ανταποδίδει κανείς το ίσο για μια εξυπηρέτηση που προηγήθηκε,αν ο ένας έκανε την εξυπηρέτηση σε κάποιον που ξέρει

²⁶⁶ Λυπουρλής Δ .τόμος β (2006):459-461

ότι είναι καλός άνθρωπος ,αυτός όμως κάνει την ανταπόδοση σε έναν άνθρωπο για τον οποίο πιστεύει ότι είναι κακός. Είναι και φορές που δεν πρέπει να δίνει κανείς σε κάποιον δανεικά σε ανταπόδοση δανεικών που του έδωσε εκείνος ,γιατί ο ένας ,πιστεύοντας ότι θα τα πάρει πίσω,έδωσε δανεικά σε έναν καλό άνθρωπο, ενώ ο άλλος δεν έχει καμιά ελπίδα να τα πάρει πίσω από έναν κακό άνθρωπο.²⁶⁷

Στο ανωτέρω παράδειγμα γίνεται αναφορά στην ανταπόδοση με κάποιες **προυποθέσεις** . Οι συμβαλλόμενοι θα πρέπει να έχουν αρχές και να διακατέχονται από αρετή . Γιατί διαφορετικά η ανταπόδοση δεν θα πρέπει να υφίσταται .

Η τέλεια φιλία είναι αυτή που ο ένας αγαπά τον άλλον και θέλουν μόνο να ευεργετούν ο ένας τον άλλο²⁶⁸ κάτω από ίσες προϋποθέσεις .

Αυτός είναι και ο λόγος που ο φιλόσοφος αναφέρει : *ὅτι μὲν οὖν οὐ ταῦτὰ πᾶσιν ἀποδοτέον, οὐδὲ τῷ πατρὶ πάντα, καθάπερ οὐδὲ τῷ Διὶ θύεται, οὐκ ἄδηλον· ἐπεὶ δ' ἕτερα γονεῦσι καὶ ἀδελφοῖς καὶ ἑταίροις καὶ εὐεργέταις, ἐκάστοις τὰ οἰκεῖα καὶ τὰ ἀρμόττοντα ἀπονεμητέον. οὕτω δὲ καὶ ποιεῖν φαίνονται.*(1165 a 15 -20)

Μετάφραση:

Είναι, λοιπόν, φανερό ότι δεν έχει κανείς τις ίδιες υποχρεώσεις απέναντι σε όλους τους ανθρώπους, και , επίσης, ότι δεν έχει την υποχρέωση να προσφέρει τα πάντα στον πατέρα του, ακριβώς όπως ούτε στο Δία δεν προσφέρονται όλες οι θυσίες, και αφού είναι διαφορετικά αυτά που πρέπει να προσφέρει κανείς στους γονείς του, στους αδελφούς, στους συντρόφους και στους ευεργέτες του, πρέπει να απονέμει στον καθένα τους αυτό που του ανήκει και σε αυτό που του ταιριάζει. ²⁶⁹

Άρα , ανάλογα την αξία θα πρέπει να γίνεται και η ανταπόδοση είτε είναι ο ίδιος ο γονιός ,ο φίλος ,ο σύντροφος είτε και ο ίδιος θεός . Στο σημείο αυτό η δικαιοσύνη

²⁶⁷ Λυπουρλής Δ .τόμος β (2006) :461-463

²⁶⁸ Abel J.,(2008):146

²⁶⁹ Λυπουρλής Δ .τόμος β (2006) :462-463

είναι η βασική αρετή που αγκαλιάζει όλες τις κοινωνικές , ατομικές και θρησκευτικές πράξεις . Είναι τέλεια αρετή στο βασικό θεμέλιο των σχέσεων .

Ο φιλόσοφος θεωρεί ότι πρέπει να απονέμουμε αυτό που ανήκει και ταιριάζει στον καθένα, σταθμίζοντας τα δεδομένα του καθενός από την άποψη της οικειότητας της αρετής ή της χρησιμότητας του (1165 a 36-38)

Η *διανεμητική δικαιοσύνη* στηρίζεται στην έννοια της ισότητας . Η αξία των αγαθών (τιμών , χρημάτων και αγαθών) είναι λειτουργική . Αφού η αξία των αγαθών ρυθμίζεται ανάλογα με την αξία του ατόμου, εξασφαλίζεται η δίκαιη αντιμετώπιση των προσώπων , γιατί ο καθένας δεν αποκτά ούτε λιγότερο , ούτε περισσότερο αγαθό. Ανάλογα με την προσφορά θα υπάρχει και η ανταπόδοση . Η αξία έχει καταληκτικό ρόλο στην κατανομή των αγαθών . Άρα, η βασική θέση του Αριστοτέλη χαρακτηρίζεται από την ανισότητα και ισότητα . Η ισότητα λαμβάνει ηθική χροιά και αξία ισότητας . Οι ίσοι χρειάζεται να έχουν ίσο αριθμό αγαθών , ενώ αυτοί που δεν είναι ίσοι θα πρέπει να έχουν διαφορετικό αριθμό και αυτό καθορίζεται από την προσωπική αξία και προσφορά του κανενός .

Ο Αριστοτέλης επεξηγεί την καθολική δικαιοσύνη βάσει των νομίμων πράξεων και την ειδική βάσει της αναλογικής ισότητας ως προς τη διανομή συγκεκριμένων αγαθών. Ταυτίζει την καθολική δικαιοσύνη με αυτό που είναι νόμιμο ως προς τη συμπεριφορά σε σχέση με τους άλλους και αποκαλείται «τελεία αρετή». Η δίκαιη διαγωγή ερμηνεύεται μέσα από νόμιμες πράξεις. Η ειδική δικαιοσύνη ορίζεται ως η ποιότητα μιας κοινωνίας ίσων πολιτών που από τη μια πλευρά διανέμει στα μέλη της, ανάλογα με τη συνεισφορά τους, τα κρατικά αξιώματα και από την άλλη πλευρά εμποδίζει την παραβίαση αυτής της αναλογικής ισότητας. Οι δίκαιοι νόμοι επεξηγούνται βάσει των δίκαιων πολιτευμάτων και τα δίκαια πολιτεύματα ανάλογα με τη συνεισφορά που έχει ένα συγκεκριμένο είδος διανομής στο σκοπό ή στο αγαθό της πολιτείας.

Από πολιτική άποψη ο όρος «τιμή» ταυτίζεται στους Έλληνες με το κύρος, δηλαδή με την κοινωνική θεώρηση, την εκτίμηση, τη φήμη, τον σεβασμό, τα δημόσια

αξιώματα και άλλες διακρίσεις που συνοδεύουν την αρετή , και προσδιορίζει και τη δόξα που αποκτά κανείς με την ίδια του τη δύναμη.²⁷⁰

Η διανομή των τιμών, των χρημάτων και των αγαθών πρέπει να γίνεται κατά γεωμετρική αναλογία λαμβάνουσα υπ' όψιν την αξία των προσώπων . Η κατά αμοιβαιότητα όμως δικαιοσύνη ασκείται οικειοθελώς. Η δικαιοσύνη αποβλέπει πάντοτε στο ίσο άνευ πλεονεξίας και προέρχεται από εσωτερική προαίρεση, κατά το φιλόσοφο υπάρχουν και στιγμές που η αγάπη ή η φιλία παύει να είναι τέλεια . Τότε επεμβαίνει η δικαιοσύνη μέσω της ανταπόδοσης σε άτομα που πραγματικά το αξίζουν με τον όρο ότι η φιλία αυτή δεν ήταν ιδιοτελής και δεν διαλύθηκε λόγω υπερβολικής κακίας . Αυτή είναι η ουσία της φιλίας, η προσπάθεια να βοηθήσουμε λόγω της παλαιότερης φιλίας . Αυτό σημαίνει ότι η φιλία δεν είναι ωφελιμιστική (1165 a39-1165 d 40).

Αυτό που απαιτεί η τέλεια φιλία είναι η παρουσία των φίλων και η αποδοχή τους με τα ελαττώματα και τις αδυναμίες τους. Η τέλεια φιλία είναι η σχέση δύο φίλων στην πληρότητα της ταυτότητας τους . Η ηθική ετοιμότητα προϋποθέτει το *αγαθόν* και την ηθική ακεραιότητα των φίλων.²⁷¹

Στην συνέχεια εξετάζονται η προέλευση των φιλικών σχέσεων και τα χαρακτηριστικά που διακρίνουν διάφορες μορφές φιλίας .

Ο Αριστοτέλης ορίζει τον φίλο ως κάποιον που επιθυμεί και πράττει αυτά που είναι καλά και φαινομενικά καλά για το φίλο του (1166 a1 -10) .

«πρὸς ἑαυτὸν δὲ τούτων ἕκαστον τῷ ἐπιεικεῖ ὑπάρχει... οὗτος γὰρ ὁμογνωμονεῖ ἑαυτῷ, καὶ τῶν αὐτῶν ὀρέγεται κατὰ πᾶσαν τὴν ψυχὴν· καὶ βούλεται δὴ ἑαυτῷ τὰγαθὰ καὶ τὰ φαινόμενα καὶ πράττει (τοῦ γὰρ ἀγαθοῦ τὰγαθὸν διαπονεῖν) καὶ ἑαυτοῦ ἕνεκα (τοῦ γὰρ διανοητικοῦ χάριν, ὅπερ ἕκαστος εἶναι δοκεῖ)· καὶ ζῆν δὲ βούλεται

²⁷⁰ Ανδριανόπουλος Δ., (2003):260

²⁷¹ www.eudoxus.gr : Παύλος Μελάς *Η Αριστοτελική ηθική ως οντολογία.*:115-116

ἑαυτὸν καὶ σφύζεσθαι, καὶ μάλιστα τοῦτο ᾧ φρονεῖ. ἀγαθὸν γὰρ τῷ σπουδαίῳ τὸ εἶναι, ἕκαστος δ' ἑαυτῷ βούλεται τὰγαθὰ» (1166a11-22)

Μετάφραση:

Καθένα από τα στοιχεία αυτά υπάρχει στη σχέση του ενάρετου ανθρώπου προς τον εαυτό του...γιατί έτσι ο ενάρετος άνθρωπος βρίσκεται πάντοτε σε απόλυτη συμφωνία προς τον εαυτό του και επιθυμεί τα ίδια πάντοτε πράγματα με όλη του την ψυχή έτσι :και επιθυμεί για τον εαυτό του τα αγαθά πράγματα (και αυτά που του φαίνονται τέτοια) και τα πράττει(γιατί το χαρακτηριστικό του ενάρετου ανθρώπου είναι να εργάζεται με όλες του τις δυνάμεις για το αγαθό)και αυτό το κάνει για τον ίδιο του τον εαυτό του (αφού το κάνει για χάρη του διανοητικού μέρους της ψυχής του, του μέρους δηλ. που θεωρείται πως είναι ο ίδιος ο εαυτός του), θέλει , επίσης, για τον εαυτό του (και μάλιστα για εκείνο το μέρος του μέσω του οποίου σκέφτεται) να ζει και να διασώζεται.Γιατί η ύπαρξη είναι για τον ενάρετο άνθρωπο ένα αγαθό, και ο κάθε άνθρωπος επιθυμεί για τον εαυτό του ό,τι είναι αγαθό.²⁷²

«δόξειε δ' ἂν τὸ νοοῦν ἕκαστος εἶναι ἢ μάλιστα. συνδιάγειν τε ὁ τοιοῦτος ἑαυτῷ βούλεται· ἠδέως γὰρ αὐτὸ ποιεῖ...συναλγεῖ τε καὶ συνήδεται μάλισθ' ἑαυτῷ· πάντοτε γὰρ ἐστὶ τὸ αὐτὸ λυπηρόν τε καὶ ἠδύ, καὶ οὐκ ἄλλοτ' ἄλλο· ἀμεταμέλητος γὰρ ὡς εἶπεῖν.»(1166a21-31)

Μετάφραση:

Θα ἔλεγε κανείς ότι το μέρος της ψυχής που σκέφτεται είναι η ουσία του καθενός ανθρώπου ή τουλάχιστον αυτό κατά κύριο λόγο.Ο ενάρετος ,επίσης, άνθρωπος θέλει να περνάει όλο του τον καιρό με τον εαυτό του ,γιατί αυτό είναι κάτι που το κάνει να περνάει με ευχαρίστησηΤις λύπες του ,επίσης, και τις χάρες του ο ενάρετος άνθρωπος τις μοιράζεται κατά κύριο λόγο με τον εαυτό του....²⁷³

Ο Αριστοτέλης περιγράφει τον χαρακτήρα του ενάρετου ανθρώπου που βρίσκεται σε πλήρη αρμονία με τον εαυτό του και επιδιώκει το αγαθό. Αυτό το μέρος της ψυχής

²⁷² Λυπουρλής Δ .τόμος β (2006) :472-473

²⁷³ Λυπουρλής Δ .τόμος β (2006) :472-475

του είναι η ουσία του ανθρώπου . Ο ενάρετος άνθρωπος, όπως τονίζει ο φιλόσοφος, δεν μεταμελείται ούτε για το ευχάριστο ούτε για το δυσάρεστο .

Αυτό συνεπάγεται ότι το λογικό μέρος της ψυχής του ενάρετου ανθρώπου κρατά ισορροπίες και δεν ρέπει προς τα άκρα , στην υπερβολή και στην έλλειψη , οι οποίες πρέπει να αποφεύγονται . Όταν κατέχει την αρετή, ο χαρακτήρας ακολουθεί τη μεσότητα .

Η ηδονή και η λύπη μπορεί να ονομαστούν αντικείμενο της ηθικής αρετής . Η αρετή αφορά πράξεις και συναισθήματα που συνοδεύονται από ηδονή ή λύπη . Τα συναισθήματα πρέπει να έχουν ορισμένη ένταση και να υποτάσσονται στον ορθό κανόνα .²⁷⁴

Ο Αριστοτέλης άφησε τον υπερβατικό ιδεαλισμό του Πλάτωνα και βρέθηκε μπροστά στην υποχρέωση να εξάγει ένα ηθικό ιδανικό από την εμπειρική πραγματικότητα. Επίδραση του πλατωνικού ιδεαλισμού είναι η αναγνώριση ότι μέσα στη ψυχή του ανθρώπου κατοικεί ο νους²⁷⁵. Το «λογοστικόν» είναι αυτό που θέτει στον άνθρωπο την ηθική . Συνεπώς και στους δυο φιλοσόφους η δικαιοσύνη είναι ρυθμιστής των αρετών της ατομικής διάστασης .

Η σχέση ανάμεσα στην αρετή και τις ακραίες παρεκκλίσεις οριοθετούν τη θέση που κατέχει η εναντιότητα στο πλαίσιο του ηθικού βίου .²⁷⁶

Ο Αριστοτέλης ισχυρίζεται ότι *ευδαιμονία είναι ψυχής ενέργεια κατ' αρετήν* , δηλ. ο άνθρωπος να ενεργεί σύμφωνα με την αρετή.²⁷⁷

Ο κακώς εννοούμενος φίλαυτος φροντίζει κυρίως για τον εαυτό του , είναι πλεονέκτης. Αν ενεργεί κάποιος με δικαιοσύνη και σωφροσύνη παρέχει στον εαυτό του *τα κάλλιστα και μάλιστα αγαθά* και υπακούει το λογικό μέρος της ψυχής του , αυτός είναι αγαθός . Ο αγαθός πρέπει να αγαπά τον εαυτό του, ο ενάρετος και ο

²⁷⁴ Ross W.D(2001):273-274

²⁷⁵ Τσίλερ-Νεστλέ (1990):245

²⁷⁶ Αντωνόπουλος Τζ. (2001):312

²⁷⁷ Γεωργούλης Κ. (1962):305

χρηστός «πράττουν πολλά των φίλων και της πατρίδος , και εάν δέη υπεραποθνήσκειν»

278 .

Η εύνοια, αν και φαίνεται ότι είναι χαρακτηριστικό της φιλίας , δεν αποτελεί φιλία, γιατί εύνοια μπορεί να δείχνουμε και σε κάποιον που δεν γνωρίζουμε (1166b33-37). Επιπλέον δεν είναι καν αγάπη, αφού η αγάπη προϋποθέτει συναναστροφή . Άρα, δεν είναι επαρκής προϋπόθεση για την φιλία , αλλά είναι αναγκαία . Η φιλία δημιουργείται μέσω αμοιβαιότητας και ευνοϊκής διάθεσης και από τις δυο πλευρές . Αυτή η προϋπόθεση εξασφαλίζει και τη δικαιοσύνη στην φιλία . Γιατί εξασφαλίζει αμοιβαία ωφελιμότητα στη πράξη , αφού περνούν πολλές ώρες μαζί και νοιώθουν αμοιβαία έλξη .

«τῷ δὴ πρὸς αὐτὸν ἕκαστα τούτων ὑπάρχειν τῷ ἐπιεικεῖ, πρὸς δὲ τὸν φίλον ἔχειν ὥσπερ πρὸς αὐτόν (ἔστι γὰρ ὁ φίλος ἄλλος αὐτός), καὶ ἡ φιλία τούτων εἶναι τι δοκεῖ, καὶ φίλοι οἷς ταῦθ' ὑπάρχει» (1166 a32-35)

Μετάφραση:

__Επειδή λοιπόν αυτά χαρακτηρίζουν τον ενάρετο άνθρωπο στη σχέση του προς τον ίδιο εαυτό του, και επειδή η σχέση του προς τον φίλο του είναι σαν τη σχέση του προς τον εαυτό του (γιατί ο φίλος είναι ένας άλλος εαυτό μας), γι' αυτό η φιλία θεωρείται ότι είναι κάτι από όλα αυτά και ,ακόμη, ότι οι φίλοι είναι και αυτοί που χαρακτηρίζονται από όλα αυτά.²⁷⁹

«δόξειε δ' ἂν ταύτη εἶναι φιλία, ἧ ἔστι δύο ἢ πλείω, ἐκ τῶν εἰρημένων, καὶ ὅτι ἡ ὑπερβολὴ τῆς φιλίας τῇ πρὸς αὐτὸν ὁμοιοῦται. φαίνεται δὲ τὰ εἰρημένα καὶ τοῖς πολλοῖς ὑπάρχειν, καίπερ οὔσι φαύλοις.»(1166 a 36-b2)

Μετάφραση:

Θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι είναι φιλία από την άποψη ότι στην ψυχή του ανθρώπου που υπάρχουν δύο ή περισσότερα μέρη, όπως γίνεται φανερό από όσα

²⁷⁸ Παχυμέρης Γ.,(2005):16

²⁷⁹ Λυπουρλής Δ τόμος β(2006) :474-475

έχουμε πει, αλλά και γιατί η υπερβολική φιλία προς τον άλλον μοιάζει με την αγάπη που έχει κανείς για τον εαυτό του.²⁸⁰

«ἐπεὶ τῶν γε κομιδῆ φάυλων καὶ ἀνοσιουργῶν οὐδενὶ ταῦθ' ὑπάρχει, ἀλλ' οὐδὲ φαίνεται. σχεδὸν δὲ οὐδὲ τοῖς φαύλοις· διαφέρονται γὰρ ἑαυτοῖς, καὶ ἑτέρων μὲν ἐπιθυμοῦσιν ἄλλα δὲ βούλονται, οἷον οἱ ἀκρατεῖς· αἰροῦνται γὰρ ἀντὶ τῶν δοκούντων ἑαυτοῖς ἀγαθῶν εἶναι τὰ ἡδέα βλαβερὰ ὄντα· οἱ δ' αὖ διὰ δειλίαν καὶ ἀργίαν ἀφίστανται τοῦ πράττειν ἃ οἴονται ἑαυτοῖς βέλτιστα εἶναι. οἷς δὲ πολλὰ καὶ δεινὰ πέπρακται καὶ διὰ τὴν μοχθηρίαν μισοῦνται, καὶ φεύγουσι τὸ ζῆν καὶ ἀναιροῦσιν ἑαυτούς. ζητοῦσὶ τε οἱ μοχθηροὶ μεθ' ὧν συνημερεύουσιν, ἑαυτούς δὲ φεύγουσιν· ἀναμιμνήσκονται γὰρ πολλῶν καὶ δυσχερῶν, καὶ τοιαῦθ' ἕτερα ἐλπίζουσι, καθ' ἑαυτούς ὄντες, μεθ' ἑτέρων δ' ὄντες ἐπιλανθάνονται. οὐδὲν τε φιλητὸν ἔχοντες οὐδὲν φιλικὸν πάσχουσι πρὸς ἑαυτούς. οὐδὲ δὴ συγχαίρουσιν οὐδὲ συναλοῦσιν οἱ τοιοῦτοι ἑαυτοῖς· στασιάζει γὰρ αὐτῶν ἡ ψυχὴ, καὶ τὸ μὲν διὰ μοχθηρίαν ἀλγεῖ ἀπεχόμενόν τινων, τὸ δ' ἡδέεται, καὶ τὸ μὲν δεῦρο τὸ δ' ἐκεῖσε ἔλκει ὥσπερ διασπῶντα.» (1166b4-b20)

Μετάφραση:

Μήπως, κατόπιν αυτού , πρέπει να πούμε ότι οι άνθρωποι αυτοί μετέχουν σ'αυτά στον βαθμό που είναι ευχαριστημένοι με τον εαυτό τους και θεωρούν ότι είναι καλοί άνθρωποι; Πραγματικά , στους τελείως αχρείους ανθρώπους , στους ανθρώπους των ανόσιων πράξεων , δεν τα συναντούμε σε καμιά περίπτωση τα στοιχεία αυτά –ούτε καν δίνουν οι άνθρωποι αυτοί την εντύπωση ότι τα έχουν . Θα ἔλεγα ότι και στους γενικά μικρῆς αξίας ανθρώπους δεν τα συναντούμε· γιατί οι άνθρωποι αυτοί βρίσκονται σε διάσταση με τον ίδιο τους τον εαυτό :άλλα επιθυμούν και άλλα θέλουν , ὅπως κάνουν π.χ. οι ακρατεῖς άνθρωποι: στη θέση αυτών που θεωρούν ότι είναι για τους ίδιους καλά πράγματα , προτιμούν και επιλέγουν τα ευχάριστα , που είναι ὁμως βλαβερά γι'αυτούς · ἄλλοι , πάλι ,από δειλία και οκνηρία αποφεύγουν να κάνουν αυτά που θεωρούν ότι είναι τα καλύτερα γι'αυτούς . Ἄλλοι , επίσης , που ἔχουν κάνει

²⁸⁰ Λυπουρλής Δ .τόμος β (2006) :476-477

πολλές φοβερές πράξεις και έχουν γίνει μισητοί λόγω της κακίας τους βαριούνται πια τη ζωή τους και καταλήγουν να σκοτώσουν τον ίδιο τους τον εαυτό . Ψάχνουν , επίσης , οι κακοί άνθρωποι να βρουν συντρόφους για να περνούν μαζί τους τις ώρες και τις μέρες τους και αποφεύγουν να μένουν μόνοι με τον εαυτό τους ο λόγος είναι ότι , μένοντας μόνοι τους αναθυμούνται πολλές δυσάρεστες πράξεις τους (ξέροντας την ίδια στιγμή ότι θα κάνουν και άλλες παρόμοιες στο μέλλον) , όταν όμως είναι μαζί με άλλους τις ξεχνούν . Και μη έχοντας τίποτε το άξιο αγάπης μέσα τους δεν τρέφουν κανέναν φιλικό αίσθημα για τον εαυτό τους . Ούτε , επίσης , μοιράζονται οι άνθρωποι αυτοί χαρές και λύπες με τον εαυτό τους , γιατί στην ψυχή τους γίνεται ένα είδος εμφύλιου πολέμου: το ένα μέρος της ψυχής τους εξαιτίας της κακίας του λυπάται και πονάει που απέχει από κάποια πράγματα , το άλλο , αντίθετα , ευχαριστιέται , και ενώ το ένα τους τραβάει προς τα εδώ , το άλλο τους τραβάει προς τα εκεί σαν για να τους κομματιάσουν . ²⁸¹

«οὔτω γὰρ καὶ πρὸς ἑαυτὸν φιλικῶς ἂν ἔχοι καὶ ἑτέρῳ φίλος γένοιτο.»(1166b 30-32)

Μετάφραση:

Γιατί τότε και με τον εαυτό του θα έχει φιλική σχέση και με κάποιον άλλον θα μπορεί να γίνει φίλος. ²⁸²

Ο φιλόσοφος μεταπηδά από τον ατομικό βίο στον κοινωνικό και αναφέρει ότι , όταν κάποιος είναι ενάρετος και έχει ψυχική αρμονία, τότε μπορεί να συμπεριφέρεται ανάλογα και στους φίλους του . Ενώ αυτοί που βρίσκονται σε διάσταση με τον εαυτό τους, όπως οι ακροατές, βιώνουν εσωτερικό εμφύλιο πόλεμο λόγω ψυχικής αναστάτωσης . Αυτή η κατάσταση εξωτερικεύεται και στις σχέσεις με τους άλλους .

Το «αντιπεπονθός δίκαιο» δηλώνει ότι ο Α ευνοεί τον Β και ταυτόχρονα ο Β ευνοεί τον Α. Επιπλέον, η έκφραση «αυτό παρά εκείνου γίνηται»(1156a33), δεν δηλώνει τίποτα διαφορετικό από τη φράση «ευνοειν ἀλλήλοις»(1156a 9).²⁸³ Η σχέση του

²⁸¹ Λυπουρλής Δ .τόμος β (2006) :476-470

²⁸² Λυπουρλής Δ .τόμος β (2006) :474-475

²⁸³ Κάλφας Β.,(2009):117

αγαθού ανθρώπου προς τον ίδιο τον εαυτό του αποτελεί πρότυπο φιλίας. Η πραγμάτευση της φιλίας προς εαυτόν είναι μια επαναπραγμάτευση της φύσης της φιλίας. Τέλος, η αρετή πρέπει να γίνεται πράξη, γιατί τιμάται όποιος προσφέρει.

Από την άποψη αυτή το «*ηθικό αγαθόν*», μολονότι ως *έξις* του χαρακτήρα είναι αναγκαστικά ιδιωτικό είναι ταυτόχρονα, όσον αφορά τις εξωτερικές του συνέπειες, και δημόσιο .

Επειδή αποτελεί ο νους προϋπόθεση για το αγαθό, είναι παρών ως ικανότητα και αποτελεί , στο πλαίσιο του δημοσίου βίου , κοινό κτήμα ως κοινωνικό ιδεώδες . Η ψυχολογική αφετηρία , ο νους και η ευδαιμονία , υπό αυτή την έννοια ταυτίζονται , καθώς και συνιστούν τον άνθρωπο ως έλλογη δύναμη και διανοητική εκπλήρωση . Μελέτη των ανθρώπινων πράξεων μέσα στην κοινωνία δείχνει ότι, ενώ κάθε άνθρωπος ως ατομικότητα είναι προικισμένος με την ικανότητα του νου , δεν φτάνουν όλοι οι άνθρωποι στην ηθική ολοκλήρωση .²⁸⁴

Άρα, η δικαιοσύνη δεν είναι μία μόνο *εσωτερική έξις* αλλά με την ευρύτερη έννοια είναι η κορωνίδα των αρετών . Είναι η ηθική αρετή που ρυθμίζει τις υπόλοιπες αρετές και διαμορφώνει τις κοινωνικές σχέσεις .

ἀλλὰ τὰς πόλεις ὁμοιοεῖν φασίν, ὅταν περὶ τῶν συμφερόντων ὁμογνωμονῶσι καὶ ταῦτὰ προαιρῶνται καὶ πράττωσι τὰ κοινῇ δόξαντα. περὶ τὰ πρακτὰ δὴ «ὁμοιοῦσιν, καὶ τούτων περὶ τὰ ἐν μεγέθει καὶ ἐνδεχόμενα ἀμφοῖν ὑπάρχειν ἢ πᾶσιν, οἷον αἱ πόλεις, ὅταν πᾶσι δοκῇ τὰς ἀρχὰς αἰρετάς εἶναι, ἢ συμμαχεῖν Λακεδαιμονίοις, ἢ ἄρχειν Πιττακὸν ὅτε καὶ αὐτὸς ἤθελεν.»(1167 a 27-34)

Μετάφραση:

Αντίθετα , λέμε ότι υπάρχει ομόνοια σε μια πόλη , όταν οι άνθρωποι έχουν εκεί την ίδια γνώμη για κάτι που αναφέρεται στο συμφέρον τους, όταν παίρνουν τις ίδιες αποφάσεις και εκτελούν αυτά που από κοινού αποφάσισαν . Αυτό θα πει ότι η

²⁸⁴ Αντωνόπουλος Τζ., (2001):313

ομόνοια σχετίζεται με θέματα της πολιτικής πράξης , και μάλιστα με θέματα που έχουν κάποια μεγάλη σημασία και που η πραγματοποίησή τους μπορεί να ικανοποιήσει και τις δύο πλευρές ή όλο τον κόσμο παράδειγμα οι πόλεις :ομόνοια σε μια πόλη υπάρχει, όταν οι πολίτες της αποφασίζουν, όλοι μαζί, τα αξιώματα να μοιράζονται με διαδικασίες εκλογής , ή να συνάψουν συμμαχία με τους Λακεδαιμονίους ή κυβερνήτης τους να είναι ο Πιπτακός σε διάστημα χρόνου κατά τον οποίο θα το ήθελε και ο ίδιος . ²⁸⁵

Ο φιλόσοφος για άλλη μια φορά πρεσβεύει ότι ανάλογα με την αξία του ο καθένας θα αμείβεται ακόμα και στον πολιτικό στίβο με δημοκρατικές διαδικασίες (μέσω εκλογής). Άρα , η ομόνοια σχετίζεται με τη δικαιοσύνη που και οι δύο εξασφαλίζουν πολιτική ευστάθεια . Συνεχίζει λέγοντας ότι η ομόνοια επιφέρει τη δικαιοσύνη και τότε οι πολίτες επιδιώκουν τα δίκαια και τα συμφέροντα για την πόλη . Ενώ αντίθετα οι ασήμαντοι άνθρωποι που δεν είναι ενάρετοι είναι ωφελμιστές και ιδιοτελείς . Με αποτέλεσμα να οδηγηθεί η πόλη σε εμφύλιο πόλεμο, αφού δεν υπάρχει ιεραρχία και στόχοι .

Ο φιλόσοφος κάνει διάκριση στη ψυχή στο πρώτο βιβλίο των *Ηθικών Νικομαχείων*(1102a-1103a). Αρχικά είπε ότι η ψυχή του ανθρώπου αποτελείται από δύο μέρη από το «λόγον έχον» και από το «άλογον». Η αρχική αυτή διμερής διαίρεση κατέληξε σε τριμερή , αφού ο Αριστοτέλης διέκρινε τελικά ένα καθαρό «άλογον μέρος» της ψυχής, ένα καθαρό «λόγον έχον» και ένα μέρος που μετέχει και « του άλογου και του λόγον έχοντος μέρους της ψυχής.» Το πρώτο έχει σχέση με τη διατροφή και την αύξηση του οργανισμού και δεν έχει καμιά απολύτως σχέση με την αρετή, το τρίτο μέρος «το επιθυμητικόν», όπως το ονόμασε ο ίδιος, έχει σχέση με τις αρετές που περιγράφουν τον χαρακτήρα του, ενώ το δεύτερο που αφορά απόλυτα και καθαρά το λογικό μας έχει σχέση με τις διανοητικές αρετές.²⁸⁶

²⁸⁵ Λυπουρλής Δ .τόμος β (2006) :483-485

²⁸⁶ Σακελαριάδης Γ., (2005):399-400

«οὐ γὰρ ἐστὶν ὁμονοεῖν τὸ αὐτὸ ἐκάτερον ἐννοεῖν ὁδήποτε, ἀλλὰ τὸ ἐν τῷ αὐτῷ, οἷον ὅταν καὶ ὁ δῆμος καὶ οἱ ἐπιεικεῖς τοὺς ἀρίστους ἄρχειν· οὕτω γὰρ πᾶσι γίνεται οὐ ἐφίενται. πολιτικὴ δὴ φιλία φαίνεται ἢ ὁμόνοια, καθάπερ καὶ λέγεται· περὶ τὰ συμφέροντα γὰρ ἐστὶ καὶ τὰ εἰς τὸν βίον ἦκοντα. ἔστι δ' ἢ τοιαύτη ὁμόνοια ἐν τοῖς ἐπιεικέσιν· οὗτοι γὰρ καὶ ἑαυτοῖς ὁμονοοῦσι καὶ ἀλλήλοις, ἐπὶ τῶν αὐτῶν ὄντες ὡς εἰπεῖν τῶν τοιούτων γὰρ μένει τὰ βουλήματα καὶ οὐ μεταρρεῖ ὥσπερ εὐριπος, βούλονταί τε τὰ δίκαια καὶ τὰ συμφέροντα, τούτων δὲ καὶ κοινῇ ἐφίενται. τοὺς δὲ φαύλους οὐχ οἷόν τε ὁμονοεῖν πλὴν ἐπὶ μικρόν, καθάπερ καὶ φίλους εἶναι, πλεονεξίας ἐφιεμένους ἐν τοῖς ὠφελίμοις, ἐν δὲ τοῖς πόνοις καὶ ταῖς λειτουργίαις ἐλλείποντας· ἑαυτῷ δ' ἕκαστος βουλόμενος ταῦτα τὸν πέλας ἐξετάζει καὶ κωλύει· μὴ γὰρ τηρούντων τὸ κοινὸν ἀπόλλυται.»(1167 a 35-1167b 15)

Μετάφραση:

Ομόνοια δεν είναι να έχουν και ο ένας και ο άλλος το ίδιο πράγμα στο νου τους , ό,τι και αν είναι αυτό , αλλά και ο ένας και ο άλλος να έχουν στο νου τους το ίδιο πράγμα για το ίδιο πρόσωπο , όταν λ.χ και ο λαός και οι ευγενεῖς θέλουν την εξουσία να την έχουν οι ἀριστοί, γιατί έτσι ὅλοι ἔχουν αυτό που θέλουν . Η ομόνοια λοιπόν φαίνεται να είναι πολιτικὴ φιλία , και αυτό ακριβῶς λένε ὅλοι ὅτι είναι, σχετίζεται , πράγματι , με το δημόσιο συμφέρον και με ὅλα αυτά που ρυθμίζουν και διαμορφώνουν τη ζωή μας .

Αυτοῦ του είδους η ομόνοια υπάρχει μεταξύ των ενάρετων ἀνθρώπων , γιατί οι ἀνθρωποι αυτοί ομονοοῦν και ο καθένας τους με τον εαυτό του και ὅλοι τους μεταξύ τους , καθώς πατούν , πάνω στο ίδιο σταθερό ἔδαφος

«εἴρηται γὰρ ὅτι ἀπ' αὐτοῦ πάντα τὰ φιλικὰ καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους διήκει. καὶ αἱ παροιμίαι δὲ πᾶσαι ὁμογνωμονοῦσιν, οἷον τὸ “μία ψυχὴ” καὶ “κοινὰ τὰ φίλων” καὶ “ἰσότης φιλότης” καὶ “γόνυ κνήμης ἔγγιον.” πάντα γὰρ ταῦτα πρὸς αὐτὸν μάλιστ' ἂν ὑπάρχοι· μάλιστα γὰρ φίλος αὐτῷ· καὶ φιλητέον δὴ μάλισθ' ἑαυτόν»(1168 b4-10)

Μετάφραση:

Ἔχουμε πράγματι , ἤδη πει ὅτι ἀπὸ αὐτῆς τη σχέσης τα χαρακτηριστικά της φιλίας επεκτείνονται και προς τους ἄλλους ἀνθρώπους . Και ὅλες οι παροιμίες συμφωνοῦν σ'

αυτό , π.χ. μια ψυχή» , « Όλα των φίλων κοινά» , «Φιλία θα πει ισότητα» , «Κοντινότερο από την κνημή είναι το γόνατο» ...Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά μπορούμε να τα βρούμε κατά πρώτο και κύριο λόγο στη σχέση μας προς τον ίδιο τον εαυτό μας, γιατί ο καθένας είναι ο καλύτερος φίλος του εαυτού του , και άρα ο καθένας πρέπει να αγαπάει κατά πρώτο και κύριο λόγο τον εαυτό του .²⁸⁷

Η ομόνοια είναι φιλία ανάμεσα στους πολίτες, από την οποία χαρακτηρίζονται οι ενάρετοι άνθρωποι ,γιατί αυτοί ομονοούν με τον εαυτό τους και τους άλλους. Εκείνο που επιδιώκουν είναι το δίκαιο , το συμφέρον και η κοινή πραγματοποίηση, έχοντας σταθερές αξίες. Οι φαύλοι δεν ομονοούν, άρα δεν είναι φίλοι ούτε με τους εαυτούς τους ούτε με τους άλλους. Έτσι, δεν υπάρχουν κοινά συμφέροντα και η πόλη καταστρέφεται.

«οί δὴ περὶ ταῦτα πλεονέκται χαρίζονται ταῖς ἐπιθυμίαις καὶ ὄλως τοῖς πάθεσι καὶ τῷ ἀλόγῳ τῆς ψυχῆς» (1168 b 20-22)

Μετάφραση:

Αυτοί, λοιπόν, που είναι άπληστοι ως προς αυτά τα πράγματα κοιτάζουν πως να υπηρετούν τις επιθυμίες τους και, γενικά, τα πάθη τους και το άλογο μέρος της ψυχής τους.²⁸⁸

Ο Αριστοτέλης πάλι αναφέρει ότι το άλογο τμήμα της ψυχής την κυριεύει και το άτομο γίνεται άπληστο . Άρα, όταν επικρατεί στον ψυχικό κόσμο αστάθεια το ελάττωμα αυτό εμφανίζεται και στο κοινωνικό χαρακτήρα του ατόμου που καταστρατηγεί τα δικαιώματα. Δεν πρέπει να συγχέονται οι χαμηλού επιπέδου άνθρωποι με τα άτομα που συνεχώς πράττουν υπέρ του εαυτού τους με σκοπό να εξασφαλίσουν την ηθική ομορφιά .

«καὶ ἐγκρατῆς δὲ καὶ ἀκρατῆς λέγεται τῷ κρατεῖν τὸν νοῦν ἢ μὴ, ὡς τούτου ἐκάστου ὄντος· καὶ πεπραγῆναι δοκοῦσιν αὐτοῖ καὶ ἐκουσίως τὰ μετὰ λόγου μάλιστα. ὅτι μὲν

²⁸⁷ Λυπουρλής Δ .τόμος β (2006) :494-495

²⁸⁸ Λυπουρλής Δ .τόμος β (2006) :496-497

οὐν τοῦθ' ἕκαστός ἐστιν ἢ μάλιστα, οὐκ ἄδηλον, καὶ ὅτι ὁ ἐπιεικῆς μάλιστα τοῦτ' ἀγαπᾷ. διὸ φίλαυτος μάλιστ' ἂν εἴη, καθ' ἕτερον εἶδος τοῦ ὀνειδιζομένου, καὶ διαφέρων τοσοῦτον ὅσον τὸ κατὰ λόγον ζῆν τοῦ κατὰ πάθος, καὶ ὀρέγεσθαι ἢ τοῦ καλοῦ ἢ τοῦ δοκοῦντος συμφέρειν. τοὺς μὲν οὐν περὶ τὰς καλὰς πράξεις διαφερόντως σπουδάζοντας πάντες ἀποδέχονται καὶ ἐπαινοῦσιν· πάντων δὲ ἀμιλλωμένων πρὸς τὸ καλὸν καὶ διατεινομένων τὰ κάλλιστα πράττειν κοινῇ τ' ἂν πάντ' εἴη τὰ δέοντα καὶ ἰδία ἐκάστῳ τὰ μέγιστα τῶν ἀγαθῶν, εἴπερ ἡ ἀρετὴ τοιοῦτόν ἐστιν. ὥστε τὸν μὲν ἀγαθὸν δεῖ φίλαυτον εἶναι (καὶ γὰρ αὐτὸς ὀνήσεται τὰ καλὰ πράττων καὶ τοὺς ἄλλους ὠφελήσει), τὸν δὲ μοχθηρὸν οὐ δεῖ· βλάψει γὰρ καὶ ἑαυτὸν καὶ τοὺς πέλας, φαύλοις πάθεσιν ἐπόμενος. τῷ μοχθηρῷ μὲν οὐν διαφωνεῖ ἃ δεῖ πράττειν καὶ ἃ πράττει· ὁ δ' ἐπιεικῆς, ἃ δεῖ, ταῦτα καὶ πράττει· πᾶς γὰρ νοῦς αἰρεῖται τὸ βέλτιστον ἑαυτῷ, ὁ δ' ἐπιεικῆς πειθαρχεῖ τῷ νῷ. ἀληθὲς δὲ περὶ τοῦ σπουδαίου καὶ τὸ τῶν φίλων ἔνεκα πολλὰ πράττειν καὶ τῆς πατρίδος, κἂν δέη ὑπεραποθνήσκειν· προήσεται γὰρ καὶ χρήματα καὶ τιμὰς καὶ ὅλως τὰ περιμάχητα ἀγαθὰ, περιποιούμενος ἑαυτῷ τὸ καλόν· ὀλίγον γὰρ χρόνον ἡσθῆναι σφόδρα μᾶλλον ἔλοιτ' ἂν ἢ πολὺν ἡρέμα, καὶ βιῶσαι καλῶς ἐνιαυτὸν ἢ πόλλ' ἔτη τυχόντως, καὶ μίαν πρᾶξιν καλὴν καὶ μεγάλην ἢ πολλὰς καὶ μικράς. τοῖς δ' ὑπεραποθνήσκουσι τοῦτ' ἴσως συμβαίνει· αἰροῦνται δὲ μέγα καλὸν ἑαυτοῖς. καὶ χρήματα προοῖντ' ἂν ἐφ' ᾧ πλείονα λήψονται οἱ φίλοι· γίνεται γὰρ τῷ μὲν φίλῳ χρήματα, αὐτῷ δὲ τὸ καλόν· τὸ δὲ μείζον ἀγαθὸν ἑαυτῷ ἀπονέμει. καὶ περὶ τιμὰς δὲ καὶ ἀρχὰς ὁ αὐτὸς τρόπος· πάντα γὰρ τῷ φίλῳ ταῦτα προήσεται· καλὸν γὰρ αὐτῷ τοῦτο καὶ ἐπαινετόν. εἰκότως δὲ δοκεῖ σπουδαῖος εἶναι, ἀντὶ πάντων αἰρούμενος τὸ καλόν. ἐνδέχεται δὲ καὶ πράξεις τῷ φίλῳ προῖεσθαι, καὶ εἶναι κάλλιον τοῦ αὐτὸν πρᾶξαι τὸ αἴτιον τῷ φίλῳ γενέσθαι. ἐν πᾶσι δὲ τοῖς ἐπαινετοῖς ὁ σπουδαῖος φαίνεται ἑαυτῷ τοῦ καλοῦ πλέον νέμων. οὕτω μὲν οὐν φίλαυτον εἶναι δεῖ, καθάπερ εἴρηται· ὡς δ' οἱ πολλοί, οὐ χρή..»(1168 b 37-1169 1)

Μετάφραση:

Ο άνθρωπος λέγεται εγκρατής ή ακρατής ανάλογα με το αν ο νους του έχει ή δεν έχει τον έλεγχο του εαυτού του: θέλουν με αυτό να πουν ότι ο καθένας μας δεν είναι παρά

ο νους του . Θεωρούν , άλλωστε ,ότι κατεξοχήν δικές τους πράξεις και καμωμένες με τη θέληση τους είναι οι πράξεις που έχουν γίνει σύμφωνα με το λογικό μέρος της ψυχής· ο αξιόλογος και ενάρετος άνθρωπος αυτό το μέρος του εαυτού του το αγαπάει κατά πρώτο και κύριο λόγο. Γι' αυτό και θα λέγαμε ότι αυτός είναι ο πραγματικός φίλαυτος – διαφορετικού βέβαια είδους από το είδος που ψέγεται:η διαφορά του από εκείνον είναι όση η διαφορά μιας ζωής που κυβερνιέται από τη λογικό από μια ζωή υποταγμένη στα πάθη , ή όση είναι η διαφορά της επιθυμίας για το ωραίο και το καλό από την επιθυμία γι' αυτό που θεωρεί κανείς συμφέρον του . Τους ανθρώπους, λοιπόν, που δείχνουν εξαιρετικό ζήλο για τις ωραίες πράξεις όλοι τους εγκρίνουν και τους επαινούν και αν όλοι οι άνθρωποι συναγωνίζονταν ο ένας τον άλλον στο ωραίο και έβαζαν όλες τους τις δυνάμεις στο να πράττουν ό,τι είναι πιο ωραίο , τότε και η κατάσταση της κοινότητας θα ήταν αυτή που πρέπει να είναι και το κάθε επιμέρους άτομο θα είχε τα μεγαλύτερα αγαθά , αφού η αρετή είναι το μεγαλύτερο αγαθό .

Ο ενάρετος άνθρωπος πρέπει να είναι φίλαυτος (γιατί πράττοντας ηθικά ωραίες πράξεις και ο ίδιος θα ωφεληθεί και τους άλλους θα ωφελήσει), ενώ ο κακός άνθρωπος δεν πρέπει να είναι, γιατί αυτός θα βλάψει και τον εαυτό του και τους άλλους , καθώς ακολουθεί τα κακά του πάθη .Στον κακό λοιπόν άνθρωπο υπάρχει διάσταση ανάμεσα σε αυτά που θα έπρεπε να κάνει και σε αυτά που πράγματι κάνει,ενώ ο ενάρετος άνθρωπος αυτά που θα έπρεπε να κάνει,αυτά πραγματικά κάνει.Ο λόγος είναι ότι ο νους επιλέγει πάντοτε αυτό που είναι το καλύτερο για τον ίδιο , και ο ενάρετος άνθρωπος υπακούει στον νου. Αληθεύει , επίσης, ότι ο ενάρετος άνθρωπος κάνει πολλά για τους φίλους του και για την πατρίδα του και ότι , αν χρειαστεί , δίνει και τη ζωή του για χάρη τους για να τα θυσιάσει και τις τιμές και γενικά , τα περιπόθητα αγαθά , επιδιώκοντας να κερδίσει για τον εαυτό του την (ηθική) ομορφιά. Ο άνθρωπος αυτός θα προτιμούσε μια μικρή διάρκειας έντονη ηδονή απο μια μεγαλύτερης διάρκειας ήρεμη και άνετη απόλαυση θα προτιμούσε να ζήσει έναν χρόνο με (ηθική) ομορφιά παρά πολλά χρόνια με τρόπο ασήμαντο και τυχαίο.Θα προτιμούσε μια πράξη όμορφη μεγάλης αξίας παρά πολλές μικρής αξίας.Και μάλλον αυτό είναι που συμβαίνει σε αυτούς που δίνουν τη ζωή τους για τους φίλους τους κάτι

το μεγάλο και ωραίο .Και τα χρήματα τους θα τα θυσίζαν οι άνθρωποι αυτοί , αν ήταν να αποκτήσουν περισσότερα οι φίλοι τους.Γιατί,ενώ με τον τρόπο αυτό ο φίλος παίρνει χρήματα , ο ίδιος κερδίζει την (ηθική) ομορφιά – προσφέρει έτσι στον εαυτό του ένα μεγαλύτερο αγαθό . Το ίδιο και με τις τιμές και τα αξιώματα: όλα αυτά θα τα παραχωρήσει στον φίλο του, γιατί αυτό είναι ωραίο γι’ αυτόν και άξιο επαίνου . Δικαιολογημένα, λοιπόν, θεωρείται καλός άνθρωπος , αφού προτιμάει την (ηθική) ομορφιά από όλα τα άλλα .Είναι,επίσης, δυνατό ακόμη και την εκτέλεση κάποιων πράξεων να την παραχρήσει στον φίλο του:να δώσει στον φίλο του τη δυνατότητα να κάνει κάτι μπορεί να είναι πιο όμορφο από το να το κάνει ο ίδιος . Είναι,λοιπόν, φανερό ότι σε όλα τα άξια επαίνου πράγματα ο ενάρετος άνθρωπος προσφέρει στον εαυτό του μεγαλύτερο μετρικό από το (ηθικό) ωραίο . Με αυτόν , επόμενος , τον τρόπο – όπως το έχουμε πει παραπάνω – πρέπει κανείς να είναι φίλαυτος , με τον τρόπο όμως των πολλών , όχι .²⁸⁹

Η ηθική αρετή δεν είναι μόνο γνώση του ηθικού κανόνα, αλλά απαιτεί υποταγή του «άλογου μέρους» της ψυχής στις επιταγές του «λογικού» μέσω του εθισμού και στην συγκεκριμένη περίπτωση κάνοντας ενάρετες πράξεις. Το ηθικό ιδεώδες του δεν είναι η απόλαυση αλλά η ενεργητικότητα. Εξάλλου, όταν το τρίτο μέρος της ψυχής «το επιθυμητικόν», αλλά και το «λογικόν μέρος» κυριαρχούν στην ψυχή του ανθρώπου τότε δρα ενάρετα για τον ίδιο του τον εαυτό, απολαμβάνοντας την ηθική ομορφιά και υπέρ της πόλης, όπου στη δεύτερη περίπτωση απολαμβάνει την τιμή και την αναγνώριση από τους πολίτες. Έμμεσα ο Αριστοτέλης αναφέρεται στη δικαιοσύνη, όπου ο καθένας αμείβεται ανάλογα με την προσφορά του. Άρα, η ηθική αρετή καλλιεργείται με την ηθική πράξη.

Η ευδαιμονία της πόλης κατακτάται με τις ενέργειες των ατόμων, αλλά ως πολιτών που ζουν και δραστηριοποιούνται μέσα στη συγκεκριμένη πολιτεία. Αυτή η ταύτιση του ατομικού και κοινωνικού αγαθού δείχνει πως οι πράξεις και η συμπεριφορά των ατόμων έχουν πολιτικό περιεχόμενο, αφού η ευδαιμονία του μικρού ή του μεγάλου συνόλου εξαρτάται άμεσα από τις πράξεις των ατόμων μια πόλης . Έτσι, συνδέεται ο

²⁸⁹ Λυπουρλής Δ .τόμος β (2006) :498-503

πολιτικός με την πόλη , αφού όλοι κάνουν ό,τι συνδέεται με το αγαθό . Η έννοια της δικαιοσύνης είναι , κατά τον Αριστοτέλη , στενά συνυφασμένη με την έννοια της πόλης και γι' αυτό δεν υπάρχει πουθενά αλλού παρά μόνο στην πόλη , χάρη σε αυτή βρίσκεται σε απόλυτη συμφωνία με την κοινωνική ηθική της πόλης . Άρα, εκεί που υπάρχει δικαιοσύνη υπάρχουν και όλες οι άλλες αρετές , όποιος έχει τη δικαιοσύνη , έχει γενικά όλες τις αρετές , γιατί ο κάτοχος της μπορεί να ασκεί την αρετή και ως προς τους άλλους .

Πρέπει να αγαπά κανείς τον εαυτό του περισσότερο ή τους άλλους ; Η απάντηση εξαρτάται από το πώς αντιλαμβάνεται κανείς τη φιλαυτία . Ο κακός εννοούμενος φίλαυτος φροντίζει κυρίως για τον εαυτό του είναι πλεονέκτης και παραδίδεται στο άλογο μέρος της ψυχής . Τέτοιοι είναι οι περισσότεροι γι' αυτό και η λέξη φίλαυτος χρησιμοποιείται με αρνητική σημασία .

Αν κανείς ενεργεί με δικαιοσύνη και σωφροσύνη και παρέχει στον εαυτό του τα κάλλιστα αγαθά και υπακούει στο λογικό μέρος της ψυχής , αυτός είναι αγαθός . Ο αγαθός αντίθετα από τον μοχθηρό πρέπει να αγαπά τον εαυτό του . Ο ενάρετος και ο χρηστός πράττουν *«πολλά των φίλων ένεκα και της πατρίδος , και των φίλων ένεκα και της πατρίδος και δέη υπεραποθνήσκειν»* . Άρα, ο Αριστοτέλης υιοθετεί ως ένα σημείο την πλατωνική άποψη για τη δικαιοσύνη στην ψυχή και τον αντικατοπτρισμό της στην κοινωνία. Επιπλέον, θεμελιώνει με τον τρόπο αυτό την πολιτεία πάνω στην έμφυτη τάση του ανθρώπου να πράττει τα δίκαια .

«γίνοιτο δ' αν και άσκησις τις τής άρετῆς εκ τοῦ συζῆν τοῖς άγαθοῖς, καθάπερ και Θεογνίς φησιν «(1170 a 12-14)

Μετάφραση:

Η συμβίωση,άλλωστε, με ενάρετους ανθρώπους μπορεί τελικά να γίνει και ένα είδος άσκησης στην αρετή,όπως το λέει και ο Θεογνίς.²⁹⁰

²⁹⁰Λυπουρλής Δ .τόμος β (2006) :508-509

«ὡς δὲ πρὸς ἑαυτὸν ἔχει ὁ σπουδαῖος, καὶ πρὸς τὸν φίλον (ἕτερος γὰρ αὐτὸς ὁ φίλος ἐστίν)· καθάπερ οὖν τὸ αὐτὸν εἶναι αἰρετόν ἐστιν ἐκάστω, οὕτω καὶ τὸ τὸν φίλον, ἢ παραπλησίως.»(1170 b 5-9)

Μετάφραση:

Αν ο ενάρητος ἄνθρωπος αἰσθάνεται πρὸς τὸν φίλο του ὅπως αἰσθάνεται πρὸς τὸν ἴδιο το εαυτό του(γιατί ο φίλος εἶναι ἕνας ἄλλος εαυτός του) (αν ὅλα αὐτά εἶναι ἔτσι)τότε ὅπως ἡ ὑπαρξη του εἶναι για τον καθένα κάτι το επιθυμητό,ἔτσι –ἢ ἔστω, παραπλήσια- εἶναι για αὐτὸν επιθυμητή και ἡ ὑπαρξη του φίλου του.²⁹¹

«δεήσει ἄρα τῷ εὐδαιμονήσοντι φίλων σπουδαίων.» (1170 b20-21)

Μετάφραση:

Για να εἶναι εὐδαίμων ο ἄνθρωπος ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ενάρητους φίλους, ἠθικά σημαντικούς.²⁹²

Ἡ ενάρητη ζωὴ συνδέεται με τους φίλους , γιατί οἱ φίλοι δίνουν τὴ δυνατότητα να ενεργούν με δικαιοσύνη και με σωστό τρόπο . Ἡ δικαιοσύνη ἔγκειται στο γεγονός ὅτι ἀντιμετωπίζουμε τὸν φίλο , ὅπως τὸν εαυτό μας ,γιατί ο φίλος εἶναι ο ἄλλος εαυτός μας .

Ἡ γενναιοδωρία τῆς ἀγάπης , ὄχι μόνο οἱ υποχρεώσεις τῆς δικαιοσύνης εἶναι αὐτό που κάνει τὸν ἄνθρωπο να βοηθᾷ τὸν ἄλλον .

Ὁ τρόπος με τὸν ὁποῖο φανερώνεται ἡ ἀγάπη στους φίλους μας και τὰ γνωρίσματα με τὰ ὁποῖα ὀρίζεται ἡ ἔννοια τῆς φιλίας σχετίζονται με τὴ συμπεριφορὰ μας ἀπέναντι στον ἴδιο τὸν εαυτό. Ὁ ενάρητος ἄνθρωπος και ἡ ἀρετὴ εἶναι τὸ μέτρο κάθε πράγματος. Ὁ ενάρητος βρίσκεται σε ἀρμονικὴ σχέση με τὸν εαυτό του και ἐπιθυμεῖ τὰ ἴδια και για τὸ φίλο του, ὀδηγώντας τὴν κοινωνία στην εὐδαιμονία . Αὐτός εἶναι και ὁ λόγος που ἐπιθυμεῖ τὸ ἀγαθὸ και για χάρη του εαυτοῦ του «ἐπιθυμητικὸ μέρος

²⁹¹ Λυπουρλής Δ .τόμος β (2006) :512-513

²⁹² Λυπουρλής Δ .τόμος β(2006) :514-515

της ψυχής» και για τον φίλο του .Ενώ, αντίθετα, οι κακοί άνθρωποι έχουν διχασθεί με τον εαυτό τους ,όπως έχει αναφέρει ο φιλόσοφος ,και «το άλογον μέρος» της ψυχής του επισκιάζει «το λογικόν» κομματιάζοντας την ψυχή τους, καταλήγουν να είναι φαύλοι για τον ίδιο τον εαυτό τους και τους άλλους, αφού δεν έχουν τίποτα να αγαπήσουν .

Ο φιλόσοφος συνεχίζει πρεσβεύοντας ότι ο άνθρωπος δεν πρέπει να είναι στερημένος από φίλους ούτε να είναι *πολύφιλος* , γιατί η ανταπόδοση των ευεργεσιών είναι επίπονη και προκαλεί εμπόδιο στη ζωή, γιατί είναι δύσκολη η συμβίωση και το μοίρασμα της χαράς και της λύπης σε πολλούς ανθρώπους . Υπάρχει και περίπτωση , όπως αναφέρει ο φιλόσοφος , να είναι κάποιοι «αρεστοί», γιατί συμπεριφέρονται με οικειότητα και φιλικά σε πολλούς . Οι ενάρετοι φίλοι είναι αναγκαίοι στις χαρές και στις λύπες .

Γι' αυτό το λόγο ο Αριστοτέλης αναφέρει : διὸ τῶν χρησίων ἐνταῦθα δεῖ, κάλλιον δ' ἐν ταῖς εὐτυχίαις, διὸ καὶ τοὺς ἐπιεικεῖς ζητοῦσιν· τούτους γὰρ αἰρετώτερον εὐεργετῆν καὶ μετὰ τούτων διάγειν. (1171 a 31-34)

Μετάφραση:

Για αυτό και οι άνθρωποι ψάχνουν να κάνουν φίλους τους τους ενάρετους ανθρώπους, γιατί είναι προτιμότερο και πιο επιθυμητό και οι ευεργεσίες να γίνονται προς αυτούς τους ανθρώπους και με αυτούς να περνάει κανείς τις ώρες και τις μέρες του.²⁹³

Έμμεσα στο σημείο αυτό διαφαίνεται ότι οι ενάρετοι φίλοι που συμπαραστέκονται πραγματικά στις λύπες και στις χαρές μας ανταμείβονται δίκαια μέσω ευεργεσιών ή μέσω κοινών ωρών συνεύρεσης . Οι ενάρετοι φίλοι είναι αυτοί που βοηθούν μόνο και μόνο με τη σκέψη της συμμετοχής τους στις χαρές και τις λύπες.

Ο φιλόσοφος έχει δίκιο, όταν λέει (1171b 1-31), ότι οι άνθρωποι με αντρικό χαρακτήρα δεν προξενούν λύπη στους γύρω τους με τη δική τους λύπη . Ενώ οι

²⁹³ Λυπουρλής Δ .τόμος β (2006) :520-521

γυναίκες και όσοι έχουν παρόμοιο χαρακτήρα ευχαριστιούνται να έχουν δίπλα τους κόσμο δίκαιο, ενώ είναι δίκαιο «ἡδονται ἐπὶ τοῖς αὐτοῦ ἀγαθοῖς..» (1171 b 14-15) .

«διὸ δόξειεν ἂν δεῖν εἰς μὲν τὰς εὐτυχίας καλεῖν τοὺς φίλους προθύμως (εὐεργετικὸν γὰρ εἶναι καλόν), εἰς δὲ τὰς ἀτυχίας ὀκνοῦντα· μεταδιδόναι γὰρ ὡς ἥκιστα δεῖ τῶν κακῶν, ὅθεν τὸ “ἄλις ἐγὼ δυστυχῶν.” μάλιστα δὲ παρακλητέον ὅταν μέλλωσιν ὀλίγα ὀχληθέντες μεγάλ' αὐτὸν ὠφελήσῃν. ἰέναι δ' ἀνάπαλιν ἴσως ἀρμόζει πρὸς μὲν τοὺς ἀτυχοῦντας ἄκλητον καὶ προθύμως (φίλου γὰρ εὖ ποιεῖν, καὶ μάλιστα τοὺς ἐν χρεῖα καὶ [τὸ] μὴ ἀξιῶσαντας· ἀμφοῖν γὰρ κάλλιον καὶ ἥδιον), εἰς δὲ τὰς εὐτυχίας συνεργοῦντα μὲν προθύμως (καὶ γὰρ εἰς ταῦτα χρεῖα φίλων), πρὸς εὐπάθειαν δὲ σχολαίως· οὐ γὰρ καλὸν τὸ προθυμεῖσθαι ὠφελεῖσθαι» (1171 β 16-29)

Μετάφραση:

Για τον λόγο αυτό θα μπορούσε να θεωρηθεί σωστό να σπεύδουμε να προκαλούμε τους φίλους μας στις στιγμές της ευτυχίας μας (γιατί είναι ωραίο πράγμα να έχει κανείς την τάση να ευεργετεί), στις στιγμές όμως της δυστυχίας ας το κάνουμε με πολύ δισταγμό (γιατί πρέπει κανείς να μεταδίδει στους άλλους όσο γίνεται λιγότερο τα κακά που του συμβαίνουν) εξού και η φράση «Φτάνει ότι είμαι δυστυχισμένος εγώ». Προπάντων όμως πρέπει να προκαλούμε τους φίλους μας όταν με λίγη δική τους ὀχληση πρόκειται να μας προσφέρουν μεγάλη βοήθεια . Αντίθετα , ταιριάζει ασφαλώς να πηγαίνουμε στις δυστυχίες των φίλων μας πρόθυμα και απρόσκλητοι (δείχνει , πράγματι , αληθινό φίλο το να προσφέρει κάποιος καλές υπηρεσίες , και μάλιστα σε φίλους που βρίσκονται σε ανάγκη και που δεν το έχουν ζητήσει γιατί τότε είναι ωραιότερο και πιο ευχάριστο και για τους δύο). Στις ευτυχίες τους όμως πρέπει να πηγαίνουμε με προθυμία , αν είναι να συνεργαστούμε μαζί τους (γιατί οι άνθρωποι χρειάζονται και τότε τους φίλους τους). Αν είναι όμως για να έχουμε κάποιο όφελος

από αυτούς , τότε να πηγαίνουμε α' αυτούς με βήματα αργά, γιατί δεν είναι ωραία πράγμα να σπεδει κανείς να ωφεληθεί . ²⁹⁴

Στο ανωτέρω απόσπασμα διαφαίνεται ότι δίκαιο είναι στους φίλους να μην προξενείται δυστυχία και αληθινή φιλία είναι να συντρέχουμε στις δυστυχίες των φίλων μας, γιατί θα αποζημιωθούν ηθικά και οι δυο πλευρές . Η αρετή της προσφοράς μέσω της συμπαράστασης και της ευεργεσίας προς τον παθόντα, εξασφαλίζει τη δίκαιη ανταμοιβή. Όμως και στην ευτυχία θα πρέπει να συντρέχουμε όχι όμως με σκοπό το όφελος, παρά μόνο για την ηθική ικανοποίηση της προσφοράς , της γενναιοδωρίας και της μεγαλοψυχίας. Δεν πρέπει να ξεχνιέται ότι ο φίλος μας είναι ο άλλος μας εαυτός «κοινωνία γάρ ή φιλία, καί ως πρὸς ἑαυτὸν ἔχει, οὕτω καὶ πρὸς τὸν φίλον· περὶ αὐτὸν δ' ἡ αἴσθησις ὅτι ἔστιν αἰρετή, καὶ περὶ τὸν φίλον δὴ· ἡ δ' ἐνέργεια γίνεται αὐτῆς ἐν τῷ συζῆν, ὥστ' εἰκότως τούτου ἐφίενται...»

(1171b28-1172a1).

Μετάφραση:

Γιατί η φιλία είναι συναναστροφή και επικοινωνία, και όποια είναι η σχέση ενός ανθρώπου με τον εαυτό του ίδια είναι και με τον φίλο του, ενσχέσει με τον εαυτό του το να συνειδητοποιεί κανείς ότι υπάρχει κάτι το επιθυμητό το ίδιο και ενσχέσει με το φίλο. ²⁹⁵

Τα ανώτερα ισχύουν για την ενάρετη φιλία και όχι την φιλία κατώτερης ποιότητας .

«ἡ δὲ τῶν ἐπεικῶν ἐπεικῆς, συναυξανομένη ταῖς ὁμιλίαις· δοκοῦσι δὲ καὶ βελτίους γίνεσθαι ἐνεργοῦντες καὶ διορθοῦντες ἀλλήλους· ἀπομάττονται γὰρ παρ' ἀλλήλων οἷς ἀρέσκονται, ὅθεν “ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἅπ' ἐσθλά.» (1172 α 11-15)

Μετάφραση:

Ενώ η φιλία των καλών ανθρώπων είναι καλή και συναυξάνεται με τη συχνή συναναστροφή και επικοινωνία τους. Κατά την κοινή αντίληψη, επίσης, γίνονται

²⁹⁴ Λυπουρλής Δ .τόμος β (2006) :524-525

²⁹⁵ Λυπουρλής Δ .τόμος β (2006) :526-527

καλύτεροι χάρη στον τρόπο με τον οποίο ενεργούν, αλλά και με τη βελτιωτική επιρροή που ασκούν ο ένας στον άλλον.²⁹⁶

«*Το αγαπάν*», σχετίζεται με «*το ενεργείν*», ενώ το «*αγαπάσθαι*» με το «*πάσχειν*».

Η αναγνώριση του εαυτού μας στο φίλο μας είναι ένα θέμα που το πρεσβεύουν πολλοί. Ο Αριστοτέλης δεν θεωρεί κατακριτέο να αγαπάμε τον εαυτό μας, αντιθέτως είναι απαραίτητο να αγαπάμε τον εαυτό μας, για να μπορούμε να συμπεριφερόμαστε δίκαια και με μεγαλοψυχία στον άλλον. Ο φίλος σε κάνει να σκεφτείς ποιος είσαι και μετά να προβείς σε επανεξέταση του εαυτού σου. Άρα, η φιλία κατά τον Αριστοτέλη είναι αγαθό και ανταμοιβή και αυτό που πρέπει να αναζητούμε είναι ο φίλος και όχι το συμφέρον, γιατί μέσω της φιλίας επιτυγχάνεται η πραγμάτωση του εαυτού μας.

Με βάση τα ανωτέρω που πραγματεύτηκε ο Αριστοτέλης στο Θ-Ι βιβλίο των *Ηθικών Νικομαχείων* προκύπτουν τα ερωτήματα για το τι είναι η φιλία σύμφωνα με τον φιλόσοφο, πώς αυτή συνδέεται με τη ομόνοια, την επιείκεια, την εύνοια και τη δικαιοσύνη και γιατί κυρίως συνιστά φιλοσοφικό ερώτημα.

Η δικαιοσύνη είναι αρετή που εγγυάται στον καθένα ότι θα κατέχει ό,τι ο ίδιος κατέχει, περιορίζει τον εγωισμό και αποτελεί την κατεξοχήν αλτρουιστική διάθεση. Η φιλία εξυψώνεται πάνω και από τη δικαιοσύνη. Εξαιρετική σημασία έχει και για την πολιτική ζωή η φιλία που είναι πιο ισχυρή και από τη δικαιοσύνη. Έτσι αποδεικνύεται πως η πόλη είναι αρχικά συνδεδεμένη με τη φιλία που είναι ασάλευτο στήριγμα.²⁹⁷ Ο ευδαίμων βίος αυτό ακριβώς είναι, να προσανατολίζουμε τη ψυχική μας ενεργητικότητα προς την αρετή που εξασφαλίζει μια αξιοπρεπή ζωή και απομακρύνει την ατομική ευδαιμονία. Ο Αριστοτέλης επειδή θεωρούσε τον άνθρωπο φύσει ζώον πολιτικόν και ότι η πόλη έχει οντολογική προτεραιότητα έναντι του ατόμου (*Πολιτικά* 1253a18) έπρεπε να βρει έναν συνδετικό κρίκο που να συνδέει τους πολίτες και να εξασφαλίζει το «*ευ ζην*», ο οποίος δεν ήταν άλλος από τη φιλία. Αυτή είναι και η διαφορά της ανθρώπινης κοινότητας από την αγέλη, γιατί η πολιτική κοινότητα

²⁹⁶ Λυπουρλής Δ. τόμος β (2006) :528-529

²⁹⁷ Γεωργούλης Κ., (2000):319-320

στηρίζεται στην ικανότητα του ανθρώπου να αντιλαμβάνεται την ιδέα του αγαθού, του δικαίου και της φιλίας.

Το άτομο σε σχέση με την πολιτεία είναι *λογική αφάιρσις*, δεν υπάρχουν μεμονωμένα άτομα, αλλά μέλη μιας κοινότητας, που αποκαλείται πολιτική κοινωνία.²⁹⁸ Άρα, θα έπρεπε να υπήρχε κάτι που να εξασφάλιζε την πολιτική αρμονία και αυτό ήταν η φιλία και η δικαιοσύνη με τις διάφορες εκφάνσεις της τη διανεμητική, τη διορθωτική δικαιοσύνη και το «*αντιπεπονητός δίκαιο*» εξασφάλιζαν την πορεία προς το αγαθό.

Βάση για την πραγμάτωση της φιλίας είναι το αντικείμενο της αγάπης «*φιλητόν*», το οποίο ανάγεται είτε στο αγαθό είτε στο ηδύ είτε στο χρήσιμο. Στη φιλία για το αγαθό ο κάθε φίλος αγαπά τον άλλον καθ'αυτόν, ενώ στα άλλα είδη φιλίας «*κατά συμβεβηκός*». Άρα, υπάρχουν περισσότερα του ενός είδους της τέλει φιλίας στην οποία οι φαύλοι δεν μπορούν να είναι φίλοι μεταξύ τους, αλλά ως προς τα άλλα δυο είδη μπορούν. Η ενέργεια της φιλίας αναφέρεται πρωτίστως στη συμβίωση των φίλων που είναι συνυφασμένη με την ηδονή που αντλείται αμοιβαία και είναι χαρακτηριστική ιδιότητα των φίλων. Όσοι όμως είναι μόνον αμοιβαίως χρήσιμοι δεν είναι ακριβώς φίλοι, αλλά «*εύνοι*» (1157 b 18- 19 1158a7-10).²⁹⁹ Ο ορισμός της φιλίας που δίδει ο Αριστοτέλης αποτελεί παραδειγματική ηθική σχέση με τη δικαιοσύνη.

Ο τόπος της ετερότητας κατά τον Αριστοτέλη είναι η φιλία. Ο άλλος διανοίγει την αριστοτελική δικαιοσύνη, γιατί η παρουσία του καθιστά ικανούς τους ανθρώπους να πράττουν ενάρετα όχι όσο αφορά εμάς αλλά και τους άλλους. Άρα, η ποιότητα της φιλίας καθορίζεται από την ηθική των λόγων και των πράξεων του ανθρώπου απέναντι στον άλλον.

Η φιλία στο θ-ι βιβλίο δεν είναι μια μεσότητα μεταξύ άκρων αλλά είναι μια ηθική αρετή, μια μορφή έξεως, μια ενέργεια, μια πράξη στο πλαίσιο της συμβίωσης. Εξάλλου η φιλία δεν έχει νόημα παρά μόνο σε σχέση με τον άλλον «*καθ'εκάστον γαρ*

²⁹⁸ Γεωργούλης Κ.,(2000):357

²⁹⁹ Κάλφας Β.,(2009):112-113

εστίν αντιφίλησις ου λανθάνουσα , οι δε φιλούντες αλλήλους βούλονται ταγαθά αλλήλους ταύτη η φιλούσι (1156 α 8-11)» . Βέβαια υπάρχουν και οι κατώτερες φιλίες στις οποίες κύριος γνώμονας είναι το εγώ . Ο φίλος όμως είναι το ηθικό κέντρο , το αγαθό που είναι ίδιο με εμένα και με παροτρύνει να συμπεριφερόμαστε δίκαια και ηθικά . Η αριστοτελική πραγματέυση της φιλίας συνεπάγεται και τη συναίσθηση της δικής μας πράξης. Δίκαιο είναι να προσεγγίζει τον άλλον ως ηθική οντότητα , γιατί η τέλεια φιλία εκφράζει τον άλλον «καθ'αυτόν».Όπως αναφέρει και ο φιλόσοφος: «ο φιλούμενος εστινκαθ'αυτούς» (1156α 11-12) .

Η φιλία δεν είναι απόλυτη ηθική αλλά αποδεχόμαστε τον φίλο ,όπως τον εαυτό μας, που έχει ελαττώματα που διορθώνονται . Η ισότητα στην τέλεια φιλία είναι να αντιμετωπίζουμε τον άλλον ως ολότητα ίσο προς εμάς, γιατί αν τον αντιμετωπίζουμε αναλογικώς και μερικώς ίσο, τότε καταργούμε τη δικαιοσύνη .

Η φιλία υπάρχει «ένεκα του φίλου» και συνίσταται στην ενέργεια του φίλου μέσω του συζήν . Στην φιλία κατ' αρετή προσιδειάζει μόνον το ζεύγος «φίλησις – αντιφίλησις» που αναπτύσσεται στο πλαίσιο της ενέργειας και όχι σε παθητική κατάσταση, γιατί έτσι οδηγούμαστε στην ευδαιμονία «θεωρεί δε μάλλον τους πέλας δυνάμεθα η εαυτός» (1169b34 – 35). Ο φίλος δεν αποτελεί ένα δικό μου αντίγραφο, αλλά ένα ανεξάρτητο πρόσωπο με σάρκα και οστά. ·

Η φιλία προς το θεό έχει μια άλλη διάσταση. Οι άνθρωποι όμως πρέπει να αποδίδουν τα καλά που τους προσφέρουν οι θεοί. Εν μέρει καταργείται η «αντιφίλησις», γιατί δεν μπορούμε να προσφέρουμε και τα ανάλογα στους θεούς .

Η δικαιοσύνη είναι μια αρετή που σχετίζεται με την ηθική που ασχολείται με την ποιότητα και τον αξιακό προσδιορισμό των πράξεων του ανθρώπου, επειδή το ύψιστο αγαθό είναι η ευδαιμονία . Βασικό χαρακτηριστικό της δικαιοσύνης είναι ότι πρόκειται για αρετή που αφορά τους άλλους ανθρώπους και δεν είναι αποκλειστικά ατομική . Δεν είναι μόνο μια εξίς αλλά βρίσκεται , σε σχέση με τους άλλους ανθρώπους .Γι' αυτό πρέπει να δίδονται μεταξύ ίσων αξιακά ανθρώπων ίσα μερίδα , μεταξύ άνισων άνισα και αυτό είναι ισότητα , είναι η μερική δικαιοσύνη που έχει να κάνει με τις σχέσεις μας με τους άλλους, ενώ η γενική έχει να κάνει με την υπακοή

στους νόμους . Είναι απαραίτητο να επικρατεί η αρμονική συνύπαρξη των πολιτών, ώστε να επιτευχθεί η ευδαιμονία του ατόμου και του συνόλου . Άρα , η δικαιοσύνη ως αρετή είναι μια κατάσταση που αφορά τις πράξεις και δημιουργείται στις σχέσεις με τους άλλους . Αποτελεί κορυφαία αρετή της ηθικής συνείδησης , η οποία παίρνει σάρκα και οστά στην κοινωνική συμπεριφορά των πολιτών . Όποιος συμπεριφέρεται με δίκαιο τρόπο προς τον εαυτό του και τους άλλους έχει ψυχική ηρεμία . Ο καθένας οφείλει να είναι δίκαιος όχι μόνο για την εξυπηρέτηση των δικών του συμφερόντων , αλλά «ένεκα του φίλου» . Γιατί μόνο τότε υπηρετείται το καλό των άλλων και επιβιώνει μια κοινωνία . Άρα, μόνο αυτός είναι σε θέση να συγκροτεί κοινωνίες που βασίζονται στις αρχές του δικαίου .

Επομένως, η δικαιοσύνη είναι η ύψιστη ηθική αρετή που «τέλος» έχει την ευδαιμονία . Ο άνθρωπος είναι δίκαιος, γιατί θέλει να υπηρετεί τους άλλους εξασφαλίζοντας και την κοινωνική συνοχή .

Η δικαιοσύνη σε σχέση με τις άλλες ηθικές αρετές δεν αποτελεί απλώς εσωτερική διάθεση αλλά εξωτερικεύεται και εφαρμόζεται στην πράξη προς τον πλησίον³⁰⁰ . Είναι η κοινωνική αρετή που υφίσταται για τον ίδιο πολιτικό και τον άλλον . Η δικαιοσύνη αποκτά νόημα μέσα από τα αποτελέσματα των πράξεων .

Για τον Αριστοτέλη, ο ατομικός στόχος ταυτίζεται με τον συλλογικό. Η ηθική του Αριστοτέλη, από όπου ανάγονται όλες οι αρετές, είναι κοινωνική ηθική και δεν υπάρχει διάκριση μεταξύ ατομικής ηθικής και πολιτικής (κοινωνικής) ηθικής. Στην αριστοτελική σκέψη το βασικό ερώτημα είναι πώς ο άνθρωπος μπορεί στη ζωή του να πράττει το αγαθό.

Δεν έχει όμως μόνο εξωτερική υφή η δικαιοσύνη αλλά και εσωτερικό υπόστρωμα αφού το λογικό είναι αυτό που επιβάλλεται στα άλλα μέρη της ψυχής . Ως λογικό ον , αναζητεί τρόπους υλοποίησης με σκοπό την ευδαιμονία όχι μόνο του πρακτικού βίου αλλά και του νου . Για να τα πετύχει όμως αυτά ο πολίτης θα πρέπει να διακρίνεται για τη σωφροσύνη και τη σοφία και τον εθισμό σε ενάρετες πράξεις μέσω της ηθικής συνείδησης .

³⁰⁰ Κούτρας Γ.,(2002) : 79

ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΑ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ ΣΤΟ 8^ο ΚΑΙ 9^ο ΒΙΒΛΙΟ ΤΩΝ ΗΘΙΚΩΝ ΝΙΚΑΜΑΧΕΙΩΝ.

Ο Αριστοτέλης και ο Πλάτων έζησαν την ίδια εποχή και είχαν τη σχέση μαθητή και δασκάλου. Αν και οι θεωρίες τους διαφέρουν έχουν και πολλά κοινά σημεία. Ο Αριστοτέλης για παράδειγμα αμφισβητεί τη θεωρία των Ιδεών του Πλάτωνα,³⁰¹ αλλά η επιρροή του δασκάλου στο μαθητή είναι εμφανής. Ωστόσο τόσο ο Πλάτων όσο και ο Αριστοτέλης δεν θεωρούν την πολιτεία ως αυτοσκοπό, αλλά ως μέσο προορισμένο να καταστήσει δυνατή την τέλεια ζωή ,το «*εὖ ζῆν*», την απόκτηση δηλαδή της αρετής και της σοφίας.³⁰²

Πρέπει να σημειωθεί ότι και οι δύο φιλόσοφοι ασχολήθηκαν με τον τρόπο με τον οποίο η δικαιοσύνη εφαρμόζεται τόσο σε ατομικό (σε κάθε άνθρωπο ξεχωριστά) όσο και σε συλλογικό επίπεδο (*στην πολιτεία*).

Η δικαιοσύνη στον Αριστοτέλη ορίζεται ως αγαθό που δεν στοχεύει στην ευδαιμονία όποιου την ασκεί, αλλά στον άλλον άνθρωπο. Κατά συνέπεια είναι η κρατίστη των αρετών, γιατί δεν ασκείται για ίδιο όφελος, αλλά προς χάριν τρίτου .Η δικαιοσύνη όμως έχει την πηγή της μέσα στην ανιδιοτέλεια και στην ελευθερία της ψυχής.

Ο Αριστοτέλης διαστέλλει την ευρύτερη από την στενότερη δικαιοσύνη.Η δικαιοσύνη περιλαμβάνει όλες τις αρετές, διότι είναι ταυτόσημη με τον σεβασμό των νόμων. Η δικαιοσύνη επιτάσσει την άσκηση της αρετής και την αποφυγή της κακίας.Από αυτή την έννοια είναι η τέλεια αρετή η οποία περιέχει όλες τις άλλες.Στην στενότερη έννοια της υποδιαιρείται, κατά τον Αριστοτέλη, στα ακόλουθα είδη: Στην *διανεμητική*, το είδος αυτό αναφέρεται στις διανομές των τιμών ή των χρημάτων ή των άλλων

³⁰¹ Πελεγρήνης Θ.,(1998):76

³⁰² Γεωργούλης Κ.,(1962):355

αγαθών που μοιράζονται τα μέλη της πολιτικής κοινότητας(1130 b30).Η διανομή πρέπει να γίνεται *κατά γεωμετρική αναλογία*, λαμβάνοντας υπ' όψιν την αξία των προσώπων.Όσοι έχουν την ίδια αξία θα λαμβάνουν το ίδιο μερίδιο,όσοι δεν έχουν την ίδια αξία δεν θα λαμβάνουν το ίδιο μερίδιο. Στις συναλλαγές η *διορθωτική* δικαιοσύνη δεν λαμβάνει υπ' όψιν την προσωπική αξία ,αλλά προβαίνει στην διανομή των αγαθών *κατά αριθμητική αναλογία*,θεωρώντας τα πρόσωπα ίσα μεταξύ τους.Σύμφωνα με αυτή επιδιώκεται αφ' ενός να επέρχεται εξίσωση των ανταλλαγών κατά τις εκούσιες συναλλαγές και αφ' ετέρου ισοστάθμιση της ποινής και του αδικήματος κατά την διάπραξη εγκλημάτων.Το είδος αυτό δικαιοσύνης είναι εκείνο που ρυθμίζει και εξισώνει την ανισότητα στις εκούσιες ή ακούσιες συναλλαγές με τους άλλους.Εκούσιες μπορεί να είναι η πώληση, η αγορά,ο δανεισμός, η εγγύηση κ.ά.Στις ακούσιες περιλαμβάνονται όσες είναι κρυφές, όπως η κλοπή, η μοιχεία και όσες διαπράττονται με τη βία όπως η φυλάκιση,ο θάνατος και σωματική βία(1130 b 33).Ως τρίτο είδος δικαιοσύνης ο Αριστοτέλης αναφέρει το δίκαιο που συνέχει τις κοινωνίες, τα μέλη μιας κοινότητας που παρέχουν μεταξύ τους αμοιβαίες υπηρεσίες.Αυτό είναι το «*αντιπεπονθός δίκαιο*» δηλαδή η παροχή αμοιβαίων υπηρεσιών, κάτι που πρέσβευαν και οι Πυθαγόρειοι(1132b32).Δεν ταυτίζεται με τη *διανεμητική* ούτε με την *διορθωτική δικαιοσύνη*., γιατί ,ως γνωστό,τα δύο αυτά είδη απονέμονται από τα όργανα της δικαστικής εξουσίας, ενώ η κατά αμοιβαιότητα δικαιοσύνη ασκείται οικειοθελώς.³⁰³

Ο Σταγειρίτης φιλόσοφος διακρίνει τρία είδη δικαιοσύνης: Την *διανεμητική* που απονέμεται με βάση την αξία του ανθρώπου. Για τους δημοκρατικούς αξία αποτελεί η ελευθερία, για τους ολιγαρχικούς ο πλούτος ή η καταγωγή και για τους αριστοκρατικούς η αρετή. Το *διανεμητικό δίκαιο* συνιστά εφαρμογή πραγματοποιήσιμη της δικαιοσύνης. Προϋποθέτει επομένως την ύπαρξη δημόσιων αρχών που πρέπει να κυριαρχούνται από την ιδέα της δικαιοσύνης και τη θέληση να την κάνουν να επικρατήσει σε κάθε περίπτωση. Τη *διορθωτική* δικαιοσύνη που

³⁰³ Γεωργούλης Κ.,(1962):346-349

απονέμεται με βάση την αρχή ότι όλα τα άτομα είναι ίσα μεταξύ τους και το αντιπεπονητός δίκαι που στηρίζεται στην οικειοθελή ανταπόδοση.³⁰⁴

Ο Πλάτων όμως έρχεται σε αντίθεση με τον Αριστοτέλη , γιατί σύμφωνα με τον μύθο του σπηλαίου αποδίδεται στους φιλοσόφους η ελεύθερη βούληση να μείνουν στο νησί των Μακάρων και υποχρεώνονται να κατεβούν και να «φωτίσουν» τους δεσμώτες. Έτσι, ο φιλόσοφος θεωρεί ότι θα επιτευχθεί η ανάταση της πόλης και θα οδηγηθεί η πόλη στην ευημερία.

Ο Πλάτων διακρίνει πέντε είδη πολιτευμάτων ξεκινώντας από την *αριστοκρατία* (το πολίτευμα της άριστης πολιτείας) στη συνέχεια αναφέρεται στη *τιμοκρατία*, στην *ολιγαρχία*, στη *δημοκρατία* και τέλος στη *τυραννίδα*. Η εκτενής αναφορά στα πολιτεύματα οφείλεται στο γεγονός ότι η *Πολιτεία* θεωρείται το έργο που περιέχει την κοινωνική και ηθική θεωρία του φιλοσόφου. Η μετάβαση από το ένα πολίτευμα στο άλλο οφείλεται στη φθορά που υπόκειται. Ανάλογη είναι η φθορά της ψυχής, όταν καταλύεται η δικαιοσύνη η οποία αποτελεί την κορυφαία επιταγή του Πλάτωνα. Ο Πλάτων επισημαίνει τη σταδιακή μείωση της αρετής και της δικαιοσύνης . Δεν ξεχνά να τονίζει την έλλειψη παιδείας , την ανισοροπία μεταξύ των μερών της ψυχής λόγω της αδυναμίας «του λογιστικού μέρους» να επιβληθεί στα άλλα δύο μέρη της ψυχής και την ανάληψη των καθηκόντων από τάξεις ανθρώπων που δεν είναι κατάλληλοι και καταρρίπτουν την «οικειοπραγία». Ενώ ο άνθρωπος που συμβάλλει στη γενική προσπάθεια των πολιτών αποτελεί θετικό στοιχείο στην κοινωνία. Αυτοί που έχουν επωμιστεί τον καθοδηγητικό ρόλο είναι η τάξη των κυβερνητών, αφού έχουν συντονιστικά καθήκοντα και πρέπει να συμβάλλουν στην ψυχική και σωματική αρμονία των πολιτών.

Ο Αριστοτέλης αναζητεί την ιδανική πολιτεία αντίστροφα: ξεκινά από τα υπάρχοντα πολιτεύματα με κατεύθυνση την ιδανική πολιτεία, με κριτήριο αν επιτελείται το κοινό συμφέρον των πολιτών. Αυτό είναι εξάλλου δικαιοσύνη για τον Αριστοτέλη και τότε τα πολιτεύματα είναι ορθά. Σε αντίθετη περίπτωση είναι

³⁰⁴ www.wikipedia.gr

παρεκκλίσεις ,αφού εξυπηρετούνται τα συμφέροντα αυτών που ασκούν την εξουσία. Άρα, ο Αριστοτέλης αναλύει τα επιμέρους για να καταλήξει στο σύνολο, ενώ ο Πλάτων ξεκινά αντίστροφα.

ΟΙ δύο φιλόσοφοι αντιμετωπίζουν την πόλη ως σύνολο , όμως ξεκινούν από διαφορετικά δεδομένα: ο Πλάτων θεωρεί στοιχείο της ιδανικής πολιτείας την παιδεία,η οποία είναι προϋπόθεση της δικαιοσύνης , ενώ ο Αριστοτέλης την επιτέλεση του σκοπού. Ανεξάρτητα από την αφετηρία του φιλοσοφικού τους στοχασμού και οι δύο φιλόσοφοι πρεσβεύουν την συνύπαρξη των πολιτών ως μέθεξη του Εγώ στο Εσύ .Αυτή η δομική σύνθεση εξασφαλίζει και την εντός της πολιτείας συνύπαρξη.

Στη θεωρία του για τα πολιτεύματα ο Αριστοτέλης δεν παρουσιάζει, όπως ο Πλάτων στην *Πολιτεία*, ένα μοναδικό πολίτευμα ως το μόνο σωστό και τα άλλα ελαττωματικά. Η ορθότητα τους καθορίζεται από το σκοπό τους, δηλαδή το κοινό καλό. Κοινή αντίληψη και των δύο είναι ότι η πολιτεία έχει σκοπό να εκπαιδεύσει τους πολίτες σε μια συμβίωση πάνω σε ηθική βάση. Η πλατωνική όμως αντίληψη στηρίζεται στη δυστική αντίληψη ,ενώ η αριστοτελική διαμορφώνεται πάνω στην ιδιοσυγκρασία και στις διαφορές των ατόμων.³⁰⁵ Ο Αριστοτέλης γνωρίζει ότι οι νόμοι μπορεί να είναι ορθοί ή εσφαλμένοι, δίκαιοι ή άδικοι. Όταν οι νόμοι προάγουν το κοινό όφελος και συμβάλλουν στην ευδαιμονία της πολιτικής κοινότητας, είναι δίκαιοι. Όταν όμως ευνοούν μόνο όσους ασκούν εξουσία, έχουμε πολιτεύματα αποκλίνοντα (ή παρεκβάσεις) των ορθών. Η ορθότητα των πολιτευμάτων καθορίζεται από το πόσο προάγουν το κοινό συμφέρον ή όχι. Για την επίτευξη της τέλει ζωής η υπεροχή ως προς την ελευθερία ή τον πλούτο δεν επαρκεί για την κατανομή μεριδίων εξουσίας. Πριν απ' όλα θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η αρετή. Η δικαιοσύνη στηρίζεται στην κοινωνική και νομική δομή της πόλης.

Ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης, δάσκαλος και μαθητής, παρουσιάζουν σε αυτά τα δύο έργα δύο διαφορετικές πολιτικές θεωρίες με κοινές καταβολές. Οι έννοιες της ευδαιμονίας, της δικαιοσύνης, της παιδείας και του κοινού συμφέροντος είναι

³⁰⁵ Τσίλερ-Νεστλέ (1990):210

παρούσες, σε διαφορετικό βαθμό και στις δύο θεωρίες. Κοινή είναι η αντίληψη ότι οι ηθικοί κανόνες, οι δίκαιες συναλλαγές, η επικοινωνία, οι διάφορες μορφές δικαιοσύνης, η ωφέλεια των φίλων και η αντιμετώπιση των εχθρών, εξασφαλίζουν την κοινωνική και πολιτική συνοχή. Εξάλλου και οι δύο μιλούν για δικαιοσύνη, για ομόνοια και για φιλία. Ο Πλάτων αντιμετωπίζει την πόλη ως έναν οργανισμό ανώτερο από το άτομο. Ο Αριστοτέλης δίνει μεγαλύτερη σημασία στην ατομικότητα, θεωρώντας την ευδαιμονία του ατόμου ως βασικό στόχο της ύπαρξης της πόλης. Σε κάθε θεωρία είναι παρούσα η γενικότερη φιλοσοφική θεώρηση του κάθε συγγραφέα: η θεωρία των Ιδεών του Πλάτωνα και η τελεολογική θεώρηση του Αριστοτέλη.

Ο Σταγειρίτης φιλόσοφος τονίζει ότι η καταγωγή και ο πλούτος δεν καθορίζουν την αναγνώριση της αυθεντικής κυβερνητικής, αλλά η αφοσίωση στο καθήκον, η εφαρμογή των κανόνων και του πνεύματος της κοινωνικής δικαιοσύνης και της ηθικής. Έτσι είναι περισσότερο πραγματιστής από ότι ο Πλάτων, αφού δεν τον ενδιαφέρει μόνο η ιδεατή θεωρία, αλλά η πραγμάτωση της στις σχέσεις των πολιτών. Ένα πολίτευμα είναι βιώσιμο και δίκαιο, όταν παρέχει ίσες ευκαιρίες σε όλους. Για αυτό θεωρείται η «ηθική του φιλοσοφία» και «πρακτική φιλοσοφία.»³⁰⁶

Οι θεωρίες των δύο φιλοσόφων στην ποικιλία και τη διαφορετικότητα τους αντανακλούν ένα λυσιτελές πολιτικό σχήμα του οποίου η εφαρμογή θα επέφερε τις καλύτερες ιδανικές ευκαιρίες διοικήσεως. Άρα, ο ένας συμπληρώνει τον άλλον σε τέτοιο βαθμό και ο καθένας χωριστά δεν μπορεί να ερμηνευτεί.

Ο Αριστοτέλης εξετάζει την πολιτική πραγματικότητα ως εμπειριστής μόνο, αλλά κάτω από το φως του ιδεώδους αναζητά την πολιτειακή πραγματικότητα και τα ιδεώδη στοιχεία και προσπαθεί να τα ανάγει σε πλήρη εναρμόνιση, αποδέχεται την άποψη του Πλάτωνα ότι η ρύθμιση του πολιτειακού βίου μπορεί να έχει αίσια έκβαση υπό την καθοδήγηση του ηθικού ιδεώδους.³⁰⁷

³⁰⁶ Νιάρχος Κων., (2008):348

³⁰⁷ Γεωργούλης Κ., (1962):388

Η ηθική είναι η επιστήμη που εξετάζει την συμπεριφορά του ανθρώπου και αναλύει τις πράξεις του ως ηθικό ον, αφού κάθε ενέργεια αποβλέπει στην πραγμάτωση κάποιου σκοπού είτε αφορά το άτομο είτε ολόκληρη την κοινωνία. Έτσι, και οι δύο φιλόσοφοι πραγματεύονται τη ψυχοσύνθεση του ατόμου και τη θέση του μέσα στα πλαίσια της κοινωνίας. Ο έσχατος σκοπός των πράξεων είναι το *Αγαθόν*, δηλαδή η ευδαιμονία που αποτελεί το στόχο των επιδιώξεων.

Η ηθική αρετή κατά τον Αριστοτέλη δε συνίσταται στη γνώση μόνο του ηθικού κανόνα, αλλά απαιτεί την δια του πρακτικού εθισμού καθυπόταξη του «*άλογου τμήματος*» της ψυχής στις επιταγές του λόγου. Ο πρακτικός βίος τυγχάνει να αποτελεί προπαρασκευαστικό στάδιο για να αγάγει το άτομο σε ένα ύψιστο θεωρητικό βίο.³⁰⁸ Ας μην ξεχνούμε ότι ο Σταγειρίτης φιλόσοφος είναι αρκετά πραγματιστής. Στην πολιτική κοινωνία ο άνθρωπος αποκτά την ικανότητα να κατανοεί την ιδέα του δικαίου και του αγαθού.

Σύμφωνα με τον Πλάτωνα, η έννοια του Αγαθού γίνεται αντιληπτή μόνο με το νου και όχι με τις πράξεις. Όταν ο άνθρωπος λάβει τη σωστή παιδεία, είναι σε θέση να παραμερίσει μέσα στην ψυχή του «*το επιθυμητικόν*». Με αυτόν τον τρόπο, εξαπλώνεται και κυριαρχεί «*το λογιστικόν*», που αντιστοιχεί στη γνώση και έτσι ο άδικος γίνεται δίκαιος. Αντίθετα, ο άδικος άνθρωπος έχει εσωτερική διχόνοια και δυσλειτουργεί.

Ο Πλάτων, μέσω της θεωρίας των Ιδεών προσδίδει γνωσιολογική και οντολογική υπόσταση στη δικαιοσύνη, ενώ ο Αριστοτέλης περισσότερο επιστημονικός και ορθολογιστής ενδιαφέρεται για τις πράξεις της καθημερινότητας και την πολιτική κατάσταση.

Ο Πλάτων θεωρεί την άγνοια ως την αιτία για την αδικία (*Πολιτεία ΣΤ 493α*). Όταν ο άνθρωπος θέλει να ενεργήσει βρίσκεται ανάμεσα σε δυο επιλογές: το δίκαιο και το άδικο. Επιλέγει την τελευταία στιγμή, από άγνοια, αυτό που θεωρεί ορθό, διότι στην πραγματικότητα δεν γνωρίζει τι πραγματικά είναι δίκαιο ή άδικο. Ο Αριστοτέλης

³⁰⁸ Γεωργούλης Κ., (1962):352-353

αντίθετα θεωρεί ότι ο άνθρωπος πολλές φορές γνωρίζοντας ότι θα πράξει το άδικο, το κάνει, παρασυρόμενος όχι από την έλλειψη της γνώσης αλλά από πάθη.

Ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι η δίκαιη πράξη είναι εκούσια. Η δικαιοσύνη αποτελεί μια συνήθεια για τον άνθρωπο και επιτυγχάνεται με την καθημερινή επανάληψη, την έξιν και άσκηση των δίκαιων πράξεων και την ανταπόδοση στον καθένα ό,τι του αξίζει.

Και οι δύο συμφωνούν στο ότι είναι καλύτερο κάποιος να υποστεί παρά να διαπράξει αδικία, γιατί όπου υπάρχει αδικία, το πολίτευμα διατρέχει κίνδυνο. Έτσι, ο άνθρωπος πρέπει να καταδικάζει κάθε μορφή αδικίας, ώστε να επικρατεί η αρμονική συνύπαρξη των πολιτών και να επιτευχθεί η ευδαιμονία του ατόμου και του συνόλου. Επίσης και οι δύο δίνουν βαρύτητα στην παιδεία των νέων, των μελλοντικών πολιτών. Ένας από τους βασικούς στόχους της πολιτείας είναι μέσω του εκπαιδευτικού της συστήματος να εξασφαλίσει την ηθική ακεραιότητα του συνόλου της.

Άλλο ένα κοινό σημείο των δύο φιλοσόφων είναι ότι τελικός στόχος κάθε πολιτείας είναι η ευδαιμονία, η οποία όμως επιτυγχάνεται διαφορετικά για τον καθένα: για τον Πλάτωνα μέσω της εκπαιδευτικής, θεωρητικής διαδικασίας, τη θέασης της Ιδέας, για τον Αριστοτέλη μέσω των ορθών πράξεων απέναντι στους «φίλους».

. Ο Πλάτων θεωρεί τη δικαιοσύνη υψίστη αρετή, η οποία εξασφαλίζει την αρμονία μεταξύ των ψυχικών μερών από τα οποία συνίσταται ο ατομικός άνθρωπος και μεταξύ των ατόμων ως μελών της πολιτικής κοινότητας. Ο Αριστοτέλης προβαίνει σε λεπτομερή μελέτη της δικαιοσύνης στη συγκεκριμένη λειτουργία της οποίας είναι συνεκτική δύναμη, που ρυθμίζει τις σχέσεις των ατόμων που διαβιούν στην πολιτική κοινωνία³⁰⁹.

Η δικαιοσύνη είναι και για τους δύο φιλοσόφους συμβατική, αφού αυτός που αξίζει ανταμείβεται για τον Αριστοτέλη. Επιπλέον, μεταξύ των συζύγων, των παιδιών και των γονέων υπάρχουν συμβατικές σχέσεις και για να υπάρξει αρμονία θα πρέπει να τηρούνται οι ανάλογες αρχές της ισότητας και της *κατ'αξίαν ανταμοιβής*. Για τον

³⁰⁹ Γεωργούλης Κ.,(1962):350

Πλάτωνα ο καθένας πρέπει να πράττει ανάλογα με τις δυνατότητες του έτσι και οι τάξεις θα αναλαμβάνουν τα καθήκοντα τους και τα μέρη της ψυχής θα λειτουργούν ιεραρχικά. Όλα τα ανωτέρω εξασφαλίζουν τη συνύπαρξη των πολιτών, αποδεικνύοντας για άλλη μια φορά ότι η δικαιοσύνη είναι συνεκτικός κρίκος της κοινωνίας σε αντίθεση με την ανισότητα που είναι διαλυτικό στοιχείο.

Ο συνολικά αγαθός άνθρωπος είναι το ιδεώδες του Πλάτωνα που το χαρακτηρίζει η ενότητα των αρετών. Κατά την αριστοτελική άποψη ο πρακτικός βίος είναι ο βίος που εξαπλώνει σταδιακά την αρετή πάνω στις δυνάμεις της ψυχής με γνώμονα την ενότητα των αρετών. Κατά τον Αριστοτέλη η ηθική είναι πρακτική και εργαλειακή.³¹⁰ Παρόλα αυτά, και οι δύο φιλόσοφοι θεωρούν τις αρετές στοιχεία που παίζουν καθοριστικό ρόλο στην πολιτική ζωή των ατόμων.

Ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι η δικαιοσύνη είναι μια εσωτερική *έξις* που πηγάζει από την εσωτερική διάθεση της ψυχής να πράττει το δίκαιο μετά από πρακτική εξάσκηση, *καθ'έξιν* και θεωρητική διδασκαλία. Δίκαιο είναι ό,τι εξασφαλίζει την ευδαιμονία μέσα στην πολιτική κοινωνία. Δίκαιος είναι αυτός που σέβεται την ισότητα και τη δίκαιη διανομή των αγαθών, ανάλογα και με την αξία των πολιτών. Έτσι, η δικαιοσύνη αποτελεί σημαντική αρετή, αφού μεριμνά για τον άλλον σε αντίθεση με την αδικία που είναι γνώρισμα της κακοδιαχείρισης του άδικου και κακού ανθρώπου, που δεν σέβεται τους νόμους και την ισοκατανομή του πλούτου. Ο Σταγειρίτης φιλόσοφος επηρεασμένος από τη σωκρατική διδασκαλία για τη δικαιοσύνη την εντάσσει στις ηθικές αξίες και η πραγμάτωσή της προϋποθέτει γνώση του ηθικού αγαθού. Και οι δύο φιλόσοφοι βασίζουν την ηθική τους στον ευδαιμονισμό με διαφορετική αφετηρία: ο μεν Πλάτων αποβλέπει στην ευδαιμονία της πολιτείας ως σύνολο μέσω της ευδαιμονίας κάθε τάξης ή μέρους της ψυχής (βιβλίο Α' 439d-441a, 442 b-d, 445 d), ενώ ο Αριστοτέλης έχει ως σκοπό το «*ευ ζην*», θεωρώντας την ευδαιμονία του κάθε πολίτη χωριστά ως στόχο της πόλης. Στο σημείο αυτό συμφωνεί εν μέρει με τον Πλάτωνα ότι δηλαδή η δικαιοσύνη αποσκοπεί στη

³¹⁰ Αντωνόπουλος Τζ., (2001):334

ευδαιμονία και ότι αποτελεί ψυχολογική κατάσταση. Η έννοια της δικαιοσύνης είναι υπαρκτή και στους δύο φιλοσόφους με διαφορετική προσέγγιση.

Τέλος και οι δύο μιλούν για διαίρεση της ψυχής ο μεν Πλάτων για τριμερή ,όπως και οι τάξεις της ιδανικής πολιτείας ,ενώ ο Αριστοτέλης σε διμερή για το «άρχον» και το «αρχόμενον» αντίστοιχα με τα συστατικά της πολιτείας που εξετάζει.

Και οι δύο φιλόσοφοι θεωρούν ότι χρειάζεται και η εσωτερική βελτίωση δηλαδή η μετρίαση των ανθρωπίνων παθών. Ορθότερη είναι η άποψη ότι απαιτείται συγχρόνως εσωτερική και εξωτερική μεταβολή για τη βελτίωση των ανθρωπίνων .Ο μεν Πλάτων θεωρεί ότι η ιδιοκτησία προκαλεί κακά και καταργεί τη δικαιοσύνη ,ενώ ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι το κοινό όφελος και η ανταπόδοση στον καθένα ό,τι του ανήκει εξασφαλίζουν τη δικαιοσύνη(διανεμητικό και διορθωτικό δίκαιο). Εξάλλου, σκοπός του Πλάτωνα ήταν να ιδρύσει την κατά ιδέαν πολιτεία με σκοπό να καταστήσει τη δικαιοσύνη στην ψυχή, αφού ο δίκαιος στην ψυχή είναι ολοκληρωμένος ,κατέχει και το «λογικόν» και τον «θυμόν» και την «επιθυμία» με την προϋπόθεση το κάθε μέρος της να οικειοπραγεί και να κατέχει την ανάλογη θέση στην ιεραρχία.Ο καταμερισμός αυτός αποτελεί «αντανάκλαση» της πολιτικής δικαιοσύνης.

Ο Πλάτων πρεσβεύει ότι μέσω της ενότητας πραγματοποιείται η δικαιοσύνη και η ευδαιμονία του ατόμου, ενώ ο Αριστοτέλης μιλά και αυτός για ομοφωνία και για ενότητα της πόλης, όμως ζητά χώρο κίνησης για τον πολίτη και την ανάπτυξη σχέσεων.³¹¹Η δικαιοσύνη χαρακτηρίζεται ως *Αγαθόν* που δεν αποσκοπεί στην ευδαιμονία του ασκούντος, αλλά στόχο έχει τον άλλον άνθρωπο. Ο Αριστοτέλης διαστέλλει την ευρύτερη από τη στενότερη νοούμενη δικαιοσύνη. Κατά την ευρύτερη σημασία η δικαιοσύνη θεωρείται ότι περιλαμβάνει όλες τις αρετές , διότι είναι ταυτόσημη με το σεβασμό στο νόμο και αποτελεί θεσμό πολιτικό.³¹²Τόσο η *διορθωτική δικαιοσύνη* που στηρίζεται στη *αριθμητική αναλογία* και η *διανεμητική*

³¹¹ Φιλοσοφία(1973):196

³¹² Γεωργούλης Κ., (1962):348

δικαιοσύνη που στηρίζεται στην γεωμετρική αναλογία όσο και το «αντιπεπονθός δίκαιον» επιτάσσουν την άσκηση της αρετής. Ο δε Πλάτων μέσω των λόγων του Σωκράτη πρεσβεύει και αυτός την κοινωνική δικαιοσύνη, αφού ο καθένας οφείλει να πράττει για το κοινωνικό σύνολο εκείνο «εις ο αυτού η φυσικ επιτηδειοτάτη πεφυκκια ειη»(433a). Έτσι, ο άνθρωπος για να μην διαπράττει αδικία δεν θα πρέπει να ξεπερνά τα όρια, να διερευνά τον εαυτό του, για να μπορεί να έχει ορθή συμπεριφορά έναντι συνανθρώπων, που συνδέονται με σχέσεις φιλίας και να αποφεύγονται οι κοινωνικές αναστατώσεις στην πόλη.³¹³

Ο Αριστοτέλης θεωρεί τη δικαιοσύνη κύριο χαρακτηριστικό της κοινωνικής σχέσης, δίχως την οποία δεν θα υπάρξει κοινωνική επικοινωνία και σχέσεις. Η δικαιοσύνη έχει διορθωτική αποστολή στις ενέργειες του ανθρώπου και δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη της φιλίας, αποκλείει την ηδονή και τη χρησιμοθηρία από το χώρο της αληθινής φιλίας. Οι καλύτεροι φίλοι είναι αυτοί που ενδιαφέρονται για την τελείωση του εαυτού τους και του φίλου τους. Για να επιτευχθεί αυτό θα πρέπει οι φίλοι να «υψώνονται» σε ανώτερες σφαίρες προσωπικής επικοινωνίας.³¹⁴ Ως βάση για την πραγμάτωση της φιλίας ο Αριστοτέλης θέτει την αγάπη, το «φιλητόν» το οποίο ανάγεται σε μια μορφή αγαθού που θεωρείται τελικό αίτιο. Έτσι, στη φιλία των αγαθών ως φίλοι εννοούνται «οι αμοιβαίως αγαθοί», στη φιλία δια το χρήσιμον «οι αμοιβαίως χρήσιμοι» και στη φιλία δια το ηδύ «οι αμοιβαίως ηδέεις». Τα ανωτέρω αποδεικνύονται και από τα στοιχεία του ορισμού της φιλίας που είναι τα εξής: η ανιδιοτελής βούληση προς το φίλο και η πρακτική μέριμνα περί αυτών, η ανιδιοτελής βούληση της ύπαρξης του φίλου (το βούλεσθαι του ειναι), το συζήν, το συναλγειν και το συγχαιρείν.³¹⁵ Όλα αυτά τα στοιχεία της φιλίας αποδεικνύουν ότι ο πολίτης έχει ήδη συμφιλιωθεί με τον ίδιο του τον εαυτό και ολοκληρώνεται μέσω του φίλου του. Αυτός είναι και ο λόγος που στα *Ηθικά*

³¹³ Γεωργούλης Κ., (1962):369

³¹⁴ Νιάρχος Κων.,(2008):337

³¹⁵ Κάλφας Β.,(2009):121,135,140

Νικομάχεια υπάρχει συνάφεια μεταξύ δικαιοσύνης και φιλίας, αφού αφορούν τα ίδια πράγματα και τα ίδια πρόσωπα. Ο δίκαιος άνθρωπος καθοδηγείται από τον Λόγο στη διαδικασία απόδοσης δικαιοσύνης προς τον έτερον. Η δικαιοσύνη μέσω των αρετών είναι η καθολική έκφραση του Λόγου στην κοινωνία.³¹⁶

Ο Πλάτων θεωρεί ότι η *Πολιτεία* θα είναι ενιαίο σύνολο, όταν υπάρχει κοινοκτημοσύνη στα αγαθά, στις γυναίκες και στα παιδιά. Έτσι δεν θα υπάρχουν διακρίσεις και δεν θα διασαλεύεται η ενότητα της κοινωνίας και των αρχών που τη διέπουν. Ο Αριστοτέλης αντιτίθεται σε αυτή την άποψη, γιατί μιλά για πολιτειακό οργανισμό με ποικιλία και διαφοροποίηση, αφού οι φίλοι θα πρέπει να δημιουργούν τις ανάλογες συνθήκες για την τελειοποίηση των φίλων τους, που αποτελούν κάτι το διαφορετικό και έχουν ο καθένας το δικό του χώρο δράσης και του ανταποδίδεται ό,τι του αξίζει. Μόνο στο πλαίσιο της κοινωνίας μπορεί να ευδοκιμήσει η δικαιοσύνη και υπάρχει μόνο στη διαλεκτική σχέση του εγώ προς το εσύ του άλλου.

Μόνο εάν κυβερνήσει στην ψυχή του καθενός και στην πόλη η αρετή θα πραγματοποιηθεί η αληθινή φιλία στην πόλη και η συνοχή της εξουσίας.³¹⁷ Η δικαιοσύνη αποτελεί την κατεξοχήν κοινωνική αρετή, η οποία συνίσταται στη διατήρηση σωστών διαπροσωπικών σχέσεων, στοιχείο που λείπει από τον πλατωνικό ορισμό, ο οποίος θέλει να συλλάβει τη δικαιοσύνη ενός ανθρώπου ως συνάρτηση της τάξης που επικρατεί στην ψυχή του.³¹⁸ Παρόλα αυτά η διάσωση της οντολογικής ταυτότητας με τη δικαιοσύνη συμπίπτει με τη σύλληψη για τη χρονική αφετηρία της πολιτείας. Το «είναι και το γίνεσθαι» έχουν την ίδια συστατική αιτία.³¹⁹

Τελικά, ο Αριστοτέλης υιοθετεί ως ένα σημείο την πλατωνική άποψη για τη δικαιοσύνη. Την θεωρεί τέλεια και βασική αρετή που αγκαλιάζει τις ατομικές και τις κοινωνικές πράξεις. Κατά κάποιο τρόπο ρυθμίζει τη μεσότητα όλων των πράξεων.

³¹⁶ Μαγκλάρας Β.,(2010):26

³¹⁷ Ψυχοπαίδης Κοσ., (1999):67

³¹⁸ Vlastos Gr., (2000):176

³¹⁹ Κελεσίδου-Γαλανού Αν.,(1982):50

Για αυτό επιμένει στη *διανεμητική και διορθωτική δικαιοσύνη*. Η νομιμότητα και η ισότητα είναι το δίκαιο. Άλλωστε η δικαιοσύνη είναι και για τον Αριστοτέλη η συνεκτική και λειτουργική δύναμη της πολιτείας. Γέννημα του λόγου η δικαιοσύνη προσιδιάζει μόνο στην κοινωνία των ανθρώπων.³²⁰ Τέλος, το δίκαιο στην αυστηρή του έννοια, την πολιτική, ισχύει μόνο ανάμεσα σε ίσους και ελεύθερους πολίτες.³²¹

Ο Αριστοτέλης ασχολείται με την ισότητα των πολιτικών δικαιωμάτων, ενώ ο Πλάτων μένει στην ουσία που στηρίζεται στην αξιολογική ανισότητα των ανθρώπων και ο καθένας να καταλαμβάνει στην πόλη τη θέση που του αξίζει χωρίς να *πολυπραγμονεί* και να *πράττει τα εαυτού*. Ενώ επιβάλλεται η ανισότητα στην κοινωνική τοποθέτηση, για τις δύο ανώτερες τάξεις ,δεν ισχύει κάτι τέτοιο ,αφού δεν υπάρχει περιθώριο ιδιοκτησίας.

Ο Αριστοτέλης γνωρίζει ότι οι νόμοι μπορεί να είναι ορθοί ή εσφαλμένοι, δίκαιοι ή άδικοι. Όταν οι νόμοι προάγουν το κοινό όφελος και συμβάλλουν στην ευδαιμονία της πολιτικής κοινότητας, είναι δίκαιοι. Όταν όμως ευνοούν μόνο όσους ασκούν εξουσία, έχουμε πολιτεύματα αποκλίνοντα (ή παρεκβάσεις) των ορθών. Η ορθότητα των πολιτευμάτων καθορίζεται από το πόσο προάγουν το κοινό συμφέρον ή όχι(βιβλίο όγδοο 1160a-1160 b22). Για την επίτευξη της τέλει ζωής η υπεροχή ως προς την ελευθερία ή τον πλούτο δεν επαρκεί για την κατανομή μεριδίων εξουσίας·πριν απ' όλα θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η αρετή.

Στο ερώτημα αν είναι το νόμιμο και ηθικό , ο Πλάτων και Αριστοτέλης απάντησαν με τη επιχειρηματολογία της φυσικής προτεραιότητας της πόλης και την αρχή της συμβασιοκρατίας εκ μέρους του πολίτη. Η πολιτική ηθική του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη δεν αφορμάται από αδιάλλακτες, ανεδαφικές και ουτοπικές προτάσεις για να καταλήξει στη συνέχεια σε συμβιβαστικούς συμψηφισμούς, οι οποίοι έχουν ξεπεραστεί από την προηγούμενη αρνητική δυναμική. Η πολιτική ηθική τους δεν ταλαντεύεται μεταξύ του ατόμου και του όλου, δεν διέπεται από ατομισμό, αλλά από κοινοτισμό και επικυρώνει τη δυναμική της ενότητας στο πλαίσιο της πόλης. Η

³²⁰ Ματσούκα Ν.,(1993):210

³²¹ Τσίλερ-Νεστλέ (1990):246

πολιτική ηθική τους πρεσβεύει την έγκαιρη αντιμετώπιση των πολιτικών κρίσεων, αφού προσδιορίζει τις αρνητικές εξελίξεις. Επιπροσθέτως, η πολιτική ηθική τους δεν επιβραβεύει και δεν επανακινεί την ιδιοτελή αδράνεια και την πολιτική εσωστρέφεια, δεν σκηνοθετεί πολιτικές κρίσεις και σενάρια αντιπαράθεσης, δεν εφευρίσκει θεωρίες συνωμοσίας, δεν υιοθετεί λύσεις προς αναζήτηση πολιτικών ισορροπιών και προς συντήρηση του υπάρχοντος πολιτικού συστήματος. Μόνο προασπίζεται την πολιτική κίνηση και την μεταβολή, την ανώλεθρη ενότητα, η οποία δεν είναι ούτε πανάκεια, ούτε αυτοσκοπός. Η πλατωνική και αριστοτελική απάντηση στο διαχρονικό πολιτικό ερώτημα, αν είναι το νόμιμο και ηθικό, αφορά την προτεραιότητα της θεσμικότητας έναντι της ατομικότητας και προσπερνά σκοπέλους πολιτικής αναβλητικότητας και ηθικής υστέρησης.³²²

Ανάγοντας τις φιλοσοφικές προσεγγίσεις της πλατωνικής και αριστοτελικής σκέψης στη σημερινή εποχή, αυτές αποτελούν εξαιρετικό οδηγό για τον σημερινό άνθρωπο στην κατανόηση των ηθικών αξιών. Η αναζήτηση της γνώσης δύναται να επιτευχθεί μέσω της συστηματικής πνευματικής εξάσκησης και της παιδείας, όπως προτείνει ο Πλάτων, ενώ η κατάκτηση της ηθικής δύναται να επιτευχθεί με την καθημερινή πρακτική εφαρμογή των ηθικών και δίκαιων πραγμάτων, όπως προτείνει ο Αριστοτέλης.

Είναι ακόμα φανερό η επιστημολογική εξέλιξη του μαθητή σε σχέση με τον δάσκαλο, καθώς στο λογοτεχνικό κείμενο του Πλάτωνα αντιπαρατίθεται το συστηματικό, μεθοδικό και σχετικά ψυχρό κείμενο του Αριστοτέλη. Ας σημειωθεί ακόμα η μεθοδολογική διαφορά είναι εμφανής, καθώς ο Αριστοτέλης αναλύει μεθοδικά τα συστατικά για να καταλήξει στο σύνολο, ενώ ο Πλάτων ξεκινάει την ανάλυσή του από το σύνολο. Ενδιαφέρον είναι και το γεγονός ότι, παρ' όλη την επιρροή του δασκάλου στον μαθητή, η αμφισβήτηση προς τον δάσκαλο είναι αυτή που επέτρεψε στον μαθητή να συγκριθεί με τον δάσκαλο.

³²² www.synathena.info Μιχαήλ Μαντζανάς : Η πλατωνική και αριστοτελική απάντηση στο διαχρονικό ερώτημα αν το νόμιμο είναι και ηθικό;

Ο Πλάτων αναφέρεται με το *μύθο του Ηρός* στη μεταθανάτια τιμωρία των αδίκων και για συμμετοχή της φύσης σε αυτή τη διαδικασία της τιμωρίας . Ο φιλόσοφος, ενώ έχει κάνει αναφορά στις ποινές των αδίκων και στις επιβραβεύσεις δικαίων, ήταν φανερό ότι κάποιος μπορεί να μην τιμωρούνταν. Έτσι κάνει λόγο για τις ποινές και τις αμοιβές στην μεταθανάτια ζωή, κάτι που αποτελεί σημείο αισιόδοξο για τη συνέχιση της ζωής μετά τον θάνατο και την απόδοση της δικαιοσύνης και μετά τον θάνατο. Ο Αριστοτέλης δεν είναι τόσο ιδεαλιστής. Αναφέρεται στην τιμωρία στην επίγεια ζωή.

Επίσης, στοχεύοντας στην αρμονική συνύπαρξη των διανοητικών και συναισθηματικών λειτουργιών του με τον λογισμό, τον ορθό λόγο, ο άνθρωπος μπορεί να κατανοήσει καλύτερα τον εαυτό του και να καταφέρει να ζει πιο ευτυχισμένος, αφού θα είναι σε θέση να πράττει αυτά που πρέπει και να ζει σε αρμονία τόσο με τον εαυτό του όσο και με το κοινωνικό σύνολο .

Στο έργο του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη συμπυκνώνονται οι σημαντικότερες ιδέες του ελληνικού κόσμου ,αφού αναπτύσσουν τη συνοχή των πολιτικών σχέσεων με ενιαία ερωτήματα και απαντήσεις που αφορούν τους σκοπούς της πολιτικής.

Συμπεράσματα

Στην *Πολιτεία* ο Πλάτων φροντίζει να παρουσιάσει εκτενώς το θέμα της δικαιοσύνης που είναι ένα πολιτικοκοινωνικό πρόβλημα. Δεν καταθέτει τις θεωρητικές του απόψεις. Αντιθέτως εκμιαεύει από τους συνομιλητές του στοιχεία κάνοντας έτσι την επαφή του και τη συνομιλία του με τους άλλους ενδιαφέρουσα. Ο συνεχής διάλογος οδηγεί σε διαρκή εγρήγορση για τα προβλήματα κοινωνικού και πολιτικού βίου.

Η Ιδεώδης Πολιτεία ενσαρκώνει τις τέσσερις θεμελιώδεις αρετές τη σοφία, την ανδρεία, τη σωφροσύνη και τη δικαιοσύνη, αφού κάθε στοιχείο λειτουργεί χωρίς να παρακωλύει τη λειτουργία των άλλων και χωρίς να πολυπραγμονεί. Κάτι ανάλογο είναι και η ατομική ψυχή, για να είναι αρμονική πρέπει να είναι και δίκαιη. Τα μέρη της: «*το επιθυμητικόν*» και «*το θυμοειδές*» πρέπει να υπακούουν «*στο λογιστικόν*». Αν υφαρπάξουν την εξουσία του λογιστικού, τότε επέρχεται η σύγχυση και η καταστροφή.

Η ανωτέρω άποψη του Πλάτωνα για τη δικαιοσύνη αντιπαρέρχεται την άποψη του Κέφαλου που μιλά για εντιμότητα στις συναλλαγές, του Πολέμαρχου ότι η δικαιοσύνη είναι η απόδοση του καλού στο φίλο και του κακού στον εχθρό, του Θρασύμαχου που θεωρεί δίκαιο το συμφέρον του ισχυρότερου και του Γλαύκωνα που είναι φερέφωνο της αριστοκρατικής ηθικής και θεωρεί τη δικαιοσύνη ως υποκριτική κοινωνική σύμβαση.

Ο άνθρωπος για να είναι δίκαιος δεν θα πρέπει να υπερβαίνει τα προσωπικά του όρια. Αν λόγω παθών δεν μπορεί, ας συμμορφώνεται στις επιταγές των άλλων. Δικαιοσύνη είναι ένα είδος αρμονίας των αντιμαχόμενων τάσεων της ψυχής και των κοινωνικών τάξεων. Η αρμονία αυτή πηγάζει από το «*γνώθι σ' αυτόν*» και τον αυτοπεριορισμό και την ορθή στάση απέναντι στους άλλους.

Τέλος, ο Αριστοτέλης πρεσβεύει ότι η δικαιοσύνη είναι αγαθό καθαυτό όσο και τα αποτελέσματά της. Με πολλή προσοχή εξετάζει την έννοια της δικαιοσύνης και γι' αυτό θεωρεί ότι πρέπει να γίνει μια διεξοδική έρευνα γι' αυτήν την έννοια της δικαιοσύνης. Αυτός είναι και ο λόγος που εξετάζει όλες τις απόψεις για τη δικαιοσύνη. Συμπερασματικά, καταλήγει ότι η δικαιοσύνη εξασφαλίζει την ενότητα και τη σταθερότητα.

Οι διαφορές του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη φαίνονται καθαρότερα στο πεδίο της πολιτικής και ηθικής θεωρίας. Η τοποθέτηση του Αριστοτέλη διέπεται από μετριοπάθεια και ρεαλισμό και δεν ακολουθεί τις ακραίες τάσεις του Πλάτωνα. Η πρακτική φιλοσοφία του Αριστοτέλη είναι προσαρμοσμένη στα δεδομένα της πόλης-κράτους και απευθύνεται στον μέσο ελεύθερο πολίτη.³²³ Οι αρετές του έχουν ηθικό χαρακτήρα, αφού ο ενάρετος πολίτης αποκτά μέσω της δράσης του μια «έξιν» μια στάση ζωής, που τον καθιστά ικανό να ενδιαφέρεται για το καλό του ίδιου και των άλλων. Ο Αριστοτέλης διακατέχεται από σταθερό προσανατολισμό προς την εμπειρική πραγματικότητα. Η ηθική του είναι κοινωνική, αφού ο πολίτης και η ίδια η πολιτεία έχει ως σκοπό την ευδαιμονία του πολίτη και την αυτοπραγμάτωση του μέσω της προσφοράς στον συνάνθρωπο ανάλογα με την αξία του. Πέρα από την ατομική συμπεριφορά ο Αριστοτέλης, όταν αναφέρεται στα πολιτεύματα, θεωρεί δίκαιο το πολίτευμα που ευνοεί την καλή ζωή όσων κυβερνούνται. Εξάλλου, αυτή η συμπεριφορά πρεσβεύει ο Αριστοτέλης είναι το θεμέλιο της δικαιοσύνης.

Ο Αριστοτέλης θεωρώντας το ανθρώπινο αγαθό ως δραστηριότητα σύμφωνη με την ανθρώπινη αρετή, το τέλος των πράξεων και των ενεργειών της ανθρώπινης ψυχής, εσωτερικεύει την ευδαιμονία, μεταθέτοντάς την από τους εξωτερικούς παράγοντες στους ανθρώπους. Ο κατεξοχήν προορισμός του ανθρώπου είναι η ζωή η πρακτική, η ψυχική δραστηριότητα που υπακούει στον λόγο. Τέλος, οι αρχικές

³²³ Κάλφας-Ζωγραφίδης (2006) :155

κοινωνικές και πολιτικές ηθικές αρετές που βασίζονται στην ορθή δόξα θα αναχθούν τελικά σε φιλοσοφική αρετή .³²⁴

Ο Αριστοτέλης αναλύει σε βάθος το ηθική *του πράττειν* και θέτει κάτω από ποιες συνθήκες ένας αξιόλογος άνθρωπος μπορεί να θεωρείται πρότυπο και γνώμονας. Ό,τι θεωρούμε ηθικό καθήκον στον Αριστοτέλη φέρεται ως δεδομένο.³²⁵ Η πολιτεία δεν είναι μόνο μια συνάθροιση ατόμων ,αλλά μια πραγματική ενότητα ,ένας πνευματικός οργανισμός ανάλογος της δομής του ανθρώπου. Ο άνθρωπος καθίσταται *πολιτεία εν σμικρύνσει* η δε Πολιτεία *αληθινός άνθρωπος εν μεγεθύνσει*.³²⁶

Ο Πλάτων έχει καταφέρει με τα έργα του να μας μεταφέρει στο εσωτερικό της φιλοσοφίας, δηλαδή στη διαλεκτική μέθοδο και το ρόλο της στη φιλοσοφική έρευνα . Ο Αριστοτέλης όμως δεν γράφει με τον ίδιο τρόπο .Είναι εμπειριστής σε σχέση με τον δάσκαλο του. Ο αγώνας για τη θεμελίωση της αλήθειας και τη σύλληψη της πραγματικότητας είναι κοινός και για τους δύο φιλοσόφους. Η εμβέλεια και η συστηματικότητα της σκέψης τους τους έκανε να λειτουργήσουν ως πρότυπα για τη φιλοσοφία της αρχαιότητας και της μετέπειτα εποχής.

³²⁴ Φιλολόγος(2000):296-297

³²⁵ Φιλολόγος(2000):315

³²⁶ Koure A.,(1993):110

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Abel J., 2008: *Πλάτων*, μτφρ .Βλοντάκης Σταύρος, εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα.
- Adomeit K.-Λαδάς., Δ.1995:*Αριστοτέλους περί φιλίας*,εκδόσεις Σάμινθος,Αθήνα.
- Ανδριανόπουλος Δ.Ζ., 2003: *Αριστοτέλης* επιμ. Αραμπατζής ,Θεσσαλονίκη.
- Annas J., 2006: *Εισαγωγή στην Πολιτεία του Πλάτωνα*, μτφ. Χρυσούλα Γραμμένου, επιμ. Χρήστος Ζαφειρόπουλος εκδόσεις Καλέντης, Αθήνα.
- Αντωνόπουλος Τζ., (2001):*Αριστοτέλης: Η θεωρία της εναντιότητας*, μτφρ. Νικόλαος Σ .Μελισσίδης, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα.
- Bormann K., 2006: Πλάτων μτφ. Ιωαν. Γ.Καλογερόπουλος εκδόσεις .Καρδαμίτσα Αθήνα.
- Βιλάμοβιτς Μ.,2005: Πλάτων ,εκδόσεις Κάκτος , Αθήνα.
- During Ign., 2006: Ο Αριστοτέλης, παρουσίαση και ερμηνεία της σκέψης της τόμος β μετφ.Παρασκευή Κοτζή-Παντελή, Αικατερίνη Γεωργίου-Κατσιβέλα, εκδόσεις Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας.
- Γεωργούλης Κ.Δ., 2009: Πλάτωνα Πολιτεία ,εκδόσεις Ι. Σίδερης ,Αθήνα.
- Γεωργούλης Κ.Δ., 1962 :*Ο Αριστοτέλης ο Σταγειρίτης*, εκδόσεις ιστορικής και λαογραφικής εταιρείας Χαλκιδικής, Θεσσαλονίκη.
- Δεσποτόπουλος Κων., 1997:*Φιλοσοφία του Πλάτωνα*, εκδόσεις Ακαδημία Αθηνών.
- Θεοδωρακόπουλος Ιωάν.2012:*Εισαγωγή στον Πλάτωνα*, εκδόσεις Εστία, Αθήνα
- Hughes G.J 2001: *Ηθικά Νικομάχεια ένας οδηγός ανάγνωσης*, εκδόσεις οκτώ, Αθήνα.
- Κάλφας Β., 2009:*Υπόμνημα στη φιλοσοφία* ,αφιέρωμα στα Ηθικά Νικομάχεια του Αριστοτέλη εκδόσεις Πόλις ,Αθήνα.
- Κάλφας Β.,- Ζωγραφίδης Γ.,2006:*Αρχαίοι Έλληνες φιλόσοφοι* εκδόσεις ινστιτούτο νεοελληνικών σπουδών Α.Π.Θ Θεσσαλονίκη.

Κελεσίδου-Γαλανού Αν., 1982: *Η έννοια της σωτηρίας στην πλατωνική φιλοσοφία*, εκδόσεις Ακαδημία Αθηνών κέντρο έρευνας της ελληνικής φιλοσοφίας, Αθήνα.

Κουρε ΑΙ.,: *Φιλοσοφία και Πολιτεία εισαγωγή στην ανάγνωση του Πλάτωνα* μτφ. Λένα Κασίμη, εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Κούτρας Δ.,2002: *Η πρακτική φιλοσοφία του Αριστοτέλη* ,Αθήνα.

Λαμπαδά Χρ., 2001: *Φιλοσοφικός λόγος :Πλάτων Πολιτεία* ,εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.

Λυπουρλής Δ.,2006: *Αριστοτέλης Ηθικά Νικομάχεια τόμος 2^{ος}* ,εκδόσεις Ζήτρος Θεσσαλονίκη.

Λυπουρλής Δ.,2006: *Αριστοτέλης Ποιητική* εκδόσεις Ζήτρος, Θεσσαλονίκη.

Lesky Alb., 1990: *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, εκδόσεις Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.

Μαγκλάρας Β.,2010: *Δικαιοσύνη και επιείκεια, προβλήματα θεμελίωσης και σχετικισμού στην αριστοτελική σκέψη* ,εκδόσεις ποταμός, Αθήνα.

Μανδηλαράς Β...: *Αριστοτέλης Άπαντα*, τόμος 9^{ος} εκδόσεις Κάκτος,Αθήνα.

Ματσούκα Ν., : *Ιστορία της φιλοσοφίας*, εκδόσεις Πουρνάρα Θεσσαλονίκη.

Μαυρόπουλος Θ., 2006: *Πλάτων Πολιτεία τόμος 1^{ος} και 2^{ος}* εισαγωγή- μτφ-σχόλια – ανάλυση-προλεγόμενα, εκδόσεις Ζήτρος, Θεσσαλονίκη .

Τσίλερ-Νεστλέ 1990: *Ιστορία της ελληνικής φιλοσοφίας* μτφρ. Χ.Θεοδορίδης εκδόσεις βιβλιοπωλείο Εστία Αθήνα.

Νιάρχος Κ., 2008: *Αρχαία ελληνική φιλοσοφία, τόμος Α΄*, εθνική βιβλιοθήκη της Ελλάδος Αθήνα.

Παχυμέρης Γ., 2005: *Φιλοσοφία,βιβλίο ενδέκατο, τα ηθικά ήτοι τα Νικομάχεια*, Ακαδημία Αθηνών Αθήνα.

Πελεγρήνης Θ.,1998: *οι πέντε εποχές της φιλοσοφίας Ζ΄* έκδοση, εκδόσεις ελληνικά γράμματα.

Pappas N., 2013: *Πολιτεία του Πλάτωνα: ένας οδηγός ανάγνωσης*, μτφ .Δημήτρης Παπαγιαννάκος επιμ. Ιωάννα Πατσιώτη εκδόσεις Οκτώ, Αθήνα.

Rapp Ch., 2012: *Εισαγωγή στον Αριστοτέλη* μτφ Ηλίας Τσιρικάκης επιστημονική επιμέλεια Παναγιώτης Θανασάς, εκδόσεις οκτώ, Αθήνα.

Ross W.D 2001: *Αριστοτέλης*, μτφ Μαριλίζα Μήτσου εκδόσεις Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, Αθήνα.

Russel B.,: *Σωκράτης-Πλάτων και Αριστοτέλης* μτφ. Αιμ. Χουρμούζιου εκδόσεις Ι.Δ.Σίδερης.

Τσίλερ-Νεστλέ 1990:*Ιστορία της ελληνικής φιλοσοφίας* μτφρ. Χ.Θεοδορίδης εκδόσεις βιβλιοπωλείο Εστία Αθήνα.

Σακελαριάδης Γ.2005:*Φιλοσοφικός λόγος* εκδόσεις Σαββάλα Αθήνα.

Σκουτερόπουλος Ν.Μ., 2002: *Πλάτωνα Πολιτεία* ,εισαγωγικό σημείωμα –μτφ-ερμηνευτικά σημειώματα εκδόσεις , Πόλις , Αθήνα.

Σπυρόπουλος Η.Σ 2003:*Πλάτωνος Μύθοι*, εκδόσεις Ζήτρος Θεσσαλονίκη.

Taylor A.E, 2000: *Πλάτων ο άνθρωπος και το έργο του*, μτφ Ιορδάνης Αρζόγλου , εκδόσεις Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, Αθήνα.

Vlastos Gr., 2000: *Πλατωνικές Μελέτες*, μτφ Ιορδάνης Αρζόγλου , εκδόσεις Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, Αθήνα.

Ψυχοπαίδης Κοσ.1999:*ο φιλόσοφος, ο πολιτικός και ο τύραννος, για την πολιτική σκέψη του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη*, εκδόσεις Πόλις ,Αθήνα.

Φιλολόγος 2000:*Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη.

Ιστοσελίδες

www.eudoxus.gr

www.synathena.info

www.wikipedia.gr

